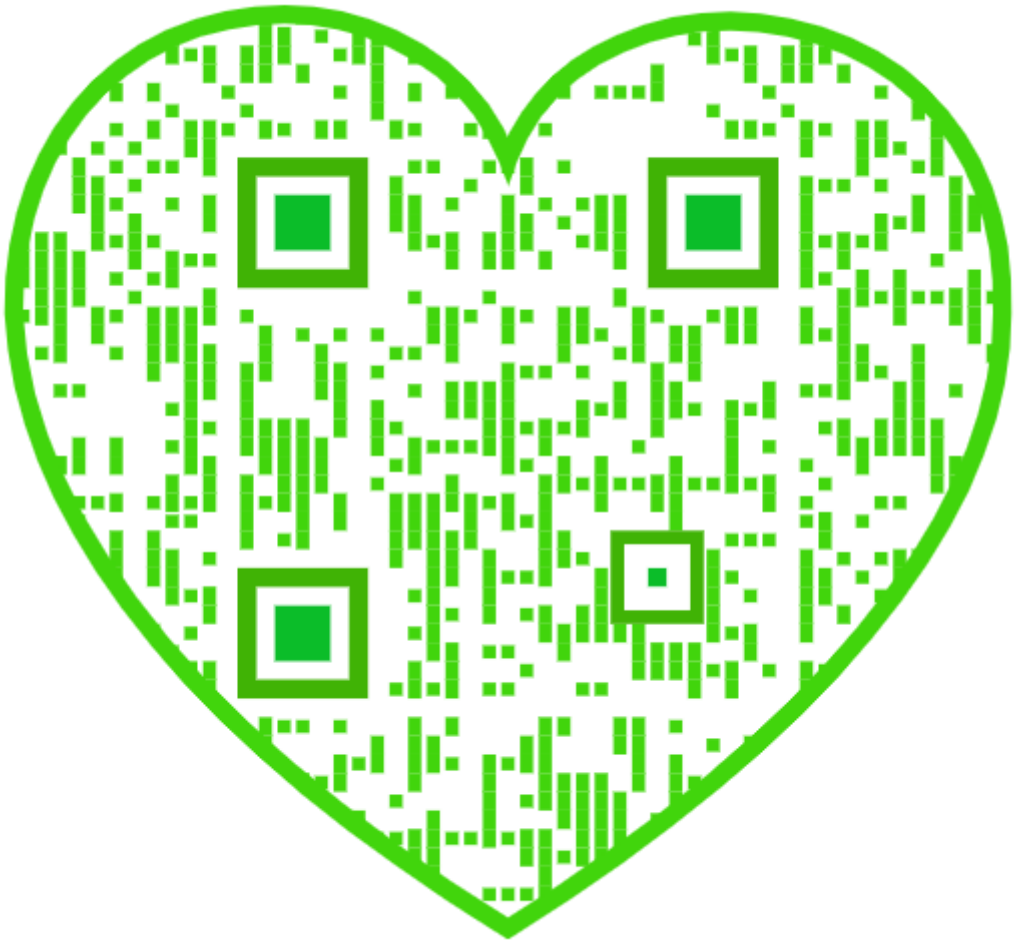

De Katholiek.

VEERTIENDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. van Antwerpen, R. K. Priester te Utrecht.
M. van den Boogaard, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
Th. J. H. Borret, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. Brinkman, ✲ Pastoor te Amsterdam.
C. Broere, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
J. T. van Brussel, Pastoor te Delft.
J. J. Burgmeijer, Pastoor te Warmond.
J. Cuyten, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. Eulenbach, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
H. J. Feye, S. Theol. et SS. Can. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. T. Jorna, ✲ Pastoor te Harlingen.
H. Kamp, Pastoor te Dokkum.
C. van Kinis, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. Kok, Pastoor te Weesp.
G. A. Oortmans, ✲ Pastoor te 's Gravenhage.
H. Opdenkamp, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. Peerboom, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. van der Ploeg, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
A. J. Pluym, Regent van het Seminarie te Voorhout.
J. H. Smits, ✲ Regent van het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. van Someren, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. Sparmakering, Pastoor te Alkmaar.
T. Spierings, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. Spitzen, Pastoor te Haarle.
W. Steenhoff, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. Steins Bisschop, Pastoor te Amsterdam.
F. J van Vree, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. Wennekendonk, Pastoor te Amersfoort.
J. H. Wensing, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

GEDRUKT TE 'S GRAVENHAGE, BIJ GEBR. J. EN H. VAN LANGENHUYSEN. — 1848.

INHOUD VAN HET VEERTIENDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

Het Kerkelijk Jaar. Negende voorlezing. Vervolg van den Pinksterfeestkring 1
Archeologie. — De IJzeren Kapel te Amsterdam 16
Het Jaar 1848. Volks-Oppermagt 33
Gods wereldbestuur ons vertrouwen 69
Eene nieuwe gissing over het ontstaan der fabel nopens de Pausin Joanna 81
De Kerk en de Vrijheid 137
De beweging des tegenwoordigen tijds en de Katholieke geestelijkheid van Duitschland 160
Over het verband tusschen godsdienst, geloofsleer en zedenwet 202
De Communisten van vroegeren tijd 219
Het Kerkelijk Jaar. Tiende en laatste voorlezing 265
Godsdienst, geloofsleer en zedenwet (*vervolg*) 282
Een blik op den algemeenen toestand. 296, 345
Pius IX 370
De Revisie van het Algemeen Reglement voor het Bestuur der Nederlandsche Hervormde Kerk 376

VERSCHEIDENHEDEN.

De sekten in Rusland 57, 113, 187, 245, 318, 404
Proeve van eene letterkundige mededeeling voorkomende in de Jaarboeken voor wetenschappelijke theologie, door Dr. I. I. Doedes 67
Wat er in de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk al behandeld wordt 96
Het gevoelen van den Heer Thorbecke, omtrent eenige grondwettelijke bepalingen 126
Iets over de Pruiken 169
Proeven van predikstijl uit het midden der 17de Eeuw . . . 194
Oude Amsterdamsche kenren 197
Het programma en de statuten van het Munchener Verein voor constitutionele monarchie en vrijheid van godsdienst . . . 327
Statuten der vereeniging voor constitutionele monarchie en vrijheid van godsdienst 336
De Penningkunde bevestigt het boek van de Handelingen der Apostelen 340

BOEKAANKONDIGING.

De Nuptiarum Benedictione, Ἀπόκρισις ad virum exim Ant. Jos Binterim, S. Theol. D. auctore Henrico Joanne Feye, S. Theol. et SS. Can. D. 199
Kerkelijk Nederland. Jaarboek voor Katholijken, door J. J. Burgmeijer, Pastoor te Warmond. 1849 (met eene afbeelding van het Seminarie te Warmond) 415

HET KERKELIJK JAAR.

NEGENDE VOORLEZING.

Vervolg van den Pinksterfeestkring.

Na den Zondag der H. Drievuldigheid valt nog in dezelfde week het hoogfeest in van het Allerheiligste Sakrament. Wat wij vroeger beloofden (1), te dezer plaatse over dit aanbiddelijk Geheim eenige nadere bemerkingen te maken, is reeds, naar 't ons toescheen, beter geschied, toen wij over de HH. Sakramenten (2) en het H. Misoffer hebben gesproken (3); wij moeten nu slechts den feestdag voorstellen, en zullen vervolgens in het kort de voornaamste dagen vermelden, die tot het feest van alle Heiligen in den Pinksterfeestkring invallen.

I.

H. Sakramentsdag.

In onze laatste voorlezing deden wij zien, dat de H. Drieëenheid het hoofd- en einddoel is van alle feestvieringen en plegtigheden; het eerste feest, dat nu en al

(1) *De Kath.* D. VIII., bl. 221. Vijfde Voorl. Noot.
(2) D. XII, Zevende Voorl. (3) D. XIII, Achtste Voorl.

dadelijk volgt, is de herinneringsdag der instelling van 't heilig Sakrament, als om aan te duiden: dat in dit verheven geheim, waarin de gedachtenis gehouden wordt van 's Heeren lijden en dood, de H. Drieëenheid het hoogst en naar waarde, immers oneindiglijk wordt aangebeden en verheerlijkt. Doch gelijk de Kerk met het instellen van het Drievuldigheidsfeest de aanbidding van dit geheim niet tot dien eenen Zondag wilde beperken, maar veeleer de geloovigen opwekken, om heel hun leven tot eene werkdadige verheerlijking dier H. Drievuldigheid te maken, zoo is dit hoogfeest niet bepaald, om de aanbidding van het H. Sakrament enkel aan dien dag te verbinden, — want alle plegtigheden, zegt de bulle der instelling, zijn de plegtigheid der H. Eucharistie, — maar om ons tot dankbaarheid en eene onafgebroken verheffing van dit wonderwerk der liefde aan te zetten, en ons heden eenparig en plegtig te doen aanvullen wat wij in den loop des jaars en onzes levens in aanbidding en erkentelijkheid zijn te kort geschoten.

Ten andere is Witte Donderdag wel de dag der instelling van dit hoog Geheim; doch wijl aller ziel in die groote lijdensweek met smarten is overgoten, en de dienaars der Kerk met andere plegtigheden moeten bezig zijn, was die tijd voor eene grootsche en schitterende feestviering minder geschikt. De droeve Bruid van den Bruidegom des bloeds kon zich niet tooijen in plegtgewaad, noch gezangen van luide blijdschap aanstemmen, en de statige luister op dien vooravond van 's Heeren dood was als de kortstondige zonneglans aan een somberen hemel, of als een weemoedig licht der maan, dat even doorbrak in dien nacht des lijdens. Maar nu, opdat onze vreugde volkomen zij, nu mogen wij gedurende acht dagen, waarin dit feest zich voortzet,

vrijelijk en openlijk toegeven aan het gevoel onzer dankbare blijdschap. In het zachtste en vrolijkste getijde des jaars, als de aarde heel haar bloemenschat aanbiedt, waarover een zonnige hemel zijn liefelijken wederglans verspreidt, dan viert de Kerk de instelling van dit oneindig liefdegeheim; dan juicht en jubelt zij ter eere van dien scheppenden en herscheppenden God, die niet der natuur slechts én leven én wasdom schenkt, maar ook ons tot zijn eigen, bovennatuurlijk, goddelijk leven doet opgroeijen, en dat vooral door middel van dit levenwekkend Sakrament, de kiem en het onderpand onzer onsterfelijkheid.

Is tot dus verre het ons geopenbaarde goddelijk leven achtervolgens in den loop van 't kerkelijke jaar, en nogmaals op eens op den Zondag der H. Drievuldigheid vertegenwoordigd, heden wordt ons op dit feest, het laatste dat regtstreeks aan een der drie goddelijke Personen is gewijd en dat alle feesten van 's Heeren leven, lijden en verheerlijking zamenvat, heden wordt ons het magtigst heilmiddel aangeboden, 't welk ons aan het goddelijk leven zal deelachtig maken; heden ons de onuitputtelijke genadebron getoond, waaraan alle andere heilmiddelen hunne goddelijke werkkracht ontleenen. H Sakramentsdag is dan ook het groote feest onzer vereeniging met CHRISTUS, en in en door Hem met den Drieëenigen God; in deze eenheid is ons eeuwig, onsterfelijk leven. De heerlijkheid, zegt CHRISTUS tot zijnen Vader, die Gij Mij hebt gegeven, heb Ik hun gegeven, opdat zij één zijn, gelijk Wij één zijn. Ik in hen en Gij in Mij (1). Wie mijn Vleesch eet en mijn Bloed drinkt, heeft het eeuwige leven, en Ik zal hem opwekken ten jongsten dage. Gelijk de levende

(1) JOAN. XVII: 22.

Vader Mij gezonden heeft en Ik door den Vader leve, zoo zal ook ieder die Mij eet door Mij leven (1).

Deze zelfde gedachte, dat wij in de Eucharistie het feestuur onzer vereeniging met CHRISTUS vieren, is door den leerling van den Apostel der liefde zoo eigenaardig uitgedrukt, dat wij ons niet kunnen onthouden die schoone plaats hier over te nemen: «Bevlijtigt u, zoo «schrijft de H. IGNATIUS aan de geloovigen te *Philadelphie*, «bevlijtigt u van die eene Eucharistie gebruik te maken; «want één is het vleesch van onzen Heer JESUS CHRISTUS «en één de kelk in de eenheid van zijn bloed; één het «altaar gelijk één de Bisschop met zijne priesters en diake- «nen, mijne mededienstknechten, opdat gij al wat gij doet «volgens God moogt doen (2).» En die onderlinge eenheid, zegt hij elders, moet wezen als die van de snaren met de lier. «In die eensgezindheid en eenstemmige liefde wordt JESUS «CHRISTUS gezongen. En weest dan ieder als een koor, dat «gij, eenparig door eensgezindheid het gezang Gods in «eenheid opnemende, met ééne stem door JESUS CHRISTUS «ter eere van den Vader zingt, opdat Hij u hoore en door «het goede dat gij doet u als leden van zijnen Zoon erkenne. «Het is derhalve nuttig, dat gij in ongekrenkte eenheid zijt, «opdat gij altoos deel moogt hebben in God (3).

H. Sakramentsdag is nog daarom het feest onzer verzoening en vereeniging met God, wijl het de herinnering en voortzetting is van den Witten Donderdag, waarop weleer al de geloovigen tot de Heilige Tafel naderden, om den offerdood des Heeren te vieren en aan zijn verheerlijkt leven deelachtig te worden. Wat met de mensch-

(1) Het Evangelie van dit feest uit JOAN. VI: 55—59.
(2) Ad Philadelph. IV.
(3) Ad Eph. IV.

wording van Gods Zoon begon, wordt in dit geheim gedurig voltrokken; in de onophoudelijke viering er van zet het verheven doel zijner menschwording zich voort, en het Kersfeest komt daardoor in ieder onzer tot vervulling. Hieruit laat het zich mede verklaren, dat op dit feest geen eigen, maar de praefatie gezongen wordt van Kersmis, welke aldus luidt:

Waarlijk het is billijk en regtvaardig, behoorlijk en heilzaam, dat wij U, heilige Heer, almagtige Vader, eeuwige God, overal en altijd danken, wijl door het geheimenis van het vleeschgeworden Woord aan de oogen onzes geestes een nieuw licht uwer klaarheid is verschenen; opdat wij, terwijl wij den zigtbaar geworden God kennen, door Hem tot de liefde van het onzigtbare worden opgevoerd. En daarom zingen wij met de engelen en aartsengelen, met de troonen en heerschappijen, en met heel het hemelsche heirleger den lofzang uwer heerlijkheid, en roepen zonder ophouden:

Heilig, heilig, heilig is de Heer God der legerscharen,
Hemel en aarde zijn vol van uwe glorie,
Hosanna in den hooge!
Gezegend die daar komt in den naam des Heeren,
Hosanna in den hooge!

Één lofzang dan, één vreugdegejuich, één doel heeft het feest van 's Heeren geboorte en van 't heilig Sakrament. Is toen God onder de menschen verschenen, en de hemel afgedaald op aarde, nog immer werkt Hij geheimzinnig in de menschheid voort, om haar tot zijne heerlijkheid op te voeren. En ziet gij heden in den plegtigen optogt (1) met

(1) Wij geven hier van de processie geene verdere verklaring noch beschijving, wijl daarover afzonderlijk zal gehandeld worden.

het H. Sakrament die verloste menschheid, door alle rangen, standen, leeftijden, geslachten vertegenwoordigd, en in dat liefdegeheim met hun goddelijk Hoofd vereenigd, niet in juichende koren heentrekken naar het eeuwig vaderland, waar Hij ons is voorgegaan? Met palmen en olijven volgen zij den goddelijken Koning des vredes, Hem aanbiddend en dankend, in zegepraal Hem omvoerend, waar Hij alom nog in dit geheim zijne overwinning over de magt des doods en zijne eeuwige verheerlijking blijft vieren.

«'t Is dan een zeer vroom en godsdienstig gebruik, «zegt de kerkvergadering van *Trente*, van dezen dag «sprekende, dat elk jaar op een bijzonder feest dit ver«heven en eerwaardig Sakrament met eene buitengewone «hulde en plegtigheid wordt verheerlijkt, en dat het in «processiën eerbiedig en luisterrijk langs de wegen en «openbare plaatsen worde rondgedragen. Allerbillijkst is «het, dat er eenige heilige dagen zijn vastgesteld, waarop «alle christenen, door een bijzonder en buitengewoon be«wijs, hunne dankbare gedachtenis getuigen aan hun aller «Heer en Zaligmaker voor eene zoo onuitsprekelijke en «geheel goddelijke weldaad, waarin de verwinning en «zegepraal van zijnen dood vertegenwoordigd wordt. En zóó «behoorde,» zegt die kerkvergadering verder, en dit is nog eene laatste reden der instelling van dit feest, «zóó be«hoorde de verwinnende waarheid over de leugen en «ketterij te zegevieren, dat hare tegenstanders, op het «gezigt van zooveel luister en die groote blijdschap der «gansche Kerk, of ontzenuwd en magteloos verkwijnen, «of door schaamte gedrongen en vernederd tot inkeer mo«gen komen (1).» Toen URBANUS IV dezen feestdag, welke

(1) Sess. XIII, cap. 5.

door den vromen ijver van JULIANA, eene godvreezende kloosterlinge te *Luik*, in 1246 voor die stad werd toegestaan, in 1264 tot de gansche Kerk uitstrekte, schreef reeds deze Paus in dien zelfden zin: «ofschoon wij elken dag «in het Misoffer de gedachtenis der instelling van dit «Sakrament vernieuwen, vermeenen wij evenwel, die, «ten minste eenmaal 's jaars, meer plegtig ter beschaming «der ketterijen te moeten vieren.» En zes eeuwen later hoorde nog de stad van de H. JULIANA en dezelfde kerk, waar zij weleer met zooveel liefde het heilig Sakrament aanbad, tallooze feestgezangen en triumfliederen aanheffen, die luide het verwinnend geloof in dat aanbiddelijk geheim verkondigden. Ook de Katholieken van ons vaderland, wij mogen het hier niet onvermeld laten, werden er waardig vertegenwoordigd, en wij willen met een gedeelte van hun lied, en ons innig vereenigende met de bede die het sluit, de voorstelling van dezen feestdag eindigen. Nu zien we, zoo zongen zij,

Nu zien we, als Amstels Heil'ge Steê (1),
HUBERTUS' stad in 't Jubilé,
Met nieuwen luister stralen:
Ten zesden maal kwam 't Eeuwgetij,
En zesmaal luider hoorde zij
't Triomfgeschal herhalen.

't Verdelgend ongeloof greep voort,
En durfde een heiligschennend woord
Van 't ALLERHEILIGST spreken:
Gods kracht scheen in de zwakheid uit,
Hij wenkte een teed're kloosterbruid,
Om de eer zijns Zoons te wreken.

(1) Het vijfde eeuwgetij van het H. Sakrament van Mirakel, in 1845 plegtig te *Amsterdam* gevierd. Zie A. J. PLUYM, het H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te *Amsterdam*.

Toen hebt ge, o Stad! een eeuwig Feest,
Naar de inspraak van des Heeren Geest,
Aan 't Hoog Geheim geschonken;
En luide is 't eerst uw zegetoon,
Ter eer van Gods versmaden Zoon,
Der wereld toegeklonken.

. . . . . .
. . . . . .

Kniel, kniel dan hier, o Pelgrimschaar!
Op 't Jubeltij voor 't feestaltaar,
Als laatst aan d' Amstel neder;
En breke door den hemelboog,
't Eenstemmig dankgebed omhoog,
Één God vereent ons weder.

. . . . . .
. . . . . .

Zóó klimm' die beê tot U, o Heer!
Dat al wie dwale wederkeer'
En met ons nederkniele;
En één Geloof, één liefdevuur,
Bij 't alvervullend Jubeluur,
't Verloste volk beziele (1)!

II.

Eenige feestdagen van den Pinksterfeestkring.

In den loop van 't kerkelijk jaar wenden wij nu het eerst

Als 't martelfeest van 't zaligh paer genaekt,
Dat over Rome en zijn palaizen waeckt (2),

(1) Uit het *Lied* op het Zesde Eeuwfeest der Instelling van den Feestdag van het Allerheiligste Sakrament, door Hollands Pelgrims gezongen te *Luik*, den 20 Junij 1846. — Het is bekend, met welk een ontzettenden luister Z. H. de Bisschop van *Luik* dit verheven Eeuwfeest heeft doen vieren.

(2) VONDEL, Altaerg. III B.

onze blikken naar de twee groote zuilen der Kerk, de heilige Apostelen PETRUS en PAULUS. Op hun feestdag echter gedenken wij tevens in 't algemeen het leven en de werken der Apostelen (1). De Apostelen waren de eersten, aan wie het licht van het Evangelie verscheen; zij de eersten die den Heer hebben aangenomen, en wien Hij magt gaf Gods kinderen te worden. Zij waren de eerste nieuwe schepping, de eerste wedergeborenen uit water en den H. Geest; de eersten die door 's Heeren eigen Vleesch en Bloed gespijsd en door den H. Geest werden vervuld. In hen scheen de volle kracht der pas gepredikte godsdienst en deze waarheid schitterend uit: dat CHRISTUS goddelijke kracht en goddelijke wijsheid is voor degenen die den roep aannemen (2). En zij ook waren het die 't eerst dat hemelsch licht verbreidden; hunne stem ging uit tot aan de grenzen der aarde; met teekens en wonderen staafden zij hunne prediking, en bezegelden die met hun bloed; geheele steden en rijken geloofden in den Verlosser; de heilbanier werd alom geplant en het aanschijn der aarde vernieuwd; de volken zagen de heerlijkheid des Heeren en zongen het nieuwe zegelied van het alles verwinnende kruis.

De feestdag der beide Apostelen PETRUS en PAULUS wordt bijzonder te *Rome* met luisterrijke plegtigheid gevierd. Dáár vooral, waar hun offerbloed heeft gevloeid, verheft men hunne groote namen; daar zingt in den verhevensten tempel der wereld, bij het graf dier beide Apostelen, onder de oogen van den opvolger van den H. PETRUS (3), heel een volk deze schoone woorden:

---

(1) Daags na dit feest wordt in de Grieksche Kerk de gedenkdag van alle Apostelen gevierd.

(2) I Cor. I: 24.

(3) Zie 't Evang. uit MATTH. XVI: en de 7e Voorl. D. XII.

Heilige Apostelen! gij, wie dezelfde arbeid in het leven, gij, wie de martelkroon in den dood heeft vereenigd, wij vereenigen u ook, om u op een zelfden dag te vereeren.

De eeuwige Heer heeft tusschen u de geheele wereld verdeeld: gij, PETRUS! gij leert de Joden; gij, o PAULUS! gij brengt het geloof aan de Heidenen.

Gij zijt beiden aanvoerders van het heilige strijdleger; gij beiden van God bemind, beiden door de menschen verheerlijkt.

Caesars van het oude *Rome!* de tijd dat men uwe vergane lijken aanbad, die tijd is voorbij; en zie de assche uwer slagtoffers wordt door de vorsten der aarde en door alle volken vereerd.

Rome! uwe heuvelen, bepurperd met het bloed der glorievolle martelaren, dragen op hunne kruinen het kruis van CHRISTUS; *Rome!* dit kruis heeft u overwonnen; en gij zult overwinnen door 't kruis.

Na den feestdag dier groote Apostelen volgen de feesten van MARIA-Tenhemelopneming en Geboorte, einde en begin van 't leven der verhevene Moeder des Heeren. Heel haar rein en hemelsch leven was immer een met dat van haren goddelijken Zoon; het was, als het zijne, vol van opoffering en lijden. Sedert CHRISTUS de wereld verliet, is er slechts weinig van haar bekend; maar ook toen leefde zij nog immer in Hem voort. Alles wat ooit van den Verlosser werd voorspeld, was tot de laatste letter volbragt; ook aan haar is het woord van SIMEON vervuld: Uwe ziel zal een zwaard van droefenis doorboren. Evenzeer moest het andere woord aan haar voltrokken worden: dat zij vol van genade, en de Heer met haar, en zij de gezegen-

de was onder de vrouwen; dat zij genade gevonden had bij God, en van nu af aan alle geslachten haar zouden zalig prijzen. En deze woorden gingen met elken dag meer en meer in vervulling, tot dat haar leven in hemelsche verheerlijking eindigde.

Maar 't vlekkelooze beeld van haar leven is ons ter navolging gebleven; wij prijzen haar zalig en vragen haar, dat zij God voor ons bidde. Verheugen wij ons allen in den Heer, zoo juichen wij in de Mis van hare Tenhemelopneming, terwijl wij een feestdag ter eere van de zalige Maagd MARIA vieren. Over hare opvoering ten hemel juichen de Engelen en loven den Zoon van God. Het Evangelie van dit feest (1) past de woorden des Heeren, tot eene andere MARIA gesproken, op de zalige Moedermaagd toe: MARIA heeft het beste deel verkoren, hetwelk haar niet zal ontnomen worden. Want zie, alle geslachten prijzen haar nu zalig, en waar de naam van haren goddelijken Zoon wordt aangebeden, daar wordt ook de teedere naam van MARIA verheerlijkt. Zacht ruischt hij door de gewelven van tallooze tempels; hij zweeft in de huisgezinnen op de lippen der moeders en der stamelende kleinen; hij weerklinkt over de akkers en velden; de winden dragen dien op hunne vleugelen en waterstroomen en zeeën op hunne statige golven voort.

Hooren wij den Siciliaanschen schepeling, hoe hij zijn liefelijk MARIA-lied op zachten en teederen toon aan 't maatgeluid van zijn riemslag huwt:

O Sanctissima!
O Piissima!
Dulcis Virgo MARIA!
Mater amata!

(1) Uit LUC. X: 38—42.

Intemerata!
Ora pro nobis!

O Gij Heilige!
O Godvreezende!
Zoete Jonkvrouw MARIA!
Moeder der liefde!
Maagd zonder vlekke!
Bid voor ons, Moeder!

Het eerste feest, dat in den voortgang der heilige tijden nu invalt, is het zeer liefelijke feest der HH. Engelen. Deze hooge geesten, die Gods aangezigt aanschouwen (1) en Engelen zijn des lichts, vervullen den wil Gods ook daarin, dat zij, van Hem gezonden, werkdadig deel nemen in onze belangen en bijzonder die van onzen onsterfelijken geest. Zij zijn verzorgende geesten, gezonden ten dienste van hen die het erfdeel des heils zullen verwerven (2), en zij verheugen zich met ons over den zondaar die boetvaardigheid doet (3). De hoofdgedachte van dit feest is plegtig uitgedrukt in de epistellesse van dezen dag: Zie ik zend een Engel voor uw aangezigt, om u te behoeden op den weg en u te brengen naar de plaats die ik u bereid heb. Geef acht op hem en hoor naar zijne stem, en wil u niet tegen hem verzetten; want hij kan uwe ongeregtigheid niet gedoogen, omdat mijn naam in hem is. Doch zoo gij zijne stem hoort en alles doet wat ik spreek, dan zal ik de vijand van uwe vijanden en de tegenstander van uwe tegenstanders wezen, en mijn engel zal voor uw aangezigt uitgaan (4). O 't is ons zoo zoet op dezen dag aan onze innige verwantschap

(1) Het Evangelie van dezen dag uit MATTH. XVIII: 10.
(2) Hebr. I: 14. (3) LUC. XV: 10.
(4) Uit Exod. XXIII: 20—23.

te denken met die verhevene geesten, die voor Gods gloriezetel staan; die ons als hunne broeders bewaken en beschermen, hunne beden met de onzen paren en ze vereenigd aan den Heer opdragen. Zalige gedachte, die de ziel verrukt, en een grijzen zanger in geestdrift had ontstoken, toen hij zijn innigst zielsgevoel aldus uitstortte:

Maar ô, Verwanten van mijn wezen, Medgenooten
Des aanzijns, met mijn geest uit eene bron ontsproten;
Naar wie ik zwoege en hijge in mijmerende lust;
En, wen de morgenwind mijn grijze slapen küst,
De handen uitstrek, als een broeder by 't ontwaken
Naar d' ouder broeder die hem opwekt! Die in 't kraken
Der bladers somtijds tot my lispelt in de lucht,
En met mijn adem paart (ik voel het) als ik zucht!
Geen eindelooze kloof houdt my van U gescheiden.
Uw oogen zien op Hem, op wien uw harten beiden!
Maar ook gy nadert, schoon me onzichtbaar, uit uw kring
Tot d' in zijn doem en ban verlaten sterveling,
Neen, Gy verlaat hem niet. Ja, 'k voel het, Hemelengelen,
Dat zich uw beden soms aan mijne beden mengelen;
Dat me uwe zorg bewaakt: Dat ge in mijn drukkend leed
Meêwarig deel neemt, en uw' broeder niet vergeet (1).

Behalve het feest van Kerkwijding ontmoeten wij geene plegtigheid die nadere beschrijving vordert. Die dag echter is een dag van hooge vreugde en erkentelijkheid. Dan dankt men voor de groote gave des geloofs, en voor het onschatbaar geluk van een tempelgebouw te hebben voltooid en toegeheiligd aan onzen Schepper en Verlosser, die, hoewel de geheele aarde vol is van zijne glorie, toch voor ons wil verblijven in die Hem toegewijde muren. Dan gedenkt men, hoe de heilige Godsdienst als bezit nam van

(1) Bilderdijk, Affodillen, de Geestenwareld.

dien grond en zich als wortelde in dat oord, om er te wassen en vruchten des eeuwigen levens voort te brengen.

Hoe ontzaggelijk is deze plaats, zoo vangt de Mis op dezen dag aan, hier is het huis van God en de deur des hemels, en zij zal de Voorhof Gods worden genoemd (1). Hoe beminnelijk zijn uwe woontenten, o Heer der heirkrachten! Mijne ziel verzucht en bezwijkt van verlangen naar de voorportalen des Heeren (2).

Daar nu, waar CHRISTUS zelf in het heiligdom zetelt; waar de priester in zijn naam die geheimzinnige woorden spreekt,

> Daer 't koor der enghelen naer luistert en verlanght,
> Terwijl het in een wolcke, en boven 't outer hanght (3);

waar de reine Moedermaagd en de Heiligen, wier beelden gij aanschouwt, hunne beden met de uwen paren, daar vooral vereenigt zich de hier nog strijdende met de reeds verheerlijkte en zegevierende kerk der hemelen; daar ook worden de zuchten van hare lijdende leden gehoord, die dagelijks in aller gebeden en in het goddelijk offer worden herdacht. En op de eenheid dier verschillende leden van het eene geheimzinnige ligchaam, waarvan CHRISTUS het hoofd is, verwijst ook de Kerk, als zij in de lessen voor dit feest van het nieuwe *Jerusalem* gewaagt, dat op aarde is neêrgedaald en weder afbeeldsel is van 't nieuwe *Jerusalem* der hemelen, de eeuwige Stad van God (4). En ik heb eene magtige stem gehoord, zoo luidt het, die uitging van den troon en zeide: Zie Gods woontente is met de

---

(1) Naar Gen. XXVIII: 17. (2) Ps. LXXXIII: 1.
(3) VONDEL, de Heerlijckheit der Kercke, IIIe B.
(4) DURANDUS, Rat. div. off. f°. CLXXXI.

menschen en Hij zal met hen verblijven. En zij zullen zijn volk wezen en God zelf zal met hen en hun God zijn. En Hij zal alle tranen afwisschen van hunne oogen, en er zal geen dood meer wezen, en geen rouw en geen geschrei en geene smarten meer; want het eerste is voorbijgegaan. En Hij die op den troon zat zeide: Zie ik maak alles nieuw (1).

Op diezelfde eenheid doelt wederom de Kerk, als zij aan het einde harer plegtigheden, feesten en heilige tijden het feest van Alle Heiligen en den gedenkdag van alle geloovige Overledenen laat volgen, om op den laatsten Zondag na Pinkster met de herinnering aan het algemeene wereldgerigt haren jaarkring te sluiten.

Deze dagen zullen het onderwerp onzer eerlang volgende en laatste voorlezing uitmaken.

---

(1) Uit het Boek der Openbaring, XXI: 2—5.

DE

IJZEREN KAPEL

TE AMSTERDAM.

In het zuider-Kruispand der *Oude* of *St. Nikolaas-Kerk* te *Amsterdam* bestaat sedert onheugelijke tijden eene kleine, onaanzienlijke Kapel, omtrent vijftien voet boven den grond verheven, welker ingang, vroeger geheel bedekt en met kalk bestreken, met eene *ijzeren* deur is gesloten, waarvan vermoedelijk de benaming van *IJzeren Kapel* hare oorsprong ontleent. Dit Heiligdom — zoo noemen het de meeste, ook Protestantsche, schrijvers, — stond bij *Amsterdams* Burgerij in hoog aanzien, want het verborg in zijn bijna ontoegankelijk duister de originele *Privilegiën, Gunstbrieven* en *Handvesten* der Stad, welke in dit *Secreet* (1) in eene eikenhouten kast met vijf-en-veertig laden zorgvuldig werden bewaard.

Ondanks de groote vermaardheid der *IJzeren Kapel* en de hooge waarde van den schat, die haar was toevertrouwd, schijnen echter onze voorvaderen zich zeer weinig met bij-

(1) Aldus wordt de *IJzeren Kapel* genoemd in eene *Resolutie* van het jaar 1588, toen de Vroedschap goed vond eenige Privilegiën, door den Koning van *Denemarken* aan de stad *Amsterdam* verleend, te ligten uit het «*Secreet*» der *Oude Kerk*.

zondere nasporingen over hare eerste stichting en oorspronkelijke bestemming te hebben afgegeven, wijl beide nog heden ten dage in een geheimzinnigen sluijer zijn gewikkeld, en er zóó weinig zekere en bepaalde berigten dienaangaande voorhanden zijn, dat al de latere Geschiedschrijvers der Stad het noch omtrent den waren tijd van de stichting der *IJzeren Kapel*, noch over die der *Oude Kerk* zelve onderling eens zijn kunnen worden. Bij zooveel mangel aan historische bescheiden valt het derhalve moeijelijk om tusschen het gevoelen van COMMELIN (1), die daarvoor het begin der XIII^de^ eeuw aangeeft, en dat van PONTANUS (2) of WAGENAAR (3), die, dezelve in het begin der XV^de^ eeuw stellen, partij te kiezen. Indien de waarheid ook hier, gelijk veelal, in het midden ligt, dan is men in of kort na het jaar 1300 begonnen de Kerk te bouwen, terwijl uit eenige onlangs door den heer P. SCHELTEMA geopperde bedenkingen, het ons zeer waarschijnlijk voorkomt, dat de *Kapel* nog van veel lateren oorsprong (het einde der XV^de^ eeuw) en aanvankelijk met een ander doel gebouwd is, dan waartoe zij in vervolg van tijd bestemd is geworden.

Het moet echter eenige bevreemding wekken dat in vroegere dagen de *IJzeren Kapel*, zoowel als hare geschiedenis en haar verborgen schat, zóó weinig belangstelling schijnt te hebben ingeboezemd, dat zelfs niet één vaderlandsch geschied- of letterkundige lust hebbe gevoeld, om hare oude charters en diploma's te doorsnuffelen. Vóór 1732, toen twee Oud-burgemeesters, Mr. JAN SIX en Mr. WILLEM MUNTER, vergezeld van den Secretaris der Stad, JOAN THIERRY voor de eerste maal dat «Heiligdom» betraden, is er

(1) *Beschr. van Amsterdam*, bl. 421.
(2) *Urbis Amstel. Hist.* p. 14.
(3) *Beschr. van Amsterdam*, Dl. II, bl. 93.

geen spoor van eenig opzettelijk *onderzoek* te vinden (1). Hetzij, gelijk wij ergens lazen, «dat de Stedelijke Regering «doorgaans onvatbaar geweest zij voor het besef des nuts, «dat ter uitbreiding en vermeerdering van kennis uit de «Kapel te putten was; hetzij dezelve die geheime bewaar-«plaats steeds als te heilig beschouwd hebbe, om haar «door ongewijde [?] voeten te laten betreden» (2); hetzij, voegen wij er bij, dat de praktische geest onzer voorvaderen zich meer liet gelegen liggen aan de handhaving van de privilegiën zelve, dan aan een wetenschappelijk onderzoek der Handvesten en Gunstbrieven, waarin ze waren verleend; — wat hiervan zijn moge, zeker is het in allen gevalle, dat zonder iets van den roem onzer voorvaderen te willen afdingen, men bijna genoodzaakt wordt, om hen ten dezen opzigte van een weinig onverschilligheid te verdenken.

Negen-en-twintig jaren later, in 1761, werd de *IJzeren Kapel* andermaal bezocht door eenige leden van het Stedelijk Bestuur, en wel door de toen regerende Burgemeesters Mr. DANIEL DE DIEU en Mr. GUALTERUS PETRUS BOUDAAN, «bij welke gelegenheid het gezigt van dit hei-«ligdom, ook aan den heer JAN WAGENAAR is vergund «geworden, zoo als hij zelf dit getuigt, en er het be-«rigt bijvoegt, *dat de meeste stukken toen nog zoo zuiver «en leesbaar, en de zegels, tot die der vijftiende en zes-«tiende eeuw behoorende, zoo gaaf waren, als of zij maar «eenige weken bestaan hadden*» (3). Maar ook dit bezoek

(1) Het eerst vindt men van eene *opening* der IJ. K. melding gemaakt in 1588, en ten tweede male in 1635; bij welke gelegenheid, naar het schijnt, geen eigenlijk onderzoek naar den inhoud der aldaar bewaarde stukken werd ingesteld.

(2) *De merkwaardigste Stukken uit de oudste Archieven van Amsterdam*, enz. Amst. 1821, bl. 3.

(3) *De merkw. Stukken*, enz. bl. 2.

leverde niets op, ten nutte der vaderlandsche letterkunde of geschiedenis. Ja WAGENAAR zelfs schijnt den voor hem toch zoo belangrijken schat slechts vlugtig te hebben bezigtigd, en althans in het schrijven zijner Geschiedenis zich vergenoegd te hebben met *afschriften* (vermoedelijk reeds uit de tweede hand), die hij uit de nalatenschap van zijn' voorganger VLAMING was magtig geworden. Meermalen ook nam hij de reeds gedrukte Handvesten uit het Groot Charterboek over, zonder die met de oorspronkelijke oorkonden te vergelijken; hetgeen o. a. kan blijken uit hetgeen hij berigt over den bekenden Tolbrief van FLORIS V (*an.* 1275), waarvan, volgens hem, het zegel in *wit* was stond afgedrukt, terwijl integendeel aan het origineel een zegel in *rood* was, aan een francijnen staart afhangt (1).

Na WAGENAAR vinden wij geen verder blijk van belangstelling in den schat der *IJzeren Kapel* tot op het jaar

(1) Dat WAGENAAR bij het schrijven zijner *Geschiedenis van Amsterdam* de *oorspronkelijke* Stukken der IJ. K. *wel* zou hebben geraadpleegd, willen sommige daardoor bewijzen, omdat hij telkens naauwkeurig opgeeft de lade der kas, waarin zij liggen. Dit bewijs verliest echter zijne waarde als men zich herinnert, dat eertijds te *Amsterdam* de gewoonte bestond om van de Giftbrieven, alvorens deze naar de *IJzeren Kapel* werden overgebragt, een afschrift te maken in het Privilegie-Boek der Stad, waarbij naderhand ter zijde van het blad *de lade werd aangeteekend*, in welke zij vervolgens geborgen werden. «Dit geschiedde», zegt de heer SCHELTEMA, «met het «inzigt, om het gezegde Boek, zoo menigwerf daaraan behoefte «was, te kunnen raadplegen, en alzoo de moeite te vermijden, aan «de opening der Kapel verbonden. Naar dit Boek zijn weder andere, «min juiste, afschriften vervaardigd, waarvan in het Stedelijk Ar«chief nog eene verzameling voorhanden is, afkomstig uit de na«latenschap van PIETER VLAMING, en het is deze, van welke WAGE«NAAR zich bediend heeft». — In een gedrukt *Ceremonieboek van de Regering der Stad Amsterdam*, met vele aanteekeningen in HS., (in de Bibl. van het Semin. te *Warmond*) vinden wij melding gemaakt van *drie* Privilegie-Boeken en daarenboven nog van een *Rood Boekje*, «waar uyt de Privilegien in de Raadkamer.... werden geleezen.»

1805, toen de wethouders ADRIAAN PAETS VAN TROOSTWIJK, HENDRIK. CORNELIS SERRURIER, GEORGE SEVERIJN, JACOB VAN OOSTERWIJK BRUIJN en Mr. JAN SIX VAN HILLEGOM dezelve andermaal bezochten, in gezelschap van den kundigen AREND FOKKE SIMONSZ., dien zij tot een naauwkeurig onderzoek van al de daar aanwezige stukken magtigden, met het oogmerk om de belangrijkste van stadswege en op hare kosten te doen uitgeven. De kort daarop ingevallen gebeurtenissen en de gevolgen die zij na zich sleepten, maakten de verwezenlijking van dit plan onmogelijk. Intusschen bleven de door FOKKE gemaakte aanteekeningen niet geheel vruchteloos, daar zij later den heer Mr. JERONIMO DE VRIES opwekten, om bij de Tweede Klasse van het Koninklijk Instituut, de benoeming van eene Commissie te bewerken, waarvan, behalve den voorsteller, nog leden waren de heeren Mr. P. A. BRUGMANS, Mr. C. F. VAN MAANEN en Mr. S. I. Z. WISELIUS. Deze Commissie bragt den 11 Mei 1820 een uitvoerig verslag uit, aangaande het door haar ingestelde onderzoek, waarin zoowel een volledige lijst van al de stukken in de *IJzeren Kapel* aanwezig, als eene naauwkeurige beschrijving van het inwendige van dat gebouw voorkwam, toegelicht door historische bemerkingen, en daarenboven verrijkt met teekeningen en *facsimiles* van zeven der merkwaardigste Handschriften. Dit verslag werd in de verhandelingen van het Instituut opgenomen (1), en is ook later afzonderlijk afgedrukt (2).

Het rapport der genoemde Commissie, hoe verdienstelijk ook, beantwoordde echter niet geheel aan de meer uit-

(1) Dl. II, bl. 107—138.

(2) Onder den titel: *De merkwaardigste Stukken uit de oudste Archieven van Amsterdam, aangaande de vroegere Privilegiën van deszelfs Poorters en Burgers.* Amst. 1821.

gebreide taak die haar was opgelegd, en het was inderdaad niet veel meer dan het begin van een werk van veel grooteren omvang. Het bleef er echter bij. Reeds acht-en-twintig jaren waren er sedert de uitgave van het verslag des Instituuts verstreken, en de vroegere onverschilligheid scheen ook in onzen zóó historie-lievenden tijd te zullen blijven voortduren, toen onlangs een ervaren oudheidkundige, de heer P. SCHELTEMA, door de uitgave van eene welgeschreven brochure (1) over de *IJzeren Kapel* en den haar toevertrouwden schat, op nieuw de belangstelling voor dezelve poogde op te wekken. De verdienstelijke schrijver vond daartoe aanleiding in een bezoek, dat hij in gezelschap van eenige leden der Stedelijke Regering, aan de Kapel gaf, bij welke gelegenheid, deze in een zóó bouwvalligen staat werd gevonden, dat men eene dadelijke herstelling noodig oordeelde. Het toezigt hier over werd aan den heer SCHELTEMA opgedragen, en hem buitendien de vergunning verleend, om van de Stedelijke oorkonden zoodanig gebruik te maken, als hem wenschelijk voorkwam, ten nutte der Stad en in het belang der wetenschap.

Aanvankelijk had dan ook de heer SCHELTEMA het voornemen opgevat, «om van alles, hetgeen de Kapel bevat, «een algemeen overzigt te leveren, bestaande in eene «opgave van den inhoud der charters, met eene beknopte «geschiedkundige verklaring, die tevens vergezeld zou gaan «van eene beschrijving of afbeelding der zegels, aan de «zelve gehecht» (2). Reeds heeft hij een begin gemaakt, met de «volvoering van het laatste gedeelte dezer taak,

(1) *De IJzeren Kapel der Oude of Sint Nicolaas-Kerk. Eene Bijdrage tot de Geschiedenis der Stad Amsterdam, door* P. SCHELTEMA. *Amst.* J. D. SYBRANDI, 1848, bl. 52, in 8.

(2) *De IJzeren Kapel*, bl. 7.

«en hoopt daarmede op dezelfde wijze voort te gaan; «doch wat het eerste gedeelte van zijn plan betreft, is «het hem later raadzaam toegeschenen, daarin eenige «veranderingen te maken» (1). De hier bedoelde wijziging bestaat vooral daarin, dat in plaats van een beredeneerd Register der in de *IJzeren Kapel* aanwezige Stukken, de heer SCHELTEMA zich zal bepalen bij het vervaardigen van een Inventaris, met welks bearbeiding hij binnen kort, op uitnoodiging van de *Commissie tot de zaken der IJ. K.* (2), een aanvang zal maken. De Verhandeling, nu reeds door hem uitgegeven, kan men, zegt hij, «als *een Voorberigt van den Inventaris* beschouwen. Het door de geleerden Schrijver daarin medegedeelde is voor elk beoefenaar der vaderlandsche geschiedenis en ondheidkunde al te belangwekkend, om er niet eenige oogenblikken bij stil te staan.

De heer SCHELTEMA behandelt in zijne *Bijdrage* voornamelijk drie punten. Vooreerst geeft hij eene naauwkeurige *beschrijving* van de Kapel; in de tweede plaats laat hij een *onderzoek naar hare oudheid* volgen; terwijl hij ten derde een vlugtige blik werpt op de *oorkonden*, welke zij bevat. Vooral betrekkelijk deze laatste vinden wij in zijn geschrift onderscheidene en, naar ons beter weten, min bekende bijzonderheden en narigten, die ons doen besluiten, om bij voorkeur op dit gedeelte van zijnen arbeid de aandacht onzer lezers te vestigen.

---

(1) T. a. p. bl. 8.

(2) Onlangs heeft de Tweede Klasse van het Instituut besloten, om de plaatsen in de Commissie tot de zaken der *IJzeren Kapel*, door het overlijden der heeren C. F. VAN MAANEN en S. I. Z. WISELIUS opengevallen, bij eene nieuwe benoeming aan te vullen, ten gevolge waarvan thans aan de heeren Mr. JERONIMO DE VRIES en Mr. P. A. BRUGMANS zijn toegevoegd de heeren Mr. J. VAN LENNEP en IS. A. NIJHOFF.

In het door de Commissie van het Instituut uitgebragte *Verslag*, waarvan wij hierboven gewaagden, werden *zeven* oorkonden der *IJzeren Kapel* beschreven en door historische aanmerkingen toegelicht (1). Wij laten ze hier, te gelijk met eene beknopte opgave van hun inhoud, volgen:

1. *Tolbrief* van FLORIS V (*Leyden, an.* 1275), het oudste Handvest der gansche Verzameling, en de «hoeksteen», gelijk wij in het meergemelde *Verslag* lezen, «der opgevolgde grootheid van *Amsterdam*». Het werd door den Graaf verleend *aan de lieden, wonende te Amstelledamme*, om door zijne landen tolvrij te mogen varen, ter vergoeding van de schade, welke zij in den oorlog, door hem tegen de Westfriezen gevoerd, geleden hadden.

2. Vernieuwde *Tolbrief* van denzelfden FLORIS, insgelijks te *Leyden*, zestien jaren later dan de vorige (*an.* 1291), uitgegeven. Deze beide Giftbrieven zijn in het *Latijn* en op het tegenzegel *(contrasigillum)* van den tweede, leest men het randschrift: SECRETV. FLORENTII. [*comi*] TIS HOLLANDIE.

3. *Tolbrief*, gegeven in den *Haag, an.* 1342, van Graaf WILLEM IV (2), den eenigen Graaf van *Henegouwen*, van wien de Kapel brieven bezit.

4. *Tolbrief* van denzelfden Graaf (3), insgelijks in het Nederduitsch en gelijktijdig met den voorgaande uitgegeven, en waarvan, behalve het oorspronkelijke, nog drie afschriften in de Kapel aanwezig zijn.

5. *Decreet* van JACOBA VAN BEIJEREN *(den Haag, an.* 1417 d. i. volgens de nu gebruikelijke jaartelling: 1418) ten gunste van *Amsterdam*, ter oorzake dat deze Stad haar

---

(1) Vgl. *De merkw. Stukken*, enz. bl. 16—48.

(2) In het HS. leest men WILLAEM, en voor het eerst *Amstelredamme*.

(3) Hier echter wordt hij WILLEM en niet WILLAEM genoemd.

ter noot bijgestaan en ten haren behoeve 529 Engelsche nobelen verstrekt had, welke som zij wil dat aan *Amsterdam* zal terugbetaald worden: *ut onser trezorie van Hollant*. Dit is het eenige stuk in de verzameling van deze Vorstin afkomstig, die zich bij den aanvang des Briefs JACOB in plaats van JACOBA noemt. Het randschrift van het zegel wordt in het *Verslag* van het Instituut opgegeven als volgt: S. JAQUE DUCESSE *banar. delphie, vieu Coîtisse hanonie hollandie*, hetgeen zeker niet met het daarbij gevoegde *facsimile* overeenkomt, waarop wij vrij duidelijk meenen te lezen: S. JAQUE. DUCISSE. BAUAR. DA[*e*]LPHIE. VIEN. (1) COÏTISSE. HANONIE. AC HOLLANDIE.

6. *Giftbrief* van Hertog JAN VAN BEIJEREN (*an.* 1420), waarbij hij aan *Amsterdam* verleent: 1. tolvrijheid van al zijne tollen; 2. dat men geen Poorter in *Holland*, *Zeeland*, en *Westfriesland* tot zeventuig zou mogen dagen; 3. dat die van den Gerechte noch dezelver Dienaars eenige Stadsaccijnsen zouden mogen huren; 4. dat *Scout, Burgemeesteren, Scepenen ende Raden op dien tijd wesende, willecueren mochten op éénen dag, te weten op Sint Pauwels avont, naestcomende ende daernae niet meer, dat sal dueren tot eeuwighen daghe.*

7. *Handvest* van MAXIMILIAAN, Aartshertog van *Oostenrijk*, ten gunste van *Amsterdam* (*Schiedam, an.* 1488) en *eigenhandig* door hem onderteekend, eene bijzonderheid, die hier het eerst in de Grafelijke Giftbrieven voorkomt. «Ook verdient het opmerking,» lezen wij in het meergenoemd *Verslag* van het Instituut, «dat MAXIMILIAAN over «de Keizerlijke Kroon, die hij hier als eereteeken aan het «Amsterdamsche Wapenschild vergunt, zoo vrijelijk be-

(1) *Dauphyne van Vienne*. Zie o. a. WAGENAAR, III, 409.

«schikte, alvorens hij met der daad die Kroon in zijn be-«zit had» (1). Hier echter vervallen de geleerde Rapporteurs in eene historische dwaling, welke reeds overtuigend door den Hoogleeraar PLUIJM, in zijne *Kritisch-historische proeve* over het *H. Sakrament van Mirakel* te *Amsterdam*, is wederlegd (2). Vroeger had VAN MIERIS opgemerkt, dat de door MAXIMILIAAN aan *Amsterdam* geschonkene *Kroon* geene *Keizerlijke*, maar de *Kroone zijns Rijks*, d. i. eene *koninklijke* was, «*wijl hij geen hooger tytel noch aanzienlijker wapen, geduurende zijns Vaders leeven, voerde, dan van Koning der Romeinen; bestaande uit eenen enkelen Arend, en boven den zelven eene gesloote Kroone*» (3). Te regt zegt dus de heer SCHELTEMA dat «in het jaar 1489 de stad van MAXI-«MILIAAN de vergunning ontving, om ten eeuwigen dage de «*Koninklijke* Kroon boven haar Wapenschild te mogen «voeren» (4). Waarom, in vervolg van tijd, de *keizerlijke* kroon (d. i. eene *openc*) meer algemeen boven het wapen van *Amsterdam* is geplaatst, kunnen wij niet beslissen, maar zeker is, dat op sommige openbare gebouwen van vroeger dagteekening, b. v. op de poort van het *St. Pieters-Gasthuis*, die in 't jaar 1736 vernieuwd is, slechts eene *koninklijke* kroon werd gevonden. Insgelijks mag niet voorbijgezien worden dat de dagteekening van MAXIMILIAANS Handvest, gelijk in hetzelve uitgedrukt staat, berekend is *na den loop ons hofs van hollant*, d. i. volgens de toenmaals gebruikelijke jaartelling bij het *Hof van Holland*, *(stilus Curiae)*, dat het jaar met Paschen begon (5): waar-

(1) *De merkw. stukken*, enz. bl. 47.
(2) Vgl. bl. 181.
(3) VAN MIERIS, *Nederl. Vorsten*, I, 214.
(4) *De IJzeren Kapel*, bl. 26.
(5) Aan de jaartelling volgens «den stijl van den Hove» werd een einde gemaakt door een Diploma van Koning PHILIPPUS, (*an.*

door het begrijpelijk wordt, hoe het *Handvest* het jaartal 1488 kon dragen en te *Schiedam* geteekend zijn, terwijl in Februarij 1488 MAXIMILIAAN te *Brugge* nog gevangen zat. Eindelijk valt alle reden, voor de verwondering weg die de leden des Instituuts aan den dag leggen, over de vrijheid waarmede MAXIMILIAAN beschikte over de Keizerlijke Kroon, «*alvorens hij met der daad die Kroon in zijn bezit had*», «*zestien jaren vóór zijne verheffing tot de Roomsche-Keizer-«lijke waardigheid*» d. i. in 1504 *(stilo Curiae)*. Dat MAXIMILIAAN inderdaad aan *Amsterdam* de Keizerskroon schonk blijkt, gelijk wij zagen, uit zijn *Diploma* volstrekt niet, wijl daarin slechts van de *kroon zijns Rijks* wordt gesproken. Maar ook de laatste bewering, dat hij in 1504 tot de Roomsch-Keizerlijke waardigheid verheven werd, is in tegenspraak met de geschiedenis. MAXIMILIAAN begaf zich in 1508 wel op reis naar *Rome*, om zich *Keizer* te doen kroonen, maar de oorlog verhinderde hem, tot zoo ver te komen. Hij nam toen zelf den titel aan van *gekoren* Keizer, *Imperator Rom. electus*, gelijk o. a. kan blijken uit een octrooi, dat hij in 1512 aan de stad *Haarlem* verleende, en waarin hij zich noemt: MAXIMILIAAN *gekoren Keyzer*, terwijl men op het randschrift van het daaraan hangend zegel leest: S. MAX. IMPERATORIS ELECTI (2). Hij stierf eenige jaren later, zonder ooit als Keizer *gekroond* te zijn geweest.

Behalve de *zeven* hierboven beschrevene Stukken, bevat de *IJzeren Kapel* er nog vele andere, die in belangrijk-

---

1575), waarin voorgeschreven werd, dat men voortaan in alle Akten den *gemeenen stijl* zou volgen en niet meer rekenen van Paschen tot Paschen, maar van primo-Januarij. Zie o. a. OLIVARI VREDI, *Sigilla Com. Flandriae*, etc. p. 228.

(1) *De merkw. Stukken*, enz. bl. 47.

(2) Zie *Handvesten der Stad Haerlem*, bl. 187 en 207.

heid misschien niet voor deze behoeven te wijken. Wij hebben het geheel aan den heer SCHELTEMA te danken, dat wij over dit *κειμήλιον* en de daarin verborgen schatten iets meer kunnen zeggen, dan dat zij bestaan.

Als men de oorkonden der *IJzeren Kapel* naar chronologische volgorde wilde opgeven, zou men de eerste plaats aan de twee reeds door ons vermelde *Tolbrieven* van Graaf FLORIS V moeten inruimen. Op deze zouden die van GUY VAN HENEGOUWEN moeten volgen, die terstond na het vertrek van GIJSBRECHT VAN AMSTEL, Heer van *Amsterdam* en naderhand Bisschop van *Utrecht* werd, en die volgens de getuigenis van den *Klerk der lage landen bi der zee*, «veel «vriheden van keuren ende van rechte gaff, daer men die «Stede mede regeerde». Van GUY is er echter niet één enkel stuk aanwezig; een verschijnsel, dat zich vrij waarschijnlijk laat verklaren door de veronderstelling van VAN WIJN (1), dat deze Keuren onder het getal zullen geweest zijn van die oorspronkelijke Charters, welke in de XIVe eeuw, uit het grafelijk Archief in *den Haag*, tot tijdelijk gebruik onzer Vorsten van het *Henegouwer Huis*, naar *Bergen (Mons)* werden verzonden, en naderhand meenen wij, naar *Frankrijk* zijn overgebragt. Evenmin vindt men in de Kapel stukken van den zoon van FLORIS V, JAN I, die korten tijd na zijnen vader aan het bewind kwam, noch van zijn voogd en opvolger JAN VAN AVESNES (*Graaf* JAN II), noch van diens zoon WILLEM III; zoodat er van slechts één der Graven van *Henegouwen*, van WILLEM IV, brieven in de Kapel aanwezig zijn.

---

(1) Vgl. zijne *Verhandeling* over eene Keur van GUY v. H., in de Werken der Tweede Klasse van het K. Instituut, Dl. I, bladz. 111—130. «VAN WIJN had deze Keur gevonden in het Perkement-Register der voormalige Leen- en Register-Kamer van *Holland*». (SCHELTEMA).

Deze leemten verkrijgen evenwel daarin hunne uitlegging, dat men werkelijk hergens sporen vindt van eenige door deze Graven aan *Amsterdam* verleende Privilegiën. Ook van Gravin MARGAREET is niets aanwezig, hoewel deze Vorstin werkelijk de Stad met ten minste *drie* Gunstbrieven heeft begiftigd, gelijk voldingend kan bewezen worden uit het *Eerste Privilegie-Boek van Amsterdam*, waarin zij zijn opgenomen.

Zoo arm als het Archief der *IJzeren Kapel* is aan stukken uit het Huis van *Henegouwen*, zoo wel voorzien is hetzelve van die uit het Huis van *Beijeren*. WILLEM V, de eerste der Graven uit dezen Stam, schonk aan de Stad een gewigtig privilegie, waarin aan hare poorters verscheidene voorregten werden toegestaan, om de verliezen te herstellen door hen geleden in de oorlogen tusschen hem en zijne moeder gevoerd, en bekend onder de naam van Hoeksche en Kabeljaauwsche partijschappen (1). Bijzondere verpligtingen hadden verders de Amsterdamsche kooplieden aan Graaf ALBRECHT, broeder van WILLEM V, en aan zijn zoon WILLEM VI wegens een Handvest, door den eersten verleend en door den tweeden bevestigd, waarbij zij van het stapelregt te *Dordrecht* en van alle ongelden, die men daar plagt te heffen, voor altijd werden vrij verklaard. Den brief van JACOBA VAN BEIJEREN en dien van haren neef JAN hebben wij reeds vroeger vermeld.

Van den eersten Graaf uit het *Bourgondische* Huis, FILIPS VAN BOURGONDIE, ontving *Amsterdam* menigvuldige blijken van genegenheid. Zoo heeft hij o. a., zegt de heer SCHELTEMA, «wanneer in het jaar 1452 een felle brand drie vierde gedeelte van de huizen der stad had in de asch gelegd, haar ontheven van de opbrengst eener reeds

(1) SCHELTEMA, *de IJzeren Kapel*, bl. 37.

ingewilligde tienjarige bede. Van denzelfden bewaart de *IJzeren Kapel* ook den Brief, waarin hij *Amsterdam* ontsloeg van de verpligting, om de ontvangene inkomsten van de goederen dergenen, die bij de vorige onlusten zich verwijderd hadden, terug te geven (1). KAREL DE STOUTE, zoon van FILIPS, begunstigde insgelijks den koophandel en de zeevaart, als de voornaamste bronnen van de welvaart der stad; maar de heer SCHELTEMA zegt niet, of er ook van dezen vorst Handvesten aanwezig zijn, hetgeen daarentegen door hem verzekerd wordt van KAREL'S eenige dochter, MARIA VAN BOURGONDIE, van welke inzonderheid een privilegie, betreffende de benoeming der Schepenen en Raden, door *Amsterdam's* Burgerij op hoogen prijs werd geschat.

MAXIMILIAAN, Hertog van *Oostenrijk*, kwam in 1477, in het bezit van het Graafschap *Holland*, door zijn huwelijk met MARIA VAN BOURGONDIE, en met hem ging de Grafelijke waardigheid in het Huis van *Oostenrijk* over, wijl zijn zoon, Graaf FILIPS II, zijne moeder MARIA, na haar overlijden, onder de voogdij van zijn vader, opvolgde, en zelf later opgevolgd werd door zijn broeder KAREL II, insgelijks onder de voogdijschap van MAXIMILIAAN, aan wien *Amsterdam*, gelijk wij reeds hebben gezien, de vergunning te danken had, om ten eeuwigen dage de Koninklijke Kroon boven haar Wapen te mogen voeren, en die, blijkens meerdere Gunstbrieven van hem, in de Kapel bewaard, het niet bij dit eene teeken zijner genegenheid liet blijven. Wat nu Graaf KAREL II (als Keizer, KAREL V) betreft, van hem, zegt de heer SCHELTEMA, zijn inzonderlijk de *octrooijen* «in «menig opzigt belangrijk, ook om de bewijzen, daarin

(1) SCHELTEMA, t. a. p. bl. 38.

«voorkomende, van het toenemen des buitenlandschen han-«dels onder zijn bestuur te *Amsterdam* gedreven; terwijl de «brieven van zijn zoon en opvolger FILIPS, als Graaf van «*Holland* den Derden en als Koning van *Spanje* den Twee-«den van dien naam, vele bijzonderheden bevatten omtrent «de geschiedenis van dien tijd en het ontstaan van den op-«stand tegen *Spanje*. In het begin der onlusten onder ALVA «en REQUESENS, erlangde onze Stad eenige privilegiën, «omdat zij der *Spaansche* zijde voortdurend getrouw bleef, «van welke zij echter naderhand, bij de Satisfactie van «1578, weder moest afstand doen. Opmerkelijk is het, «dat men hier een stuk van FILIPS aantreft, nog in 1581 «gegeven, en dus niet lang voor dat hij openlijk bij plak-«kaat door de Staten werd afgezworen» (1).

Behalve al de hierboven genoemde Grafelijke Handvesten, berusten in de *IJzeren Kapel* nog een menigte van Akten, Kwitantien en Brieven der Graven en Edelen van *Holland*, die vermoedelijk op onderscheidene personen en gebeurtenissen zeer veel licht kunnen verspreiden. Als zoodanig moeten b. v. ongetwijfeld beschouwd worden de Brieven van FILIPS II tijdens den opstand tegen *Spanje*, welke welligt de verzameling van historische documenten, die de heer GACHARD te *Brussel* uitgeeft, nog met eenige belangrijke stukken zou kunnen verrijken. Veel beloven wij ons ook van het naauwkeurig onderzoek dezer documenten voor de kennis der vroegere geschiedenis van onzen Handel, gelijk o. a. kan blijken uit hetgeen de heer SCHELTEMA mededeelt omtrent de Privilegiën, door de Noordsche Koningen aan de Amsterdammers geschonken, waarbij hun bijzondere

(1) SCHELTEMA, t. a. p. bl. 40.

regten voor hunne schepen op de vaart naar het *Noorden* en de *Oostzee* werden vergund, en die het bewijs leveren dat de handel op *Denemarken*, *Zweden* en *Noorwegen* reeds zeer vroegtijdig hier te lande gebloeid heeft (1). Meermalen ook zal men vermoedelijk in die oude oorkonden ophelderingen en teregtwijzingen vinden, die menige onzekerheid of duisterheid zullen ophelderen of wegnemen: eene verwachting voor welker gegrondheid men b. v. zou kunnen aanvoeren de in de Kapel berustende *Fundatie-Brief* der zoogenaamde *Nieuwe Kerk* te *Amsterdam*, een «belangrijk en nog onbekend Stuk», zegt de heer SCHELTEMA (2), dat in het jaar 1408 is geteekend, en dus het juiste tijdstip opgeeft van de stichting dier Kerk, die door meerdere schrijvers (3) eenige jaren later gesteld wordt. Eindelijk moge wij niet vergeten de opmerkzaamheid onzer vaderlandsche oudheidkundigen te vestigen op de voor de Geschiedenis en Heraldiek zoo belangrijke *zegels*, die aan de charters zijn gehecht, en wij meenen den wensch van allen uit te drukken, wanneer wij den heer SCHELTEMA aansporen, om aan zijn voornemen om «deze stoffe nog eens opzettelijk te behandelen» gevolg te geven, en alsdan te «onderzoeken «welke zegels hier voorkomende, nieuw of onbekend zijn, «met aanwijzing tevens, wat uit deze tot beter begrip van «onze geschiedenis nog te leeren is».

Bij dezen wensch voegen wij ten slotte, in het belang der Wetenschap, nog een anderen, dat namelijk de Stedelijke

---

(1) SCHELTEMA, t. a. p. bl. 41.

(2) T. a. p. bl. 52, aant. 50.

(3) Vgl. WAGENAAR, *Amst. in zijne opkomst*, enz. Dl. III, bl. 108. VAN RIJN, *oudh.* van KENNEMERKL. enz. bl. 174. In de Lijsten der Regering, die voor de Handvesten gedrukt zijn leest men: *Anno 1414 is die nieuwe Kerk begonnen te bouwen.* De schrijver van het oude *Kronijkje* van *Amsterdam* is het met den *Fundatie-Brief* eens.

Regering van *Amsterdam* tot de openbare bekendmaking van al de oorkonden der *IJzeren Kapel* moge besluiten, en met de uitgave daarvan den heer SCHELTEMA belasten, aan wien zij onlangs een nieuw blijk heeft gegeven van haar vertrouwen, door hem tot *Archivarius* der Stad te benoemen, en wiens uitgebreide kennis van onze vaderlandsche Geschiedenis en Oudheden ons een waarborg is, dat hij zich van die hoogst verdienstelijke taak met het best gevolg zal kwijten.

HET JAAR 1848.

VOLKS-OPPERMAGT.

Bovenstaande woorden jagen schrik aan. De brochure, onder dien titel uitgegeven (1), is, ofschoon zij ons niet behaagt, toch zoo verschrikkelijk niet. De schrijver zelf doet zich op eene wijze voor, die achting inboezemt, en, wij spreken opregt, zelfs onze genegenheid gewekt heeft. «Was het mijn pogen, — zoo spreekt hij, — «het volk tot het stellen van buitensporige eischen «en tot daden van willekeur op te zetten? werd mij ooit die «bedoeling toegeschreven, ik zou haar met verontwaardiging «van mij afwerpen.» Zulke gevoelens verdienen, vooral in onze dagen, op prijs te worden gesteld.

Willen wij nu, gelijk dat meer gebeurt, door deze erkenning van des schrijvers zedelijk karakter, doen gevoelen dat wij minder gunstig over zijne kennis of zijn talent oordeelen, en er zekere vrijheid van kritiek mede koopen? In geenen deele; wij haasten ons te zeggen, dat hij eenen onmiskenbaren aanleg doet blijken, en met het alledaagsche, zoo in 't wetenschappelijke als in 't praktische, zich niet schijnt te kunnen vergenoegen. Wij hebben de vonken van zijn vernuft wel zien glinsteren.

Welke is de eigenlijke grond, waaruit hij voort redeneert, welke zijn Staatstheorie? Zij heeft iets van die der latere Scholastieken, die beweerden, dat het gezag van God komt, *mediante populo*. Zoo zij er zich van onderscheidt, dan is dit eer ten voor- dan ten nadeele. Zij komt hierop neêr, dat uit de toenemende menigte, en te gelijk met het toenemen dier menigte, zich van den eenen kant meer magt in dezen of genen ontwikkelde, van den anderen kant zich grooter behoefte deed gevoelen aan orde en bescherming, zoodat het gezag zich vestigt

(1) Bij C. L. VAN LANGENHUYSEN te *Amsterdam*.

door dat de een zich opwerpt als gebieder en de anderen hem erkennen of accepteren.

Tot welk besluit komt hij?

1 «Het gezag behoort tot het wezen van den Staat.

2 «Het gezag komt van nature niemand persoonlijk toe.

3 «Het is God, eerste oorzaak der Maatschappij, die het gezag «als voorwaarde gesteld heeft der maatschappelijke orde, en in «dezen zin kan men zeggen, dat de magt van God komt.»

Dat zijn zeker niet alle mogelijke wijzen, waarop men zeggen kan dat het gezag van God komt, doch die behoefde hij ook niet op te noemen. Wij vinden er niets op af te wijzen.

Welke eindelijk zijn des schrijvers bedoelingen? Hij wil de waarde nagaan van het thans triumferend beginsel der volkssouvereiniteit; het standpunt aangeven waarvan hij later de thans ingetreden phase der geschiedenis hoopt te beschouwen; eindelijk zegt hij, in eenigzins genegligeerde uitdrukkingen, waardoor de bepaalde zin wel wat duister wordt, dat bij den toestand van ons Vaderland op het oog heeft, alwaar men inbreuk heeft gemaakt op de regten des volks, thans echter herstel van grieven belooft, wat ook door 't volk met nadruk geëischt wordt, enz. bladz. 31—32. Al deze bedoelingen zijn voorzeker nuttig en goed.

Onze lezers zullen wel met verwondering vragen, wat wij dan in deze brochure hebben af te keuren. Noch den grond, noch het besluit, maar hetgeen er geredeneerd en gezegd wordt om tot het opgegeven besluit te komen. De misslagen daar begaan leveren een zoo sterk contrast op met hetgeen de schrijver van tijd tot tijd goeds zegt, dat wij eene uitlegging moeten zoeken deels in de haast, waarmede dergelijke schriften wel eens vervaardigd worden, deels in eene bedoeling, die de schrijver niet uitdrukt, maar die wij veronderstellen, en wagen zullen uit te spreken.

We zullen, zoo veel het kan, den schrijver op den voet volgen.

Hij begint met te zeggen, dat er zich heden een beginsel

doet gelden, dat, eenmaal geregeld, heilzame vruchten zal voortbrengen. Dat beginsel is *Volks-oppermagt!* Wat verstaat de schrijver door Volks-oppermagt? Na gezegd te hebben, dat hij geene Volks-souvereiniteit wil in den zin der Pantheisten, weidt hij uit over 't geen een Christen verstaat onder *gezag*, *maatschappij* en *tijdelijke orde*, en ontwikkelt daarbij denkbeelden of begrippen, die wij zeer schoon vinden en volkomen beamen. Hij wordt echter onduidelijk, als hij 's menschen individuele vrijheid uit diens eeuwige bestemming afleidt, en er bijvoegt: «daarom heeft hij het regt, zoo die vrijheid wordt aangerand, er tegen op te komen, en haar te handhaven tegen allen, die haar zouden willen te niet doen, dat is, die hem het middel zouden willen ontnemen ter vervulling zijner eeuwige bestemming.» Hoe toch kan hij hierop zeggen: «in dien zin versta ik de leer «der Volks-oppermagt.» bl. 6. Wij begrijpen dat 's menschen vrijheid of personaliteit de grond is van zijne zedelijkheid; dat zich op dien grond de maatschappij ontwikkelt, en zonder vrijen wil geene regten kunnen bezeten en verkregen worden. Maar ben ik, omdat ik een vrijen wil heb, of alleen uit kracht dezer aangeboren vrijheid, reeds in 't bezit van positieve en historische regten? Immers neen. Had ik geen wil, dan kon ik geen huwelijk aangaan; maar ik heb de regten des huwelijks niet, zoo lang ik het niet heb aangegaan. Had ik geen wil, dan kon ik geen staatsburger zijn; maar mijn vrije wil alleen maakt mij geen staatsburger. En zie nu eens: de Oppermagt in de historiesch ontstane, openbare maatschappij wordt hier voor 't zelfde verklaard, als die vrijheid, die tot 's menschen wezen behoort, die de slaaf heeft in zijne ketenen en de martelaar op den brandstapel. Ten andere wordt Oppermagt, dat is *magt over anderen*, en wel de *hoogste magt* in die orde, verward met het *natuurlijke* regt van *verdediging!* De schrijver zou hier voorzeker, zonder het te willen, ons naar Pantheïsme en Communisme op weg helpen.

Bladz. 7—9 volgt eene voorstelling der thans plaats hebbende

beweging ter verkrijging der vrijheid, naar welke de staatsman, wil hij wijs handelen, zich zal te schikken hebben. Ook wij kunnen met degenen niet medespreken, die voor de pogingen der Italianen, der Ieren en in 't algemeen der onderdrukte volken van *Europa* slechts woorden van afkeuring hebben. Er bestond despotisme, geen christelijke monarchie; administratie, maar geen maatschappelijke organisatie, en in hunne heiligste regten en vrijheden werden de burgers gekwetst. Maar wij zouden gewenscht hebben, dat de schrijver niet eene zoo algeheele goedkeuring aan die bewegingen had gegeven, dat hij zich van zijn eigen gesteld beginsel geene afwijkingen had veroorloofd, waarvoor in zijne vervoering, hoe beminnelijk overigens, eer verklaring dan verschooning wordt gevonden; vooral dat hij den Paus niet had voorgesteld als geheel instemmend, en in dien zin aan 't hoofd van den alom in gang zijnden volksopstand. De teedere PIUS is juist de eenige die er niet voor zwicht, en sterk door zwakheid, verheft hij zich boven deze onstuimige zee der volken, met eenen luister, dien het menschelijk oog noch doorzien, noch omvatten kan. Waarlijk dat is een Paus, een dienaar der dienaren Gods. Voor deze beeldtenis knielen wij!

Hierop gaat de schrijver over, om wat hij het feit der heerschende Volks-oppermagt noemt te waarderen, en de gronden voor te dragen, waarop «naar (zijne) meening, de leer der «Volks-souvereiniteit voor zich het regt van door allen erkend «te worden mag vindiceren.» Alweder is de vraag, wat wij hier door Volks-souvereiniteit te verstaan hebben? Wanneer men zich streng aan dezen term of uitdrukking vasthoudt, en de aanleiding die er hem hier over doet spreken nagaat, zou men meenen, dat hij door Volks-souvereiniteit eene zoodanige oppermagt van ieder volk tegenover deszelfs Koning of regeerders verstaat, dat daarbij deze laatsten niet uit liefde, maar *regtens* ondergeschikte dienaars zijn van het volk, ten gevolge van welke onvervreemdbare oppermagt een volk altijd het regt zou hebben zijne regeerders af te zetten, en waarvan het zou be-

hooren gebruik te maken, zoo dikwijls die regeerders zich aan een zwaar vergrijp tegen het welzijn des volks schuldig maakten. De schrijver geeft intusschen te veel blijken van geest, om te veronderstellen, dat hij zulke absurditeiten zoude aannemen; en wanneer wij in zijn geschrift de eene plaats met de andere vergelijken, toezien en nog eens toezien, dan meenen wij duidelijk te erkennen dat hij door zijn levendig gevoel in verwarring wordt gebragt. «Waar, vraagt hij, *berust* de oppermagt bij «den Regeerder of bij den geregeerde?» Ziedaar de vraag in al hare kracht en duidelijkheid; zoo duidelijk dat zij zich zelve beantwoordt; want eene oppermagt, en wel eene ergens berustende oppermagt die *geregeerd* wordt, is zoo veel als een vierkante cirkel, of een geregeerde God. Slechts wanneer de verfoeijelijke wijsbegeerte, te *Berlijn* gepredikt, gegrond ware, en de eigenlijke waarheid bestond in tegenstrijdigheid, en het leven der dingen in den dood der hel, gewis dan zouden wij zoo iets moeten aannemen, en met den razenden PROUDHON zeggen: *Dieu c'est le mal!* De schrijver is er dan ook ver af, en aanstonds laat hij volgen: «Of kon het welligt zijn, «dat zij, in absoluten zin, noch bij den een noch bij den «anderen, maar dat zij voor een deel bij beiden berust?» Als men tot een hoog idée opklimt, zal dat kunnen aangenomen worden. Wij treden daar niet in. Maar wij moeten hier eene opmerking maken van gewigt. Dat namelijk de schrijver naar den geest des tijds te zeer al datgene aanstonds als pligt, als strengen regtspligt beschouwt, wat volmaaktheid is en slechts van lieverlede kan en mag worden ingevoerd. Hij schijnt zich een ideaal van eenen staat voor te stellen en de verwezenlijking daarvan aanstonds te willen eischen. Waar zou dat heen? De slavernij, die, wel begrepen, en de buitensporigheden die de menschelijke boosheid er bijvoegde ter zijde gelaten, eene onvolmaaktheid en zelfs in de tijden die het Christendom vooraf gingen noodzakelijk was tot het bestaan der openbare maatschappij, werd door het Christendom niet aanstonds verboden.

Heden schijnt alles te moeten zwichten voor Theorien, en voor welke Theorien !

De bewijzen, die thans volgen, leveren eene zeer onbepaalde uitkomst op. De meeste verdedigen de volksvrijheid slechts middellijk, dewijl zij tegen het absolutisme der Vorsten gelden.

«De Bonald, de Maistre en de volgelingen dier geniale voor-«gangers zijn de eersten die ik het hoor opnemen voor het vorstelijk absolutisme.» Wij moeten den klemtoon leggen op : die ik het hoor opnemen. 't Is zoo veel gezegd als : de eersten in de tijden die wij beleven. Immers de schrijver, die Bossuet aanhaalt, zal wel weten, dat deze een voorstander was van de absolute magt der Vorsten. Zelfs noemt deze hunne magt absoluut, en onderscheidt haar slechts van *arbitrair*. Wat nu van de Bonald gezegd wordt : dat hij zijne analogien te zeer doordreef, nemen wij gereedelijk aan. Echter is daarmede niet bewezen, en de schrijver zal het ook wel niet willen bewijzen, dat er geene analogie tusschen God, den Koning en den vader des huisgezins bestaat. Dat zou strijden met de H. Schrift. Dit blijft dus zeker, en onwederlegd, dat het gezag zijn oorsprong eer van boven dan van beneden neemt.

Aangaande de hervormers der XVIe eeuw, die nu door den schrijver worden aangevoerd als predikers van het despotisme, zullen wij aanmerken, dat de Volks-souvereiniteit niet minder uit hunne leer volgde en gevolgd is. De mensch was *niets*, maar juist daarom weder *alles*, en een Jurieu dorst zeggen : *Le peuple n'a pas besoin d'avoir raison pour valider ses actes.* De stellingen der Fransche Synode laten zich bovendien nog verklaren door de oppositie der middeleeuwsche gevoelens van de *Ligue*.

De aanval, hierna tegen den heer Groen van Prinsterer gedaan, doet zien dat de schrijver het woord *absolute* magt in zeer absoluten zin opneemt, en niet als magt boven welke er in den Staat geene is ; gelijk haar b. v. de H. Thomas beschouwt, wanneer hij, alleen de geestelijke magt Gods of der Kerk boven die des Konings stellende, zegt, dat de wet wel tot regel be-

hoort te strekken aan den Koning, maar dat zij hem niet dwingen kan *(non coercitive)*. — De schrijver schijnt door absolute magt veeleer te verstaan: magt die geene beperking of grenzen heeft. Immers beperkingen worden ook aangenomen door DE BONALD en GROEN VAN PRINSTERER, welke nogtans door den schrijver bestreden worden. Een Koning is volgens DE BONALD geen despoot, ook niet een goede despoot. 't Was volstrekt noodig dat de schrijver verklaarde, wat hij onder *absolute* magt verstond.

Eindelijk draagt hij zijne theorie voor over den oorsprong der Staten. Wanneer wij ons tot de eigenlijke gedachte bepalen, en sommige voorstellingen die daarbij voorkomen ter zijde laten, zoo als van *steden* en *dorpen* enz., vinden wij die zoo kwaad niet. We hebben dat reeds gezegd.

Hier echter hebben wij een en ander tegen den schrijver in 't midden te brengen.

Vooreerst geeft hij op grond van zijn verhaal de volgende definitie van den Staat. «De burgermaatschappij is derhalve eene «vereeniging van gezinnen, ter wille der veiligheid en des tijde«lijken welzijns, aan een door hen erkend, maar zich krachtens «individuele hoedanigheden, opwerpend, gemeenschappelijk ge«zag onderworpen.» Hebben alleen die hoofden der gezinnen een doel, en niet degeen die nu Vorst wordt? De schrijver kan de met het Evangelie strijdige leer niet zijn toegedaan, dat de deugd, zelfs de godsdienstige deugd, hare belooning zich niet tevens als doel mag voorstellen. En terwijl zij zelve, die deze deugdleer aankleven, zich genoodzaakt voelen, in het tijdelijke het streven naar nut en voordeel als *doel* aan te nemen, zal de schrijver aan dengene, die de krachtigste daad uitoefent, geen doel *voor zich* toelaten dat aan zijne daad beantwoordt, Wij redeneren voort: als hij zelfs geen doel heeft *voor zich*? dan hebben degenen, die door hem beschermd worden, het bij hunne daad evenmin, en kunnen zij zich geen ander doel voorstellen dan het heil van anderen, het *algemeene* welzijn, den Staat. Zulk eene voorstelling verwerpen wij als strijdig met de

leer der Kerk, als hoogst immoreel en tot niets voerend, dan tot despotismo en anarchie. Het strijdt ook tegen des schrijvers gegeven voorstelling van den oorsprong des Staats.

Krachtens individuele hoedanigheden opwerpend wordt nu van den gezags-persoon gezegd. Wat beteekent dat? dat hij zijne magt, die men ter bescherming inroept, in de eerste plaats aan zich zelven verschuldigd is? Dat kunnen we aannemen. Beteekent dat: hoedanigheden die in den eigenlijken zin persoonlijk zijn en blijven, en die zich niet reeds ter bescherming of tot voordeel van anderen en ook met hulp van anderen hebben ontwikkeld? Alsdan verwerpen we het op de stelligste wijze. Is het een *Vorst*, of een *pop* waar de schrijver van spreken wil?

Wij zouden het laatste moeten veronderstellen, om de zonderling klinkende uitdrukking: *gemeenschappelijk gezag*. Dat is hier een zinledig woord. Het kan onmiddellijk niet anders beteekenen, dan een gezag dat gemeenschappelijk en dus door velen bezeten wordt. Wie zijn hier die velen? Dat zijn hier allen: de staatsburgers en de Vorst. Maar indien *allen* gezag hebben dan heeft het niemand. Aan wien zal men zich dan onderwerpen? Wil de schrijver soms dat deze huisvaders een President aanstellen en eene Republiek vormen? Dan moet hij zich anders uitdrukken, en dan ook nemen wij niet aan, dat op die wijze de openbare maatschappij begonnen zij; verklaren wij integendeel, gereed er bewijzen van te leveren, zulk beweren voor subversief van alle orde en onchristelijk in zijn beginsel en gevolgen. Zeker dan zou degeen, die dat *gemeenschappelijk gezag* uitoefent, een *pop* zijn! De schrijver heeft intusschen zelf gezegd, dat de Christen de hoovaardij verafschuwt, waarbij de *zelfstandigheid* des gezags geloochend wordt. bl. 6. Nu is een *gemeenschappelijk* gezag eene pure abstractie, en daarom eene verschrikkelijke tegenspraak; want het gezag, morele oorzaak, dat is *oorzaak* van de hoogste soort, zal toch wel zelfstandig zijn!

Ten tweede moeten wij opmerken, dat de gevolgen die de schrijver trekken gaat, ingevalle zij juist zijn, en voortkomen

uit zijne voorafgegevene theorie (niet uit deze van ons verworpene definitie: dat ware erger;) geen meerder waarde kunnen hebben dan deze theorie of voorstelling zelve. Wij kennen den schrijver te veel verstand toe, om te veronderstellen, dat hij dit als de *algemeene* wijze zal aanzien, waarop zich met der daad de Staten in den beginne hebben gevestigd. Wij zouden uit de geschiedenis honderd bewijzen van 't tegendeel kunnen leveren. En wie slechts denkt aan de slavernij en de veelwijverij der oude wereld, zal aanstonds de waarheid van ons zeggen gevoelen. Helaas! het despotisme begon reeds in het Paradijs. Echter zou de schrijver van het ideaal, en niet van de historie, uitgaande, zijne voorstelling tot een wetenschappelijk postulaat ter uitlegging hebben kunnen verheffen. Dat heeft hij niet gedaan. Het blijft dus eene loutere veronderstelling. Wil men den luchtballon dien hij oplaat schoon noemen: hetzij zoo; maar toch het is een luchtballon, en al wat hij er aanhangt, hangt even zoo in de lucht.

Hooren we nu de gevolgen.

«Wat volgt daaruit? Dit: dat de burger-maatschappij eene «vereeniging zijnde van gezinnen, die zich onderworpen hebben «aan een door hen erkend gemeenschappelijk gezag, de oor-«sprong van dit gezag en de grond van zijn regt alzoo evenzeer «zijn bij hen, die het in 't leven geroepen of ten minste erkend «hebben als bij den bevelvoerder, wiens persoonlijke hoedanig-«heden of magt hem tot het gezag bestemden.»

Zulke uitdrukkingen als: «die het in 't leven geroepen of ten minste erkend hebben», laten we niet ongemerkt voorbij gaan. Het gezag *in 't leven* roepen, of *het erkennen!* Welk een onderscheid! Bleek het tegendeel niet van elders, men zou meenen, dat de schrijver op niet eerlijke wijze hier er woorden onderschoof, die den lezer ongemerkt ter aanneming van zekere denkbeelden stemmen moeten. Zulk een schijn van *insinuatie* komt op meer plaatsen voor, en juist omdat de schrijver *candide* spreekt, zouden zij nog meer indruk maken en achten wij ons verpligt te waarschuwen. Het is dan ook eene groote onwaarheid, dat de oor-

sprong van dit gezag en de grond van dat regt *evenzeer* zijn bij hen die het erkend hebben als bij den bevelvoerder. Twee even krachtige oorzaken onderwerpen zich niet aan elkander: dat heeft geen zin. Ook uit de *acceptatie* of erkenning, die ongetwijfeld noodig is, volgt dit volstrekt niet. *Maakt* de vrouw dan den man tot hoofd, schenkt zij hem zijne intellectuele en physische meerderheid, door dat zij hem als man aanneemt en *erkent*? En is daardoor de grond van zijn gezag *evenzeer* bij haar als bij hem? De schrijver heeft eene plaats uit BOSSUET tot *motto* genomen: *La puissance des rois n'est pas tellement de Dieu, qu'elle ne soit aussi du consentiment des peup'es.* Welnu, BOSSUET is volstrekt niet van gevoelen, dat de oorsprong en grond van het gezag *evenzeer* bij degenen die het gezag erkennen, als bij den gezagvoerder is; hij wil van geenen opstand hooren, en is een der grootste verdedigers van het absolute koningschap. De schrijver had daarvan zijne lezers niet onkundig moeten laten.

En wat heeft hij vroeger zelf gezegd? «Eerst toen de hoof-«den der gezinnen de behoefte gevoelden, onderling zich te «helpen en bij te staan ter verzekering van verkregene reg-«ten, en ter afwending van uitwendige gevaren, eerst toen «ontwikkelde zich feitelijk uit het gezin de burger-maatschap-«pij, welke echter eene Maatschappij zonder regering, eene «ware anarchie zou geweest zijn, waarbij nog eene volko-«mene burgerlijke gelijkheid heerschte, zoo zich niet reeds «van stonde aan en gelijktijdig met de ontwikkeling der maat-«schappij, een of eenigen, boven anderen door vermogens of «invloed uitmuntende, zich als gezag hebbende hadden doen «gelden.» Hiermede is duidelijk gezegd, dat zich van den eenen kant *eene meerderheid* en *meer grond van gezag* ontwikkelde, en dus de familien of gezinnen reeds afhankelijk waren, voor dat zij hare uitdrukkelijke toestemming gaven. De schrijver is aan zijn eigen beginsel ongetrouw.

«Wat volgt daar verder uit? Dit, dat de leden van den «Staat, de Staatsburgers, slechts in zoo verre een deel van hunne

«vrijheid en onafhankelijkheid opofferen, en zich slechts in «zoo verre tot onderwerping verbinden kunnen aan een ge«meenschappelijk gezag, als vereischt wordt tot de veiligheid «en het tijdelijk welzijn der gemeenschap».

Wij ontkennen hier die opoffering van vrijheid en afhankelijkheid in den van den schrijver bedoelden zin. Onafhankelijke staatsmagt konden zij niet opofferen, want die bezaten ze niet; er was nog geen Staat; en hunne onafhankelijkheid als huisvaders, deze bevestigden zij juist door het Staatsgezag te accepteren. Zij treden in dien Staat, om *meer* en niet om *minder vrijheid* te hebben, of gelijk de schrijver zegt: «ter verzekering van verkregene regten» enz. enz. Inderdaad wij vinden, dat de schrijver hier zijn Staat *rationeel* wil maken, door daaraan eene *dwaasheid* tot oorsprong te geven. Immers die menschen «die dorpen en steden uitmaakten»! die hij straks zelf voorstelt als het gezag gegeven hebbende, doen zeer dwaas. Hunne vrijheid en onafhankelijkheid zijn meer waard, dan alle goederen der wereld. Maar nog eens, zij offeren hunne onafhankelijkheid en vrijheid noch geheel noch gedeeltelijk op; deze ontwikkelen zich juist in de openbare maatschappij. *Het huisgezin daar buiten is zoo vrij en onafhankelijk niet, als dat daar binnen leeft en bestaat*, want de huiselijke maatschappij kan slechts in de openbare hare hoogste ontwikkeling verkrijgen. Onafhankelijkheid en vrijheid is niet enkel negatief: dat niemand mij hindert, of dat niemand boven mij is, maar ook positief: dat ik wezenlijke krachten en vermogens heb. Zonder dit laatste, dat is, indien ik niets kan uitrigten, zal het mij weinig baten door niemand gehinderd te worden. Een ongelukkig zwervend huisgezin is geene koninklijke familie, omdat het niemand boven zich heeft. Aan dit bloot negatieve schijnt de S. ik weet niet welke waarde te hechten. Doch onafhankelijkheid is: door of uit kracht van positieve vermogens niemand boven zich te hebben, en zoo zeker als ieder *genus* zich juist daardoor meer uitdrukt en

volmaakt, dat het onder een hooger *gesubsumeerd* wordt, zoo zeker ook neemt de vrijheid en onafhankelijkheid des gezins juist toe, door te staan onder de onafhankelijkheid van den Staat.

Daarbuiten, «zoo gaat de schrijver voort, buiten de veilig-«heid en het tijdelijk welzijn der gemeenschap, zijn en blijven «zij, behoudens hunne verantwoordelijkheid bij God, volkomen «vrij en onafhankelijk».

Wat wil onze vurige vrijheids-vriend daarmede zeggen? *Volkomen* vrij *behalve?* hebben zij van hun *staatsburgerlijk* vermogen nog iets over of achter gehouden, *buiten* dien staat? Hebben zij bij gevolg *politiek* regt en vermogen buiten en zonder politieke vereeniging, en reeds door hun *individueel* bestaan? Als de schrijver dat bedoelt, dan had hij Pantheisten en Materialisten niet moeten tegenspreken, en hebben deze wel degelijk gelijk. Wat in 's hemels naam is het deel dat zij overhouden? Heeft het politieke waarde of geldt het op een geheel ander terrein? In het laatste geval, kan het geen politiek regt geven; in het eerste, schiet er niet anders over, dan *individualiteit* te erkennen, zonder rapport tot *maatschappij*, dan den mensch te houden voor bron en oorsprong der orde en — de groote afgrond gaat voor de voeten des schrijvers open.

«Wat volgt daar al verder uit? Dit: dat zoo het gemeen-«schappelijk gezag de veiligheid en het tijdelijk welzijn van «den Staat moedwillig verwaarloost, of om redenen van baat-«zucht verraadt; het gezag alsdan tegen het doel handelt, «waartoe het is ingesteld en teruggenomen kan worden uit «de handen van hem, die zich aan deze pligtschennis heeft «schuldig gemaakt.» De schrijver zou dus in het gesteld geval den opstand regtvaardig en geoorloofd achten. Men lette echter wel, dat hij het regtvaardige van zulk een opstand niet haalt *uit het regt van verdediging*, maar daaruit, dat het gezag *gegeven* is; want niet alleen spreekt hij hier van terugnemen, maar hij onderscheidt *erkennen* niet van *geven*, en vervolgt: «Daartegenover staat nu wel de stelling, [het eerst] door HOBBES

«vastgehouden, dat het gezag, eenmaal gegeven, of wil men «liever, eenmaal erkend zijnde, niet kan teruggenomen worden; «wanneer men echter het *doel* van den Staat in het oog houdt, «dan meen ik te mogen beweren, dat dit zwaarder moet wegen «dan het vooruitgezette eigendomsregt des gezags, en dat in het «vooronderstelde geval toepasselijk is het bekende *adagium: salus «publica, summa lex.*»

Als wij aan des schrijvers eerst opgezette theorie over den oorsprong van den Staat getrouw blijven, dan, hetzij nog eenmaal gezegd, volgt er *niet* uit, dat het gezag gegeven is, *niet* dat het in den door ons genomen zin *gemeenschappelijk* is, *niet* dat ieder buiten die maatschappij nog een maatschappelijk regt van denzelfden aard overhoudt. Evenwel wordt hier het regt tot opstand gehaald uit deze valsche veronderstellingen, welke de schrijver zelf en principe verworpen heeft. Maar nu eens aangenomen dat het gezag *gegeven* is: wat kan er dan aan den materialist HOBBES geantwoord worden? *Salus publica, suprema lex?* Daargelaten dat dit beginsel evenmin als ieder *algemeen* beginsel voor *oneindig* moet gehouden worden, en dus niet altijd doorgaat, is juist de bewering van HOBBES, dat de welbegrepen *salus publica* een despotiesch en onherroepelijk gezag vordert. Bovendien, heeft HOBBES geen ongelijk met deze gaaf *absoluut* te beschouwen. Want het openbaar gezag kan niet *teruggenomen* worden door degenen die het slechts *middellijk* geven, en nooit zelf persoonlijk bezeten hebben. Het kan ook niet teruggenomen worden, als het openbaar gezag slechts resultaat of som is van private en individuele of persoonlijke regten of vermogens; want dan heeft men zijn eigen persoonlijkheid weggegeven. En zóó neemt het HOBBES, die hier door den schrijver niet beantwoord wordt. Men heeft in het materialisme dezelfde tegenspraak als in het pantheisme: men is *alles en niets*, *absolute oorzaak* en evenzeer *absoluut lijdelijk*, en wij zouden hier de laatste uitlegging kunnen vinden, waarom ook in denzelfden graad als de waarachtige wet en waarheid

uit de maatschappij wijkt, deze onophoudelijk tusschen despotisme en anarchie heen en weder slingert.

Wat, eindelijk, volgt daar nog meer uit? Dit: dat daar de «leden van den Staat slechts dit, en geen ander deel van hunne «vrijheid en onafhankelijkheid afstaan,» dan het noodige voor 't meer gezegd doel, «het gezag inbreuk maakt op het onver«vreemd gedeelte hunner vrijheid en onafhankelijkheid, indien «het zich de heerschappij aanmatigt over den *ganschen* mensch. «Het gezag matigt zich dan aan eene heerschappij *te veroveren* «welke het oorspronkelijk en regtens niet heeft — pleegt «eene daad van tyrannij, tegen welke de leden van den Staat ge«regtigd zijn hun oorspronkelijk en onvervreemdbaar regt te «doen gelden.»

Alweder verwarring van *subjective* vrijheid en *objectieve* regten. Het onvervreemdbaar deel komt voor als eigenlijk individueel: «individuele vrijheid van handeling en krachten;» als huiselijke onafhankelijkheid: «indien het gezag geen eerbied «heeft voor de onschendbaarheid des gezins;» als godsdienstige overtuiging: «heiligheid des gewetens». Wat heeft een klein nomadiesch huisgezin meer dan het opgenoemde? En wat kan het dan afstaan? Het gevolg dier verwarring zal later blijken. Men lette slechts op. Uit kracht van het onvervreemdbaar niet afgestaan gedeelte, waarin de leden van den Staat, gelijk wij straks hoorden, *buiten* den Staat «volkomen vrij en onafhankelijk» blijven, doen zij zich tegen de tirannie gelden. Immers er wordt tot reden gegeven: «*daar* de leden van den Staat «slechts dit, en geen ander deel van hunne vrijheid en onaf«hankelijkheid afstaan enz.» Dit kan niet beteekenen: omdat de vorst zich dus vergrijpt tegen de burgers, *verdient* hij afgezet te worden. Dat zou niet genoeg zijn. Want alleen omdat een ander straf verdient, ben ik niet geregtigd hem te straffen. Het kan ook niet beteekenen: dat zij van *Staatsburgerlijk regt* ter verdediging gebruik maken, gelijk men SILVIUS, die straks wordt aangehaald, verstaan moet. Neen, zij hebben iets gegeven, en wat *overge-*

houden, 't welk zij dus niet door in den Staat te treden verkregen hebben. Dat overgehoudene geeft hun het regt waarnaar wij vragen, en wij zijn gedwongen hier eene *individualiteit* aan te nemen *die buiten en vóór de maatschappij bestaat*, en met dat al regt bezit om in die maatschappij de hoogste van alle daden uit te oefenen, en haren koning af te zetten. Wat volgt er uit? Dingen die de schrijver evenzeer als wij verfoeit. Er volgt, dat deze individualiteit *even algemeen als individueel is*, dat privaat-regt, niet verschilt van *politiek*; immers *buiten* de politieke maatschappij heeft zulk een individu het hoogst denkbare politieke regt. Welnu, als twee *genera* in elkander kunnen loopen, dan kunnen en moeten het alle *genera*, en dan is in de individualiteit, afgescheiden genomen, het politieke, huiselijke, godsdienstige te zaam gevat als één en hetzelfde *genus*. Wat volgt er ten tweede uit? Dat er eene individualiteit in iederen mensch bestaat, die boven de maatschappij is, dewijl zij *buiten* die maatschappij bestaande, daarover nogtans regt spreekt en straf oefent; eene individualiteit, die, door iets van het hare af te staan, de maatschappij doet geboren worden, en er nogtans altijd *boven* blijvende, ja *in zich het individuele en maatschappelijke vereenigende*, noodzakelijk als de bron der maatschappij moet worden aangezien. Wat volgt er ten derde uit? Dat daar die individualiteit alle *genera* in zich vat, ook de godsdienstige, de openbare, de huiselijke maatschappij in den grond hetzelfde zijn, en zij allen door die individualiteit worden *voortgebragt*. Wat eindelijk zou van zulke beginselen het gevolg zijn, of liever wat is het in onze dagen? De strijd tusschen despotisme en anarchie!

Het groote *peccatum* van den schrijver is: de vrijheid en onafhankelijkheid *gedeeld*, en op het overgehouden deel *het regt* gebaseerd te hebben van hoogst maatschappelijke daden. De H. PAULUS wil, dat de *slaven* ook aan te harde meesters gehoorzamen, en echter is de *slaaf* nog niet *per se* geheel buiten de politieke maatschappij. Ten zijnen voordeele konden wetten

bestaan, en bestonden er wetten; dat de Romeinen hem *res* noemden, was bunner boosheid te wijten, en bet bewijst slechts, dat de schrijver aan zijne eerste voorstelling van den oorsprong der staten geen historischen zin geven kon; maar ook die slaaf, met hoe weinig regt gewapend, zou nog meer regt hebben zich te verzetten, dan zij die voor hun verzet zich slechts daarop beroepen kunnen, dat zij «*daarbuiten, buiten de veiligheid en het tijdelijk welzijn der gemeenschap, volkomen vrij en onafhankelijk blijven.*»

De schrijver vraagt nu of zijne gevolgtrekkingen in strijd zijn met de Apostolische leer? Het antwoord is onnoodig, en wij willen bier geen uithaal maken om iemand, die, zoo wij ons in zijn geschrift niet geheel bedriegen, al onze hoogachting verdient, hardheden te zeggen. Wij zijn overtuigd, en wij zullen er onzen lezers de uitlegging van geven, dat de gevoelens, die hij onbedachtzaam en in strijd met hetgeen hij heeft voorop gezet, heeft geavanceerd, de zijnen inderdaad niet zijn. Zijn verstand is aan de waarheid gewend en niet aan de dwaling. Wie dat niet ziet, kan al zeer weinig zien. Wil men een bewijs? Wil men zijn eigenlijk gevoelen, dat wij als het onze omhelzen, leeren kennen? Men lette slechts op zijn resultaat, waar hij met wederopneming eener krachtige en waarlijk welsprekende redenering, eindelijk deze vraag doet ter beslissing der zoo moeijelijke theorie: «Maar geeft gij mij nu ook gereedelijk toe, dat hij (de vorst) die met zulke uitstekende vermogens of magt toegerust is, geen gezag zal kunnen oefenen, dat is, «*geen gezag zal hebben*, ten zij het volk zijne uitstekende vermogens of magt *erkent* en hem de zorg voor zijne veiligheid toevertrouwt? En geeft gij mij dit toe, dan zijn wij het eens; maar «dan belijdt gij ook met mij, dat, schoon eenerzijds het gezag «gegrond is op eigene, zelfstandige kracht en waarde, die kracht «en waarde, andererzijds, eerst en niet eer, hare hooge maatschappelijke beteekenis [zeer juist en ter snede!] verkrijgt door «de erkenning des Volks, — met andere woorden: gij belijdt

«met mij de volks-oppermagt..... in de beteekenis van Magt-«hebbende ter erkenning des gezags, en ter handhaving zijner «onvervreemdbare zedelijke vrijheid.» Zeer zeker, edele man! zeer zeker! Het is daarom ook mogelijk, dat de burgers of het volk, door regtvaardige verdediging en uitbreiding van hun regt zich tot politieke onafhankelijkheid, tot een republiek verheffen. Engeland, b. v., en wij zeggen het groote publicisten na, Engeland is eene republiek. En hoe is, algemeen gesproken, de vrijheid der Engelschen ontstaan? Uit het regt, waarvan de grooten en het volk ter goeder uur wisten gebruik te maken.

Wij geven ook gaarne toe, of liever we erkennen het als eene zekerheid, dat de woorden des Apostels *Rom.* XIII: 1. niet beteekenen, dat God onmiddellijk dezen of genen tot Koning aanstelt. Wij hebben een afkeer van dat *droit divin*, hetwelk tijdelijk en geestelijk gezag op eene lijn plaatst, en volgen daarin den H. CHRYSOSTOMUS: «de zaak, dat er regeringen zijn enz. is «werk der goddelijke wijsheid.» De orde der genade of der godsdienst heeft eene levende wet, die *Persoon* is; de orde der natuur heeft slechts *algemeene* wetten. Bij gevolg is alleen in de eerste orde Gods tusschenkomst *onmiddellijk*, in de tweede integendeel *middellijk*, en de naaste wijze waarop een Koning door God wordt aangesteld heeft plaats, wanneer de wet der regtvaardigheid volstrekt vordert, dat hij, bepaaldelijk hij en geen ander persoon, voor Koning erkend worde.

Ook de H. LIGUORIO wordt aangehaald. De schrijver had het *a natura* beter vertaald door *van nature*; om alzoo niet de natuur tot *subject* te maken van de opdraging der magt. Dit is duidelijk eene vergissing. Er staat bij den H. LIGUORIO:

«Het is zeker dat er in (of onder) de menschen magt is om «wetten te maken; maar deze magt komt, wat de burgerlijke «wetten betreft, aan niemand van nature toe dan aan de maat-«schappij *(a Natura nemini competit nisi Communitati homi-«num)*, en van deze wordt zij overgedragen op een of meerderen, «opdat de maatschappij geregeerd worde.» Niet, gelijk de schrij-

ver heeft, «de natuur draagt deze magt aan niemand in het «bijzonder op; zij geeft haar aan de maatschappij.» Dat opdragen van de natuur zou soms niet goed neêr komen. Verder let de schrijver niet op, in wat zin, naar de voorstelling van den oorsprong des staats, hier door den H. LIGUORIO gevolgd, dat gezag reeds bestaat in de *communiteit*. 't Is slechts niet in een persoon bepaaldelijk gevestigd. De scholastieke Theologanten wilden daar volstrekt niet mede zeggen, dat er eene eigenlijke republiek bestond, maar dat tot het bestaan der *communiteit* noodzakelijk een gezag gevorderd wordt, hetwelk zij soms als zwervende voorstellen.

Er volgt ook niet uit, dat de Vorst een *gemeenschappelijk* gezag uitoefent, en de wetten *altijd* van de onderdanen vooraf moeten worden toegestemd. Op dezelfde bladz. zegt ons de H. LIGUORIO: «Koningen en oppervorsten, die geen overheid boven zich «hebben, kunnen in hun rijksgebied burgerlijke wetten maken, «en tot deze in geweten verpligten (1).»

Uit deze beide plaatsen blijkt dus genoegzaam, dat de schrijver, zoo ver hij nog eene individualiteit buiten de maatschappij tot regtsgrond neemt, den H. LIGUORIO niet voor, maar tegen zich heeft. Wat er gezegd wordt van het ontstaan, of beter, van de eerste vestiging en volmaking des gezags, mag hij niet toepassen op een reeds *gevestigd en erkend* gezag. Als er uit die nog niet georganiseerde menigte eene maatschappelijke orde ontstaat, b. v. eene monarchie, dan is de verhouding tusschen den Vorst en de onderdanen niet dezelfde als die er tusschen zijn persoon en die eerste menigte bestond. Aan beiden geeft men den naam van Volk: aan die eerste menigte, waarin, ofschoon ongevormd en als in een *embryo*, gezag en onderhoorigheid liggen opgesloten, en aan de nu bepaald gevormde en ondergeschikte onderdanen, waarvan *het gezag zich heeft afgescheiden;* maar daarom is het een het andere niet, en kan

(1) De legib. Lib. I. Dubium II, N°. 104.

de schrijver niet zekere onafhankelijkheid en vrijheid der individuen, ook na de vorming der openbare maatschappij, als *onveranderd en onvervreemdbaar* doen gelden. Dat wil de H. LIGUORIO niet. Na die vorming, kan de Koning wetten geven *die het geweten verpligten*, en wordt dus door de wet die innige en wezenlijke individualiteit bereikt, buiten welke de schrijver er geene andere, die hij onvervreemdbare vrijheid noemt, mag veronderstellen.

Maar hoe kan de schrijver den H. THOMAS hier aanhalen? De «Koning heeft slechts magt om wetten te maken in zoo verre «hij het volk vertegenwoordigt» (1). Beteekent dit dat de wetgevende magt eigenlijk bij het volk berust, en de Koning er de zijne altijd moet van ontleenen? Volstrekt niet; men zou er in goeden zin het woord van LOUIS XIV op kunnen toepassen: *l'état c'est moi.* De H. THOMAS spreekt daar over het ontstaan eener wet uit gewoonte. Volgens de algemeene natuur eener wet, dient dus ook de *gewoonte* algemeen te zijn, en de menigte, niet een enkel individu, die gewoonte te hebben. De gewoonte van den Koning om iets te doen of te laten is slechts die van een enkel individu. Hij is slechts Koning in zoo ver hij als openbaar persoon handelt, hij geeft geen wet als bloot individu, maar als hoofd van den Staat. Terzelfde plaatse veronderstelt de H. THOMAS twee volken: het een dat de magt heeft om wetten te maken, en het andere dat die magt *niet* heeft. Het is er alzoo wel ver af dat hij in alle Staten het volk voor *oppermagtig* wil erkend hebben. De zin dus der besproken plaats is: het hoofd van den Staat vertegenwoordigt het gansche ligchaam van den Staat, en kan slechts dan, wanneer het *als hoofd* handelt, het gansche ligchaam verbinden of verpligten.

Even weinig toepasselijk schijnt ons het schrijven van Paus NICOLAAS I. De vraag immers, die de schrijver wil uitmaken, betreft de verhouding der onderdanen tegenover hunne vorsten,

(1) Summa, I. 2 q. 97. a. 3.

niet de juist omgekeerde verhouding dezer laatsten tegenover het toen zoo hoog boven hen staande kerkelijk gezag. Waar zoekt het de schrijver toch! In de negende eeuw, toen naauwelijks met CHARLEMAGNE eenig licht voor *Europa* was opgegaan, en zijne van hem zoo ontaarde zonen en kleinzonen regeerden, toen de monarchien van *Europa* gesticht en georganiseerd werden door Paus en Bisschoppen, die de Koningen publieke penitentie opleiden, en aan deze woeste kinderen leerden, hoe zij doen moesten om Koning te zijn.

De plaats van SILVIUS schijnt ook aan den schrijver (ten ware hij die zoo van elders had overgenomen) niet geheel bevallen te zijn. Hij laat er uit weg wat gezegd wordt over het ombrengen en vogelvrij verklaren van een tiran. Want eigenlijk is daar ter plaatse bij SILVIUS kwestie over den moord eens tirannieken Konings. Scheen hem dat wat hard? Hij ontslaat ons van iets over de opinie van SILVIUS te zeggen. Streng en woordelijk genomen komt zij niet overeen met des schrijvers eerst opgezette theorie, waarbij de magt door de menigte niet in eigenlijken zin gegeven wordt. Wederom komt ze niet overeen met de afwijkingen van gezegde theorie, waartoe de schrijver zich heeft laten vervoeren. SILVIUS wil niet dat een dwingeland anders dan op last van een openbaar gezag worde omgebragt; en als hij eindelijk zegt, hoe men tegen zulk eenen moet te werk gaan, wil hij even eens het politiek gezag met de afzetting of verdrijving belasten. *Videtur ergo contra tyrannum nimis insolentem ita per authoritatem publicam procedi posse ut etc.* «Het schijnt derhalve dat men tegen «eenen al te vermetelen tiran aldus *bij openbaar gezag* kan te «werk gaan, dat hij door de maatschappij, hetzij door de «Rijksstenden, hetzij door eene hoogere overheid, zoo hij die «heeft, worde afgezet, enz.» SILVIUS stelt het regt *in* de maatschappij, en niet daar *buiten*; het *maatschappelijk* ligchaam scheurt het bedorven deel van zich af. Inderdaad de Staat houdt niet op, omdat de monarch ophoudt; zelfs het huisgezin bestaat nog, al is de vader overleden. Hij neemt dus zijne toevlugt

niet tot zekere individualiteit, die *buiten* de maatschappij *volkomen vrij en onafhankelijk* zoude bestaan. Hij roept *openbaar gezag*, *de Rijksstenden* in.

Wij kunnen SILVIUS, dewijl hij, zoo als blijkt, bij den schrijver zelven zoo weinig gezag heeft, dus weder in de bibliotheek zetten. Wij willen er alleen bijvoegen, dat men het zeggen van ieder schrijver naar zijn standpunt behoort te beoordeelen, en dat eene zoo hoogst praktische vraag, of en hoe een vorst ontroond worden kan, zeer concreet is, zoodat ze *en definitive*, ook uit een praktiesch oogpunt behoort te worden beschouwd. De vraag verandert naar den tijd en omstandigheden. Zij is anders in de theocratische wereld der middeleeuwen, anders in eene eigenlijke Monarchie, anders in een gemengden of gecomponeerden staatsvorm, anders wanneer men haar naar strikt regt, anders wanneer men haar ook naar de niet minder dringende wet der liefde beoordeelt, eindelijk anders naar dat men de christelijke volmaaktheid in 't oog houdt, waartoe de Kerk ons altijd vermaant en altijd vermanen zal. Waarlijk, 't is niet te verwonderen, dat die Kerk, welker aard zoo innig praktiesch is, ook hier zich als goddelijk doet kennen door spaarzaamheid te paren aan rijkdom, en terwijl zij met het heil der wereld en de vervulling van het groote werk der Verlossing belast is, zich niet inlaat met de *theorie:* hoe de Staten, niet met der daad ontstaan zijn, dat zien we genoegzaam in de geschiedenis; maar hoe wij ons toch wel de genesis of het ontstaan van den Staat, in 't algemeen genomen, moeten voorstellen, wanneer wij dien naar zijn doel en innige natuur beoordeelen. Daar stemt de aangehaalde plaats van Mgr. PARISIS ook volkomen mede overeen: «*il serait certainement permis de soutenir au moins en théorie*, «*que ce principe des pouvoirs humains a été déposé par la* «*volonté divine dans la communaute humaine collectivement* «*prise* etc.» Men bemerke wat er staat: *du moins en théorie.* De schrijver heeft niet genoeg gelet op hetgeen eigenlijk door

de Kerk onbeslist gelaten is, en niet zeer bedachtzaam gehandeld met Mgr. PARISIS hier aan te halen. Daarmede infirmeert hij niet alleen het gezag, dat de kerkelijke personen, die hij aanhaalt, als zoodanig zouden hebben, ingeval zij met hem instemden, hetgeen wij *en somme* niet toestaan; maar wat zouden wij nu kunnen zeggen van eene dergelijke uitspraak door Mgr. PARISIS in de buitengewone omstandigheden van *Frankrijk* gegeven ter geruststelling der gewetens, en waarbij hij, inderdaad zeer wijselijk, zooveel ruimte laat als er met mogelijkheid te laten is. Op dezelfde wijze behandelt hij de vraag over de vrijheid der drukpers. Zoo immers zou het zeggen van Mgr. PARISIS een geheel andere beteekenis krijgen, en zoo veel heeten als: gij kunt dat nog houden en voorstaan in theorie, zonder veroordeeld te zijn. Is dat nu eene recommandatie voor de Katholieken? Wij willen evenwel opregt zijn, en herhalen, dat de opinie, door Mgr. PARISIS hier als voorbeeld aangevoerd: «*ce principe des pouvoirs humains a été déposé par la volonté divine dans la communauté humaine collectivement prise*,» wanneer zij op zekere wijze verstaan wordt, juist de onze is.

Neen, de brochure is niet met genoegzaam overleg geschreven, en de auteur heeft niet wijselijk gehandeld met die zóó te schrijven. Wij zeggen met voordacht: dat het niet wijs gehandeld is, in plaats van te zeggen: de auteur heeft grootelijks gedwaald. Waarom? Omdat hij slechts bij afwijking, en niet in zijn eerste principe, noch in zijn besluit gedwaald heeft? O neen! Maar omdat wij hier niet uit een enkel wetenschappelijk oogpunt moeten oordeelen; omdat deze brochure eene praktische zaak, een levensverschijnsel is; omdat het niet billijk, en ook van ons niet wijs zou zijn, des schrijvers kennis of wetenschap hier naar te beoordeelen, en wij eindelijk niet gaarne zouden hebben, dat hij over ons glimlachte. En hier zullen wij met vrijmoedigheid, die wij hopen dat de schrijver ons niet ten kwade zal duiden, de uitlegging beproeven van zijne zonderlinge brochure.

Wij stellen ons den schrijver voor als een Katholiek, en wel een ijverigen Katholiek, die van spijt en verontwaardiging gloeit over het onregt, zijnen geloofsgenooten in zoo vele opzigten aangedaan. Schoon hem ook de algemeene belangen des vaderlands hoogst dierbaar zijn, wat hem toch het diepst treft, het *foyer* van zijne vervoering is dat gevoel van miskenning, van schreeuwend onregt, dat men den Katholieken aandoet als Katholieken, en waarvan hij met reden, voor een groot gedeelte, de verwaarloozing van 's lands belangen afleidt. Dezer dagen echter is het gunstig oogenblik gekomen ter verkrijging van het zoo lang onthouden regt. En wat doen, wat zeggen de Katholieken? «Och laten wij ons maar stil houden! Wij mogen ons toch tegen onze wettige overheid niet verheffen. Laten wij ons kruis maar opnemen; onze lieve Heer zal het zonder ons wel te regt brengen.» En mogelijk heeft de schrijver hooren zeggen, wat wij wel eens gehoord hebben: «al nam het gouvernement mij alles af, ik zou zeggen: ziedaar!» Dat zou nu in zekere omstandigheden al zeer volmaakt zijn; maar als wij ook voor anderen behooren te zorgen, dan is het pligt zijn staatsburgerlijk regt te handhaven en met den H. PAULUS te zeggen: *civis romanus sum*. Zulk spreken, dat bij sommigen uit een hoog en zich wel bewust godsdienstig gevoel, bij anderen uit godsdienstige angstvalligheid, soms wel uit onnoozelheid voortkomt, zal de schrijver zooveel te eer gehoord hebben, als hij, zelf ijverig in de beoefening zijner pligten, ook meer met vrome Katholieken omgang heeft. Kan hij dit verdragen? Vragen wij liever, of er iets meer geschikt is hem te irriteren? Hoe! bij 't gevoel van zijn regt, bij de kennis van ontelbare onregtvaardigheden die er begaan zijn, en terwijl hem nog de hoon, de laster en logen in de ooren klinken, waarmede men de onregt lijdenden nog zoekt te smaden, te verguizen, te wonden tot in de ziel en waar het mogelijk te vernietigen, — nu zal hij daar bij berusten? nu, terwijl zoovele vrijheid- en regtlievende Protestanten gereed zijn ons de hand te bieden, nu, in 't brandend

oogenblik zal hij dulden, dat om zulke angstvalligheden de beste pogingen niet slagen, pligten worden verzaakt, de vrucht van jaren lijdens verloren, en de hoop, die zoo lang troostte, verijdeld wordt? «Wij maar alles verdragen!» zegt hij: «dat zal ik u eens toonen!» en daar gaat hij aan het schrijven. De beginselen die hij opzet zijn goed. Hoe kan het anders? Maar zal hem zijn ijver niet zeer natuurlijk vervoeren? Zal het *idee*, het *idee*, dat de edelste geesten ongeduldig maakt, het oneindig *idee*, dat hem bij de levendigheid van zijn godsdienstig gevoel gestadig moet voorzweven, zal dat hem niet weldra heenheffen over het standpunt van het regt? Ja, hij wil zelfs zoo naauw niet toezien. Zoo men slechts eenmaal uit dien slaap wakker gemaakt, uit dien engen kring van gedachten gerukt worde. De meest vrije, de stoutste gevoelens zijn het, die hij zoekt, en waarmede hij treffen, uit dat kleine, eenzijdige pad stooten wil. Maar — kan hij alles verzaken, alles vergeten, hij zijne beginselen in 't worstelen van zijn gevoel verliezen? Dat niet! dat zeker niet! Hij weet reeds van te voren waarmede hij eindigen zal, en of dat nu juist is, of niet juist is, hij eindigt er meê.

Wij gelooven niet dat het de beste weg is, en wij hebben gesproken, omdat wij het meenden van onzen pligt te zijn.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE SEKTEN IN RUSLAND (1).

Een voornaam reiziger heeft over dit, nog zeer weinig bekende onderwerp, eenige wetenswaardige bijzonderheden berigt. Toen hij van de *Wolga* zich verwijderde, kwam hij eene kerk voorbij, welke open stond en waarin juist een kind gedoopt werd. Het was eene kerk der *Jedinowerzen* (eenstemmig geloovenden). Na het toedienen des doopsels knoopte hij een gesprek met den Pope aan, die, toen de vreemdeling door zijne vragen over hunne kerkelijke aangelegenheden belangstelling aan den dag legde, zich aanbood, hem nog denzelfden dag te komen bezoeken en hem van alles reden en antwoord te geven. Hij kwam ook werkelijk na den maaltijd met een anderen Pope zijner sekte. Zij antwoordden wel op alle vragen, maar hoe? — De antwoorden waren zoo terughoudend, zoo kort, zoo gedwongen, zoo weinig overeenkomstig met zijne nasporingen, dat hij niet verzekerd was, of sluwheid dan wel diepe onwetendheid de grondslag hunner antwoorden was; waarschijnlijk, meende hij, was er van beide iets. Niettemin gaven hunne antwoorden hem aanleiding tot verdere nasporingen.

Over het geheel is dit blijkens zijne ondervinding een zeer duister veld voor onderzoek; van geestelijken der Staatskerk of van beambten verneemt men daarover zooveel als niets, deels omdat zij tot zwijgen verpligt zijn, deels omdat zij van de aangelegenheden niets weten, want alle sektenvolgelingen hebben hier groot belang bij, hunne huishoudelijke zaken zooveel mogelijk te bedekken. Daar men echter nimmer het volkskarakter, de levenswijs en maatschappelijke en politieke in-

(1) Vergel. *Studien ueber die inneren Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Ruszlands, von* AUGUST FREIHERNN VON HARTHAUSEN. 2 Thln. Hannover, Hahnsche Hofbuchhandlung. 1847.

stellingen van een land regt kennen en waardeeren kan, tenzij men ook den godsdienstigen toestand duidelijk overzie, zoo heeft zich onze berigtgever gedurende zijne reis overal bevlijtigd, opgaven te verzamelen; en ofschoon hij niet beweren wil, iets volkomens daarover te kunnen leveren, zoo weet hij daarvan toch meer, dan andere vreemdelingen en zelfs het meerendeel der Russen, de beambten en overheden niet uitgesloten. Hij vond elders (doch hij zegt ons niet, waar?) gelegenheid, met eenige der meest verboden sekten in aanraking te komen, haar vertrouwen te winnen en zelfs hare geheime godsdienst-oefeningen bij te wonen. Onder voorbehoud van uitvoeriger en grondiger in eene afzonderlijke verhandeling over den godsdienstigen toestand van *Rusland* te spreken, geeft hij hier een kort overzigt van dezelve.

Het Christendom werd, volgens de berekening onzes schrijvers, sedert de negende eeuw in *Rusland* verbreid en wel uit de Oosterse Kerk, namelijk uit het patriarchaat van *Constantinopel*. Van daar, meent hij, kunnen ook Gnostische begrippen in *Rusland* zijn doorgedrongen; en dit is zeer aannemelijk. Er waren van die leeringen nog aanmerkelijke overblijfselen voorhanden, inzonderheid in de sekte der *Paulicianen*, die tegen het midden der 9e eeuw nog zoo magtig was, dat zij slechts door een leger kon bedwongen worden. De keizerin THEODORA wilde hen «bekeeren of uitroeijen;» maar eene al te wreede uitvoering harer bevelen deed, ofschoon er 100,000 waren gedood, de onderneming mislukken. Verbitterd en in bondgenootschap met de Sarrazenen getreden, teisterden zij voortdurend *Klein-Azie*, totdat keizer BASILIUS I er in slaagde, hunne magt te fnuiken. Eene eeuw later deed keizer JOANNES TZIMISCES hen naar *Thracië* verhuizen. Hier genoten zij godsdienstvrijheid. Ofschoon nu, gelijk onze schrijver met regt opmerkt, het inwendige der Russische kerkgeschiedenis nog al te weinig is opgehelderd, dan dat er een stellig bewijs in te vinden zij, van waar en wanneer de Gnostische wanbe-

grippen, die hij in *Rusland* ontmoette, derwaarts verspreid waren, is het echter zeer aannemelijk, dat zij niet laat in de middeleeuwen, gelijk zij westwaarts naar *Italië* en verder voortkankerden, zoo ook noordwaarts naar *Rusland* zich heendrongen. Hier nu voegden zij zich wederom, gelijk overal, naar het volkskarakter; daar hier dan geene wijsgeerige spitsvindigheid heerscht, zoo konden hier die oostersche bespiegelingen niet als zoodanige zich ontwikkelen. Slechts bij de *Durchoborzen* vindt men een stelsel; de andere sekten hebben slechts op zich zelven staande wanbegrippen, die juist daarom als *monomanie* werken en tot het gruwzaamste fanatisme leiden.— Voortaan zullen wij den schijver zelven laten spreken. De eerste sekten, waarop hij ons opmerkzaam maakt, zijn *de zich geheel of ten deele opofferenden* — *Morelschiki*.

De leerstellingen der eersten zijn volstrekt onbekend; slechts hier en daar, doch bijna jaarlijks en in alle deelen des rijks, voornamelijk in het Noorden, in *Siberië*, in het gouvernement *Saratow*, hoort men van eene gruweldaad, welke hun aanwezen en voortdurend bestaan getuigt. Met bijzondere staatsie en plegtigheden graaft men ergens een grooten, diepen kuil, welke met stroo, hout en andere brandstoffen omgeven wordt. Daarna plaatst zich een getal van 20, 30, 50 tot 100 dezer dweepers in den kuil, steekt, onder het aanheffen van woeste gezangen, de brandstoffen aan en doet zich zoo, met stoïjnsche koelbloedigheid, in de vlammen omkomen. Of zij vergaderen in een huis, dat zij vooraf rondom met stroo hebben omgeven en steken het dan in brand. De geburen komen daarbij, maar niemand stoort hen, want zij zijn heilig en ontvangen *den vuurdoop*. Overheden en policie vernemen de zaak eerst dan, wanneer zij reeds geschied is en derhalve niet meer kan verhinderd worden (1). Welke denkbeelden hiertoe ten grondslag liggen,

(1) Vroegere reizigers PALLAS, GMELIN, GEORGI, LEPUCHIN, enz. verhalen eenparig die feiten. Mij werd verhaald, dat eenige jaren geleden op het landgoed van zekeren heer VON GURIEW, op den

is onbekend; alleen het woord *vuurdoop* staat daar als een losgerukt symbool, welk ons ergens een duister, geheim en dweepziek leerstelsel laat vermoeden. Maar er moet eene soort van leer en systeem, er moet eene afgezonderde sekte bestaan, wijl die gebeurtenis onder volkomen gelijke omstandigheden, jaarlijks, op verschillende en ver van elkander verwijderde plaatsen en, zoo als men kan nagaan, sinds meer dan eene eeuw herhaald wordt.

Tot de tweede soort behooren *de zich verminkende Skopzi* (Eunuchen). Of zij zich, even als ORIGENES, op een paar bijbelplaatsen beroepen, is niet duidelijk, daar zij het Evangelie zoowel als den geheelen bijbel voor vervalscht en ondergeschoven verklaren en gelooven, dat het ware Evangelie alleen in hunne handen is gewecst, maar door PETER III, die een hunner, ja, hun hoofd en eene nieuwe uitstraling van den CHRISTUS is, in den koepel der Andreas-kerk op de *Wasilij-Ostrow* in *Petersburg* weggemetseld werd. In het algemeen schijnt die dweepziekc verminking in geen het minste verband te staan met hun theologisch systeem; indien men het met dien naam bestempelen kan, daar zij eigenlijk slechts alleenstaande, verwarde leerstukken en denkbeelden schijnen te hebben Zij leeren: dat in den beginne alleen God de Vader was, één en ondeelbaar; dat hij vervolgens de wereld geschapen en aan deze zich nu op verschillende wijze geopenbaard heeft: 1°, als zoon in CHRISTUS, die echter nog slechts *Ispolnen blagodati*, de door God geheiligde, de van God doordrongene was, die volgens Gods ingeving gesproken heeft, maar zelf geen God was; 2°. als Heilige Geest openbaart God zich steeds en dagelijks in zijne ware kinderen

linker Wolga-oever eene kleine gemeente dezer sekte bijeengekomen was en besloten had, zich onderling ten offer te vermoorden. Na zekere voorbereidingen vingen zij de uitvoering van hun voornemen aan. Reeds waren 36 omgebragt, toen de zucht om te leven bij eene jonge vrouw ontwaakte, die in een naburig dorp ontvlugtte Men toog daarop naar het moordtooneel en vond nog twee levende moordenaars, maar 47 verslagenen. De gevangenen moordenaars werden met de knoet gestraft, terwijl zij bij elken slag over hunne marteling juichten.

(de *Skopzi*) (1). CHRISTUS, zeggen zij verder, is volstrekt niet gestorven, maar wandelt geslachtloos zonder ophouden op aarde onder eene of andere gedaante, thans als PETER III, die alzoo geenszins op de in de geschiedenis vermelde wijs is gestorven (bij zijne begraving is een hem gelijkende soldaat ondergeschoven), maar hij is toen naar *Irkurtzk* gevlugt en van dien tijd af moet alle heil uit het Oosten komen. Weldra zal hij komen en op het *Kremlin* in *Moskou* de groote klok van de *Uspenskij-Ssabor* (Hemelvaartskerk) luiden, zoo dat zijne ware leerlingen (de *Skopzi*) het in alle werelddeelen hooren, om zich rondom hem te verzamelen. Dan vangt het eeuwige rijk der *Skopzi* in alle heerlijkheid der wereld aan.

Zij gelooven aan geene verrijzenis des vleesches, kennen geene viering van den Zondag. Zij hebben eene soort van mystieke communie in een brood, dat in het graf van een hunner mystieke personen neêrgelaten wordt en zóó eene zekere heiliging verkrijgt, en waarvan elk op den eersten Paaschdag, hun eenigste feestdag in het jaar, een klein gedeelte bekomt. Meestal vergaderen zij in den nacht tusschen Zaturdag en Zondag, wanneer zij allerlei wonderlijke en geheimvolle plegtigheden verrigten. Zij noemen zich *Karablik*, dat is, een klein gebrekkig schip, dat zich op de golven beweegt. Bij hunne zamenkomsten zingen zij eenstemmig bij wijze van *recitatief* zekere gezangen, waarvan wij hier een vertaald laten volgen. Toen zij het zongen, verstond ik de woorden niet, maar de scherpe stemmen, de sombere gloed, de woeste dweepzucht, welke in het gezang doorstraalde, maakten op mij een onuitwischbaren, maar ook pijnlijken indruk.

---

(1) Men ziet, dat de hoofdleeringen der Duitsche rationalistische theologen en filozofen zich niet bloot in het nieuwere protestantisme ontwikkelen; ook ruwe, ongevormde, halfdolle dweepers zijn van zelf, zonder ooit van duitsche theologen gehoord te hebben, daartoe gekomen! Of dit ter versterking en verheerlijking, of tot bespotting dier leerstellingen dienen moet, laten wij gaarne ter beslissing van de strijdende partijen over.

Gezang der Skopzi.

Vereenigt u, bootsgezellen,
Laat het schip in den storm niet vergaan!
De heilige Geest is bij ons!
Ducht de branding niet, noch de stormen!
Onze Vader en CHRISTUS is bij ons!
Zijne moeder AKULINA JVANOWNA is bij ons! —
Hij zal komen! Hij zal verschijnen!
Hij zal de groote klok *Uspenskij* luiden!
Hij zal al het geloovig scheepsvolk vergâren!
Hij zal masten zetten, die niet vallen!
Hij zal zeilen spannen, die niet scheuren!
Hij zal een roer stellen, dat veilig stuurt!
Hij is bij ons, hij is bij ons!
Hij werpt het anker in vasten grond!
Wij zijn in de haven, wij zijn in de haven! —
De heilige Geest is met ons!
De heilige Geest is bij ons!
De heilige Geest is in ons!

De leden der sekte hebben onderling geheime herkennings-teekens. Een daarvan is, dat zij een rooden doek op de reg-terknie leggen en daarop met de regterhand slaan. Overal vindt men bij hen het afbeeldsel van PETER III; hij is altijd voorgesteld met ontdekt hoofd, korte zwarte baard, in eene blaauwe, met zwart bont omzoomde, kleeding; op zijne regterknie ligt ook de roode doek, waarop de regterhand rust.

De *Skopzi* zijn zeer verspreid. Een groot gedeelte der juweliers en goud- en zilverhandelaars in *Petersburg*, *Moskou*, *Riga*, *Odessa*, enz. behoort tot de sekte. Zij zijn zeer ijverig, om anderen tot hunne sekte te bekeeren en dan hunne aannemelingen, naar gebruik, te ontmannen. Zij zoeken die meestal onder de soldaten en betalen groote sommen, soms vele duizend roebels. Wie twaalf leerlingen aan de sekte heeft bezorgd, verkrijgt daardoor de waardigheid van *Apostel*, eene waardigheid, welker beteekenis ik echter niet doorgronden kon. In sommige gouvernementen, bij voorbeeld in *Orell*, zijn geheele dorpgemeenten, die tot deze sekte behooren. Uitwendig bemerkt men daar aanvankelijk den onnatuurlijken toestand niet. Men

ziet er geregelde huisgezinnen, vrouwen, kinderen, enz. Hier huwen de leden der sekte en eerst wanneer zij eenen zoon hebben, onderwerpen zij zich aan de verminking. De meeste kinderen moeten echter mannen en jongelingen der nabuurschap tot vaders hebben. Dat maakt nogtans geen onderscheid! De *Skopzi* leven zeer verdraagzaam met hunne vrouwen en zorgen voor hare kinderen zoo als de ware vaders slechts zouden kunnen doen. Hoogstens zijn 2000—3000 *Skopzi* als zoodanig bekend, maar hun wezenlijk aantal bedraagt gewis meer dan het tienvoud daarvan. Daar zij over groote rijkdommen beschikken, kan de policie gewoonlijk wel hun geld, doch niet hen zelven ontdekken en vinden.

Eene sekte, welke met opzigt tot de leer aan de *Skopzi* schijnt nabij te komen, daar deze hen als broeders en voorloopers erkennen, zijn de *Chlistowtschini, de zich geeselenden of kastijdenden.* Daar zij als vrij nietig beschouwd en daarom niet vervolgd worden, zou men welligt bij hen het gemakkelijkst over de wijsgeerige of theologische leerstukken iets breedvoerigers kunnen vernemen; maar niemand heeft het tot hiertoe der moeite waardig geacht, deze uit een zielkundig oogpunt zoo merkwaardige dwalingen van den menschelijken geest na te sporen (1). Van hunne leerstukken en hun geloof weet men niets bepaalds. Bij hunne bijeenkomsten in kamers, waarin geene afbeeldingen

(1) Sedert meer dan eene eeuw zijn over geheel *Rusland* vreemdelingen, vooral Duitschers en wel uit den beschaafden stand, als geneesheeren, apothekers, onderwijzers, hoogleeraars, Luthersche predikanten enz., verspreid. Men vindt er in elke stad; maar nog heeft zich niemand opgedaan, die den aard, het standpunt, de theologie en wetenschap en de sekten der Russische kerk onbevangen en grondig beoefend heeft. Vooral betreft dit verwijt de Lutherschen predikanten. Wanneer die heeren zich met den voortgang der wetenschap bemoeijen, dan is het om partij te kiezen voor het Rationalisme of Piëtisme; maar op de ontwikkeling en de verhoudingen, en op de sekten der Russische kerk, welke toch klaarblijkelijk in de toekomst eene beduidende rol in de geschiedenis der wereld zal spelen, zien zij met een zelfsvoldoenenden hoogmoed neder!

mogen plaats vinden, springen en stampen zij in kringen echter elkander en geeselen zich. Een vat met water staat in het midden en van tijd tot tijd maken zij daarmede hunne hoofden nat of drinken het uit de holle hand, tot dat zij eindelijk van vermoeidheid neêrvallen (1). Alsdan geraken dikwerf eenigen

(1) Eens in het jaar vallen de mannen, na dat dolle springen, omstreeks middernacht op banken neder, die rondom staan, terwijl de vrouwen onder die banken vallen. Eensklaps worden alle lichten uitgebluscht en dan vangen gruwzame *orgiën* aan. Zij noemen dat *Swalnij griech* — de zonden bij het zamendansen. — In *Moskou* had ik eenen schrijver, een verarmden Duitschen apotheker, die lang in de omstreken van *Rostow* aan eene stookerij verbonden was geweest en daar gelegenheid had gevonden, met leden dezer sekte kennis te maken, die hem ook in hunne bijeenkomsten hadden ingeleid. Wat hij verhaalt, grenst aan het ongeloofelijke, maar in de drie maanden, gedurende welke hij bij mij geweest is, heb ik hem op geene leugen betrapt. Hij beweerde, dat de *Skopzi* en de *Chlisti* of *Chlistowtschini* in naauwe vereeniging stonden en zich wederkeerig aanvulden. Dat de *Chlisti* echter in geenen deele onbeduidende lieden waren, maar eene afschuwelijke sekte. In de vergaderingen, welke hij bijgewoond had, was wel niets verschrikkelijks voorgevallen, maar zij hadden hem tot eene bijeenkomst uitgenoodigd, welke slechts eenmaal in het jaar en in gezelschap der *Skopzi* gehouden werd. Maar zij hadden bedongen, dat hij dan geheel tot hunne sekte toetreden moest, wat bij echter niet wilde. Echter hadden zij hem als eenen gedeeltelijk tot hen behoorenden onhewimpeld verhaald, wat al in die bijeenkomsten plaats greep. Dat dit werkelijk geschiedde, is volkomen gebleken, toen de policie in *Moskou* in het jaar 1840 op eenen vroegen morgen bij *Sucharew baschnia* (de waterpoort) in een groot, afgelegen huis, zulk eene vergadering gedurende hunne godsdienstoefening overvallen en gevangen genomen had, waardoor dan, uit de berigten der policie en de stukken, welke de bekentenissen der deelgenooten behelzen en hij zelf gelezen had, omdat hij die ten deele moest afschrijven, de waarheid zijner eigene ondervinding gebleken was. In de bekentenissen wordt beweerd, dat de *Skopzi* en *Chlisti* dezelfde sekte uitmaken en dezelfde leerstellingen hadden. ADAM of CHRISTUS had ben gesticht en zij bewaarden zijne geheimste onderrigtingen. In het gouvernement *Novogorod* had ten tijde van ALEXIS MICHAËLOVITZ eene groote profetes geleefd, MARFA PASSANIZE, de vrouw van eenen ODNOWARZ, die al hunne leerstukken verzameld en beschreven had, welke echter verborgen waren en nimmer gevonden werden. Op de blootlegging der leer heeft de policie niet verder aangedrongen; er komen slechts enkele stellingen voor, bij voorbeeld: dat zij den Zondag niet voor heilig

in vervoering, als wanneer dan de geest over hen komt en zij beginnen te profeteren.

---

houden, maar in de nachten van Dingsdag op Woensdag en van Donderdag op Vrijdag bijeenkomen en van 12 tot 4 uur hunne godsdienstoefening houden. Zij hebben afkeer van de honden, maar beminnen de katten. De zwarte tarakanen (insekten) zijn beschermgeesten en het is zonde, ze te dooden. Ofschoon zij CHRISTUS als hunnen stichter beschouwen, moeten toch zij, die voor de eerste reis hunne voornaamste godsdienstoefening bijwonen, hem vooraf bespotten en zijn beeld bespuwen. Zij erkennen geen huwelijk, maar hebben gemeenschap van vrouwen; echter laten zij zich, om de kerkelijke policie te bedriegen, paarsgewijs door den Pope in den echt verbinden. Alle kinderen behooren tot de gemeente, en worden haar op eene zekere wijs plegtig overgegeven. Vooral zijn het de *Skopzi*, die eene huishouding vormen, zich laten trouwen enz. De *Chlisti* gaan later tot de *Skopzi* als tot een verhevener orde over. Men meent opgemerkt te hebben, dat, wanneer eene vrouw dezer sekte na den dood van haren zoogenoemden man, eenen anderen man huwt, die niet tot de sekte behoort, en deze iets van zijne vrouw afgevraagd en vernomen heeft en zich daarover uitlaat, er mede spot of over spreekt, hij binnen kort verdwijnt, zonder dat men eenig spoor van hem ontdekken kan. In den Paaschnacht vergaderen de *Skopzi* en *Chlisti* tot het groote feest, tot de vereering der Moeder Gods. Dan wordt een meisje van 15 jaren, die men daartoe door groote beloften overhaalt, gebonden in eene kuip met warm water geplaatst. Oude vrouwen naderen dan en geven haar van het midden naar de linker borst eene diepe suede, zetten dan de borst af en stillen het bloed op eene bewonderenswaardig snelle wijze. Onder die verrigting wordt haar een geheimzinnig beeld des heiligen Geestes in de hand gegeven, om zich in het aanschouwen daarvan te verdiepen. De afgesneden borst wordt in kleine stukken op een schotel gelegd, welke door alle aanwezenden der gemeente verslonden worden, waarop het meisje in de kuip op een nabij staand altaar wordt verheven en de geheele gemeente danst woest rondom hetzelve en zingt.

po plasachom	Wilt nu dansen!
po gorachom	Wilt nu springen!
na Tionskaja Gorn	Naar Sions bergen.

Het springen wordt steeds woester, eindelijk worden alle lichten uitgebluscht en de boven vermelde *orgiën* nemen eenen aanvang! Mijn voormelde schrijver had onderscheidene zulke meisjes leeren kennen en zegt, dat zij op den leeftijd van 19—20 jaren reeds het aanzien hadden van vrouwen van 50—60 jaren; meestal stierven zij voor haar 30ste jaar. Eene was gehuwd geweest en had twee kinderen gehad.

Bij de *Chlistowtschini* even als bij de *Skopzi* vindt men sommige mannen, die tot hunne kastijding oude harnassen of paardenharen hemden op het bloote lijf dragen. Ik vond er eenen, en hoorde, dat dit niet ongewoon is, die voor op de borst een klein metalen kruis en achter op de rug een metalen beeldje droeg, welks beteekenis mij onbekend is. Beide afbeeldingen hingen aan een lederen riem om den hals, maar waren door twee kettingjes, die in de huid gedrongen waren, onder de armen door, verbonden.

Eene sekte, met welker leerstellingen of uiterlijke ceremoniën men volstrekt onbekend is, zijn de *Beszlowestnige*, *de stommen*. Wie tot haar overgaat, wordt eensklaps stom, en niets is in staat, om van dat oogenblik af hem eenig geluid te doen geven. Het gouvernement heeft zich vergeefsche moeite gegeven, om eenige ophelderingen over hen te verkrijgen Eenige beambten zijn in hunnen ijver zoover gegaan, dat zij die lieden op veelvuldige wijze gekweld hebben, maar vruchteloos. Een bekende gouverneur-generaal van *Siberië* onder KATHARINA II, met name PESTEL, heeft hen op de gruwzaamste wijze laten folteren; hij liet hen onder de voetzolen kittelen, brandend lak op het lijf druipen; zij lieten geen geluid hooren.

Aan deze, zich volkomen of ten deele opofferende sekten, schijnen zich nog eenige sekten aan te sluiten, die zich op mystieke leerstellingen of beschouwingen gronden; zoo zijn er die men de sekte *van den verheerlijkten Verlosser* noemt. Het voornaamste voorwerp hunner vereering is het afbeeldsel des Zaligmakers, dat volgens eene legende in de Oostersche Kerk den Zaligmaker voorstelt, zooals hij ten hemel gevaren is; alle andere afbeeldingen worden door hen verworpen, en de ingewijden onthouden zich zelfs van eenige andere vereering dan van dit. In hunne godsdienstoefeningen moeten al hunne gedachten zich tot het beschouwen van dit beeld bepalen, en zij daarbij in eene hooge verrukking en hemelsche zaligheid geraken. Dit nu is alles, wat ik van de sekte heb kunnen

vernemen. Ik heb nog de namen van meerdere gelijksoortige sekten gehoord; maar van hunne leerstellingen niets kunnen te weten komen (1).

Eene eigenaardige sekte vormen de Sabatniki *(Sabbathvereerders)*. Volgens KARAMSIN zijn zij in 1470 te *Novogorod* ontstaan, alwaar een jood uit *Kiew*, ZACHARIAS geheeten, eenige priesters verleidde en overreedde, dat de wet van MOYSES alleen de goddelijke wet was. Die leer verbreidde zich van dàar, ongeacht alle vervolgingen, waarvan die van 1503 met vuur en zwaard tegen hen gevoerd werd, niet weinig en thans nog moet het aantal, vooral in *Siberië* zeer toegenomen hebben. Zij kennen noch leeren Hebreeuwsch, maar bezigen de Slavonische vertaling van het Oude Testament. Zij hopen op een aardschen Messias, maar gelooven, even als de Sadduceën, niet aan de opstanding des vleesches, plegen vele cabbalistische kunstgrepen en worden daarom als waarzeggers en toovenaars aangezien (2).

(Wordt vervolgd.)

PROEVE VAN EENE LETTERKUNDIGE MEDEDEELING, VOORKOMENDE IN DE JAARBOEKEN VOOR WETENSCHAPPELIJKE THEOLOGIE, DOOR Dr. *I. I. DOEDES*.

De Katholiek had in zijne aflevering van April ll., «een woord aan den Hoogleeraar N. C. KIST» over de protestantsche afkomst van de spreuk: *eenheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde.*»

---

(1) Een Aartsbisschop DIMITRIJ van *Rostow*, heeft in het begin der 18e eeuw een werk geschreven over de Russische sekten, maar, daar het in het Russisch is, bleef het voor mij ontoegankelijk. Hij moet daarin omstreeks 200 sekten vermelden, die echter grootendeels te niet gegaan zijn, doch waarvoor sedert vele nieuwe zijn opgerezen.

(2) Er bestaat een handschrift van een monnik uit de 16e eeuw, wat, polemisch tegen deze sekte geschreven, op eene verrassende wijze aantoont, dat toenmaals in de kloosters van *Rusland* de scholastieke philosophie en de beoefening van ARISTOTELES ijverig voortgezet werd.

Nagenoeg op hetzelfde tijdstip verscheen het eerste stuk van het zesde deel der Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie, waar, onder de letterkundige mededeelingen, ook een woord van den Rotterdamschen predikant DOEDES, over het opstel van den Leidschen Hooggeleerde te vinden is.

De Katholiek bewees: dat het stuk van KIST een uitvloeisel is van sectengeest; eene proeve van de armzaligste kritiek; eene bijdrage tot de kennis van protestantsche bekrompenheid en kleingeestigheid.

En wat zegt DOEDES er van?

Hij noemt het werk van KIST een «belangrijk geheel».

De Katholiek bewees: dat KIST *het vraagstuk over den autheur der spreuk om niets nader heeft gebragt aan zijne oplossing.*

DOEDES zegt: «Het schijnt, dat de vondeling eindelijk zijn «vader» — RUPERTUS *Meldinius!!!* — «heeft gevonden».

Voor wie het niet weten mogt voegen wij hier bij, dat DOEDES een der mannen is in wiens opstellen tegenwoordig *gang* is; die een der grondvesters is *van* en een der ijverigste medearbeiders *aan* de Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie; die tegen OPZOOMER heeft geschreven en tegen Prof. VAN HENGEL; die zijn best doet om eene ontzettende en eene alles verpletterende scherpzinnigheid in het kritiseren ten toon te spreiden; die, in één woord, *would be* een HEGEL in de *dialektik*, terwijl hij meent op de hoogste hoogte te staan van de godgeleerde wetenschap. — *Allons donc!*

GODS WERELDBESTUUR ONS VERTROUWEN.

Wat den Katholiek, gelijk in alle rampvolle tijden, zoo ook in den tegenwoordigen, tot troost verstrekt, dit is zijn geloof aan een Godsbestuur, zijn geloof aan de voorzienigheid des levendigen Gods, Wiens wijsheid, de almagt in hare dienst hebbende, aan alles de hand houdt, al het ondermaansche beschikt en, dan eens langs zacht glooijende wegen, dan wederom door hevige schokken, tot die uitkomsten voert, welke hare raadsbesluiten vooraf hadden vastgesteld. De hedendaagsche beroerten in *Europa* liggen niet buiten Zijn bereik; integendeel, zij zijn, om er slechts een enkel kenmerk van aan te stippen, al te algemeen om ons niet te doen denken aan den vinger Gods. Het kwade zelf zij hiervan niet uitgesloten. God beteugelt het niet; Hij is magtig genoeg om het ten goede doen gedijen en laat het voortwoeden, om den zondigen mensch te tuchtigen, en door eene gevoelige ondervinding tot betere

beginselen en neigingen terug te brengen. De hoofdzonde van onzen tijd is de oude, maar thans naar alle zijden zich ontwikkelende moederzonde van het eerste menschenpaar, de zucht naar de vervulling van het verleidingswoord: «Gij zult als goden zijn.» De overdrevene zelfverheffing uit zich theoretisch in het, tot Pantheïsme opklimmende Rationalisme, en doet zich praktisch voor in het, naar populariteit strevende, ongeloof, hetwelk de maatschappij eerst met heersch- en hebzucht heeft gekweld, en haar thans wederom begonnen is te teisteren ook met de geweldenarijen der teugelloosheid (die zich het bedrogen en bedorven volk onder het masker van vrijheid opdringt) en van het roofzuchtige Communisme. Zoodat die hoofdzonde des tijds hem, door een regtvaardig oordeel Gods, ook scherpe geeselroeden bereidt.

Zòò namelijk heeft God de zedelijke natuur van den mensch geordend, dat de godsdienst alleen ook zijn tijdelijk welzijn kan schragen; dat de ongodsdienstigheid de kanker is van de rust en van het geluk der maatschappij; dat de overtreding van den goddelijken wil, dat is, de feitelijke verloochening der volmaaktheden Gods, naar Wiens beeld en gelijkenis wij zijn geschapen, eene schrikbarende terugwerking uitdaagt en door hare straf gevolgd wordt als door hare schaduwe.

Maar, Katholieken! weest niet ontmoedigd. Heeft reeds vòòr eeuwen de Kerk ons werelddeel bevrijd van het gevaar, eene mongolische woestenij, met puinhoopen en verminkte lijken, te worden; ook in de toekomst zal zij, door den geest van haren goddelijken Stichter bezield en vruchtbaar door Zijn verlossend bloed, der maatschappij, in alle levensgevaar, eene reddende hand toesteken en heelende balsem aanbieden voor hare wonden; en, ja,

dit zegt ons geloof, eenmaal zal de maatschappij dat aanbod der Kerk erkentelijk aannemen; zij zal er zich, door eene harde ondervinding, toe genoodzaakt zien. Een waarachtig en alheilig God bestuurt ons, en onder dat bestuur moet, hoe ook de kwaadwilligen onder de menschen weêrstreven, eindelijk de waarheid zegepralen!

Houdt u overtuigd, Katholieken! en leert het aan uwe kinderen, dat de druk- en angstvolle tijden, waaronder andere landen zuchten en waarvoor de Hemel ons vaderland behoede! een welverdiend oordeel zijn van Gods regtvaardigheid. Maar God straft nimmer ten verderve. Zijne kastijdingen zijn die eens liefderijken vaders; zij beoogen het zondige te onderdrukken, den zondaar te verbeteren en te doen leven. Zijne regtvaardigheid, gelijk TERTULLIAAN tegen MARCION opmerkt, is niet in strijd met Zijne goedheid; integendeel, gene volmaaktheid Gods werkt deze in de hand; zij streven gezamenlijk naar hetzelfde doel. Van den beginne der schepping af betoont God zich èn goed èn regtvaardig... Zijne goedheid heeft de wereld geschapen, Zijne regtvaardigheid heeft er de hoedanigheid van bepaald: zij wilde dat de wereld uit goede dingen wierde zamengesteld, en dit wilde zij omdat zij de goedheid tot raadsvrouw had genomen. De ontwarring van den mengelklomp, de rangschikking der, nu onderscheiden, voorwerpen, de evenredigheid, de onderlinge bijstand der natuurkrachten, hare geregelde zamenwerking; 't is alles het werk der regtvaardigheid, van Gods liefde voor orde. Maar toen later de zonde uitbarstte en de goedheid Gods nu in hare werkingen een tegenstrever ontmoette; toen kwam er ook in de taak der regtvaardigheid eene verandering... In alles wat de regtvaardigheid verrigt, wanneer zij veroordeelt, wanneer zij bestraft, in alles staat

zij de belangen der goedheid voor; het goede, trouwens, bevordert zij, niet het kwade. Van denzelfden aard is ook Gods voortdurende leiding van het menschelijk leven. Oorspronkelijk wilde zij al dat schoone, hetwelk, bij de schepping, Gods mededeelzame liefde voor orde en heiligheid in ons begon, door een onafgebroken vooruitgang, tot al hooger volmaaktheid opvoeren; de mensch echter stoorde dit plan door zijne zonde; voortaan zal dan Gods invloed op ons geslacht in de eerste plaats tot herstelling der eerste orde, tot verlossing werken. Beschouwt nu de geschiedenis in het oude, beschouwt haar in het nieuwe Verbond: is er niet overal eene rustelooze zorgvuldigheid des hemelschen Vaders voor den gevallen mensch zigtbaar? Ongelukkig voorwaar, maar zoo te vereerender voor den God, in Wien wij gelooven, dat die zorgvuldigheid zich voortdurend als een strijd tegen 's menschen weêrspannigheid, als een tweegevecht tusschen goed en kwaad moet kenmerken. Wat is die schoone aanleg van den mensch door de zonde verkeerd geworden! Hij heeft met zijnen God, de bron van alle goed, gebroken, aan zijne bovennatuurlijke bestemming den rug gekeerd; in dat hart zonder ware liefde heerscht geene regtvaardigheid meer: er heerscht wanorde; het is ontevreden in en met zich zelf; voor den natuurgenoot is het afstootend. De zonde streeft naar verwoesting; waar zij onbedwongen heerscht is geene maatschappij meer mogelijk. Toch bestaat de maatschappij; toch mag men daarin een vooruitgang ten goede loven. Het kwade moet dus bedwongen zijn; nog meer: eene goede, opbouwende kracht moet op het kwade hebben gezegevierd. O! het is de verlossing, ons van Godswege door zijnen CHRISTUS geworden. Hoe velen echter bieden er weêrstand aan, verwerpen eigenzinnig de openbaring der

eeuwige waarheid, vertreden de zedeleer des Evangelies! Doch ook zij, die aan de verlossing deelachtig geworden zijn en gelooven, blijven steeds gevolgen der zonde in zich gewaar worden: zij zien, zij kennen het betere, volgen nogtans vaak het slechtere; iedere deugd, ook en inzonderheid het geloof, kost eene reeks van zelfoverwinningen. Zoo wankelbaar zijn wij in het goede, zoo ligt tot het kwade te verleiden. En zie nu het wereldsbeloop. Vinden wij er het woord des Heeren: «De kinderen der duisternis zijn veel voorzigtiger in hunne wegen, dan de kinderen des lichts,» niet gestadig bevestigd? De kwaadwilligen zijn bedrijvig, woelig, stormend voor hunne plannen; zonder kiesch-heid op hunne middelen bestoken zij de goede orde en hare voorstanders; van leugen, laster, roof noch sluip-moord, van niets schrikken zij terug. En evenwel — vele individuën, ja, worden er tot hun ongeluk verleid — maar het goede, ofschoon door daarin zwakke verdedigers en met veel minder middelen voorgestaan, wordt niet alleen niet verdrongen; maar behaalt nog zege op zege. Hoe komt dit? 's Menschen verstand, aan zich zelf overgelaten, vindt hier geen uitlegging voor. Het ziet de uitkomsten, maar begrijpt haar niet. Hier is namelijk in de orde der natuur, als zoodanige, geene evenredigheid tusschen uitwerksel en oorzaken op te sporen. Wel kan er, meestal bij iedere gebeurtenis in het bijzonder, een of meer invallende beletselen of voordeelen worden opgenoemd, waardoor nu deze vernielingspoging der wanorde mislukte of de orde overwon; maar is hiermede de geheele afloop dier zaak, voor het nadenkend verstand, genoegzaam verklaard? Hoe konden de Israëlieten onder JOSUE het wèlbemuurde *Jericho* zonder stormtuig binnendringen? Ongetwijfeld omdat de vestingwerken instortten.

Doch hoe kwamen ze zóó te vallen? Maar er is nog eene andere, veel hooger opgevatte, vraag te beantwoorden. 't Geldt namelijk minder de mislukking van dezen of genen bijzondere aanslag. De strijd tusschen goed en kwaad is niet van vandaag of gisteren, ook niet bloot door enkele afdeelingen geleverd; maar, reeds eeuwen lang heeft al het gelijktijdige, wat zich tegen God, zijne waarheid en heiligheid verklaarde, rusteloos zamengespannen en alle krachten, welke 's menschen brein en arm kunnen ontwikkelen, tegen het, meestal lijdelijke, goede verzameld; en wat was de uitkomst? Gelijk in een storm de eene golf op de andere stort en weldra beide in de verwarring verloren gaan; zoo hebben al die gedrochten, terwijl zij, ieder zoo veel het vermogt, de goede orde bestreden, eigenlijk elkander verslonden, zonder dat toch de laatst overblijvende er iets door wonnen aan gewigt, aan duur of gehalte. Waar zijn thans de duizend en eene meeningen en stelsels over geloofs- en zedeleer met den geheelen aankleve daarvan? 't Was louter menschenwerk, vergankelijk en ook vergaan. Hunne namen slechts staan nog, maar ter waarschuwing, in de geschiedenis hunner tijden, gelijk de bemoste gedenksteenen op een verlaten kerkhof, als doodsche herinneringsteekens der menschelijke zwakheid. De waarheid echter, het veel bestookte goede, het kleinood der zwakkeren, staat nog onafgestreden, met jeugdige, frissche kracht, en is door het heerlijke verledene gewaarborgd voor de toekomst. Neen, eene zoodanige bestendigheid is niet van deze wereld, maar van eene andere, waar de eeuwigheid inheemsch is. Van de laatst genoemde dus, niet van onze wereld, moet de uitlegging komen. Ondervragen wij dan de openbaring naar dit bovenmenschelijk verschijnsel. Zij zal ons antwoorden: «De mensch bereidt zijn hart, maar God regeert des-

«zelfs tong... De mensch schikt vooraf zijne wegen, maar «de Heer geeft de rigting aan deszelfs gang» (*Spr.* XVI.). Of wij dan al vooraf onze plannen maken, onze woorden afmeten, onze schreden berekenen; in de handeling zelve ontmoeten wij meestal iets onvoorziens; dikwijls gebieden de omstandigheden, dat wij onze besluiten of wijzigen, of overschrijden; niet zelden was geheel ons overleg vruchteloos. «Wij zijn in Gods handen, wij en onze gesprekken, «en al onze wijsheid, en bekwaamheid en tucht» (*Wijsh.* VII.).

De mensch is wel meester van zijn woord en van zijne daad, maar niet van derzelver uitkomst. Hij streeft; maar zal hij zijn doel ook bereiken? Dit is hem onbekend, hangt dus van hem niet af. De toekomst behoort alleen aan God, Hem behoort dan ook alle uitkomst toe. Hij was het, die het kwade en deszelfs plannen steeds brijdelde, die deszelfs aanslagen verijdelde. «Er is geene wijsheid, er is geene «voorzigtigheid, er is geene raadgeving tegen den Heer» (*Spr.* XXI.). Onder zijne bescherming bleef het, vaak weêrlooze, goede schadeloos. «Uwe voorzienigheid, o Vader! «bestuurt: ook over de zee hebt Gij een weg verstrekt, «en een zeer hecht voetpad te midden der baren; Gij «toont, dat Gij de magt bezit, uit alle gevaren te redden, «ook al begeve zich iemand zonder eenige stuurmanskunst «op zee» (*Wijsh.* XIV.)!

Raadplegen wij nu onzen eigen levensloop; dàar vooral, omdat wij door ons zelf-bewustzijn de getuigen van het inwendige der lotgevallen waren, kunnen we de onvoorziene kansen nagaan, de plotselings in ons opwellende gedachten herinneren, de, uit den drang der omstandigheden geboren, in- en uitwendige veranderingen kennen, waardoor wij aan het kwade en zijne heillooze gevolgen ontrokken en naar de betere beginselen heêngestuurd werden.

Nemen wij daaruit levenswijsheid over en een dankbaar vertrouwen op God! Bij onze kennissen kunnen wij menige gelukkige uitkomst en ook, na zekere voorvallen, eenige wendingen ten goede waarnemen. Wij weten wel niet wat er in hun binnenste is omgegaan; maar uit onze eigene ondervinding besluiten wij tot de hunne en wij mogen er eene bevestiging in zien van ons geloof, dat God den Zijnen alles ten goede doet gedijen.

Doch zou Hij slechts de enkele menschen verzorgen, en de massa's, de volken, het geheele geslacht verwaarloozen? O neen; maar «dat de volken U loven, o God, «dat alle volken U loven. Dat alle volken zich verheugen «en jubelen: want Gij beoordeelt alle volken met regtvaar«digheid, en bestuurt de heidenen op aarde» (Ps. LXVI.). God is het, die een volksstam, gelijk een wijngaard, plant en opkweekt; God is het wederom die hem tuchtigt, zoo als men een riet in het water heen en weder slingert. Hij deelt de troonen uit volgens de keus Zijner wijsheid; en de harten der regeerders zijn steeds in Zijne handen. De voorspoed en de rampen der natiën zijn vooraf in den hemel bepaald. De heilzame verordeningen en maatregelen stralen uit Godes wijsheid op de bestuurders der te zegenen volken neder. Wil Hij daarentegen een volk tuchtigen, Hij onttrekt het die verlichting van boven en, door den zwijmelgeest voortgestuwt, stort het van den eenen afgrond in den anderen, tot dat Hij het, indien het zich den tegenspoed ten nutte maakte, in zijne reddende handen weêr opvangt. «De wijsheid werkt van het eene einde tot aan het «andere magtig voort, en schikt alles liefelijk» («ten nutte» zegt de grieksche tekst) (*Wijsh.* VIII.). Aan welke wijsheid had het woord der openbaring deze alles doordringende en ordenende kracht kunnen toekennen, indien de

absolute, de goddelijke wijsheid die niet uitoefende?

Wij loven in dit alles Gods liefde voor den mensch, en met regt. Maar de wetenschap des heils geeft daarvan nog eene hoogere verklaring. De Eeuwige bepaalt zich in zijne werken niet bij een tijdelijk doel. Hij schiep de wereld en daarin vooral den mensch, Hij onderhoudt en bestuurt de schepselen en inzonderheid de redelijke, om Zichzelven, ter Zijner verheerlijking. Daaraan is alles, ieder schepsel op zijne wijze, dienstbaar. «De eene helft der «schepping,» zegt MÖHLER, «verheerlijkt God onmiddellijk «daardoor, *dat* zij is en *gelijk* zij is: want de redelooze «schepping biedt ons in alles, zoo als zij zich aan ons voor- «doet, het — ofschoon thans na den val, onder velerlei «hulsels verborgen — beeld der goddelijke Majesteit aan. «Maar de andere helft der schepping, zij, die met zelf- «bewustzijn en met vrijheid begaafd is, moet, wat het «eerstgenoemde met stomme noodzakelijkheid vervult, uit «vrije keus volbrengen.» Ziedaar de bestemming der wereld; en die te bevorderen, die te bewerkstelligen is de verhevene taak van Gods albestuur. Verwondert gij u nog, dat het kwade, met al zijne krachtinspanningen en middelen en aanhoudendheid, ofschoon het, door Gods toelating, ter zuivering der goeden, bij enkele vlagen kan stormen, evenwel nimmer het goede kon, nimmer ook zal verdringen, maar daarvan, door iederen aanval, steeds eene nieuwe heerlijkheid blootwoelt? «Het raadbesluit des «Heeren blijft eeuwig, de gedachten zijns harte van geslacht tot geslacht» (*Ps.* XXII).

Maar herinneren wij ons, dat, na den val, Gods invloed op ons geslacht tot verlossing werkt; slechts langs dezen weg kan de zondige mensch tot de verheerlijking Gods wederom in staat worden gesteld. Hier valt een

nieuw licht op het wereldtooneel; onze vooruitzigten worden blijder. Hij, de eenige troost onzer zielen, die ons de bemiddelaar der verlossing is, moet dan ook de bemiddelaar van Gods albestuur zijn! Hij is de medezelfstandige, het volmaakte beeld, de persoonlijke wijsheid van God. Door Hem, naar Hem en voor Hem is alles. Zijne nabeelden te worden is onze bestemming; daartoe herboren, om geschapen te worden, ons hoogste geluk. Maar dit kunnen wij slechts door Hem: Hij is ons hoofd, wij moeten Zijne ledematen zijn, door Zijnen Geest bezield; wij staan tot Hem, gelijk de ranken tot den wijngaard: zonder Hem vermogen wij niets. Dat, niet meer wij, maar Hij in ons leeft, is ons hoogste leven. Hij is het licht en ook het leven der wereld. Niet te vergeefs erkennen wij onder Zijne verlossers-bedieningen ook Zijn koningschap. «De Vader,» zoo verzekert Hij zelf ons, «de Vader regt niemand, maar heeft alle regterlijke uit«spraak den Zoon overgegeven.... die magt heeft Hij Hem «gegeven, omdat Hij 's menschen Zoon is» (*Joann.* V.), omdat hij, door een vrijwillige zelfvernietiging, mensch geworden en geboren is, en zóó het verlossingswerk voltrekt. Reeds bij zijn tijdelijk leven riep Hij daarom den menschen toe: «Nu is het oordeel der wereld; nu zal de «vorst der wereld worden buitengeworpen, en ik, wanneer «ik van de aarde zal verheven zijn (op het kruis), zal ik alles «tot mij trekken» (*Joann.* XII). «Hij, (CHRISTUS, de mensch «gewordene) moet heerschen, totdat Hij (ten jongsten dage) «al zijne vijanden onder den voet werpe» (1 *Cor.* XV). Onder dat bestuur «moet hun, die God beminnen, alles «ten goede gedijen» (*Rom.* VII). «Alles is het uwe, hetzij «PAULUS, of APOLLO, of CEPHAS, of de wereld, of het leven, «of de dood, of het tegenwoordige, of de toekomst, alles

«is het uwe» (voor u, die in CHRISTUS gelooft); «Gij «echter behoort (niet aan u zelven, maar) aan CHRISTUS toe, «en CHRISTUS (als zoon des menschen) is Godes» (1 *Cor.* III.). Hoe gerust gesteld mogen wij dan van deze onrustige wereld het oog ten hemel opheffen en ons verlaten op dien Koning des heelals, die ons door zijn bloed heeft vrijgekocht.

Vestigt nu, Katholieken! van dit standpunt af, uwe bemoedigde blikken op het zigtbaar rijk diens Konings hier beneden, op de Kerk, waartoe gij door Zijne genade geroepen zijt. Daar heeft Hij zijn troon gevestigd: want het is Zijne woonplaats met de menschen.

Hij is het levenmededeelend hoofd van dit geheimzinnig ligchaam; aan de vorsten van dat rijk heeft hij den last gegeven, Zijne waarheid alom bekend te maken, den volken der aarde Zijne bevelen te verkondigen niet alleen, maar ook te leeren onderhouden; Hij heeft hen met magt over den hemelschen genadeschat uitgerust, ten einde alle menschen aan de vruchten Zijner verlossing deelachtig te maken. En, opdat zij in het volvoeren van dit gezantschap niet zouden bezwijken; opdat vooral hunne opvolgers met dezelfde overtuiging en hetzelfde vertrouwen op den ingeslagen weg zouden voortgaan; opdat ook de burgers van dat rijk aan deszelfs kracht en toekomst niet zouden twijfelen; heeft Hij Zijnen Apostelen de belofte nagelaten: «Ziet, ik ben met u tot aan de voleinding der eeuwen:» en de geschiedenis is dàar, om te bewijzen hoe bewonderenswaardig getrouw Hij die belofte onderhouden heeft. Begrijpt hier uit de plaats, welke de Kerk in de wereld en hare geschiedenis inneemt. De kerk is Zijne instelling, waarin Hij als Verlosser van alle geslachten in alle tijden voortleeft; daarin bewaart Hij het zout der aarde; haar heeft Hij Zijne woorden des eeuwigen levens toevertrouwt,

opdat allen door haar den Vader leeren kennen, en dien Hij gezonden heeft; daarin heeft Hij Zijne fontein van levend water geopend, waardoor de aarde bevrucht wordt en het goede plantzoen zijnen wasdom bekomt, over haar heeft Hij Zijnen H. Geest neder doen dalen, die de wereld zal overtuigen van de regtvaardigheid, het oordeel en de zonde. De Kerk is het eenige bolwerk zijner stichting tegen de kracht van het kwade. Op haar en op haar alleen, zijn alle pogingen der kwaadwillige afgestuit. Dat er op aarde nog geloof en goede beginselen over pligt en regt bestaan; aan de Kerk hebben wij dit te danken. Door de onfeilbaarheid en onwankelbare heiligheid, waarmede de Verlosser Zijne Kerk voortdurend uitrust, heeft Zijne voorzienigheid en Zijn wereldbestuur, de maatschappij tegen den bedreigden ondergang beveiligd en den mensch tegen den geestelijken dood, en zal Hij het menschelijk geslacht deszelfs bestemming te gemoet voeren.

Wil God de verheerlijking van Zijnen heiligen naam, zoo wil Hij ook de volvoering van Zijns Zoons verlossingswerk; zoo wil Hij ook de, van Zijnent wege daartoe gekozen instelling, zijne Kerk. Zoolang er wijsheid, beleid noch krachtsinspanning tegen Gods raadsbesluiten bestand zijn, blijft zij gewaarborgd door het woord van haren goddelijken Stichter: «De poorten der helle zullen «niet tegen haar vermogen.»

EENE NIEUWE GISSING OVER HET ONTSTAAN DER FABEL NOPENS DE PAUSIN JOANNA.

De hoogleeraar GFRÖRER te *Freiburg* in *Breisgau* hield zich eenige maanden van 1846 en 1847 met het tijdvak der Karolingers bezig; alvorens de resultaten zijner studiën op deze merkwaardige periode in zijne *Geschichte der ost- und westfränkische Carolinger* vom 840—918 (Freiburg im Breisgau, Herder. 1848), bekend te maken, leverde hij in *Zeitschrift für Theol. von Professoren der Theol. Facult. der Univers. Freib. im Breisg.* XVII *u.* XVIII eenige opstellen over de *Dekretalen* van *Pseudo*-ISIDORUS en over *Die Sage von der Päbstin Johanna und die geheimen Gründe dieser Dichtung.*

Dat die valsche Dekretalen van historische beteekenis zijn en in een eng verband met de rigting van dien tijd staan, zal niemand betwijfelen: 't komt er slechts op aan, de ware geboorte en strekking van dit verdichtsel te bepalen. GFRÖRER nu meent de oppervlakte der geschiedenis, zoo als de toenmalige kronijkschrijvers haar doen kennen, op de regte plaats doorgegraven en de geheime draden der gebeurtenissen ontdekt te hebben. Zijne zienswijze is deze. Er ontstaat en ontwikkelt zich eene reactie tegen de staatkunde en het alles overheerschend gezag van KAREL *den Groote.* Zijn zoon en opvolger, LODEWIJK *de Vrome*, heeft van zijnen vader slechts de keizerlijke sieraden, niet de geestkracht geërfd: de nationale en bijzondere belangen kunnen zich doen gelden. Er staat een krachtiger streven naar zelfstandigheid op. Iedere nationaliteit vergadert hare eigene zonen onder hare eigene banieren: de volkeren zonderen zich van elkander af. De Westersche

monarchie gevoelt zich niet meer door de forsche armen der PEPYNS en van KAREL zamengewrongen en woelt uit een: zij verdeelt zich in drie koningrijken. Doch ook de vassalen des rijks maken, zoo vóór als na het verdrag van *Verdun* (843), van de tijdsomstandigheden en den onderlingen naijver der, nu tegen elkander hulp behoevende, koningen gebruik, om hunne oude vrijheden op de willekeur der vorige regeringen te heroveren en om, door toeleg op nieuwe politieke regten, hunnen stand tegenover de magt der kroon te versterken. De thans geprikkelde zelfzucht drukt intusschen loodzwaar op het zwakkere gedeelte der aristocratie, den geestelijken stand. De bedienaars der Kerk, vooral de bisschoppen en abten, en niet minder de kerkelijke goederen, waren onder LODEWIJK *den Vrome*, inzonderheid gedurende de familietwisten sedert 830, aan de verregaandste willekeur ter prooi, en dit onregt dreigt zich te bestendigen; geen wonder dat thans ook de kerkvoogden, zoowel als de wereldlijke vorsten, naar toestandsverbetering omzien. Zij nu kunnen niet, gelijk deze, met gewapende bedreigingen en andere dergelijke middelen, het verlangde herstel van grieven afdwingen; maar nemen hunne toevlugt tot middelen van anderen aard, die meer met hunnen stand overeenkomen, tot *Dekretalen*, en wel — omdat de bestaande kerkelijke verordeningen niet meer geacht worden — tot nieuwe, dat is, tot nieuwlings verzonnen, *valsche* Dekretalen, welke zij echter, ten einde het bedrog te bedekken, op naam van ISIDORUS uitgeven.

Onzes inziens doet GFRÖRER hier den Frankischen bisschoppen ongelijk aan, met hen zoo algemeen weg medepligtig aan dit bedrog te noemen. Hij gist, trouwens, zelf, dat die valsche Dekretalen te *Mentz*, onder mede-

werking, misschien wel op last van aartsbisschop OTGAR, door diens diaken, BENEDICTUS, begonnen en vervolgens in *Neustrië (Frankrijk)* door eene partij, waartoe vooral WENILO, de aartsbisschop van *Sens* en ROTHADUS, de bisschop van *Soissons*, zouden behoord hebben, voltooid zijn. Dan geeft hij nog als de reden, waarom zij op naam van den Spaanschen bisschop ISIDORUS zijn uitgegeven, deze op, dat men zóó de valschheid dier stukken best meende te kunnen bedekken. Van dezen grooten bisschop van *Sevilla* was in het Frankische rijk de roem reeds doorgedrongen: men wist dat hij eene geachte verzameling van Dekretalen had uitgegeven; maar dit werk zelf was er, men mag zeggen, nog onbekend. Daarentegen echter wist men, dat een vorig aartsbisschop van *Mentz*, met name RICULF, uit *Spanje*, eene verzameling van Dekretalen had medegebragt. Zegt nu de gemelde BENEDICTUS, in de voorrede tot zijne verzameling van *Capitularia*, waarin hij reeds eenige Pseudo-Isidoriaansche Dekretalen opnam, dat hij deze verzameling hoofdzakelijk aan perkamenten te danken had, welke aartsbisschop RICULF in het Mentzer archief had nedergelegd; zoo is dit, volgens GFRÖRER, eene wèl gekozene, maar daarom zoo te bedriegelijker kunstgreep, om die verdichte Dekretalen aan eene valsche bron te doen toeschrijven. — Niet alzoo de geestelijkheid, maar eenige, slechts weinige harer leden hebben willens en wetens met die oneerlijke wapenen gestreden. Hoe had ook anders, bij de onderlinge twisten der bisschoppen, de valschheid dier stukken kunnen verborgen blijven?

Er moest hier bij den *Pseudo*-ISIDORUS een weinig stil gestaan worden, omdat GFRÖRER zijne boven aangekondigde gissing als een aanhangsel van zijn schrijven over die val-

sche Dekretalen aangeeft: deze beide verdichtingen staan, volgens zijn oordeel, in een naauw verband met elkander. Ter ondersteuning zijns gevoelens doet hij een overzigt der geschiedenis des H. Stoels van 844 tot 858 voorafgaan.

Als grondslag zijner bewijsvoering dient hem de stelling, dat KAREL *de Groote* de jurisdictie over de bisschoppen in het Westen, welke, volgens hem, de voormalige Roomsche Keizers aan de Pausen toegestaan hadden, weder ophief.

Onze geleerde beschouwt namelijk, als Protestant, het pauselijk gezag, niet als eene goddelijke, maar bloot als eene menschelijke instelling en ziet datgene, wat er slechts eene belijdenis of ondersteuning van was, als deszelfs invoering of althans als de eigenlijke oorzaak van deszelfs uitbreiding aan. Hij weet, dat reeds het Concilie van *Sardika* (347) den Pausen het regt heeft «ingeruimd» (erkend), het hooger beroep van bisschoppen, die in hunne kerkelijke provinciën door synoden gevonnisd waren, maar zich ten onregte veroordeeld meenden, aan te nemen en nieuwe onderzoekingen hunner zaken te bevelen. Was deze kerkelijke bepaling (afgezien, dat zij dit regt niet *nieuwlings* invoerde) niet uit zekere geloofs- en daaruit voortvloeijende regtsbegrippen omtrent 's Pausen gezag ontstaan? GFRÖRER veronderstelt dit niet, maar gaat, onmiddellijk na zijne aanhaling van dit Concilie, aldus voort: «Een en «dertig jaren later (378) stelde eene wet van keizer GRA«TIANUS alle bisschoppen van het Westen onder de geeste«lijke jurisdictie des Pausen, en deze zoo belangrijke ver«ordeningen werden in het jaar 445 door een edikt van «keizer VALENTINIAAN III in den uitgebreidsten omvang

«bevestigd. De, weldra na VALENTINIAAN III, gedeeltelijk «reeds ten zijnen tijde, ontstane omwentelingen, de val «des Romeinschen rijks, de opkomst van Germaansche Staten «stelden der uitoefening dier oude voorregten des Stoels van «PETRUS onoverkomelijke hinderpalen, desniettegenstaande «bleven zij in de meening der geestelijkheid en der volkeren «voortduren. Maar dezelfde vorst, die eene nieuwe orde «in het Westen invoerde, KAREL *de Groote*, hief de, door «de voormalige keizers van *Rome*, der Roomsche Kerk «vergunde regtsmagt over de (bisschoppelijke) Stoelen van «het Westen, volgens een wèl overlegd plan, weder op.» KAREL namelijk, zoo meent GFRÖRER, betoonde zich den Paus nog vrijgeviger dan zijn vader PEPYN; maar hechtte aan zijne schijnbare grootmoedigheid voorwaarden, die aan de geestelijke magt van den Stoel van PETRUS een zwaren slag toebragten.

Hij sloot in 775 met Paus ADRIAAN I een geheim verdrag, krachtens welk hij zich voor het vervolg niet alleen het regt van de Pausen te benoemen en te bevestigen, maar ook eene onbeperkte magt over het Frankische episcopaat bedong. Hij ging zelfs nog verder. Dezelfde Paus had hem eene volledige verzameling van *Kanons* overhandigd; KAREL nam er, op eene vergadering te *Aken*, in 789, de belangrijkste van als wetten voor de Kerk zijns rijks aan; maar liet de reeds bedachte verordeningen van *Sardika*, die echter evenzeer in deze verzameling vervat waren, geheel onvermeld en hiermede was nu, volgens GFRÖRER, het daarin uitgesproken regt der Pausen, in het Frankische rijk, voor den H. Stoel verloren gegaan. *Zeitschr. f. Theol. Freib.* XVII. 212 ff. Hoe weinig deze voorstelling met de orthodoxie van KAREL *den Groote* overeenkomt; wat er op de echtheid te bouwen is van dat zoogenaamde verdrag

tusschen KAREL en ADRIAAN I, hetwelk men nergens aangehaald vindt, dan eerst in een stuk van 963, waarvan wederom de echtheid zeer betwist en geen anderen oorsprong dan eene vergadering onder den onechten Paus LEO VIII opgegeven wordt (ROHRBACHER, *Hist. de l'Egl.* XIII. liv. 61 pag. 134 der uitgave van *Parijs;)* hoezeer ten tijde van KAREL *den Groote* de geestelijkheid overtuigd was, dat een koning niet bevoegd was, de kerkelijke verordeningen van een algemeen Concilie af te schaffen — daarover willen wij thans niet uitweiden. Wij hebben ons bepaald bij een verslag van GFRÖRER's gissing over het ontstaan der bewuste fabel te geven, en gaan daarmede voort.

De Pausen gingen dan, volgens onzen schrijver, gebukt onder een juk, hetwelk, hoe blinkend ook verguld, hen deerlijk knelde en welk af te werpen voortaan hun voortdurend streven was. Reeds onder KAREL *den Groote* en zijn zoon en opvolger LODEWIJK *den Vrome*, waren daartoe pogingen gedaan, maar te vergeefs. Doch het verdrag van *Verdun* in 843, waardoor het ééne, groote Frankisch rijk in drieën gedeeld werd en diensvolgens de magt van ieder dier koningen zwakker was, beloofde der Roomsche staatkunde een beter gevolg. Het ontbrak dan ook niet aan nieuwe pogingen. Al dadelijk werd er getracht, het regt van de nieuwe pauskeuzen te bevestigen, door Paus ADRIAAN I, in het vermelde geheim verdrag van 775, aan KAREL *den Groote* vergund, aan dezes opvolgers te onttrekken. SERGIUS II werd in 844, zonder dat de goedkeuring van keizer LOTHARIUS afgewacht werd, tot Paus gewijd. Maar de keizer nam hier wraak over en zette zijne vorderingen door, 1°. dat de Romeinen hem moesten beloven, geen Paus meer te kiezen zonder keizerlijke toestemming; 2°. dat SERGIUS II, zijn ('s keizers) oudsten zoon LODEWIJK

tot koning van *Lombardië* kroonde; 3°. dat de Paus den aartsbisschop, DROGO van *Metz*, een zoon van KAREL *den Groote*, tot pauselijk Vicaris voor geheel het Frankisch rijk (dus ook over dat gedeelte, wat krachtens het verdrag van *Verdun* aan LODEWIJK *den Duitscher* en KAREL *den Kale* behoorde) aanstelde. Deze laatste eisch was eene staatkundige list des keizers. In die hoedanigheid namelijk had DROGO den grootsten invloed op het kerkelijke ook in de rijken der twee andere Karolingers gehad en alzoo de heerschzuchtige inzigten zijns beschermers, LOTHARIUS, zeer veel kunnen begunstigen. Tot dit zelfde doel strekte ten zelfden tijde, nog eene andere vordering des keizers, dat namelijk de Paus den verdreven EBBO op zijn vorigen aartsbisschoppelijken zetel van *Rheims* herstelde. Zoo zou EBBO aan KAREL *den Kale*, wien deze stad nu onderworpen was, als aartsbisschop worden opgedrongen en dan DROGO en den keizer in de hand werken. Maar het plan mislukte. DROGO werd in zijne hoedanigheid van vertegenwoordiger des Pausen, door de Duitsche en Neustrische Bisschoppen niet erkend. SERGIUS zelf schijnt hen tegen 's keizers inzigten te hebben gewaarschuwd; immers, met in het diploom der aanstelling van DROGO, dezen den zoon te noemen van KAREL *den Groote, door wiens roemruchtige feiten eens het rijk der Romeinen en der Franken* VEREENIGD *werd.* Te gelijk weigerde hij de gevraagde herstelling van EBBO; en weldra (845) sneed KAREL *de Kale* zijnen keizerlijken broeder alle nieuwe pogingen daartoe af, door te zorgen dat de Rheimser zetel door een ander, en wel door HINKMAR bezet werd. Daarenboven had keizer LOTHARIUS zich nog eene andere weigering van de zijde des Pausen en der Romeinen moeten getroosten, die namelijk, van den jongen koning, zijn zoon LODEWIJK, den eed van getrouwheid af te leggen. De Paus

wilde zich alzoo ten aanzien van LOTHARIUS erfgenaam tot niets verpligten.

Deze gebeurtenis, in den zin van GFRÖRER voorgesteld, toont ons dan een staatkundigen wedstrijd tusschen Paus en Keizer; even zoo is voortaan, volgens zijne opvatting, de geschiedenis van *Rome* eene voortzetting van dit pleit tusschen de onafhankelijkheidszucht des zwakkeren en de overheersching des sterkeren.

Eene nieuwe gebeurtenis in *Italië* dreigt den Paus in nog grooter afhankelijkheid van de Frankische koningen te plaatsen. In het begin van 847 komt SERGIUS II te overlijden. 't Was een gevaarvol tijdstip. *Rome* was reeds zeer geteisterd en werd nog met erger bedreigd door de Saracenen, tegen wie het niet bestand was. Terstond werd LEO IV tot Paus gekozen; maar, door de ondervinding van 844 gedweeër geworden en ook wegens de, alstoen aan den Keizer afgelegde belofte, waagden de Romeinen het niet, zonder deszelfs toestemming, tot de wijding over te gaan. De Keizer liet echter al te lang op antwoord wachten; het benarde *Rome* durfde de pauswijding niet langer uitstellen, maar verklaarde tevens uitdrukkelijk, dat het 's Keizers regt hiermede niet wilde te kort doen. LOTHARIUS schijnt hierover geene ontevredenheid getoond te hebben. De nieuwe Paus, vol moed en ijver, bevlijtigde zich om, uit eigene middelen en uit eigene kracht, de stad tegen de aanvallen der Saracenen, met muren, torens enz., te versterken; hij bouwde, tot dat einde, zelfs eene nieuwe voorstad (*civitas Leonina*, de LEO's stad), waarin de keizer en zijne koninglijke broeders met geldelijke bijdragen (1), en iedere

(1) Ziet iemand, veronderstellende namelijk, dat deze gelden den

stad, ieder dorp en klooster van het Romeinsch grondgebied met het zenden van werklieden, behulpzaam waren. Nog huisvestte LEO de gevlugte Korsikanen, in de stad *Portus* aan den mond des *Tibers*, herbouwde andere vestingen en bragt een verbond tot stand tusschen eenige zeesteden, wier schepen met de zijnen vereenigd, in 849, eene schitterende overwinning op de vloot der Saracenen behaalden.

Met niet minder moed en standvastigheid verdedigde LEO, op een ander terrein, de zelfstandigheid en regten des Apostolischen Stoels — in de zaak namelijk der Rheimser geestelijken, wijdelingen van EBBO. Eene kerkvergadering te *Soissons* (853) had hunne wijding, in 840 en 841 van EBBO, na diens terugkomst op den zetel van *Rheims*, ontvangen, onwettig verklaard; zij echter voorzagen zich hier tegen in hooger beroep tot den H. Stoel. Deze zaak was voor HINKMAR van het grootste gewigt. Werd dit vonnis van *Soissons* vernietigd, dan moest EBBO's bisschoppelijke bediening in 840 en 841 voor wettig gelden; maar in dit geval kon HINKMAR in 845, dat is, nog bij het leven van EBBO, slechts wederregtelijk tot aartsbisschop van *Rheims* gekozen en gewijd zijn. Ook hij wendde zich daarom aan LEO, en verzocht herhaaldelijk dat de Paus de uitspraak van *Soissons* bekrachtigde. LEO echter weigerde dit bestendig. In een eerste antwoord gaf hij, onder andere, deze reden op, dat die geestelijken beroep tot den Stoel van PETRUS gedaan hadden. In een tweede schrijven beveelt de Paus, dat HINKMAR en die geestelijken zich, op een Concilie, aan het

---

Paus niet opgedrongen, maar door hem gevraagd zijn. hierin eene tegenspraak met LEO's zoo even vermelden toeleg, *uit eigene middelen en door eigene kracht*, de stad *Rome* tegen den vijand te wapenen; hij stelle die op GFRÖRER's rekening.

onderzoek des pauselijken legaats, bisschop PETRUS van *Spoleto* onderwierpen; zouden echter ook hier deze geestelijken in het ongelijk gesteld worden, zoo konden zij nog eens beroep tot de beslissing des H. Stoels inleggen en dan moest HINKMAR, of zelf, of door zijn gevolmagtigde, te *Rome* verschijnen. Toen zelfs keizer LOTHARIUS, in plaats van HINKMAR's tegenstander, zijn voorspreker te *Rome* werd, wilde LEO den aartsbisschop wel het *Pallium* schenken, maar niet de veroordeelde geestelijken prijs geven. De Paus nam namelijk deze gelegenheid te baat, om de *kanons* van *Sardica*, door KAREL *den Groote* opgeheven, weder in te voeren (1). Maar LEO's opvolger, BENEDICTUS, gaf HINKMAR de gewenschte bekrachtiging van het vonnis van *Soissons*, (evenwel, slechts onder voorwaarde, dat de zaak zich zóó bevonde, als HINKMAR had voorgesteld;) hij bewilligde hem tevens, dat geen onderhoorige van zijn aartsbisdom vreemde regters mogt zoeken, dit nogtans *met voorbehoud — van de regten des Roomschen Stoels*. Zoo had HINKMAR dan eindelijk tegen de vele vijanden, welke hij zeide te hebben, de bescherming des Pausen verkregen, maar onder voorwaarde, dat hij de *kanons* van *Sardica* aanname.

Had Paus LEO nu, met die *kanons* te handhaven, een grooten stap gedaan tot zelfstandigheid; hij bleef daarbij niet staan. Hij veranderde den Roomschen kanselariestijl, met, in zijnen brieven, den naam des Pausen steeds vóór

(1) In meer dan éene voorstelling en uitlegging der hier aangehaalde feiten stemmen wij met GFRÖRER niet overeen. De tegenspraak zou echter te veel ruimte beslaan en blijft daarom achter. Op dit punt echter kan zij kort zijn. Krachtens het Concilie van *Sardica* kunnen wel bisschoppen beroep tot den Paus doen, maar niet geestelijken van lageren rang: de 17e kanon wil dat priesters en diakens het regt van beroep hebben van hunnen bisschop tot de naburige bisschoppen.

die der vorsten te plaatsen en dezen niet meer den titel van *Dominus* te geven. Zijne laatste schrede op dien ingeslagen weg was echter de allerstoutste. De berigten hieromtrent zijn onvolledig; zooveel nogtans kan, volgens GFRÖRER, daaruit worden afgeleid, dat er te *Rome* eene zamenzwering tegen de Franken en ter vereeniging met de Grieken bestond, en dat Paus LEO een Kardinaal, die aan het hoofd der Frankische partij te *Rome* stond, heeft afgezet. Onder zulke dreigende voorteekenen eener vredebreuk met den Frankischen keizer stierf Paus LEO in Augustus 855.

Eene sage, waarvan in de 12e eeuw sporen bestaan, maar die eerst bij MARTINUS *Polonus*, een schrijver der laatste helft van de 13e eeuw, in haren volledigen tooi voorkomt (1), doet LEO IV opvolgen door een meisje, te *Mentz* geboren, maar door haren minnaar naar *Athene* vervoerd, alwaar zij zich in manskleederen vermomde en zóó buitengewone vorderingen in de wetenschappen maakte, dat zij later te *Rome*, onder den naam van «JOANNES de Engelschman», eenstemmig tot paus werd verheven, doch na twee jaren, twee maanden en vier dagen, te midden van eenen plegtigen optogt, moeder werd en stierf. Sedert, voegt die kronijk er bij, wordt, uit afschuw van dit voorval, de plaats, die er het tooneel van was, bij dergelijken optogt door de pausen vermeden; ook werd deze vrouwelijke paus nimmer onder de andere medegeteld.

MARTINUS *Polonus* is wel eens meer ten aanzien van oudere feiten beter onderrigt dan de andere geschiedschrijvers. Zijn verhaal over de pausin was als gemaakt om den partijhaat tegen *Rome* te dienen; daarom namen de Protestan-

(1) Hoe weinig dit berigt in de kronijk diens schrijvers voor echt mag gelden, weten wij reeds uit WENSING, de *Verhandel. van* N. C. KIST *over de pausin* JOANNA *nagelezen.* § 13, vv.

ten het, met leedvermaak, gretig op, en velen beijverden zich sedert, het bestaan der pausin te bewijzen. De Katholieken beweerden daarentegen, en met regt, dat het berigt eens schrijvers uit de 13e eeuw hier geen toereikend bewijs was. Daarom werden er oudere getuigenissen opgezocht, gedeeltelijk ook gesmeed. Doch te vergeefs beriep men zich op eenige handschriften van ANASTASIUS den Bibliothekaris (het *Liber pontificalis*), te vergeefs ook op MARIANUS *Scotus* en SIGEBERT van *Gemblours*. Of OTTO van *Freisingen*, RADULPHUS van *Flais* en GODFRIED van *Viterbo* met regt kunnen aangehaald worden, moeten nog betere uitgaven dier schrijvers uitmaken. Dit is echter zeker, dat deze sage ouder is dan MARTINUS *Polonus*: STEPHANUS *de Borbone* heeft haar, omstreeks 1225, geboekt en wel met beroep op oudere kronijken. Zij was dus ongetwijfeld reeds in de 12e eeuw bekend.

Maar zij is valsch. Behalve hare onwaarschijnlijkheid, zoodat zij slechts door domkoppen *(Dummköpfen)* voor goede munt kan worden aangenomen; staan er de gewigtigste historische getuigenissen tegenover. Geen schrijver uit de 10e en 11e eeuw, geen tijdgenoot, hij zij Frank of Italiaan, vriend of vijand, weet er een enkel woord van; daarenboven berigten de beide tijdgenooten PRUDENTIUS van *Troijes* en HINKMAR van *Rheims*, de een al uitdrukkelijker dan de andere, dat BENEDICTUS de onmiddellijke opvolger is geweest van LEO IV. Daarbij komt nog een document van BENEDICTUS, van den 7n October 855 gedagteekend.

Maar hoe mag nu een sprookje, dat door zoo vele tongen is herhaald geworden, ontstaan zijn? Zie hier GFRÖRER's oplossing. De scherpe kant dier fabel bestaat hierin, dat JOANNA te *Mentz* geboren en uit *Griekenland* komende den pauselijken stoel heeft beklommen. Het eerste

is eene satyrische aanspeling op de Mentzer spruit, de *Pseudo*-ISIDORUS; in het tweede ligt eene spottende blaam op het verbond met de Grieken, door Paus LEO gewild en door diens opvolger BENEDICTUS bewerkstelligd.

Reeds is vermeld, dat LEO IV de eerste pogingen deed om, tegen het regt, door KAREL *den Groote* gegrond, de beslissing over grootere kerkelijke aangelegenheden van den paus afhankelijk te maken, en dat zijn opvolger BENEDICTUS dit doorzette. LEO's eischen voeren zeer gevolgelijk tot de beginselen van *Pseudo*-ISIDORUS; in allen gevalle is het zeer wel te vermoeden, dat het onderzoek naar den eersten aanvang van het pseudo-isidoriaansch kerkregt (hetwelk, ook volgens GFRÖRER, onder Paus NICOLAAS I te *Rome* ingang zou hebben gevonden), den tijd tusschen LEO IV en BENEDICTUS III als de wieg van dat nieuwe stelsel aanwees. Nu waren er altijd onder de geestelijken tegenstanders van insluipende misbruiken; hun moest die verzameling van valsche Dekretalen, die van *Mentz* naar *Rome* kwam, als een verfoeijelijk bedrog voorkomen; evenzeer hebben zij ongetwijfeld LEO's plan van het verbond met de Franken tegen dat met de Grieken te verruilen, afgekeurd; met regt hield het germanisch-latijnsch zelfgevoel de Grieken voor een verworpen geslacht en een verbond tusschen *Rome* en hen voor eene soort van geestelijke echtbreuk. Hoe zullen nu zulke regters hunne blaam hebben uitgesproken? Waarschijnlijk in dezen vorm: Sedert de laatste jaren van Paus LEO IV is door een snood opzet, van *Mentz* en *Konstantinopel* uitgegaan, de pauselijke magt misbruikt geworden; of in eene, den Romanen, voor dergelijke gevallen, zeer gebruikelijke beeldspraak: Zij is toen tot eene deern verlaagd geworden. Hiermede hebben wij de hoofdtrekken der fabel, die in haren oorsprong eene allegorie was. Maar uit dergelijke allegoriën ontstonden

dikwijls historische sagen. Toen dan, na verloop van tijd, die allegorię deze gedaanteverandering aannam, kan het sprookje wel naauwelijks anders luiden, dan dat na Paus LEO eene deern den Stoel van PETRUS had ingenomen, die te *Mentz* was geboren, maar in *Griekenland* hare kunsten geleerd had. Zoo wordt de fabel nopens de pausin JOANNA een zijdelingsch bewijs van twee, reeds van elders gekende feiten: dat namelijk *Mentz* de fabriekplaats der valsche Dekretalen geweest is, en dat LEO zich verder met de Grieken heeft ingelaten, dan ANASTASIUS de Bibliothekaris wil erkennen.

De waarschijnlijkheid dezer gissing wordt nog door een historisch voorbeeld bevestigd en tot zekerheid gebragt. Tot dezelfde 12e eeuw, waarin pausin JOANNA ten voorschijn treed, behoort de voltooijing der sagen, KAREL *den Groote*, de 12 pairs van Francië en den dapperen ROLAND betreffende, waarvan de Aartsbisschop TURPINUS de auteur zal zijn. 't Is alles louter verdichtsel, uitgenomen de namen der hoofdpersonen, die van echte herinnering zijn. Zekere GANILO speelt daarin de rol van verrader. Ook dit heeft het spel der verbeelding uit eene moederwel van historische waarheid geput. De geschiedenis leert ons namelijk, uit den tijd van KAREL *den Kale* (die hier, naar den aard der vertelsels, met KAREL *den Groote* verward wordt), een GANILO kennen, wiens levensgedrag de stof tot dit verdichtsel heeft geleverd. 't Is WENILO de Aartsbisschop van *Sens*, in de zoogenaamde *Annales Bertiniani*, GUANILO genoemd; als hoofd der voorstanders van de valsche Dekretalen in *Neustrië* was hij een type van trouweloosheid, en dat hij, om die reden, door de onderwerpelijke sage bedoeld was, straalt daarin door, dat er de verrader GANILO een *geboren Mentzer* heet. De pausin JOANNA en deze GANILO zijn alzoo

stadsgenooten, ja, *tweelingen:* met andere woorden, die beide vertelsels staan onderling in een geheim verband.

Kan men, vraagt GFRÖRER ten slotte, kan men tegenover deze feiten nog twijfelen of de bovenstaande uitlegging iets meer dan een vermoeden, of zij waar, zeker zij? De verslaggever meent van ja. Hare historische combinatiën schijnen hem meer kunstig, dan waar toe. De gevolgtrekking komt hem voor, al te veel op onbewezene beweringen, om niet te zeggen, op gewaagde veronderstellingen te rusten.

VERSCHEIDENHEDEN.

WAT ER IN DE SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK AL BEHANDELD WORDT.

Soo de Heere het huys niet en bouwt,
te vergeefs arbeyde des selven bouwlie-
den daer aen.
Psalm CXXVII, (Staten-Bijbel.)

V.

Sedert de Parijsche revolutie in Februarij jl. was uitgebroken, en de godsdienstige, staatkundige en sociale kwestien aan de orde van den dag waren, was de Synode met haren aanhang geheel op den achtergrond geraakt. Nu en dan had ik met mijn vriend Z. eene bijeenkomst gehad; wij hadden over onderscheidene zaken gehandeld; maar van de Synode was niet een enkele maal spraak geweest.

Ik wenschte mij zelven reeds geluk; en om er zoo min mogelijk aan te denken, had ik reeds een achterhoekje in mijne boekenkast uitgezocht, waar ik de *Handelingen der Synode* netjes naast elkander konde plaatsen; — ik had er genoeg van.

Eene bijzondere gebeurtenis belette evenwel dat er vooreerst gevolg aan gegeven werd.

Het beruchte adres van de Algemeene Synodale Commissie had aanleiding gegeven tot onderscheidene artikelen in week- en dagbladen. Bij eenige weinigen vond het bijval; maar door het meerendeel werd het hevig bestreden en veroordeeld. — Wat ik gemakkelijk voorzien kon, gebeurde. De eerste maal de beste,

dat mijn vriend mij des avonds kwam bezoeken, werd het bedoelde Adres ter sprake gebragt; en dit gaf aanleiding om wederom op onze Synodalia terug te komen.

Hoe hij over het Adres dacht, zullen mijne lezers gemakkelijk raden. Hij was het ten volle eens met de *Arnhemsche* en met de *Kerkelijke Courant*, dat de heeren van de Commissie hunne bevoegdheid te buiten waren gegaan, en zich bemoeid hadden met zaken, die hun niet aangaan.

«Alweêr een staaltje» — zeide hij — «van de bemoeizucht der heeren predikanten, die «*gewoon zijn*» zich met staatkundige aangelegenheden in te laten! Maar weet ge mij ook te zeggen — voegde hij er bij — uit welke mannen die Commissie thans is zamengesteld?»

«Gij kunt hunne namen lezen,» gaf ik ten antwoord — «in de *Residentie-Almanak* voor 1848.... Hier zijn ze:

A. VERWEY, predikant te *Leyden*, President.
C. DE VISSER, » » *Tholen*, Vice-President.
J. J. ROOZEBOOM, » » *'s Gravenhage*, Secretaris.
W. MUURLING, professor te *Groningen*, praeadviserend lid.
D H. WILBSCHUT, predikant te *Amsterdam*.
Mr. G. HIDDEMA JONGSMA, ouderling te *Sneek*.
F. H. G. VAN ITERSON, predikant te *Arnhem*.
J. S. WOR, predikant te *Zwolle*, en
Jhr. J. C. R. VAN HOORN VAN BURGH, ouderling te *'s Gravenhage*.

Ds. ROOZEBOOM is echter geen lid meer van de Synodale Commissie, sedert hij benoemd is tot Secretaris van Hervormde Eerdienst; in zijne plaats heeft Ds. TIMMERS VERHOEVEN, predikant te *'s Hage*, het stuk geteekend als *fungerend Secretaris.*»

— Zijn daar niet eenige bekende namen onder?

— Zeer bekende zelfs. Ds. TIMMERS VERHOEVEN hebt gij reeds leeren kennen, uit zijne hatelijke rapporten over de geloofs-veranderingen; Ds. VERWEY is dezelfde, die onlangs zich feitelijk verzette tegen de maatregelen der stedelijke rege-

ring en op eene onzachte manier met de Leydsche «dienders» kennis maakte; D°. ITERSON, thans predikant te Leyden, heeft door zijne schriften te *Arnhem* blijken gegeven van den geest, die hem bezielt; en D°. WILDSCHUT is mede-redacteur van *de Evangelische Kerkbode!* Wat wilt ge meer?... Aan de vruchten kent men den boom; maar als men den boom zelven kent, is het vooruit wel te berekenen, wat hij zal voortbrengen.

— Als er zulke mannen onder gevonden worden, bevreemdt het mij nog minder, dat de Synodale Commissie zulken stap gedaan heeft. Maar ik begrijp nog niet, waarom zij dit niet liever heeft overgelaten aan de Synode zelve; zij had ten minste zich het verwijt gespaard, hetwelk haar door sommige Protestanten is toegeduwd: *dat hare leden geen vertegenwoordigers van de Kerk zijn, en dus onbevoegd om als zoodanig op te treden.*

— Ik schrijf het alleen dááraan toe, dat die heeren bevreesd waren van anders *te laat* te komen.

— Te laat te komen? daarvóór was toch zoo veel zwarigheid niet. In ons land wordt het *haast u langzaam* nog al in praktijk gebragt.

— In elk ander geval zouden zij misschien minder haast gemaakt hebben; doch de Synode had eenmaal in dergelijke zaak leergeld betaald, en nu dacht de Commissie zeker, dat het beter was, wat te vroeg dan te laat te komen.

— Wat bedoelt gij daarmeê?

— Niets anders dan een feit, dat betrekking heeft tot de geschiedenis der grondwetsherziening in 1840. — Weet gij niet wat er toen in de Synode is voorgevallen?

— Neen; maar ik geloof, dat ik de eenige niet ben.

— Welnu; zoo gij 't verlangt te weten, zal ik het u mededeelen. De *Handelingen* der Synode moeten dan maar weêr ten berde komen. . . . . .

. . . . . .

Gij zult u herinneren, dat de heer VAN RAPPARD in een der

secliën van de Tweede Kamer (li. j. 1840) het voorstel durfde doen, om in de grondwet weder in te lasschen, *dat de Koning belijdenis doet van de Hervormde Godsdienst.* Of hij door anderen daartoe aangespoord, en zijn voorstel slechts eene proefneming was, dan wel, of hij daardoor bij eenige predikanten den lust had opgewekt, om de geliefkoosde Staatskerk, zoo mogelijk, weder op te rigten, dit kan ik niet beslissen; zeker is het, dat meer dan *zes honderd* predikanten zich in beweging stelden, om aan den Koning en zijne nakomelingen de verpligting op te leggen, van leden der Hervormde Kerk te zijn. — Het provinciaal Kerkbestuur van *Groningen* zond eene missieve d. d. 8 Mei 1840, aan de Algemeene Synodale Commissie, «houdende voorstel dat van wege de Commissie, *vóór de zamenkomst der Synode*, pogingen zouden worden aangewend om te bevorderen, dat in de Grondwet het artikel: *de Koning belijdt de Hervormde* (of althans de *Protestantsche*) *Godsdienst*, wederom worde ingelascht.» Dit voorstel vond geen ingang, want «de Commissie heeft geoordeeld, dat het, *uit kracht harer instelling*, NIET VAN HARE BEVOEGDHEID IS, om eenige démarche te dezer zake bij het Gouvernement te doen (1).» De Commissie gaf daarvan verslag in haar algemeen rapport aan de Synode en hare handelwijze ten deze werd «*door de Synode* GOEDGEKEURD (2).»

— De Synodale Commissie van 1840 dacht er dus geheel anders over dan die van 1848.

— Dit wilde ik juist u doen opmerken. Wij zullen nu nog dienen af te wachten, of ten minste de Synode zich beter gelijk zal blijven, en den moed zal hebben, om in hare tegenwoordige bijeenkomst te verklaren, dat de Synodale Commissie ONBEVOEGD WAS «ter dezer zake eenige démarche bij het Gouvernement te doen.»

— Ik denk dat die verklaring wel achterwege zal blijven;

---

(1) *Hand. der Synode*, 1840, bl. 43.
(2) T. a. p. bl. 80, 108.

of liever, dat de Synode het werk van hare Commissie zal goedkeuren.

— Ik ben van 't zelfde gevoelen.

— En bleef de zaak daar nu bij berusten?

— Volstrekt niet. Met hetzelfde doel, als die van *Groningen*, hadden het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* en dat van *Utrecht* zich regtstreeks gerigt tot de Synode. Buitendien waren nog 31 adressen aan de Synode ingezonden, die allen tot een gelijk einde strekten; en nu werden die stukken gezamelijk in handen eener personele commissie gesteld, om daarop der Vergadering te adviseren (1). Het rapport dezer Commissie is in meer dan één opzigt zeer curieus; ik zal het u in zijn geheel voorlezen:

«Toen het uwer Vergadering in de zitting van den 2 Julij behaagde, in handen der ondergeteekenden te stellen twee Voorstellen der Prov. kerkbesturen van *Noord-Holland* (dd. 6 Mei) en *Utrecht* (dd. 12 Julij), alsmede een groot aantal adressen van Predikanten en Emeriti Predikanten onder verschillende klassikale ressorten, alle strekkende om te bewerken, dat in de Grondwet wederom moge worden opgenomen een artikel houdende, dat de Koning belijdenis doe van de Hervormde (of Protestantsche) Godsdienst; — heeft uwe Commissie al aanstonds het hoog gewigt gevoeld dezer teedere en in de gevolgen zoo belangrijke zaak, welke op zich zelve, niet dan na bedaard overleg bij uwe Hooge Kerkvergadering kon of mogt worden beoordeeld, en zij is bereid den uitslag harer overwegingen aan U Hoog Eerw. aan te bieden.»

I. «In de *eerste* plaats, zullen wij trachten een *algemeen overzigt over de* in onze handen gestelde *Voorstellen en Adressen* aan te bieden. Wij onderscheiden toch de beide *Voorstellen*, door Kerkelijke Collegien ingezonden, van de overige *Adressen*, aan de Synode aangeboden.»

---

(1) T. a. p. bl. 21—22.

«Het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* verzoekt bij deszelfs voorstel, de Synode: ««om, *uit naam der Hervormde* KERK, *welke zij vertegenwoordigt*, zich op die wijze, als zij best geraden zal oordeelen, eerbiedig te adresseren, *daar* en bij *wien* zij zal meenen dat deze zaak behoort, ten einde te bewerken, dat bij de aanstaande herziening der Grondwet, wederom in dezelve mag worden opgenomen een artikel, houdende, dat de Koning belijdenis doet van de Hervormde Godsdienst; en verder, dat bij dezelve, de handhaving van de Hervormde Godsdienst en van de wettige regten der Hervormden niet moge uit het oog verloren worden.»»

«Bij dit voorstel was eene *opheldernde Memorie* gevoegd, welke in uwe Vergadering is voorgelezen in de zitting van den 2 Julij. Zij vestigt met bezorgdheid het oog op ««de woelingen van het Pausdom (?) en de pogingen tot vermeerdering van deszelfs invloed en de uitbreiding der Roomsch-Katholijke Kerk, die ook in ons Vaderland meer en meer worden te werk gesteld, en die eene kenmerkende bijzonderheid van den geest des tijds schijnen uit te maken. De zorg voor de ontbranding van Godsdienst-twisten neemt vooral toe bij de gedachte aan de aanstaande herziening der Nederlandsche Grondwet, waarbij die invloed der Roomsch-Katholijken, tot nadeel der Hervormden, zou kunnen worden dienstbaar gemaakt. Verre van eenige onverdraagzaamheid te voeden (!?) verlangt men, dat *die* beperking tegen de geheele overheersching des Pausdoms, welke in de Grondwet van 1814 was ingelascht, en, bij de vereeniging met *België*, uit de Nederlandsche Grondwet was vervallen, zoo dat zelfs een Koning, die het mogt verkiezen zich een vijand van alle godsdienst te verklaren, desniettemin op den Nederlandschen troon zou kunnen gezeteld zijn, thans moge worden hersteld.»» «Het Prov. Kerkbestuur verklaart zich voorts ««ten uiterste afkeerig van ieder middel, waarbij men, door het opwinden der volksmenigte, eenig doel tracht te bereiken. Daarom wenscht het Prov. Kerkb. zelfs niet, dat afzonderlijke gemeenten

zich deze zaak mogten aantrekken, of hunne wenschen daaromtrent op zich zelve staande zouden kenbaar maken; doch wendt zich dit Bestuur der Hervormde Kerk in *Noord-Holland* tot uwe Vergadering, als de wettige hoogste geconstitueerde magt in de Kerk, dezelve eerbiedig verzoekende om, met ter zijde stelling van alle zwarigheden, deze zaak ernstig ter harte te nemen. Het Kerkb. ontveinst zich niet, dat de zaak van zeer teederen aard is, en dat zij beschouwd wordende, zoo in betrekking tot den Koning, als tot onze mede-Protestanten, *en zelfs tot de rust des Vaderlands*, kan geacht worden, niet boven alle bedenking verheven te zijn; [*en toch ontziet zich dat Bestuur niet, ondanks de krenking van eens anders regten en het gevaar van rustverstoring, met eene huichelachtige vroomheid er op aan te dringen!!*] doch vreest daarom niet, dat Zijne Majesteit deze begeerte uit een verkeerd gezigtspunt zou beoordeelen, [*het ware zelfs onvergeeflijk, dat Z. M. de goede bedoelingen der heeren predikanten eenigzins verdenken zoude;*] en nog minder dat Hij of Zijn Huis hun dierbaar regt van vrije Godsdienstoefening daardoor aangetast zoude rekenen; [*moet men toch niet verregaande onbeschaamd zijn, om zulke zotternijen aan een gezond verstand te durven voorstellen? waar zag men* WILLEM I *voor aan?*] evenmin als het onze hoog geachte *Protestantsche* broeders bevreemde, dat men gewaagt van de *Hervormde* Godsdienstbelijdenis, daar een *Hervormd* Kerkbestuur niet wel anders, dan in den naam van deszelfs kerk spreken kan. [*Het Kerkb. van* UTRECHT *dacht in dit punt anders, zoo als gij aanstonds zult vernemen.*] Neen! het is tegen het Pausdom en deszelfs aanmatigingen, en niet tegenover het Protestantsche wezen, (?!!) dat men, door dit verzoek, waarborg voor onze regten *(sic?)* verlangt. Ook voor de rust des Vaderlands is men niet bezorgd. Dit voorstel toch kan niet worden aangemerkt als *actie*, maar als *reactie*, door het Pausdom opgewekt. [*Met andere woorden: aan de rust des Vaderlands is ons niet gelegen, mits* WIJ *onzen zin krijgen; en komt het werkelijk tot*

onrust, dan geven wij de schuld aan de Roomschen.] Zonder voor het overige (aldus wordt deze memorie besloten) de vrijheid der Synode in het minst te beperken, laten wij de *wijze* waarop, en de *autoriteit*, tot welke zij zich hieromtrent wenden zal, geheel en al over aan de wijsheid der Vergadering.»»

«Van gelijke strekking, maar minder ontwikkeld, is het voorstel van *Utrecht*, hetwelk aan de Synode in overweging geeft: ««of het ook geraden te achten is, dat door haar, als hoogste Kerkvergadering in ons Vaderland, op zoodanige wijze, als zij meest geschikt zal oordeelen, alsnog eene ernstige poging worde aangewend, dat het bedoelde artikel in de Grondwet hersteld worde, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, en mitsdien bepaald moge worden, dat de *Christelijke Hervormde* of wel de *Christelijke Protestantsche* Godsdienst de Godsdienst is van het Hoofd van den Staat.»» Het beroept zich daartoe ««op de vestiging en den bloei van den Staat, zoowel als op de gansche geschiedenis van het Vorstelijk Huis, deszelfs verhevenen stand en belangrijken invloed op ons Vaderland, als met het Protestantisme steeds in onafscheidbare vereeniging geweest zijnde, weshalve de wederinvoering van dit artikel in de Grondwet als consequent (?!) mag geacht worden. Daarenboven acht het Prov. Kerkb. die herstelling belangrijk voor Kerk en Staat.»»

«Behalve deze beide voorstellen, zijn later bij uwe Vergadering ingekomen 31 adressen van Predikanten uit de Klassikale Ressorten van *Arnhem*, *Nijmegen*, *Zutphen*, *Harderwijk*, *'s Gravenhage*, *Rotterdam*, *Leiden*, *Dordrecht*, *Alkmaar*, *Edam*, *Goes*, *Ysendijke*, *Utrecht*, *Wijk*, *Leeuwarden*, *Harlingen*, *Sneek*, *Dokkum*, *Heerenveen*, *Zwolle*, *Deventer*, *Kampen*, *Groningen*, *Winschoten*, *Appingadam*, *Middelstum*, *'s Hertogenbosch*, *Eindhoven*, *Assen*, *Meppel* en *Koevorden*, allen, zoo het schijnt, uitgegaan van de Klassikale Vergaderingen, den 24 Junij ll. gehouden..... Deze gezamenlijke adressen zijn onderteekend door of in naam van 600 Predikanten.»

«De inhoud dezer onderscheidene adressen is, over het algemeen, *overeenstemmende*. *Allen* vragen ««bij de herziening der Grondwet, de herstelling van art. 133 der Grondwet van 1814, of wel de bepaling, dat de Christelijke Hervormde of Christelijke Protestantsche Godsdienst, die van den Koning is.»» *Allen* verzoeken der Synode dit voorstel te overwegen, en te willen brengen voor den troon, terwijl *sommigen* hier den wensch bijvoegen, dat hetzelve tevens aan de Vertegenwoordigers van den Staat of aan de Hooge Magten (?) worde kenbaar gemaakt; *anderen* weder tijd en plaats der indiening aan de wijsheid der Synode overlaten.»

«Daarenboven vragen *eenigen* dezer adressen, bij afwijzing van dit voorstel, *voorziening* in en *waarborgen* tegen die gevaren, welke bij de mogelijkheid der troonsbeklimming door een Roomsch Catholijk Vorst onvermijdelijk zouden moeten ontstaan. *Sommigen* dier adressanten schijnen het echter niet raadzaam geacht te hebben, zoodanig bijvoegsel bij het eerste voorstel te doen, terwijl *Predikanten* uit het Klassikaal ressort van *Utrecht* verklaren, ««dat zij gaarne wenschten voor te komen het vragen van voorziening en waarborgen tegen gevaren; welke, indien de mogelijkheid der troonsbeklimming door een Roomsch Catholijk Vorst niet wordt afgesneden, nader en noodzakelijk door hen zullen moeten worden verlangd.»»

««Zij hadden zich gevleid,»» (aldus luiden de *meesten* der adressen) ««dat onder de wijzigingen der Grondwet, ook art. 133 der Grondwet van 1814, dat alleen om onze vereeniging met *België* was weggevallen, zoude zijn opgenomen, nu, bij de scheiding, de eenige (?) aanleiding tot afschaffing heeft opgehouden te bestaan. [*Twaalfmaal honderd duizend Katholieken, beteekenen bij die heeren zoo veel als niets.*] In die hoop te leur gesteld, en van uwe vermogende tusschenkomst gunstiger uitslag verwachtende, dan van het aanbieden van bijzondere verzoekschriften, uiten zij den wensch, dat het uwer

Vergadering moge behagen, voor den troon de tolk te worden van al uwe medebroeders, die het van groot belang achten, dat tot waarborg voor de toekomst en tot vreugde en geruststelling van geheel de Hervormde Kerk, tot welke het grootste en aanzienlijkste deel onzer Natie behoort, wier bloei steeds met den bloei van *Nederland* en van ons Vorstelijk Stamhuis op het naauwst was vereenigd, die er den meesten prijs op stelt den Koning en zijn geslacht onder hare eerste leden te tellen, van nieuws bij de Grondwet worde vastgesteld, dat de Vorst de Hervormde Godsdienst belijden zal.»»

«Vrij van alle partijzucht (!) of onverdraagzaamheid (!!), meenden zij in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, en bij de woelingen der Ultramontaansche partij (?), die te meer eischt, naarmate haar meer wordt ingewilligd, aanleiding te vinden voor de Hervormde Kerk, die aan den geëerbiedigden Koning de handhaving harer heiligste belangen heeft toevertrouwd, terwijl de Roomsch Katholijke Kerk zich steeds als onafhankelijk beschouwt, [*men had er kunnen bijvoegen:* en inderdaad onafhankelijk is, *en hare onafhankelijkheid zal weten te handhaven,*] om waarborgen voor hare zekerheid te verlangen, bij de gedachte, dat die magt eenmaal aan een Roomsch Catholijk Vorst zou kunnen overgaan. Van deze beginselen uitgaande, verlangen zij, dat de Synode hare pogingen aanwende, opdat voornoemd artikel in de Grondwet worde hersteld.»»

«Zij zeggen, zich bewust te zijn, de stem te doen hooren van een groot *aantal* van (eenige zeggen, van *alle*) hunne weldenkende gemeenteleden.»»

«Hierin grootendeels overeenstemmende, zegt een der adressen (dat van *Zwolle*) «dat de betrekking van de Hervormde Kerk tot den Staat niet zoodanig zou zijn geregeld worden, indien de Vorst, in 1814, Catholijk geweest ware;»» terwijl het adres van Predikanten onder het klassikaal Ressort van *Deventer*, «indien de maatregel onvoldoende ware, in de be-

staande betrekking tusschen de Hervormde Kerk en de Hooge Regering grondwettige wijzigingen verlangt, opdat de Hervormde Kerk tegen alle gevreesd gevaar ware gewaarborgd.»»

«Zoodanig, H. E. heeren! is de *hoofdzakelijke* inhoud der adressen, zoo getrouw en kort mogelijk door ons opgegeven. Alleen moeten wij omtrent den *geest*, die in dezelve heerscht, nog berigten: dat in allen spreekt dezelfde taal van warme Vaderlandsliefde (?), van vurige gehechtheid aan de Hervormde Kerk en waakzaamheid voor derzelver belangen, vol van vertrouwen op den Vorst, die ons regeert, en Hoogstdeszelfs Stamhuis; maar tevens die van zorg voor de toekomst, bij de gevaren, welke den Staat, op Protestantschen bodem oorspronkelijk gevestigd, in deze dagen bedreigen.»

II. «Uwe commissie meent genoeg gezegd te hebben, om uwe Vergadering bekend te maken met den aard en de strekking van de Voorstellen en de Adressen, tot dit ontwerp betrekkelijk, bij deze Hooge Kerkvergadering ingeleverd, en vertrouwt, dat U. H. E. daardoor zullen in staat gesteld zijn, zelven te oordeelen over het advies, hetwelk wij meenen, in deze gewigtige zaak, na rijpen rade, aan U. H. E. te moeten uitbrengen.»

«Wat dan de *hoofdzaak* betreft, in al deze Voorstellen en Adressen uitgedrukt, hoezeer overtuigd, in deze dagen van woelingen der Ultramontaansche partij, en hier en daar van schijnbare of ware zegenpraal der Jesuiten, dat de herstelling van zoodanig artikel belangrijk zijn konde voor de Hervormde Kerk en het welzijn des Vaderlands, is het der commissie buiten eenigen twijfel voorgekomen, dat de aanvraag, die men verlangt, *op dit oogenblik* TE LAAT is ingekomen, om door uwe Vergadering als den wensch en het verlangen der Hervormde Kerk te worden voorgedragen, alzoo de wetten, die de noodzakelijkheid der wijzigingen in de Grondwet verklaren, reeds zijn uitgevaardigd en aan de Provinciale Staten, welke dezer dagen reeds de leden der dubbele Kamer van de Staten-Generaal hebben verkozen, om over die wijzigingen en *geen andere* te

stemmen (vergelijk art. 299 der Grondwet), gelijk ook reeds door Zijne Majesteit, bij besluit van den 7 Julij, tegen den 4 Augustus aanstaande de buitengewone vergadering is bijeengeroepen, om over die voorgestelde veranderingen te raadplegen. Wij meenen toch, dat men niet ligtelijk der Synode zou willen aanraden, het nemen van een *eventueel* besluit, hetgeen met de waardigheid en het karakter uwer Hooge Kerkvergadering ten eenemale strijden zou, en waardoor welligt de Hervormde Kerk de smadelijke vernedering van andersdenkenden zou ondergaan. Waren deze Voorstellen en Adressen in de Synode des vorigen jaars, toen de wijzigingen in de Grondwet waren toegezegd en verwacht werden, ingekomen, de Synode zou hierover tijdig hebben kunnen raadplegen; thans acht uwe commissie, dat die tijd voorbij is. Dit is toch te regt ingezien door het Provinciaal Kerkbestuur van *Groningen*, hetwelk bij deszelfs missive aan de Algemeene Synodale Commissie, dd. 8 Mei ll. gerigt, verzocht, dat van wege die Commissie, *vóór de zamenkomst* der Synode, pogingen mogten worden aangewend om in de Grondwet zoodanige verandering te verkrijgen, *waartoe echter gemelde Commissie zich onbevoegd verklaarde*, gelijk zulks *door de Synode* in eene harer jongste vergaderingen is *goedgekeurd*. Niet minder schijnt zulks aan de voorstellers niet ontgaan te zijn, die allen spreken van de aanstaande *herziening* der Grondwet. Deze herziening zelve is *voor het oogenblik* niet meer *aanstaande*. Zij is afgeloopen en gesloten en behoeft alleen de bekrachtiging der Staten-Generaal in dubbelen getale vergaderd; doch daarbij kunnen geen nieuwe voorstellen ter wijziging der Grondwet gedaan worden» (1).

— Oho! nu laat het zich gemakkelijk verklaren, waarom de Alg. Syn. Commissie van 1848 zoo bijzonder gehaast was. Zij was bevreesd van te laat te komen; en met al dien haast heeft zij waarschijnlijk over het hoofd gezien, dat zij hare bevoegdheid te buiten ging.

(1) *Hand. d. Syn.* 1840, bl. 102—108.

— Dit laatste is nog de beste verschooning, die gij kunt uitdenken. Moeijelijk toch is het te veronderstellen, dat zij 't niet zou *geweten* hebben, terwijl haar Vice-President, C. DE VISSER, in 1840 lid was van de personele commissie, die over deze zaak haar advies uitbragt, zoo als gij daareven gehoord hebt; en dat zij *willens* en *wetens* een stap zou gedaan hebben, waartoe zij volstrekt onbevoegd was, is nog onaannemelijker.

— En liep de geschiedenis van 1840 daarmede ten einde?

— Neen; de benoemde commissie had begrepen, dat de Synode zoo goed mogelijk van de zaak moest af zien te komen. De bordjes werden geheel verhangen; en het ging even als met den vos van de fabel: de druiven heetten niet rijp te zijn. De commissie begint nu met te zeggen, dat het, wèl ingezien, beter is dat er zulk een artikel in de Grondwet *niet* kome. Naar haar inzien, zal «de godsdienstige en kerkelijke geest» bij de Protestanten beter opgewekt blijven; zal men zekerder gevrijwaard zijn «tegen flaauwheid en onverschilligheid, tegen insluimering op verkregen *voorregten* en trage werkeloosheid;» zal men meer op zijne hoede wezen tegen *Rome*, de Jesuiten en de Ultramontanen, dan wanneer men gerust gesteld ware door «een beschreven artikel der Grondwet». — Vindt gij dit niet regt curieus?

— Indien het minder ernstig ware, zou ik wel lust gevoelen om eens hartelijk te lagchen.

— En nu «de Koning en Hoogstdeszelfs Stamhuis»; daarop moest ook iets gevonden worden. Zij vonden dit in het *verledene* en in de *toekomst:* twee «gemeenplaatsen», waarmede de Synode nog al ingenomen schijnt. «Meer dan twee eeuwen hebben reeds den band bekrachtigd tusschen het huis van Oranje en het Protestantisme»; en «die uitwendige waarborg, hoopt en vertrouwt zij, dat *ook in de toekomst* bestendig zal zijn». — Ten slotte vermeent de Commissie de Hooge Kerkvergadering «ernstig en dringend» te moeten aanraden, een adres aan te bieden aan den Koning; en tot dat einde legt zij een concept

over, hetwelk door de Synode goedgekeurd en werkelijk ingediend werd.

Dit adres, even als alles wat van de Synode uitgaat, vloeit over van allerlei vleijende betuigingen. Het maakt gewag van de gehechtheid aan het roemrijk huis van Oranje; van de bescherming en weldaden daaraan verschuldigd; van de groote diensten, die de hooggeroemde voorzaten van den Koning bewezen hebben aan — de dierbare geloofsbelijdenis, enz. En als of het tegenwoordig geslacht reeds vergeten hadde, welk eene oppositie zich in 1816 tegen de nieuwe kerkorde openbaarde, durft de Synode, in strijd met de waarheid, den Koning verzekeren, «dat het der Hervormde Kerk niet ongemakkelijk viel, een goed gedeelte van hare heiligste belangen en regten te laten in handen eener Regering, aan welker hoofd zij eenen Vorst van hare eigene belijdenis, een Koning uit het Huis van Oranje geplaatst zag.» Zij verklaart verder (*geloove, die het verkiest*), dat zij «met vertrouwen berust in de benoeming door den Staat van Hoogleeraren der Godgeleerdheid, zonder daarop middellijk zelfs, eenigen invloed te oefenen;» en om de maat der vleijerij zoo volledig mogelijk te maken, schaamt zij zich niet, het volgende daar nog bij te voegen. «Wij twijfelen er zelfs niet aan, Sire! of het zal Uwe Majesteit aangenaam zijn, gelijk het haar moet vereeren, te vernemen, dat, boven en behalve de Grondwettelijke bepalingen, die de erkende regten der Hervormde Kerk voor de toekomst onherroepelijk verzekeren, zij voor derzelver bescherming en handhaving, zoowel als *voor de bewaring van hare innerlijke vrijheid en zelfstandigheid, geen* ANDEREN *noch* BETEREN *waarborg kent, dan de gehechtheid van het Koninklijk Huis en der regerende Vorsten aan de godsdienstige belijdenis*, die de kracht, de roem en de troost is geweest hunner vaderen. Moest de Hervormde Kerk, bij de betrekking, waarin zij tot den Staat geplaatst is, *dien steun missen*, dan, Sire! *zoude haar lot grootelijks te beklagen zijn;* zij zoude reden hebben om de

onafhankelijkheid van andere Kerkgenootschappen, met name die van het Roomsch Catholijke, in dit Rijk te benijden, en gedrongen worden om voor hare vrijheden en regten waarborgen in te roepen, die zij, bij de vrijwillige verkleefdheid van het Regerend Huis aan hare belijdenis, zonder angst ontberen kan. Maar het is ons niet mogelijk, Sire! ons eenen Koning uit dat Huis voor te stellen, vervreemd van de belijdenis zijner Vaderen, en wij willen ons zelfs niet laten beangstigen door de vrees, dat de Staats-invloed, dien wij gaarne eerbiedigen als *een beschermend schild voor onze Kerk*, eenmaal voor haar *een drukkend en onbillijk juk* zoude kunnen worden. Aan zulk eene vreeze toegevende, zouden wij ons in het vooruitzigt tijden voor den geest brengen, die de Almagtige afwende! waarin de oudste en innigste betrekking tusschen de Nederlandsche Natie en het Huis van Oranje zoude zijn opgelost, de diepst geschoten wortelen van verkleefdheid uitgegraven, en een troon, tot hiertoe in de harten gevestigd, deszelfs *stevigsten* grondslag (?) zoude hebben verloren» (1). — Nu vraag ik u, of het grootelijks te verwonderen zij, dat gemoedelijke Protestanten, die nog prijs stellen op positief geloof, zulk eene taal beschouwen als eene godslastering? en dat de afgescheidenen de Synode aanzien als «een nutteloozen ballast, dien men hoe eer hoe liever over boord moet werpen»?.... Doch naar mijne wijze van zien, is het nog des te ondragelijker, dat zulk eene taal gevoerd wordt, *nadat* men eerst hoog heeft opgegeven van het REGT, hetwelk de Hervormden zouden hebben, om een artikel in de Grondwet te doen inlasschen, *dat de Koning belijdenis doet van de Hervormde of ten minste de Protestantsche godsdienst.*

— Voor het tegenwoordige schijnen toch de mannen der Synode dit denkbeeld te hebben opgegeven; immers de Synodale Commissie maakt er in haar Adres geen gewag van; en ik denk niet dat de Synode zelve nog pogingen daartoe zal aanwenden.

— De Synode is te zeer overtuigd, dat het, in den tijd

(1) T. a. p. bl. 107—108.

dien wij beleven, ten eenemaal nutteloos zoude zijn. Waren het andere tijden, en zag zij maar eenigzins kans van gelukkig te slagen, zij zou het geliefkoosde denkbeeld eener Staatskerk niet zoo gemakkelijk laten varen. Want bij de Synode, zoowel als bij hare Algemeene Commissie, bestaat de vaste overtuiging, dat het Protestantisme met het huis van Oranje staat of valt; — een ANDEREN of BETEREN waarborg kent zij niet. Het meergemelde adres der Syn. Commissie strekt er op nieuw ten bewijze van; maar ten overvloede wil ik u nog een stuk mededeelen, hetwelk in dit opzigt eene allerbelangrijkste *bekentenis* bevat. Het is een uittreksel uit het «afzonderlijk rapport der Alg. Syn. Commissie, wegens *de herziening der Kerkelijke Reglementen*» en luidt als volgt:

«*b. Invloed van den Staat op de Kerk.*»

«Hier is het door velen betwiste punt, dat met het vorige (a. *Presbyteriale beginselen.*) in naauw verband staat. In het Algemeen Reglement van 1816 werd in vele artikelen gezag en invloed aan den Staat toegekend. Veel daarvan was te verklaren uit den vroegeren toestand eener heerschende Kerk en den naauwen band van deze met den Staat, welke alstoen hier en daar zijne sporen naliet, maar veel ook uit de beginselen der toen eerst gevestigde Monarchie, waarin onze vroegere Republiek was overgegaan. Allengs werd men hierop meer opmerkzaam. Daarenboven, de constitutionele denkbeelden der eeuw grepen ook in de kerkelijke wereld in. Zij dreven bij sommigen de onbepaald democratische denkbeelden op de spits, terwijl men de nadeelen, vroeger daaruit geboren, *welke men niet beleefd had*, geheel voorbij zag. Enkelen wilden daarom allen invloed van den Staat geweerd hebben, en eene *vrije Kerk*, naar welke men in *Schotland*, *Waadland* en *Frankrijk* streeft, werd hun ideaal. Dit openbaart zich vooral omtrent de wijze van verkiezingen, waarin men verandering wenscht, opdat alle Staats-invloed daaruit geweerd worde, en de Kerk zelve hare

verkiezingen vrij en onbelemmerd doe, waartoe weinigen ook regtstreeksche verkiezingen, dat tooverwoord van den tijd! aanbevelen. Zoo wil men den band verscheuren, die de Kerk aan den Staat verbecht, en eene geheele vrije kerk als ideaal! instellen.»

«Het valt hierbij onzes inziens op te merken, dat in allen gevalle *de vrijheid en zelfstandigheid van onze Hervormde Kerk behoort bewaard te blijven.* Dat er soms inbreuk op haar gemaakt is, ligt niet slechts in sommige artikelen van het Algemeen Reglement, die daartoe aanleiding gaven, maar bovenal in de handelingen van Kerkelijke personen en Collegien, die de *kerkelijke* beginselen, welke in het Reglement lagen, voorbijzagen en met Staatsbeginselen verwarden, zoodat zij veelal de gewoonte hadden, zaken, die *kerkelijk* konden en moesten behandeld worden, met voorbijgang van den kerkelijken weg, regtstreeks ter beslissing van den Staat te brengen. Bij gebrek aan kerkelijk leven plagten daarenboven velen weinig gebruik te maken van het kerkelijke kiesregt, in de klassikale vergadering tot grondslag gelegd, waardoor zij toonden den geest van het Reglement niet te begrijpen. Hoe het zij, die misbruiken zijn ontstaan, en zij dringen ons, om door wijziging van sommige verordeningen, zonder overdrijving, andere bepalingen voor te dragen.»

«Doch men zie tevens niet voorbij, dat, bij die vrijheid en zelfstandigheid der Kerk, de band, welke haar aan den Staat verbindt, niet geheel mag verbroken worden, omdat eene zoogenaamde vrije Kerk in *Nederland een hoogst gevaarlijk waagstuk* zijn zoude. Dit eischt het belang der Hervormde Kerk, zal zij blijven voortduren in uitwendigen bloei en welvaren. Ons talrijk en uitgebreid Kerkgenootschap heeft *duurzame behoefte* aan die Kerkelijke *fondsen*, welke onder beheer van den Staat gekomen zijn; wij bedoelen niet zoo zeer de bezoldiging der Leeraren, want de Grondwet kent aan den Staat geen meerdere regten toe op bezoldigde, dan op onbezoldigde Kerkgenootschappen, en de Hervormde Kerk, wier goederen in sommige provincien onder beheer van

den Staat gekomen zijn, heeft *regtens* aanspraak op dezelver genot; maar toch heeft de Staat hierbij grondwettig regt van toezigt, dat zij ten bestemden einde gebezigd worden. Maar wij bedoelen vooral andere subsidien, van den Staat genoten, door wier voortdurend genot de bevoegdheid van den Staat, om deze voortdurend hunne bestemming te doen bereiken, en dus een blijvende band met den Staat, wordt aanbevolen.»

«Doch wij kennen daarenboven *dieper* grondslag, die *noodzakelijk* maakt, dat de Hervormde Kerk zich niet losmake van den Staat. Het INWENDIG WELZIJN der Hervormde Kerk wordt hierdoor krachtig gevestigd. Wil men haar voor *sectengeest* en *onverdraagzamen ijver*, voor *jaarlijksche wisseling van voorbijgaande meeningen* van sommigen *bewaren*, wil men *orde* en *regel* handhaven en *dus de Kerk voor* ONTBINDING behoeden, dan behoort in zulk een talrijk en uitgebreid Kerkgenootschap, waarin geen eenhoofdig monarchaal gezag geldt, de Kerk niet geheel van den Staat te worden losgemaakt; dan *behoeft* dat uitgebreide Kerkgenootschap ook nog in deze dagen, *den steun van den Staat;* dan mag de ondervinding des Kerkelijken levens niet worden opgeofferd aan schoonklinkende theorien, die proef na proef zouden doen nemen, gevaarlijk voor de rust en het bestaan van een kerkelijk genootschap... (1)».

En menschen, die zoo spreken, durven nog gewagen van *vrijheid en zelfstandigheid!*... Als men zich zelven wegwerpt en aan den Staat verkoopt, verdient men dan een anderen naam dan dien van *slaaf?*

DE SEKTEN IN RUSLAND.

(Vervolg.)

Eene tweede soort en reeks van sekten is uit de scheuring, die in de 17e eeuw in de Grieksch-Russische Kerk voorviel, ontsproten.

De vertaling der H. Schrift in de oud-slavonische taal, door

(1) *Hand. d. Syn.* 1847, blz. 125, 126.

de HH. CYRILLUS en METHODIUS bewerkt, is, volgens het oordeel van deskundigen, bij voorbeeld van GRIESBACH, voortreffelijk. Zij kwam, bij de invoering des Christendoms in *Rusland*, aldaar te gelijk met de liturgische boeken der Oostersche kerk in gebruik. Toen begon in dit land, namelijk in de kloosters, beschaving en wetenschap te bloeijen. Zulks getuigen dan ook de godsdienstige en liturgische handschriften tot aan het einde der 13e eeuw; zij zijn fraai en naauwkeurig geschreven. Maar onder de regering der Mongolen, ging alle geleerdheid en studie verloren. Geestelijken en monniken verstonden de kerktaal niet meer en er slopen vele fouten en dwalingen in de liturgische handschriften. In ieder vorstendom vormden zich bijzondere gewoonten, plegtigheden en godsdienstige gebruiken. Er kwamen lezingen in de gewijde boeken, die volslagen onzin of onmiskenbare dwalingen behelsden. Toen vervolgens het grootvorstendom *Moskou* de eenheid van *Rusland* herstelde, en vooral toen, door de oprigting van het patriarchaat, alle kerkelijke aangelegenheden met grooten nadruk behandeld werden, werden die dwalingen en misbruiken strenger opgemerkt. De patriarchen begonnen, op aandrang der Czaars, er ernstig aan te denken, die dwalingen uit te roeijen, den tekst der liturgische boeken allerwege te zuiveren en den oorspronkelijken tekst te herstellen. Maar de patriarchen en hunne scholen waren zelven niet geheel vrij van dwaling; zelfs PHILARETHUS, uit de familie Romanow, liet uit onkunde veel bestaan en nam eenigermate als zuiver aan, wat blijkbaar door vervalsching ingeslopen was. Eerst de geleerde patriarch NIKON ging grondig te werk. Hij zond geleerde monniken naar den berg *Athos*, om de oudste handschriften te raadplegen en, na lange voorbereidingen, maakte hij eindelijk, met den herstelden oorspronkelijken tekst, de verbeterde liturgische boeken publiek en voerde ze, ten jare 1659, algemeen in, zoodat het gebruik der destijds bestaande, voor het vervolg verboden was (1).

(1) De liturgie werd gedrukt, waarna verboden werd, voortaan

Maar het leed niet lang of hij stootte op een nadrukkelijken tegenstand. In stede van te erkennen, dat hij in de liturgie slechts het oudste en naauwkeurigste, datgene waarin zij met de geheele Oostersche Kerk overeenstemde, had hersteld, legden vele priesters en eene, door hen opgeruide, menigte hem ten laste, dat hij nieuwigheden trachtte in te voeren, voor de Polen geneigd was of tot het Roomsch-Katholicisme overhelde, enz. Anderen zeiden: de Duitsche LUTHER heeft ook beweerd, dat hij het oorspronkelijk Christendom herstelde, en onder dit voorwendsel alles omvergeworpen, de Mis en vijf Sacramenten afgeschaft, enz. Daar de Oostersche kerk geen hooger onafhankelijk hoofd erkent, welks onbepaald gezag den strijd beslissen kan, werd al spoedig eene vereeniging onmogelijk en de scheuring steeds grooter. Elke, zelfs de kleinste verandering in de minst wezenlijke plegtigheden is dan voor de volks-menigte onverantwoordelijk. Het innerlijkste wezen der Oostersche Kerk is de overlevering. Alles, zelfs de nietigste versiering in de bouworde der Kerk is van de vaderen afkomstig, en niemand van het levende geslacht heeft het regt iets te veranderen en op te geven; maar ieder is veeleer verpligt, het aan het toekomstige geslacht ongeschonden over te leveren. De hierarchie dient in de Oostersche Kerk slechts ter uitoefening van den *Cultus*, maar heeft er geen gezag tot bestuur, niet eens ter uitlegging noch der dogmatiek; noch zelfs van het ceremoniëel.

NIKON had nu in den grond der zaak wel volkomen regt; de overige patriarchen van het Oosten billijkten zijne onderneming; maar zij zou bij de volks-menigte niet geslaagd zijn, indien de wereldlijke magt, welke een nog grooter politiek belang bij de volkomen gelijkvormigheid van eeredienst had, dan het patriarchaat zelf, hem niet had ter zijde gestaan. Dui-

zich van eene geschrevene te bedienen. Alleen de *Starowerzen* hebben tot hiertoe slechts geschrevene en verwerpen de gedrukte. De hunnen worden steeds in hunne Nonnenkloosters geschreven.

delijk bleek ook hieruit, hoe weinig kracht en hoe weinig ontzag bij het volk het patriarchaat had, en dit alleen verklaart ook, hoe later PETER I het patriarchaat zoo gemakkelijk op zijde schoof en de eenheid van Kerk en Staat in zijn persoon ten eenemale zamentrok, ofschoon in *Rusland* de wereldlijke magt reeds te voren de Kerk in hare uitwendige aangelegenheden beheerscht had.

De, reeds onder NIKON begonnen, scheuring heeft eerst sedert PETER I eene bepaalde gedaante aangenomen en een vasten stempel verkregen; zij is niet bloot kerkelijk gebleven, maar politiek geworden. Ik had een lang onderhoud met een *Roskolniek*, die eene zekere beschaving en eene meer dan gewone scherpzinnigheid bezat en mij groot vertrouwen bewees, wijl een vriend, een Duitscher, wien hij zeer genegen was, mij bij hem bragt en bij ons gesprek tot tolk verstrekte. Hij legde de merkwaardige verklaring af: «NIKON heeft ons niet volkomen van onze andere Russische broeders losgerukt, maar PETER I door de Westersche rigting, waarvan het baardscheren slechts een uitwendig teeken was.» Elders openbaarde zich de grootste haat tegen PETER I. Men toonde mij aan de muren de afbeeldingen van *Roskolnieken*, die hij had laten martelen en ombrengen. Eene sekte des *Roskolnieken* noemt hem vlakweg den Antichrist; zij zeggen, dat met hem de tijd en de regering van den Antichrist zijn begonnen, de tijd waarin geene ware Bisschoppen en Priesters meer aanwezig zullen zijn; de nacht vóór de komst des Heeren, waarin dan ook geene Sacramenten meer noodig zijn, behalve den doop, dien elke geloovige huisvader toedienen kan. Staat er niet in den bijbel, dat de Antichrist de tijden veranderen zal en heeft niet PETER I het begin des jaars van 1 September op 1 Januarij verschoven? Heeft hij niet het tellen der jaren van het begin der wereld afgeschaft en de tijdrekening der Latijnsche ketters aangenomen, met van de geboorte van CHRISTUS af te tellen? Staat er niet geschreven, dat de Antichrist van de dooden geld en schatting zal vorderen en

heeft PETER I dat niet ingevoerd door de revisiën? Het is eene ware godlastering, dat men, niet van de tijdelijke bezittingen, maar van de ziel, de onsterfelijke adem Gods, schatting moet betalen.

PETER I had vervolging tegen de eigenlijke *Starowerzen* (Oud-geloovigen; de gewone naam: *Roskolniki*, dat is: ketters, wordt hun zeer oneigenaardig gegeven) reeds gestaakt. Toen het later bleek, dat zij in den Strelitzer-opstand grootelijks betrokken waren, stelde hij hen onder dubbel hoofdgeld, wat echter later weder in vergetelheid geraakte. Sedert KATHARINA zijn er pogingen aangewend om hen met de Kerk weder te verzoenen. Onder de regering van ALEXANDER en den thans regerenden keizer, deed het gouvernement groote pogingen om bij minnelijke schikking eene vereeniging tot stand te brengen. Men gaf hun in de hoofdzaak volkomen toe, men verklaarde al hunne afwijkingen in liturgie en kerkelijke gebruiken vrij van ketterij, veroorloofde hun plegtiglijk, dezelve te behouden, gaf hun den naam van *Jedinowerzen* (Gelijkgeloovenden), vorderde eeniglijk dat hunne geestelijken in wier opleiding en onderwijs men zich niet wilde mengen, door de bisschoppen der Kerk zouden priester gewijd worden, terwijl zelfs die wijding geheel volgens hunne oude gebruiken en niet volgens den nieuwen *ritus* zoude plaats hebben. Niettemin is daarvan het gevolg luttel geweest. Betrekkelijk weinige gemeenten hebben zich op die wijze met de Russische Staatskerk vereenigd, en deze houden zich nog van dezelve zoo ver mogelijk verwijderd. De leeken zien hunne priesters met mistrouwen aan en vreezen, dat de wijdende bisschoppen een bovenmatigen invloed op hen uitoefenen. De meerderheid der *Starowerzen* willen zich liever met zoogenaamde overloopers, te weten priesters der Staatskerk, die om eenig vergrijp afgezet of om tijdelijk voordeel, dat zij soms ruim aanbieden, tot hen komen, behelpen. Voormaals moeten in het Noorden, diep in de wouden, kloosters van *Starowerzen* bestaan hebben, waar

nog bisschoppen van hunnen *ritus* aanwezig waren. Maar zij werden ontdekt, opgeheven en hunne bewoners weggevoerd, terwijl sinds langen tijd hunne bisschoppen, door wie zij nog priesters konden gewijd krijgen, uitgestorven zijn. Zij behelpen zich dus, zooals wij zeiden, met overloopers.

De *Starowerzen* oefenen op *Rusland* en zijn bestuur een geheimen en grooten zedelijken invloed uit. Bij elk vraagstuk van wetgeving, kerkelijke verhouding, inwendige politiek, bij alle voorslagen van verbeteringen en veranderingen vraagt men elkander in het geheim: Wat zullen de *Starowerzen* daarvan zeggen? De *Starowerzen* zijn de kristallisatie van het Alrussendom; zij vertegenwoordigen in *Rusland* het beginsel van onverantwoordelijkheid of liever van het stijve voorledene. Zij zijn de maatstaf, waaraan men afmeten moet, hoever men bij veranderingen gaan mag. Wie het eigenaardige van het grootrussische volk bestuderen wil, moet dit bij de *Starowerzen* doen, wat voor den vreemdeling niet zoo moeijelijk is, als men zoude denken. De echte Rus van afkomst is van aard gezellig, spraakzaam, vertrouwelijk, vooral jegens vreemdelingen; hij onderscheidt zich daarin wezenlijk van de andere germaansche volken, Duitschers, Engelschen, Hollanders, die in den regel terughoudend, zwijgend, zelfs mistrouwend jegens vreemden zijn. Daarenboven streelt het hem grootelijks, wanneer een vreemdeling belangstelling in hem, zijne betrekkingen, zeden en gewoonten toont. Ofschoon ik de taal niet magtig was en mij alzoo slechts door middel van een tolk met hen onderhield, antwoordden zij niet alleen openhartig en vertrouwelijk over hunne familie-aangelegenheden, gemeene zaken, verhoudingen tegen over hunne landheeren, enz.; maar toonden alles met ijver en zonder schroom, hunne huisselijke inrigtingen, hunnen landbouw; hunne vrouwen of dochters moesten hare beste kleederen aantrekken; zij zongen hunne volksliederen, verhaalden hunne legenden, enz. Kortom wanneer ik de noodige tijdruimte gehad en hunne taal gekend had, zoude

ik in dit opzigt waarnemingen hebben kunnen doen, zoo als bij geen ander volk.

De *Starowerzen* zijn over het algemeen veel eenvoudiger, reiner van zeden, matiger, rustiger, dan de andere Russische boeren. Men kan zeggen, dat, hoe meer de Russische boeren in zeden, kleederdragten en gewoonten de *Starowerzen* naderen, zij zoo veel beter zijn. Daarentegen, wanneer de Russische boer zich naar de Europesche zeden voegt, zijn baard afscheert, zijne kleeding verandert, een nieuwerwetsch huis bouwt enz., dan vertrouwt hem niemand: hij is in den regel een bedrieger geworden. De *Starowerzen* hebben meest eene zekere beschaving, en zijn daarin den overigen Russen ver vooruit. De meesten kunnen lezen en schrijven, waarbij zij meestal slechts de Oud-Slavonische letters kennen en gebruiken. Het nieuwere Russische schrift houden zij voor ketlersch (1). Allen kennen den bijbel zeer naauwkeurig, en bijna van buiten. Zij oefenen hun verstand met theologische spitsvinnigheden. Ik kan hiervan eenige voorbeelden geven, welke van de bedrevenheid dezer boeren, in het redeneren een bewijs geven. Toen ik den reeds vermelden *Starowerzer* zeide, dat ik het zeer goed en fraai vond, dat zij zoo vast aan de zeden der vaderen verknocht waren, en zich den baard niet schoren; dat het manhaftig stond, en ik mijn baard ook niet afscheren zoude, ware het niet dat dit met de zeden van mijn vader-

(1) In de nonnenkloosters der *Starowerzen*, waarvan er in de noordelijke bosschen nog eenige bestaan, houden de nonnen zich bezig met het afschrijven hunner liturgische en godsdienstige boeken, welke alle fraai en sierlijk geschreven zijn. Overigens moet in die kloosters groot gebrek aan tucht heerschen. Naar mij verhaald werd, leven in een klooster, aan zeker meer in het gouvernement *Olonetz*, monniken en nonnen zonder schroom bijeen. Kinderen, die er geboren worden, verdrinken zij in menigte. Om de twee jaren komt de *Ispravnik* (de politie-beambte) der plaats en laat weten, dat hij het meer zal doen onderzoeken, waarop een hevig gemor ontstaat: groote geldsommen worden bijeengebragt en hem vereerd, opdat hij het onderzoek nalate.

land streed ; maar dat ik daarin geene zonde kon vinden; dat ik ook gaarne zijn onderrigt wilde aannemen , antwoordde hij daarop :

Zijt gij christen?

Ik. Ja!

Hij. Gelooft gij, dat CHRISTUS de Zoon van God is, en dat wij alles moeten doen, wat Hij ons geboden heeft?

Ik. Voorzeker.

Hij. Gelooft gij, dat de bijbel, en vooral de beschrijving van het Evangelie door de vier Evangelisten , werkelijk het woord van God is, en wij al, wat CHRISTUS ons daarin geboden heeft, ook verpligt zijn te onderhouden?

Ik. Dat geloof ik vastelijk.

Hij. Zegt CHRISTUS niet: Ik ben gekomen, niet om de wet te niet te doen, maar om die te vervullen?

Is de wet, waarvan hij spreekt, niet de wet van MOSES?

Beroept CHRISTUS zich niet menigmaal op de wet, en gebiedt Hij niet, die na te komen?

Ik kon op deze en meer dergelijke vragen niet dan toestemmend antwoorden.

Hij. Is in het Nieuwe Testament niet overal de zin duidelijk, dat datgene wat CHRISTUS van de Mozaïsche wet niet heeft vernietigd, ook voor de christenen van kracht blijft?

Ik. Dat dunkt mij ook zoo.

Hij. Onbetwistbaar behooren nu de tien geboden wel tot die wetten , welke verbindend gebleven zijn! Nu staat er in het 19e hoofddeel van het 3e boek van MOSES, waar de tien geboden verklaard worden, met zoo vele woorden: «Gij zult uw hoofdhaar niet in het ronde afsnijden , noch uwen baard scheren!»

Ik kon daar niets op zeggen en was ten einde spraaks.

Hij. Wij hebben dus het gebod des Bijbels nadrukkelijk in ons voordeel, maar wij hebben ook voor ons de overlevering der Kerk. Onze vaders en voorvaders hebben steeds een baard

gedragen en, zoo lang wij Russen christenen zijn, van geslacht tot geslacht ons geleerd, dat het een gebod is. De beelden van CHRISTUS en de heiligen, die ons de Kerk gebiedt te vereeren en wier voorbeelden wij volgen moeten, stellen hunne gedaanten steeds met den baard versierd voor.

Ik was geheel uit het veld geslagen en verzekerde den braven man, dat ik, bij mijne aankomst in mijn vaderland, zijne doorslaande bewijzen voor het laten groeijen van den baard, openlijk verkondigen zou en daarvoor zooveel te meer ingang hoopte te vinden, als het jongere geslacht, *het jeugdige Europa*, de voornaamsten niet uitgesloten, reeds sedert verscheidene jaren, zich den baard, zoo goed het kon, liet wassen en welligt, zonder het te weten, *Starowerzen* waren geworden. Hiervoor kon misschien ook tot bewijs dienen, dat zij allerlei geheimen hebben, welke door de regeringen niet gunstig worden aangemerkt, en dat men daarbij hunne baarden als hoofd-bewijs en openlijke kenteekens dier geheimen hield.

Een tweede gesprek schreef ik, te *Moskou*, naar het verhaal van een der daarin betrokkenden, woordelijk af. Het vergunt met alle daarbij behoorende omstandigheden eenen diepen blik in het karakter en de zeden van het Russische volk te werpen. Sinds langen tijd heeft zich in *Moskou* de eigenaardige gewoonte gevestigd, dat, in de week na Paschen, iederen morgen, het volk, in het *Kremlin*, op het plein voor de beroemde Hemelvaarts-kerk *(Usspensky Ssobor)*, vergadert, om godsdienstige gesprekken te houden en verschilpunten te behandelen. Daar komt alleen het volk, en geene geestelijkheid of beambten of adel nemen er deel aan. De politie laat het geworden en men ziet daar geen harer beambten. Zij is er ook volstrekt onnoodig; want er heerscht de grootste rust en orde, en er heeft geene de minste buitensporigheid plaats. Het volk zelf bewaart de orde en bestraft reeds elk te luid gesproken woord. Aan de eene zijde scharen zich de aanhangers der vrijzinnige Kerk, en aan de andere zijde de *Roskolniki* van

alle sekten, vooral de verschillende schakeringen der *Starowerzen*. Daarna vormen zich onderscheidene groepen, onder welke zich eenige kampvechters bevinden, die een of ander godsdienstig punt verdedigen of bestrijden. Het gesprek wordt wederzijdsch met de grootste hoffelijkheid en kalmte gevoerd; men ontdekt zich, buigt diep voor zijne wederpartij en vraagt verlof, om zijn voorstel of zijne vraag te mogen beantwoorden. Niemand valt den anderen in de rede. Men spreekt tevens met de grootste redekunstige naauwkeurigheid. Blijft iemand steken of kan hij zich niet verder redden, dat treedt terstond een zijner partij op om hem te helpen of het gesprek over te nemen. Wordt iemand driftig of zegt hij slechts: «dat is onwaar,» dan vermanen hem zijne partijgenooten en zeggen: «*paschla na da i niet* — dat is geene zamenspraak meer.» — Zelfs zouden zij hem terstond in hun midden terugtrekken, wanneer hij niet bedaarde.

De hoogere of beschaafde standen sloegen voorheen weinig acht op dat belangrijk volksgebruik. Maar, terwijl ook in *Rusland*, even als in het overige van *Europa*, in de laatste tien jaren, de nasporingen en waarnemingen omtrent het volksleven zijn toegenomen, kwamen vijf jonge lieden uit de hoogere kringen op het denkbeeld, zulke eigenaardige redetwist eens bij te wonen. Het waren vijf der geestigste en bekwaamste lieden van *Moskou*, van welke een, de heer VAN C., een uitstekend dichter, die in hoogen graad met natuurlijke welsprekendheid begaafd is. Allen kleedden zich zoo gelijk mogelijk naar het volksgebruik en gingen met Paschen van 1841 naar het *Kremlin*, om het geheel waar te nemen en, zoo het wezen kon, eenig deel daaraan te nemen. Zij vonden eene zamengedrongen volksmenigte, tusschen welke zij zich mengden, om zoo nabij mogelijk bij het middelpunt, de plaats der sprekers, te komen. De heer VAN C. mengde zich het eerst in het gesprek. Eerst werd hij over het hoofd gezien; welligt ook, wijl hij er zich schijnbaar ongeroepen inmengde, met verachting aangezien; maar toen hij,

bij het in gebreke blijven van een strijder der regtzinnige Kerk, iets passends antwoordde, werden allen opmerkzaam en lieten hem en zijnen gezellen de geheele leiding van het gesprek over. Ook van den anderen kant trad een der voornaamste hoofden op; hij was een *Starowerzer*, van de sekte der *Pomoranen* of *Bespopowtschina* (Priesterloozen), een schoon, eerbiedwekkend hoofd met een prachtigen, langen, witten baard. Het gesprek nam zoodanige wending, dat de *Roskolniek* de volgende opwerping maakte:

De Roskolniek. Er is geene uitwendige Kerk. CHRISTUS heeft geleerd, dat zijne leerlingen de kerken waren; maar deze zijn bij de vervolgingen op de bergen en in de bosschen gevlugt; kan dat de steenen kerk ook?

De heer VAN C. Broeder, gij zegt den bijbeltekst verkeerd. Er staat niet: Gij (leerlingen) zijt de *kerken*, maar de *Kerk*. De Apostel zegt: Wie de Kerk niet hoort, wie de Kerk niet gehoorzaamt, enz. Het is derhalve de *gemeenschap* der geloovigen met de bisschoppen en in de kerkgebouwen, welke Kerk genoemd wordt.

De Rosk. (Op een ander thema overspringende.) Maar de Sacramenten. Hoe kan men de Sacramenten bedienen en ontvangen; terwijl er geschreven staat: Wie in zonde is, die ontvangt in het Sacrament den eeuwigen dood. Maar welk mensch is zonder zonde? Heeft hij pas gebiecht, hij heeft ook weder gezondigd, wanneer hij de Communie ontvangt! Slechts een oogenblik is er, waarop de mensch vrij van zonde is, het oogenblik van sterven. Dan dient hem de beschermengel het Sacrament onzigtbaar toe.

Hr. VAN C. Hoe Broeder? Het is waar, CHRISTUS heeft het Sacrament waarlijk en wezenlijk ingesteld. Hij zegt: eet — drinkt — dit is mijn ligchaam, mijn bloed. CHRISTUS zegt ook: Ik ben een God der levenden. Maar gij wilt van Hem een God der dooden maken. De bisschoppen en priesters heeft Hij aangesteld, om het Sacrament te bedienen.

De Rosk. Wat wilt gij met de bisschoppen. Het zijn lieden,

zondaars gelijk wij! Ontdoe hen van hunne kleeding en zij zijn door niets van ons onderscheiden.

Hr. v. C. Gij hebt gelijk, zij zijn menschen. De Czaar is ook slechts een mensch, en toch gehoorzaamt gij hem. Doch gij gehoorzaamt niet hem, maar het ambt en de magt, die in hem woont. Zoo is het ook met de bisschoppen en priesters: door hen spreekt de Kerk.

De Rosk. Gij noemt gestadig de Kerk; maar waar is zij in ongeluk en lijden? — Wanneer ik op een woest eiland, of onder de heidenen ben, dan ben ik buiten haar! Ik ken haar niet.

Hr. v. C. Gij kent de Kerk niet, Broeder, maar zij kent u. Zij bidt in elke Mis, iederen dag, voor u. Derhalve zijt gij in haar, hoe ver gij ook met uw ligchaam van haar verwijderd zijt.

De Rosk. (Na een oogenblik zwijgens op een ander punt komende.) Hoe is het met het kruis? Er is er slechts een en toch maakt gij het anders, dan CHRISTUS het maakt. Beschouw maar alle oude afbeeldingen van Hem: Hij vouwt den duim, kleinen vinger en ringvinger te zamen, en heft de andere vingers ter zegening op. Maar gij voegt de drie eerste vingers bijeen, wanneer gij het kruis maakt.

Hr. v. C. Het kruis, waarmede CHRISTUS ons zegende, is alzoo ook slechts een zegenend en Hij kan het alleen maken. Daarom maken dit ook de bisschoppen en priesters, wanneer zij in zijnen naam het volk zegenen, want dan zegent de hand van God door hen het volk. Maar wij allen zijn zondige menschen, wij kunnen ons zelven niet zegenen. Tot teeken hiervan maken wij met de drie vingers het kruis en bidden de H. Drievuldigheid, om ons te zegenen. Daarom maken ook onze bisschoppen en priesters, arme zondige menschen gelijk wij, wanneer zij hen zelven met het kruis teekenen, het kruis alleen op die wijze.

De Rosk. (Geheel verlegen om daarop te antwoorden, ving hij een persoonlijken aanval op zijnen beter, dan de overige omstaanders, gekleeden en geschoren bestrijder aan, waarbij hij van de goedkeuring aller Russen met baarden kon verzekerd

zijn.) Waarom scheren velen uwer den baard; dat is zonde! — Gij onteert het evenbeeld Gods; gij werpt weg wat God heeft laten groeijen. CHRISTUS droeg een baard, ook de heiligen en wij moeten hun toch gelijkvormig zijn of worden!

Hr. v. C. Een baard dragen en zijne kin niet scheren is goed; ik prijs dat. Maar zich scheren is geene zonde. Heeft God een ligchaam? Is uw ligchaam zijn evenbeeld? Neen, uw geest, uwe ziel. — Is dat niet zoo?

De Rosk. Ja; maar CHRISTUS?

Hr. v. C. Had CHRISTUS een baard, toen Hij kind was? Gij moet aan CHRISTUS gelijkvormig worden; maar volgens welken leeftijd? Als kind, toen Hij in den tempel leerde, of als man, die voor ons leed? Hoe kunt gij eene ligchamelijke gelijkvormigheid met CHRISTUS vorderen? Maar zijn de H. Moeder Gods en alle heilige maagden en vrouwen en alle andere vrouwen niet evenzeer naar het evenbeeld Gods geschapen? Maar die hebben toch geen baard!

De Rosk. Maar wij moeten toch zooveel mogelijk alle heilige mannen navolgen en zie, die hebben allen baarden.

Hr. v. C. De H. GEORGIUS heeft er geen, zoo als gij aan zijne afbeelding zien kunt.

De Rosk. Hij was soldaat en zal welligt het bevel zijner oversten hebben moeten nakomen.

Hr. v. C. Ook de H. LAURENTIUS had geen baard.

De Rosk. Hij had er een.

Hr. v. C. Neen.

De Rosk. Ja. — Maar er valt niet meer te twisten, *paschla na da i niet* (tusschen ja en neen valt niet te twisten). Dat moeten de boeken uitwijzen! — Gij hebt juist en verstandig gesproken; laat ons nu afbreken.

Hr. v. C. Vaartwel; maar hoort nog dit. Toen men CHRISTUS kruisigde, verscheurde men zijne kleederen en verdeelde die: was dat billijk?

De Rosk. Neen.

Hr. v. C. Maar gij, broeders, gij *Starowerzen*, gij doet dat nog iederen dag. De Kerk is niet de kleeding van CHRISTUS, maar zijn ligchaam, zijne bruid, en deze verscheurt gij.

Hierop groetten de heer VAN C. en zijne gezellen allen en verwijderden zich, maar de geheele menigte van regtgeloovige Russen volgde hen op het groote plein voor het *Kremlin*, waar een vooruit kwam en tot den heer v. C. zeide: «Gij hebt goed gesproken. Kom, zoo dikwijls gij kunt, terug en help ons en geef ons allen thans den vredekus van Paschen.» Eenige anderen vervoegden zich bij een der gezellen en zeiden hem: «Broeder, zeg ons, wie is hij, die zoo bijzonder goed gesproken heeft.» Deze antwoordde: «Hij is een edelman en wij allen zijn edellieden.» Toen riepen zij verwonderd uit: «Hoe! een edelman! en weet hij dat alles?»

HET GEVOELEN VAN DEN HEER THORBECKE, OMTRENT EENIGE GRONDWETTELIJKE BEPALINGEN.

Van de hand des Hoogleeraars, wiens naam in het opschrift gemeld is, is eene belangrijke *Bijdrage tot de Herziening der Grondwet* in het licht verschenen, in welke tegen menige verandering, door het Ministerie in het Ontwerp der Staats-commissie gebragt, eene scherpe kritiek is uitgeoefend. Het doet ons innig leed, dat ziekte den Schrijver belet heeft, zijne «aanmerkingen,» die gereed lagen omtrent het midden der vorige maand te doen verschijnen: misschien had de Regering, welke in de laatste dagen nog zoo veel wijzigde, anders gewijzigd. Aangaande sommige punten, die ons naauwer ter harte gaan, wenschen wij tot meerdere bekendmaking en ter verspreiding der liberale begrippen van den heer THORBECKE naar vermogen mede te werken: wij doen dit hier te eerder, omdat uit de *Bijdrage* gebleken is, dat het Ontwerp der Commissie, hetwelk den 11 April jl. den Koning aangeboden werd, niet overal is

de uitdrukking der persoonlijke meening des Hoogleeraars, die vooral ook op de bedoelde punten voor het gevoelen der meerderheid somtijds heeft moeten onderdoen. Wij drukken hier dan de volgende plaatsen uit de *Bijdrage* af.

Blz. 15, wordt omtrent het ministeriëel ontwerp betreffende het *Regt van vereeniging* gezegd: «Het regt tot vereeniging en vergadering, schoon in naam erkend, wordt door de toevoeging, «behoudens eene wet de uitoefening daarvan regelende «in het belang der openbare orde,» werkeloos. Wat baat de erkenning van een regt in de Grondwet, welks uitoefening afhangt van de wet? Beter dan, eenvoudig te zeggen: het regt van vereeniging wordt door de wet geregeld. Ook eene Grondwet moet opregt zijn, en niet den schijn aannemen iets te geven wat zij inderdaad onthoudt. — «De *uitoefening* van het «regt tot vereeniging en vergadering» is, zoo ik mij niet bedrieg, het zich vereenigen, het vergaderen zelf; gelijk de uitoefening van het regt om te eten of te koopen, eten en koopen is. Art. 10 zegt dus aan de ingezetenen: gij hebt het regt om u te vereenigen en te vergaderen; maar of gij u zult mogen vereenigen, of gij zult mogen vergaderen, zal de wet bepalen. Wij schenken u een regt; wij zullen u later zeggen, in hoe verre gij er gebruik van moogt maken; dit is eene grootmoedigheid, die niet veel kost; op deze wijze maakt eene Grondwet rijk in regten, en blijft de begiftigde zoo arm als te voren. — De gewone wetgever kan, naar art. 10, ten aanzien van het regt van vereeniging doen hetgeen hij ook zonder dat artikel zou kunnen. Art. 291 van het fransche Strafwetboek is met art. 10, des noods, zeer wel bestaanbaar.»

Omtrent de uitsluiting der geestelijken van het lidmaatschap der Staten-Generaal (Minist. Ontwerp art. 89) vraagt de heer T., blz. 55: «Is echter ook het voorstel omtrent de *geestelijken* juister, dan dat der Commissie? — De Commissie, schoon wetende, dat het katholijke onderscheid tusschen geestelijken en leeken niet eveneens bij protestantsche kerkgenootschappen

bestaat, meende, dat de eenvoudige en gewone naam *geestelijke* aan misvatting minder onderhevig was dan elke andere omschrijving der bedoelde personen. Het ministeriële ontwerp, om sommige vitters te weren, zegt: «*noch* geestelijken, *noch* bedienaren van de godsdienst.» Geestelijken zullen dan wel katholijken moeten zijn, in overstelling tegen de bedienaren van de godsdienst bij andere kerkgenootschappen. Valt men nu echter niet aan andere vitters in handen, die vragen, of dan geestelijken geen bedienaren van de godsdienst zijn? «Noch «geestelijken, noch bedienaren van de godsdienst kunnen,» zegt het ministeriële ontwerp, «*te gelijk* leden der Staten-generaal zijn.» Dit onderstelt, dat de geestelijke, om het lidmaatschap der Staten-generaal te aanvaarden, zijn stand of waardigheid van geestelijke kunne vaarwel zeggen. Ik twijfel echter, of dit den katholijken geestelijke vrijsta.»

Over de *Vrijheid van openbare godsdienstoefening*, zullen vrijzinnigen, even als wij, met genoegen lezen, blz. 96: «Bij art. 165 van het ministerieel ontwerp is art. 159 van dat der Commissie veranderd op eene wijze, die aan den eenen kant de Grondwet doet afdalen tot een reglement van politie, en aan den anderen eene noodzakelijke politiezorg belemmert. — Art. 159 van het ontwerp der Commissie betreft, even als art. 191 der Grondwet, kerkelijke godsdienstoefening in haren ganschen omvang, zoowel de instelling van een genootschap tot gezamenlijke godsvereering als alle bijzondere handelingen, waarin die godsvereering bestaat. Art. 165 van het ministeriële voorstel betreft slechts viering van *godsdienstplegtigheden*, cérémonies religieuses; om die te onderwerpen aan «de noodige maat«regelen ter verzekering der openbare orde en rust.» — Onder «de noodige maatregelen» schijnt men slechts *plaatselijke* maatregelen te mogen verstaan; en dat de plaatselijke politie over het algemeen maatregelen mag nemen ter verzekering der openbare orde en rust behoeft in eene Grondwet niet te worden gezegd. De vraag is echter: van welken aard zijn de bedoelde maat-

regelen? Zoodanige welke van elk plaatselijk politiegezag, naar de omstandigheden, afhangen? Of zulke, die op algemeene wettelijke voorschriften rusten? Kunnen die maatregelen in eene beperking der vrijheid van viering of zelfs in een geheel verbod bestaan? Of zijn het slechts bewakende en beschermende politiehandelingen? — Alle *openbare* godsdienstoefening binnen *besloten* plaatsen wordt toegelaten; maar openbare godsdienstoefening *buiten* besloten plaatsen is *niet* geoorloofd, tenzij waar die thans naar de wetten en reglementen is toegelaten. Eene zonderlinge, met den aard eener hedendaagsche Grondwet geenszins strokende ongelijkheid van regt. — De algemeene voorwaarde, dat godsdienstviering binnen gebouwen en besloten plaatsen blijve, is die van een bekrompen en onverdraagzamen of onverdraagzaamheid bekrachtigenden wetgever. In het open veld, op publieke pleinen of straten zal dus godsdienst niet mogen worden gevierd. Waarom niet? Er is geen andere grond denkbaar, dan dat men zoodanige viering voor de openbare orde en rust gevaarlijk acht. Op zich zelve is zij dit gewis niet; zij kan het echter door de omstandigheden, door de houding of den geest der bevolking, in welker midden zij plaats heeft, worden. Is dit nu een punt, dat een grondwetgever voor alle volgende tijden en voor alle oorden des lands kan beslissen? Het is er zóó verre van af, dat zelfs de gewone wetgever het ja of neen op het oordeel der dagelijksche politie zal moeten laten aankomen. — Mijns inziens mag tusschen kerkelijke en andere vergaderingen of optogten in het openbaar regtens geen verschil worden gemaakt. De politie, gehouden inzonderheid voor vrije, geregelde beweging op de publieke wegen en open plaatsen te zorgen, moet elken ongewonen zamenloop aldaar, op tijden en bij verschijnselen, waar die ernstig de orde bedreigde, des noods tegengaan. Te dien einde moet zij vooraf worden gewaarschuwd met de vraag, of zij bedenking heeft. Voor zoo veel een en ander bij de 2de alinea van art. 165 niet schijnt voorbehouden, doet zij, mijns oordeels, aan een heilzaam en

noodig politiegezag te kort. Dit moet tot een voorbijgaand verbod voor een bepaalden tijd en eene bepaalde plaats bevoegd zijn. Maar deze bevoegdheid mag niet verhinderen, dat moedige verdraagzaamheid, al is zij nog niet in het hart van elken burger doorgedrongen, in de wet zij, en het beleid der overheid kenmerke. — Voor het overige grijpt art. 165 in de taak der wet, die volgens art. 10 over het regt tot vereeniging en vergadering moet worden gemaakt.»

Wat hierna achtervolgens in de *Bijdrage* voorkomt, onder de opschriften: *Onderstand, aan kerkgenootschappen van Staatswege te verstrekken*, blz 99, en: *Vrijheid van keuze der leeraren in de kerkgenootschappen*, blz. 103, verdient niet minder aandacht en behartiging. Nopens het *eerste* onderwerp luidt het, t. a. p.: «Ik zal de redenen, in de Aanteekening II bl. 219 sqq. verklaard, om welke ik dacht en nog denk, dat dit onredelijk artikel» (Art. 192 der Gwt. v. 1840; art. 166 van het Ontw. der Comm.) «uit de Grondwet moet verdwijnen, niet herhalen. Het rust, mijns inziens, op misverstand, en schept verbindtenissen zonder grond. Het vestigt eene, in en onder de Grondwet niet te dulden, ongelijkheid. — Het is te doen om den onderstand, aan de eeredienst der kerkgenootschappen van Staatswege te verstrekken. Bij art. 192 ligt inderdaad het stelsel, dat de Staat er toe is verpligt ten gronde. De 2de alinea toch, zeggende, dat «aan de leeraars, welke tot nog toe uit 'sLands kas geen, «of een niet toereikend tractement genieten, een tractement «kan toegelegd, of het bestaande vermeerderd worden,» wil niet gunst noch ongunst, maar dat naar den nood worde gezorgd. Schrijf deze verbindtenis met ronde woorden in de Grondwet; schrijf, dat de Staat met het onderhoud der openbare eeredienst, zoover de kerkgenootschappen er niet uit eigen middelen in voorzien, is belast. Dan zal de wezenlijke behoefte, door den wetgever telkens te beoordeelen, gelden, en zullen alle kerkgenootschappen, overeenkomstig met het

beginsel van art. 189 der Grondwet, op gelijken voet worden behandeld. — Wat gebeurt daarentegen nu? Art. 192 onderscheidt de kerkgenootschappen in twee klassen; zoodanige, die op een bepaald tijdstip reeds toelagen genoten; en de overige. De eerste hebben eene bepaalde aanspraak; al gaat die hetgeen zij wezenlijk noodig hebben te boven. Aan de andere zegt men, «wij zullen zien, of wij u kunnen helpen. Gij «hebt niet te eischen; wij erkennen, uwe behoefte is groot; «maar de publieke middelen zijn in benarden toestand; hebt ge«duld.» Breng voor zulk een schreeuwend onregt de voorgestelde algemeene verbindtenis in de plaats, en niemand heeft te klagen. Want ook zij, die meenen, dat de overheid hun van wege geëigende kerkgoederen onderstand schuldig is, kunnen niet meer vragen, dan dat zij het onderhoud der kerkelijke eeredienst naar de behoefte op zich neme. — Mijn gevoelen verkreeg in de Commissie de meerderheid niet, zoo min als onder de voorstellers v. 1844. Men zag op tegen den strijd, dien het voorstel tot afschaffing of vervanging van het artikel zou wekken. Men begreep echter, te moeten voorzien tegen de twisten, die uit de eenvoudige overneming van het artikel in eene ten jare 1848 geheel hervormde Grondwet konden rijzen. Volgens het artikel, blijven de traktementen, pensioenen en andere inkomsten, *thans* door de onderscheidene godsdienstige gezindheden, of derzelver leeraars genoten, aan dezelve gezindheden verzekerd. *Thans* moet zien op een bepaald tijdstip; in de Grondwet v. 1815 zonder twijfel op dat harer afkondiging. Vreemd genoeg; want wat men ook voor het bij art. 136 der Grondwet v. 1814 gestelde beginsel meende te kunnen aanvoeren, pleitte er een schijn van grond om de nieuwe toelagen, sedert de werking dier Grondwet, uit anderen hoofde, welligt om voorbijgaande redenen verleend, voor immer te bestendigen? In allen gevalle bragt *thans*, door de nieuwe Grondwet herhaald, onzekerheid in eene zaak, waar alles van eene juiste bepaling van het tijdstip afhing. Het

woordje kon leiden tot het beweren, dat alle op dit oogenblik genotene traktementen, pensioenen en andere inkomsten onveranderlijk waren als de Grondwet. Van daar meende de Commissie den termijn te moeten bepalen, dien reeds de Grondwetgever v. 1815, bij juist overleg, zou hebben uitgedrukt. In het ministeriële ontwerp nu is de reden, om voor *thans* een bepaald tijdstip te noemen, nog tastbaarder. In het onmiddellijk voorafgaande art. 165 zal *thans* wel moeten beteekenen het oogenblik van de afkondiging der nieuwe Grondwet, wij hopen 1848. En in het onmiddellijk volgende artikel, zal hetzelfde woordje *thans* beteekenen 1815?»

Ten opzigte van het *tweede* reeds aangeduide onderwerp, namelijk: *Vrijheid van keuze der leeraren in de kerkgenootschappen*, spreekt de *Bijdrage* aldus: «Art. 168 van het ministeriële voorstel laat het eerste en gewigtigste gedeelte van art. 162 van het ontwerp der Commissie weg, dat aan de kerkgemeenten de vrije keuze harer leeraren verzekerde. De uitdrukking der Commissie is tegen vitzucht niet volkomen gedekt, en lijdt verbetering. Zoo men onder kerkgemeenten uitsluitend plaatselijke kerkgemeenten verstond, maakte de regel, tegen de bedoeling der Commissie, inbreuk op de inrigting b. v. van het katholijke kerkgenootschap. Beter zeide men welligt: De keuze der leeraren in de kerkgenootschappen is vrij, en slechts aan kerkelijke voorschriften onderworpen. Maar het beginsel zelf is van de hoogste waarde, en tot de voorbereiding en vestiging van de vrijheid en regtsgelijkheid der kerkgemeenten onmisbaar.»

Ten slotte het *Onderwijs*. De Regering heeft haar ontwerp gewijzigd, en daarmede is aan het hoofdbezwaar van den Heer THORBECKE te gemoet gekomen. Wij kunnen ons daarmede niet vereenigen, doch deelen, gelijk wij elders deden, mede wat in de *Bijlage* gesteld is. De bepaling, dat voor het geven van hooger onderwijs geen onderzoek naar bekwaamheid zou gevorderd worden, stond vooral den Hoogleeraar in den weg.

«De uitzondering voor het hooger onderwijs, zegt hij blz. 109, waar geen onderzoek naar de bekwaamheid zal voorafgaan, is, vermoede ik, enkel in het belang van sommige inrigtingen, kleine seminaria, gedachteloos binnengeslopen. Waar toch vindt men een grond tot hare verdediging? Zoo het niet geoorloofd zal zijn, fransch of engelsch, dan na gebleken bekwaamheid, te onderwijzen, zal men van onderwijs in latijn, grieksch, regten of geneeskunde, zonder die voorwaarde, beroep mogen maken? Dit heeft, dunkt mij, geen zin. Geen beroep, dat zoo grooten invloed op de maatschappij heeft, als het beroep van onderwijzer. Van daar in het algemeene belang de regel, dat, al zijn alle andere beroepen vrij, dit niet, dan na publiek onderzochte en gestaafde kunde, mag worden geoefend; een regel, dien men of moet verwerpen, of tegen de voorgestelde, willekeurige uitzondering handhaven. Met welk regt zou de wetgever ook voortaan eischen, dat men, om als geneesheer of advocaat zijne diensten te mogen aanbieden, examina had ondergaan, indien de wetgever dit niet mag vorderen van hem, die zich in dezelfde vakken tot leeraar zou willen opwerpen? — Bovendien is de onderscheiding van hooger, middelbaar en lager onderwijs in de Grondwet ongepast. Zij behoort, zoo veel zij juist is, in de wet, welke de grenzen tusschen de onderscheidene soorten of trappen van onderwijs zal trekken in overeenstemming met het gansche door haar aan te nemen systeem.»

Men ziet, deze redenering des Hoogleeraars steunt 1° op gelijkheid. Haar eerste deel komt hierop neder: Moet de bekwaamheid bewezen zijn alvorens iemand in het fransch of in het engelsch onderwijs moge geven, dan behoort *a pari* elk ander zich bekwaam getoond te hebben, eer hij van het onderwijzen in latijn, grieksch, regten of geneeskunde (waarom ook niet godgeleerdheid?) zijn beroep make. — Wij voor ons nu gelooven, dat van zulk eene redenering mag gezegd worden: Zij bewijst te veel, daardoor niets. Zeker schijnt het ten minste,

dat op dit terrein van gelijkstelling voortstrevende de Heer THORBECKE veel verder komen kan en komen moet. Of zou ik niet even zoo mogen zeggen, dat, wanneer voor fransch en engelsch de proef noodig is, wie zich als teeken meester wil uitgeven, of, zoo de ongelijkheid niet al te groot wordt, wie schoenmakersleerlingen tot meesters in het vak wil opleiden, ook zulk beroep niet zal mogen uitoefenen, dan na publiek onderzochte en gestaafde kunde? Het heeft immer een voorkomen van sterkte, en velen zullen er den lof van consequentie voor bieden, wanneer men, hetgeen eenmaal als één geheel is opgevat, naar dezelfde regelen rigt en beoordeelt: — maar is het geheel dat voor ons ligt wel inderdaad zoo verbonden en wezenlijk een, als het gedacht is? Moet voor het hooger onderwijs alles gelden, wat tot het slagen van het lager onontbeerlijk is? — Er zijn bovendien, onzes inziens, bepaaldelijk bij het onderwijs, deszelfs takken en wetgeving, andere regelen dan die van gelijkvormigheid, en ook nog zeer hoog staande regten te eerbiedigen. Wij willen daarom dan ook niet elke uitzondering, die de gelijkvormigheid stoort, «willekeurig» hebben genoemd.

2°. Een tweeden grond, waarom voor hooger zoo wel als voor lager en middelbaar onderwijs volstrekt het onderzoek van staatswege naar de bekwaamheid des onderwijzers zou moeten voorafgaan, vindt de Hoogleeraar in den invloed dien het beroep van onderwijzer op de maatschappij heeft. Van daar, wordt gezegd, in het algemeene belang de regel, dat, al zijn alle andere beroepen vrij, het beroep van onderwijzer niet, dan na publiek onderzochte en gestaafde kunde, mag worden geoefend; «een regel, dien men of moet verwerpen, of tegen de «voorgestelde willekeurige uitzondering handhaven.» — Allerminst zullen wij den grooten invloed des onderwijzers ontkennen. Doch is die invloed, zoo hij de reden inhoudt der examina, welke moeten gevorderd worden, bij alle onderwijs even groot? Zij er overigens «geen beroep, dat zoo grooten

«invloed op de maatschappij heeft, als het beroep van onder «wijzer»; er zijn betrekkingen, standen, welke zooverre hunnen invloed op de maatschappij betreft, gewis niet minder gelden. Hangt van het huwelijk, van het vaderschap minder af dan van het onderwijs? Zou de invloed des godsdienstleeraars geringer zijn dan van een privaat-docent in de anatomie of chemie? En toch heeft de Staat geen onderzoek vóór het huwelijk voorgeschreven, of de jongeling aan de pligten van vader, opvoeder, echtgenoot en hoofd des huisgezins zal kunnen en willen voldoen. Om den godsdienstleeraar te examineren is evenmin eene Staats-commissie benoemd. Zal men zeggen, dat deze zorg der Kerk is toevertrouwd, en dat hiermede den Staat genoegzaam is gewaarborgd: — Welnu, kan het niet juist de vraag zijn, of ten aanzien van het onderwijs niet meerder zorg aan de Kerk moet worden overgelaten; en of de Staat insgelijks niet meer vertrouwen behoort te stellen op de keuze der ouderen van eenen onderwijzer voor hunne zonen, ten einde tevens het regt der vrije mededeeling van verkregen kennissen niet te belemmeren? — Indien de «regel», door den Hoogleeraar THORBECKE voorgesteld, zoo algemeen moet worden verstaan, dat niemand hetzij lager, hetzij hooger of middelbaar onderwijs zal mogen geven, wiens bekwaamheid niet vooraf door Staatsexaminatoren zij onderzocht en voldoende gekeurd; dan moeten wij dien regel verwerpen. Wij volharden bij onze meening, dat aan het bijzonder onderwijs meer vrijheid behoorde te zijn gegeven, en dat de Staat van degenen, welke van onderwijzen beroep maken, ten opzigte van het lager onderwijs tot waarborgen geregtigd is, die voor middelbaar en hooger onderwijs niet op gelijken voet zijn te vorderen.

3°. Eindelijk de derde reden rust andermaal op analogie. «Met welk regt», wordt gevraagd, «zou de wetgever ook voor«taan eischen, dat men om als geneesheer of advocaat zijne «diensten te mogen aanbieden, examina had ondergaan, indien «de wetgever dit niet mag vorderen van hem, die zich in

«dezelfde vakken tot leeraar zou willen opwerpen?» — Is de analogie juist? En is de kring van het hooger onderwijs bepaald tot de vorming van geneesheeren en advocaten? De analogie neen, is niet juist: Er ligt in zekeren zin niets aangelegen, of de man, die zijne diensten als geneesheer of advocaat komt aanbieden, zijne bekwaamheid aan het onderwijs van eenen geëxamineerde of niet geëxamineerde te danken hebbe; mits hij de bekwaamheid bezitte. Hierop komt het aan: en al heeft de Staat, in het algemeen belang, het onbetwistbaarste regt, te verhoeden, dat onbekwame geneesheeren of advocaten leven en bezit van de burgers verwoesten, zoo is daarmede de Staat nog niet meester van het onderwijs. Dan, wij willen op dit punt niet drukken. Onze tweede vraag is van meer belang; en de zorg, waarmede de Hoogleeraar vermeden heeft van de godgeleerdheid en het onderwijs van toekomstige geestelijken te gewagen, schijnt genoegzaam te bewijzen, dat hij zelf de onhoudbaarheid heeft doorzien van een, naar de tegenwoordig werkende onderscheiding van hooger, middelbaar en lager onderwijs, te algemeen gesteld regt. Indien de bepaling, gelijk zij *thans* in het ministeriëel ontwerp is opgenomen, grondwettig zal geworden zijn, dan zal de wetgever wèl en met de meeste zorg hebben toe te zien, dat zich niet moeijelijkheden, als het beruchte Collegium philosophicum te weeg heeft gebragt, andermaal voordoen. Wij weten niet of de *uitzondering*, gelijk de Hoogleeraar vermoedt, enkel in het belang van sommige inrigtingen, kleine seminaria, *gedachteloos* is binnengeslopen; maar wij meenen aan regering, wetgeving en vaderland eene dienst te bewijzen, wanneer wij tegen bezwaren, waarop niet genoeg acht schijnt geslagen, ons haasten te waarschuwen.

DE KERK

EN

DE VRIJHEID.

De jongstverloopen tijd bevat eene schoone lofspraak op de Katholieke Kerk; en wij twijfelen geenszins, of eenmaal, wanneer al die stormen bedaard zijn en de menschelijke geest tot rustig nadenken is teruggekomen, zal men uit de geschiedenis dezer laatste maanden en misschien (waarom wij den Hemel smeeken) ook uit de gevolgen dier gebeurtenissen, duidelijker dan ooit te voren inzien, dat de zoo dikwijls herhaalde beschuldiging: «de Katholieke Kerk is eene vijandin der vrijheid,» door haren geest en door hare daden wederlegd wordt. Inderdaad, zie *Rome, Zwitserland, Duitschland, Frankrijk;* zie ook ons Vaderland, zijn het niet overal de verdedigers der Katholieke beginselen, die de zuiverste opvatting der vrijheid aan den dag leggen en er ook de onpartijdigste toepassing van voorstaan? Dit is geen bloot toeval of redmiddel in de behoefte van het oogenblik: 't is altijd in de Kerk zoo geweest; en dat het

in haar zoo zij, dit is een vereischte van haar wezen. Niet minder noodzakelijk moeten de beginselen, die haar vijandig en altijd onmaatschappelijk, wijl ze onnatuurlijk zijn, òf in ongebondenheid zich oplossen, òf tot een willekeurig gezag voeren. Dit zijn twee uitersten, zou men zeggen; en toch brengen de valsche begrippen maar al te dikwijls, in dezelfde maatschappij, ten zelfden tijde, beide te weeg: het eerste bij burger- en lagere standen, het andere bij de aanzienlijken.

De vrijheid (maar deze niet in hare ontaarding of overdrijving genomen) is den mensch eene behoefte. De zucht naar vrijheid is in hem onuitwischbaar en wordt sterker, naarmate hij ontwikkelt. Het streven naar vrijheid, indien het althans in zijne middelen niet zondigt, wekt de achting zijner natuurgenooten voor hem op: zijne poging wordt als edel, zijn doel als heilig geroemd; terwijl daarentegen het noodeloos opofferen zijner vrijheid, al zou dit ook om eenige voordeelen en in zoo verre werkelijk met winst geschieden, hem, als een verrader der menschelijke waardigheid, doet verachten, of hem, op zijn schoonst genomen, als een idioot, bij wien het bewustzijn der menschheid en harer regten nog niet ontwaakt is, in beklag brengt. Hoe komt dit? Omdat die vrijheid in eene zielskracht wortelt, die aan 'smenschen waarde de kroon opzet, in de vrijheid van zijnen wil. Neem alle andere gaven, waarmede de mensch, als het beeld Gods, is uitgerust, zij hebben doel, beteekenis noch gehalte, dan in zooverre, als zij hem dienen, om met vrije keus te handelen.

Deze vrijheid, die onze persoonlijkheid voltooit, is in den mensch de bodem, waarop zijne regten steunen en tevens de reden, dat er onder de menschen een gemeenschappelijk streven naar één doel, eene maatschappij kan bestaan.

Denk u, ik zeg niet: *een* mensch, maar: *den* mensch, zonder vrijen wil; en gij hebt hem u als redeloos voorgesteld. Gij moogt hem nu als een verbeterden of als een geperfectionneerden ourang-outang begroeten; maar hooger klimt gij niet met hem op: zóó gedacht, is hij nimmer boven den rang der redelooze dieren te verheffen; nimmer kunnen dan ook zijne aanspraken (indien hij er zal kunnen maken) verder gaan of sterker zijn, dan die men hun zal willen inruimen; en, wat er dan van zijn maatschappelijk leven en zijne bekwaamheid daartoe zal geworden, moet gij op de verblijfplaatsen zelve van zijne ranggenooten, in de bosschen en wildernissen, gaan onderzoeken — maar denk aan de noodige voorzorgen: want dààr zoekt ieder individu het zijne; dààr doet ieder zijne belangen gelden met al de kracht van zijnen muil en van zijne klaauwen.

Beschouwen wij den mensch als lid der maatschappij. Wat maakt hem dààr tot een volmaakt burger? Het vrije genot zijner regten, dat is, de hierop toegepaste, vrije uitoefening van zijnen vrijen wil. Voltooit de psychologische vrijheid zijne persoonlijkheid; de maatschappelijke vrijheid voltooit zijn burgerschap.

De laatste vrijheid is van nature eene spruit der eerste; zòò namelijk, dat zij die vooronderstelt. Er is zelfs meer. Niet alleen kan zij, zoo als het in den zinnelooze blijkt, zonder haar niet bestaan; maar zij kwijnt en bloeit met dezen haren wortel. Hoe krachtiger in een volk het geestelijk leven, niet in den valschen zin, ten kwade (wat een teruggang zou zijn), maar in den waren zin, dat is, ten goede, is ontwikkeld; zoo veel te krachtiger zal ook deszelfs maatschappelijk leven zich toonen; zoo veel te gewilliger zal het zijne overheden eerbiedigen; met zoo veel dieper en levendiger besef zal het tot het doel der maatschappij

zamenwerken; maar ook — wat de ondervinding bij den privaat-mensch leert, dit bestaat ook eenigermate bij den collectief-mensch, bij een volk — de rijpe volwassenheid duldt den leidband der kindschheid en ook de tucht der jongelingsjaren niet meer. Een tot rijpheid ontwikkeld volk verlangt eene soort van emancipatie; het moet in ruimer genot van politieke regten worden gesteld; niet dat daarom de regeringsvorm zelf, waaronder het leeft, behoeft te veranderen; niet dat, bij voorbeeld, eene monarchie daarom door eene constitutie zal moeten gewijzigd worden, of dat een constitutioneel koningschap zich in eene republiek zal moeten oplossen; maar de regering moet milder, het wederzijdsche vertrouwen tusschen regering en volk moet inniger worden. Het volk verlangt dit; en wee hem, die het zulks durft weigeren! want het is een eisch der natuur, en de natuur doet dien eisch in naam der waardigheid van den mensch, in naam, mag men zeggen, van Hem, die Zijn redelijk schepsel die verhevene waarde heeft geschonken, en onder Wiens bestuur ons geslacht, door gestadige ontwikkeling, tot het ideaal zijner volmaaktheid al digter moet naderen. Omgekeerd is iedere willekeurige inkorting der bestaande vrijheid een vergrijp tegen de waarde van den mensch, tegen zijne persoonlijkheid; daarom gevoelt het miskende volk er zich zoo innig door gegriefd. Maar op het zigtbaarste blijkt dit uit dat uiterste van vrijheidsberooving, wat de willekeur van de slavernij gemaakt heeft. Wordt de slaaf, in dien toestand van mishandeling, nog als mensch geacht? Helaas! opvoeding en ontwikkeling zijner zielskrachten worden hem onthouden; de eigenbaat vreest, dat hij tot besef zijner waarde kome; er wordt hem geene zelfstandigheid meer toegekend; hij wordt zaak *(res)* genoemd en als zoodanig behandeld; hij

is het eigendom geworden van iemand, die toch zijn natuurgenoot is; hij is een voorwerp van koop en verkoop!

Maar over vrijheid sprekende moeten wij ons, vooral in den tegenwoordigen tijd, herinneren, dat er in de orde der eindige wezens niets onbeperkt is. Vrijheid is geene volslagene onafhankelijkheid, of bevoegdheid tot willekeur: zij kan, al ware het slechts met ééne van beide, zelfs niet bestaan. In zoodanigen toestand van wanorde kan God den mensch ook niet stellen. Reeds is onze vrije wil, wel niet genoodzaakt, maar toch zedelijk verpligt, zich aan den heiligen wil Gods te onderwerpen. Is nu onze psychologische vrijheid niet onafhankelijk, of tot willekeur bevoegd; hare spruit, onze maatschappelijke vrijheid, is dit evenmin. — Maar wie zal dan in dit opzigt den mensch de wet stellen? — Hetzij gij hier «den mensch» voor het geheele geslacht, of voor een individu neemt; mijn antwoord is: God. Hebt gij, krachtens de menschelijke natuur en krachtens uw burgerschap, uwe regten; uw evenmensch en medeburger insgelijks. Zijt gij bevoegd, de uwen te doen gelden; evenzeer zijt gij verpligt, de zijnen te ontzien. En, dat dit wederzijds onderhouden worde, is de wil Gods, en dus zedelijke pligt. Er is nog meer. In het afgetrokkene gesproken, zijn, van wege de gemeenschappelijke natuur, alle menschen onder elkander gelijk; alle zijn schepsels van denzelfden God, en hebben eene ziel en een ligchaam, die, wat hun wezen betreft, van dezelfde waarde zijn. Maar die bloote natuur maakt nog geen menschelijk persoon, in zijn geheel genomen, of, gelijk de school spreekt, geen concreet menschelijk individu uit. Hiertoe moeten er nog eenige toevalligheden bijkomen, die ieder mensch in het bijzonder voltooijen en van de andere onderscheiden. Met andere woorden: in ieder mensch, zoo

als hij bestaat, heeft de gemeene natuur, of hebben ziel en ligchaam, behalve hunne wezenlijke eigenschappen, die zij in alle menschen bezitten, nog eenige bijzondere hoedanigheden of wijzigingen. Deze hoedanigheden of wijzigingen zijn, wel is waar, toevalligheden, omdat niet eene van haar tot het wezen der menschelijke natuur behoort, maar hem, in wien er eenige harer bestaan, zijn deze zoo eigen, dat wij ons dien bijzonderen persoon niet zonder die eenige hoedanigheden of wijzigingen kunnen voorstellen; in hem zijn zij eigendommelijkheden, welke hem van alle anderen zijner natuurgenooten onderscheiden. Deze toevalligheden, deze hoedanigheden of wijzigingen der gemeene natuur, deze eigendommelijkheden, brengen onder de menschen eene zigtbare ongelijkheid in physieke en morele krachten te weeg, en hieruit ontstaan wederom geheel van zelf en onvermijdelijk die verschillende betrekkingen van wederzijdsche afhankelijkheid, welke voor den mensch overal en ten allen tijde, het maatschappelijk leven met deszelfs behoefte, aan wetten en gezagvoerders zoo noodzakelijk maakten. Geven echter zoodanige toevalligheden aan den milder begunstigde het regt, van den kariger bedeelde te overheerschen? Neen; maar deze toevalligheden en de toevoeging harer aan de gemeene natuur van den mensch, zijn, zoowel al deze natuur zelve, het werk des Scheppers en verkondigen, immers door hare onvermijdelijke en algemeen ondervonden gevolgen, dat, volgens Zijnen wil, de mensch in maatschappij, dat is, in afhankelijkheid van anderen en in onderwerping aan het wettig gezag zal leven. De geschiedenis en de ontdekkingen der zeereizigers bevestigen dit. In de hooge oudheid en in de latere tijden, op het vaste land en op de afgelegenste eilanden der Zuidzee, bij de onbeschaafde volken zoowel als bij de be-

schaafde, toonen zij ons den mensch in maatschappij en met besef der pligten, daaraan verbonden; overal leeft de bevolking, in grooter of kleiner gezelschappen, in onderlinge hulp en in onderwerping aan hare hoofden, zamen. De oudheid, de algemeenheid en de duurzaamheid dier leefwijze zeggen ons onwedersprekelijk, dat zij eene wet is, door den Schepper aan het menschdom opgelegd en door zijn wereldbestuur gehandhaafd.

De Kerk is nu al te zeer de Kerk Gods, dan dat zij Zijne heilige regten op den mensch zou voorbijzien. Haar goddelijke Stichter verkondigde, trouwens, dat de magt, waarmede de Romeinsche landvoogd in *Jerusalem* bekleed was, hem van *boven* was gegeven; en volgens dit zelfde grondbeginsel, verklaarde Hij den Joden, in zijn beroemd antwoord: «Geeft den Keizer wat des Keizers is,» dat de Keizer overheidsregten over hen had, en dat zij, in weerwil van hunnen afkeer van vreemde overheersching en met opoffering van hunne vermeende voorregten, als het uitverkoren volk Gods, verpligt waren, die regten in den heidenschen keizer te erkennen en te eerbiedigen. Ditzelfde predikten ook Zijne Apostelen, dien Hij den last gaf om, onder ingeving des H. Geestes, de volkeren te onderwijzen en alles te leeren onderhouden, wat Hij hun bevolen had. «Zijt onderdanig,» zoo is hunne leer, «zijt onderdanig aan alle overheid, en dit, niet uit vrees, maar *om des gewetens wille; om God; omdat er geene magt is, dan van God afkomstig;* omdat de gezagvoerder *Gods dienaar* is (op gezag van God bestuurt) ten goede.» (*Rom.* XII. I PETR. II).

Geene magt dan van God; dit was altijd en is nog het beginsel der Kerk en de reden, waarom zij de gehoorzaamheid aan de magtvoerders en aan hunne bevelen ten pligt stelt. Nimmer heeft zij dit beginsel opgeofferd; maar

zij kan de gehoorzaamheid ook om geene andere reden opleggen. Zij moet dit beginsel handhaven, omdat het een punt der openbaring, en alzoo een punt van haar onfeilbaar onderwijs, van hare heilige zedeleer is. Hiernaar moet iedere pligtvervulling eene bovennatuurlijke, eene christelijke deugd zijn; tot zoodanige deugd nu wordt, onder anderen, dit vereischt, dat zij op een bovennatuurlijk beginsel, met andere woorden, op het geloof gegrond zij. Maar het geloof is eene goddelijke deugd; nimmer bepaalt het zijne blikken bij de eindige, vergankelijke dingen; maar altijd klimt het hooger, tot God op; overal en in alles ziet het God; de beginselen en beweegredenen, welke het geloof ons tot rigtsnoer en heiliging des levens voorhoudt, zijn uit Hem afgeleid, zijn Zijne volmaaktheden, Hij zelf. Zal dan de onderwerping aan de overheid eene christelijke deugd zijn, zoo moet men in die overheid God aanschouwen, God eerbiedigen, God gehoorzamen.

Met zulke beginselen is de teugelloosheid niet bestaanbaar. Doch evenmin denke men, dat er de gezagvoerders tot eenige willekeur door geregtigd worden. Is de Kerk al te zeer de Kerk Gods, dan dat zij het oppergezag van God en het gezag van hen, die in Zijnen naam regeren, niet zou handhaven; zij is ook al te zeer de Kerk Gods, dan dat zij de natuur en de waardigheid van den mensch, die naar Gods evenbeeld geschapen is, zou opofferen en jegens Hem den pligt van liefde en regtvaardigheid door iemand hoegenaamd kunne laten overtreden. Nergens komt de verhevenheid van den mensch zoo aanschouwelijk voor, dan juist in de leer der Kerk: ja, de Kerk moet — haar eigen wezen vordert dit van haar — de menschelijke natuur verheffen, omdat geheel haar bestaan eene hooge waarde in den mensch vooronderstelt,

en het hare taak is, die waarde nog te doen stijgen. Heeft, trouwens, de Kerk haren grond niet in de menschwording en het daaraan verbonden verlossingswerk van CHRISTUS? is zij, het geheimzinnige ligchaam van CHRISTUS, niet het nabeeld der eerste, ja, in een mystieken zin, niet de uitbreiding daarvan tot ons geheel geslacht? en is zij ook niet de voortzetting der tweede? Is zij niet ingesteld, om de zalige vruchten dier menschwording en verlossing, tot aan het einde der wereld, aan het menschdom te doen geworden? Maar dan kan zij ook nimmer dat groote verloochenen, wat die menschwording en verlossing aan onze natuur toekennen en aan onze personen bewerken. Wij kunnen thans hiervan slechts enkele trekken schetsen. 't Zegt veel, dat de mensch naar Gods beeld en gelijkenis werd geschapen; 't zegt veel, dat hij, zonder noodig te hebben van natuur te veranderen, ja zelfs, zonder meer zielskrachten te behoeven, alleen door een bovennatuurlijk toevoegsel, in verstandhouding, ja in vriendschap kan staan met den Oneindige, en dat hij, in die zelfde natuur, zóó verheerlijkt kan en velen ook eenmaal zullen worden, van in onmiddellijke aanschouwing der goddelijke Majesteit eeuwig te leven; maar wat zegt het niet, dat ons zamenstel van ziel en ligchaam, niettegenstaande dezes sterfelijkheid, in persoonlijke vereeniging kan worden aangenomen door den eeuwigen Zoon Gods, den Medezelfstandige des Vaders? Dit is in de menschwording van CHRISTUS geschied. Leert deze ons alzoo den schoonen aanleg van 's menschen natuur bewonderen; de verdere uitvoering van het verlossingswerk herstelt en verhoogt in hem de bovennatuurlijke waarde, waartoe hem die uitmuntende aanleg geschonken is. Allen namelijk, die, onder gestadige medewerking hunner zielskrachten, aan de verlossing van CHRISTUS deel-

achtig worden, ondergaan voortdurend eene inwendige herschepping, hun binnenste wordt al meer en meer van al datgene gezuiverd, wat Gode mishaagt; zij zijn nu tempels des H. Geestes, aangenomen kinderen Gods, medeburgers der heiligen; hun verschiet in de eeuwigheid is eene onvergankelijke verheerlijking van geheel hun wezen, een eindeloos liefdegeluk in de zaligende aanschouwing van God, het opperste goed.

Is nu de Kerk ingesteld, om dat aan den mensch te bevorderen; hoe kan zij dan ooit zijne waardigheid als redelijk schepsel en als aangenomen kind Gods verloochenen? hoe zou zij tot onderdrukking van dien mensch, in welk opzigt die ook mogte ondernomen worden, kunnen zamenspannen. Integendeel, zij moet krachtens hare natuur zelve, altijd trachten, of liever, CHRISTUS, die door den H. Geest, Zijne eeuwige verlossing in haar voortzet, zal door middel van Zijne Kerk onophoudelijk werken, om der menschen zielskrachten te ontwikkelen, te veredelen; en onder dien invloed zal de maatschappij onfeilbaar bloeijen en in ware beschaving vooruitgaan: het geëerbiedigde gezag zal regtvaardig en, met wijze liefde, vrijgevig zijn; de dankbare onderdaan zal met liefde gehoorzamen en voor een heilzaam genot van ruimer vrijheid steeds rijper worden.

Zie nu de Kerk; zie hare geloofsleer; zie hare zedeleer. In alles beantwoordt zij aan deze bestemming. Wat was er zonder haar van de leer over den mensch en zijne natuur geworden. Het heidendom had, met het ware begrip der schepping en der geestelijke wereld, ook het ware begrip van den mensch verloren. Het vervallende en in minachting gekomen jodendom was niet meer in staat, die duisternissen te verdrijven. Slechts de leer van JESUS, door het meerendeel den Joden verworpen, maar door de Kerk ver-

spreid en gehandhaafd, deed, op het gebied des verstands, de zon herrijzen. Doch, wat de Apostel voorspeld had, gebeurde. Weldra stonden er valsche leeraars op: een hoofdpunt hunner dwalingen was hun begrip van den mensch. Zij beschouwden hem als tot de beide, elkander vijandige, rijken, het goede en het kwade, te behooren. Aan harmonieuse eenheid van ziel en ligchaam was hier niet te denken; integendeel, er was, volgens hunne leerbegrippen, in geheel het heelal, geen punt te vinden, alwaar de twee onverzoenbare tegenstrevers, het goede beginsel en het kwade, elkander sterker bevochten, dan juist in den mensch. Zijn ligchaam, een gewrocht van het kwade beginsel, kon slechts het goede bestrijden, kon slechts zondigen; zijn geest, eene uitstraling uit het goede en hieraan medezelfstandig en niet persoonlijk vereenigd met het ligchaam, maar daarin gekerkerd, kon aan dezes zonde geen deel nemen, maar moest onwederstaanbaar, door het als een vijand te onderdrukken, naar zelfreiniging en zòò naar terugkeer in de zelfstandigheid van het goede streven. Is er in de natuur wel grooter wangedrocht, dan zòò een mensch? En wat moest nu voor zulke wezens de maatschappij zijn? Al het stoffelijke heette kwaad, het huwelijk gold hun voor eene ongeoorloofde voortplanting van het kwade beginsel. Dit enkel woord zij genoeg; voor de zamenleving en bijeenkomsten van eenigen hunner schuiven wij, met christelijk schaamte-gevoel, het gordijn.

Eene andere dwaling, waartoe deze beschouwing van den mensch aanleiding gaf en welke ook door eenigen harer voorstanders, duidelijk is erkend geworden, werd door anderen, ofschoon ook niet uitdrukkelijk van dezelfde beginselen uitgaande, voorgedragen, dat namelijk de mensch door een hooger invloed tot zijne daden genoodzaakt werd

en zich dus noch tot het goede, noch tot het kwade, uit eigene keus, dat is, met vrijen wil, bepaalde. Velerlei sekten hadden, onder verschillende wijzigingen, zulke beginselen tot de haren gemaakt en daaruit al meer en meer onchristelijke gevolgtrekkingen afgeleid; langen tijd hebben zij de leer van CHRISTUS bestreden; maar altijd heeft de Kerk aangaande de schepping, de natuur, den vrijen wil, de bestemming, de pligten van den mensch en den christen, die beginselen gehandhaafd, welke alleen hem achting kunnen verwerven. En wat was het gevolg? Dat de christenen, onder bijstand der goddelijke genade, hunne waarde begrepen en die ook in een deugdzaam levensgedrag uitdrukten; dat zij zoo, met bewustheid hunner vrijheid en regten, alle bedreigingen, kwellingen, ja den dood trotseerden, om getrouw te blijven aan den God van hun vrij geweten; en, terwijl de heidensche burgers van het rijk, tot hunne eigene verlaging, den keizer eene goddelijke eer bewezen, behielden de christenen die eerbewijzing aan het Opperwezen voor en pleitten hunne verdedigers voor magistraten en keizers met eenen moed, die bewondering en achting moest afdwingen.

Maar dit geschiedde in de eerste eeuwen des christendoms. — Welnu lees het Concilie van Trente, VI zitting, over de Regtvaardigmaking. De Kerk verdedigt er de waarde van den mensch als redelijk schepsel met eene bovennatuurlijke bestemming. En tegen wie? De «Hervormers» der 16e eeuw waren het, die, van het christendom naar het heidendom teruggaande en het ware begrip der vereeniging van 's menschen ziel en ligchaam miskennende, den mensch door de erfzonde zoo volstrekt bedorven noemden, dat hij nu slechts tot zondigen bekwaam was; dat hij altijd, ook na het doopsel ontvangen te hebben, voort-

zondigde; ja, dat hij steeds in al zijne daden, ook in zijne schijnbare deugdbetrachtingen, doodelijk zondigde; maar dat het hem, om CHRISTUS niet werd toegerekend. 's Menschen rede werd voor eene h... des duivels uitgescholden (1); zijn wil heette slaaf.

Hij zelf was bepaaldelijk of ten eeuwigen leven of ten eeuwigen doode voorbeschikt; dit raadsbesluit had ook reeds over zijn te houden levensgedrag beslist. Zou hij naar iets anders trachten, of krimpt hij vol angst van eene rampzalige toekomst terug; is het wel vrije keus? 't kan slechts instinkt zijn: voorwaarts! roept van boven de nooddwang en stuwt den ellendige naar het uiterste zijner bestemming voort. De mensch is hier dan slechts een lijdelijk instrument in de hand Gods: hij is eene fluit door God bespeeld (2). Maar speelt die fluit ook soms wel valsch? God, is het antwoord, God noodzaakt den mensch ook tot de zonde! Vergelijk hier tegen de leer van het Concilie van Trente, dat is, die der Kerk en antwoord gemoedelijk: welke beginselen zijn redelijker, strooken met Gods volmaaktheid, met 's menschen waardigheid, met het welzijn der maatschappij. En, indien, tot geluk voor het menschdom, de volgelingen der «Hervormers» in het huiselijk en maatschappelijk leven aan die beginselen niet getrouw zijn gebleven, of ze misschien ook in hunne overtuiging grootendeels hebben verlaten, aan wie is dit te danken, aan de «Hervorming», die ze gepredikt, of aan de Kerk die ze bestreden heeft?

Is het nu aan de zedeleer der Kerk — en, het zij in het voorbijgaan gezegd, dààr slechts kan zedeleer en

(1) LUTHER. Zie zijne werken, uitg. van WALCH, XXII, 475.
(2) Verg. RIFFEL, Christl. Kirchengesch. der neuesten Zeit. 1, 84. Mainz 1841.

ware veredeling van den mensch bestaan, waar hem vrijheid van wil wordt toegekend: zonder deze dient de zedeleer slechts tot spot of tot wanhoop — is het nu aan de zedeleer der Kerk eigen, dat zij door geen enkel punt van het geloof weêrsproken, maar integendeel door allen geschraagd wordt; zoodat in de Kerk geloofs- en zedeleer slechts wetenschappelijke indeelingen zijn van een organisch geheel; ook ten aanzien van het onderwerpelijke is de Kerk zich steeds gelijk gebleven. In hare zedeleer bekleeden de pligten, jegens den evennaaste, hij zij van hoogeren, van gelijken, of ook van lageren rang, te vervullen, dezelfde hooge plaats, welke de mensch in hare geloofsleer inneemt. Waar liefde heerscht, dàar moet in de eerste plaats regtvaardigheid heerschen. Maar wat de Kerk haren kinderen ten aanzien van hunne natuurgenooten heeft ingeboezemd, dat bewijzen hare instellingen van liefdadigheid, de pogingen tot verzachting en trapsgewijze afschaffing der slavernij, de verschillende geestelijke vereenigingen en orden, die er in den loop der tijden, ter voorziening in allerlei behoeften, uit haren schoot zijn opgestaan. De liefderegel der Kerk was steeds het nieuwe gebod van CHRISTUS: «Bemint elkander zoo, gelijk ik u bemind heb». De Kerk heeft dat woord begrepen, heeft het ook uitgevoerd.

Is het nu wel van de Kerk te vreezen, dat zij de maatschappelijke regten der volkeren vertreden zal? De geschiedenis bewijst het tegendeel: Zij heeft die altijd beschermd. Zelve heeft zij er het voorbeeld van gegeven. Zie hare tucht en kanonieke regtsbedeeling. De zachte hand der liefde heeft er de pligten en regten der verschillende rangen beschreven en gewaarborgd tevens. En het, zooveel besproken, regt van hooger beroep naar den Paus; wat was het anders dan een, waarlijk niet altijd overbodig,

veiligheidsmiddel tegen willekeur en vervolging. Zoo er in de uitvoering soms misbruik bestaan heeft, 't was al te groote toegevendheid, nimmer overdrevene gestrengheid jegens de aangeklaagden. Zoo is er, zonder het gezag en de orde aan losbandigheid prijs te geven, aan de kerkelijke gezagvoerders regtvaardigheid jegens de onderhoorigen opgelegd en ook alle beperking gesteld, welke de billijkheid vordert. De vrijheid en het volle genot der regten is, naar de behoefte en den eisch der tijden, aan ieder gewaarborgd. 't Is de vervulling van: «Gij weet, dat de vorsten der volkeren over hen heerschen... onder u zal het zoo niet zijn»... (Matth. XX); de vorst «is Gods dienaar, u ten goede» (Rom. XIII).

Maar dit woord bevat, volgens de onwraakbare opvatting der Kerk, een regerings-voorschrift ook voor de wereldlijke vorsten. FÉNELON's gewetensonderzoek omtrent de pligten van het koningschap, voor den hertog van *Bourgogne* geschreven, was geene oorspronkelijke uitvinding diens vromen Aartsbisschops van *Kamerijk;* hij herhaalde er slechts de beginselen der kerkelijke zedeleer. De vermaningen, welke GREGORIUS *de Groote* den gekroonden hoofden van zijnen tijd geeft, tot nederigheid, opdat de glans der majesteit hunne oogen niet verblinde, tot gematigdheid in de uitvoering hunner magt, tot regtvaardigheid en zachtmoedigheid èn in het vonnissen der schuldigen èn in het heffen van schattingen, tot waakzaamheid tegen de willekeur hunner ambtenaren, tot uitroeijing van misbruiken, zoo wel van diegenen, welke het tijdelijk welzijn der onderdanen drukken, als van andere, die het heil hunner zielen belagen en de voorschriften des Evangelies, in het beschaven der maatschappij, verhinderen — de vermaningen van dien enkelen Paus zouden welligt een

volledig handboek voor christelijke vorsten kunnen uitmaken. Zijn beginsel, waaruit hij de pligten der gezagvoerders afleidde, was eigenlijk geen ander dan 's Verlossers hooge voorschrift van christelijke heiligheid: «Weest volmaakt, gelijk uw hemelsche Vader volmaakt is,» maar dit ontwikkelde hij zóó, gelijk een christen, die van Gods wege met magt bekleed is, het op zich zelven moet in toepassing brengen. «Daarom, zoo schreef hij aan ALDEBERT, koning van *Engeland*, brengt de almagtige God de goeden tot het bestuur der volken, opdat Hij, door hunne bemiddeling, aan allen, over wie zij gesteld zijn, de gaven zijner liefde mededeele. Wij hebben vernomen, dat dit in *Engeland* is gebeurd, op welks troon Uwe Roemruchtigheid ten dien einde geplaatst is, opdat door de goede gaven, waarmede Gij zijt uitgerust, ook uwe onderdanen met hemelsche weldaden begiftigd worden. Bewaar daarom, roemruchtige Zoon! de genade, welke Gij van God ontvangen hebt, zorgvuldig: bespoedig de verspreiding van het christelijk geloof onder de volken, die u gehoorzamen; verveelvuldig den ijver uwer regtschapenheid ter hunner bekeering; bestrijd de afgodendienst,... bevorder de goede zeden uwer onderhoorigen, door hen, in eene groote heiligheid van leven, te vermanen,.... en hun voorbeelden van deugd te geven... Hij, Wiens eer gij onder de volken zoekt en handhaaft, zal ook U verheerlijken... Zoo heeft CONSTANTIJN.... zoo wel zijn rijk als zich zelven aan J. C... onderworpen.»

Dit was en bleef altijd in de Kerk het ideaal der maatschappelijke orde; en dat hare Hierarchie, zoo als, onder meer anderen, HERDER en JOANNES VON MÜLLER het erkennen, de maatschappij der middeleeuwen gered heeft, is aan niets anders dan daaraan te danken, dat zij dat groote beginsel naar vermogen heeft gehandhaafd en in beoefening

gebragt. Zij kon dit: want de staatkunde van dien tijd erkende in haar daartoe het regt. Mogt zij nu dit regt, van welks uitvoering het heil der maatschappij afhing, tot groot nadeel ongebruikt laten? De Hierarchie heeft hare roeping begrepen; en het menschdom is er wèl bij gevaren. Zij gaf den gekozen koning en keizer de zalving: deze gold, krachtens het geloof aan de leer der Kerk, voor eene hoogere bekrachtiging van zijn gezag; zij was de symbolische uitdrukking en herinnering aan het volk van dat levensbeginsel der maatschappij: «Alle magt komt van God;» en veilig mogt nu den vorst op den eerbied en gehoorzaamheid, door zijne onderdanen hem toegezworen, rekenen. Maar evenzeer waren door diezelfde kerkelijke handelingen ook de onderdanen tegen alle willekeur van de zijde des gezalfden verzekerd; door den plegtigen eed namelijk, waardoor hij zijne pligten jegens het geloof, en het handhaven der bestaande regten, zoo der Kerk als zijner onderdanen, bezwoer. Deze wederzijdsche beloften werden in de handen der Kerk afgelegd en behoorden, reeds wegens haar karakter van eed, voor de kerkelijke regtbank. De Kerk stond hier als bemiddelares tusschen vorst en volk; zij waakte over de pligtsvervulling van beide kanten en daarmede voor de goede orde. Zoo was het haar mogelijk, hare prediking van aller gelijkheid voor God en in de verlossende liefde des Gekruisten en van den algemeenen pligt van broederliefde jegens allen, ook door de onwilligen, althans in zeer vele gevallen, tot beveiliging van de regten der zwakkeren en tot opbouw der beschaving, te doen ontzien. Wat zij nu voor de vrijheid der enkelen en der natie gedaan heeft, dit bewijst hare beteugeling van de willekeur èn der mannen over hunne huisvrouwen, èn der vaders over hunne kinderen; dit bewij-

zen hare pogingen tot verbetering van het lot der onvrijen, met hen bekwaam tot regten te maken, met den verkoop hunner te verbieden, met hunne vrijlating te bevorderen: en hoe zij op de bezittingen der Kerk behandeld werden, getuigt het spreekwoord: «Onder den kromstaf (onder bisschoppen en abten) is 't goed wonen.» Hoe de Kerk de vrijheid bevorderde, dit bewijst nog haar verbod van vreemdelingen (zeereizigers, schipbreukelingen, kooplieden) gevangen te nemen en te plunderen; dit bewijzen hare voorschriften van den Godsvrede, hare pogingen namelijk tegen de veeten, de voor de algemeene veiligheid en inzonderheid voor landbouw en koophandel zoo verderfelijke oorlogen; dit bewijst het ridderwezen. Men herinnere zich slechts uit de geschiedenis van ons eigen vaderland, hoe graaf WILLEM van *Holland*, tot duitsch koning gekozen, alvorens hij tot ridder werd geslagen, door den Pauselijken legaat de pligten van dien stand werden voorgehouden, van, onder anderen, het zwaard ter verdediging der Kerk, der weduwen, der onmondigen en der weezen te voeren en van onregtvaardige oorlogen te vermijden. De Pausen zelven hebben hiervan het voorbeeld gegeven. Wij schroomen niet, ons op de twisten van eenigen hunner met de koningen te beroepen. Hoe men de beoordeeling dier gebeurtenissen getracht heeft te verkeeren; de hoofden der Kerk streden voor regt en waarheid. Zij verdedigden de heiligheid der zedeleer, de regten van onderdrukten, de vrijheid der Kerk en der volken; zij verdedigden die tegen magtige vorsten; zij verdedigden die ook met vooruitgeziene zelfopoffering. In lateren tijd werd hun dit als aanmatiging ten laste gelegd; maar de regtsbegrippen, waaronder zij leefden, noemden hen daartoe bevoegd, en dat zij zich, in plaats van de gunsten der betrokkene vorsten,

hunne wraak en vervolgzucht verkozen en daaronder onbezweken wisten te lijden, getuigt, dat zij van geheel iets anders dan van laakbare zelfzucht bezield waren. Men bedenke daarbij ook, dat het zoogenaamde alvermogen *(omnipotence)* der regeringen destijds nog niet bekend was; dit dagteekent uit eenen lateren tijd, toen de staatkunde de Kerk uit hare beraadslagingen gebannen had. Dat onder deze zienswijze de bedoelde Pausen slechts veroordeeling konden vinden, is weinig te bewonderen; maar zij werden ook niet op hun standpunt, volgens de regtsbegrippen van hunnen tijd, beoordeeld, en zij werden ook niet begrepen. Met de vrijheid ging het intusschen niet vooruit. Maar naar mate dit knellende alvermogen met zijne lastige trawanten, de bureaukraten, 's volks ontevredenheid gewekt en allengs eene reactie opgeroepen had, begon men de gewijde vrijheidshelden, GREGORIUS VII aan de spits (1), op prijs te stellen; en, gelijk men thans Paus PIUS IX aan het hoofd der tegenwoordige vrijheidsbeweging stelt, (het overdrevene daarvan is, gelijk men weet, aan andere oorzaken toe te schrijven), zoo zal men nog eenmaal algemeen erkennen, dat juist die, vroeger zoo gelasterde, Pausen het waren, die den vrijheidszin der gedrukte volken wakker hielden en het aanvallend monster der dwingelandij de eerste wonden toebragten.

Dit beginsel namelijk: Alle magt komt van God, hetwelk het gezag der bewindvoerders den volken heilig maakt en der regeringen de gehoorzaamheid harer onderdanen moet waarborgen, — dit zelfde beginsel waarborgt, zoo als de Kerk het uitlegt, ook den onderdanen hunne regten en

(1) Reeds in 1815 gaf de Protestant VOIGT, zijn werk: *Hildebrand als Pabst Gregor VII* uit.

vrijheid. Eene magt trouwens, die van God komt, deze kan, zoo begreep dit steeds de Kerk, slechts weldadig zijn; zij moet het kwade weren, het goede bevorderen; zij moet met de, haar eigene middelen, den mensch veredelen, en hem ten dien einde, gelijk God zelf dit doet, al weldoende, met liefderijke regtvaardigheid en met regtvaardige liefde regeren; deze magt is, in een woord, gelijk alles, wat ons van Gods wege gewordt, bestemd om God te verheerlijken en ons Hem te doen verheerlijken. Dit zelfde doel is dat der Kerk. Daarom was het steeds haar hartelijke wensch, dat Kerk en Staat, in een heilig verbond vereenigd, ieder op zijne plaats, in zijne waarde en met zijne eigene middelen, tot dat heilig doel zamenwerkten. Maar reeds sedert eenige eeuwen wordt haar dit geweigerd. Men heeft, in plaats van medewerking, dienstbaarheid van haar verlangd; men heeft haar tot een tak van bestuur willen maken; men heeft haar, wegens haren invloed, willen gebruiken als een middel van staatkunde en van regerings-, misschien wel van overheerschingskunst. Maar welk edelgevoelend mensch zal zich zóó tot een werktuig laten verwringen en op dergelijke wijze zijne gaven laten exploiteren? Kan en mag dan de Kerk zoo iets dulden? Men heeft onlangs onze godsdienst de meest aanmatigende van alle godsdiensten genoemd. Mogte die uitdrukking, van dubbel treurige gedachtenis, voor immer zijn vergeten gebleven! Zij is echter herhaald op eene plaats, waar men zulks niet verwacht had, en op eene wijze, die er het algemeene en oppervlakkige van waarlijk niet verhielp. Maar zij heeft ter zelfder plaats ook hare wederlegging gevonden. Eere zij dien volksvertegenwoordigers! Eere zij den kiezers, die zulken mannen de belangen des vaderlands toevertrouwen! Hunne tegenspraak was af-

doende. Hier willen wij in het voorbijgaan slechts dit vragen: Was de Kerk wel ooit zoo aanmatigende, als hare vijanden en verdrukkers dit steeds tegen haar waren? Of is dan de verklaring des minister-presidents, in een stuk, hetwelk in de geschiedenis van ons vaderland als een historisch gedenkstuk, hecht als marmer, staat opgetrokken — was die verklaring: «Maar zoo de Regering «van de eene zijde heeft gehoor gegeven aan de wenschen «van hen, die verzekering verlangden tegen alle botsing «tusschen de onderscheidene kerkgenootschappen, zij heeft «van de andere zijde den *eisch* afgewezen *om aan anders-* «*denkenden eene voorloopige censuur op te leggen, welke* «*geheel in strijd is met alle overige beginselen der grondwet....*» en was vooral de volgende verklaring: «De Regering, «die hier tegenstand biedt aan de weinig beradene wen- «schen van hen, die *andersdenkenden aan banden willen* «*leggen* buiten de onderdrukking van elke overtreding der «wet, *toont hierdoor* dat zij onder geen geestelijk gezag «hoegenaamd wil bukken, en dat zij, als het noodig «is, ten aanzien van allen zonder onderscheid, genoeg- «zame kracht zal weten te ontwikkelen, om alle genoot- «schappen binnen de palen van gehoorzaamheid van de «wetten te houden», — waren deze plegtige verklaringen wel tegen de Katholieke geestelijkheid gerigt? Heeft men de adressen van onze prelaten wel tegen die der synodale commissie vergeleken, ter beoordeeling aan welke zijde de meeste gematigdheid heerschte? Maar wil men de verdediging van zijne regten en vrijheid voor eene aanmatiging schelden; o! gaarne zal zich de Kerk die beschuldiging laten welgevallen. Zij is niets minder aanmatigend dan hare eerste vorsten dit waren in hun antwoord: «Oordeel zelven, of men niet meer aan God, dan aan de

«menschen moet gehoorzamen;» niets minder ook dan haar goddelijke Stichter, wiens zending als Verlosser zij, krachtens de van hem ontvangen last en volmagt, voortzet, toen hij den Romeinschen landvoogd verklaarde: «Ik ben koning, maar mijn rijk is niet van deze aarde.» De Kerk, die maatschappij vooral van harten en zielen, is al te zeer, gelijk de mensch, meer geest dan stof; in haar heeft, naar het voorbeeld van CHRISTUS, wiens geheimzinnig ligchaam en van wiens menschwording zij het nabeeld is, het bovennatuurlijke al te zeer de bovenhand, dan dat zij, met verzaking van hare verhevene natuur en bestemming, hare regten en zelfstandigheid zou opofferen en zich niet verzetten tegen eene zoogenaamde bescherming, welke men haar wil opdringen, maar die haar inderdaad tot slavin en machine zou verlagen. Welk edelgevoelend mensch zal dit wraken? Wij, Katholieken, vragen daarom, als vrije zonen eener vrije en vrijheidlievende Kerk, dat ons regt van godsdienstvrijheid ons worde gelaten, en wij sidderen niet, omdat ook aan andersdenkenden die zelfde vrijheid zal worden ingeruimd. Wij gelooven namelijk en zien ook in de geschiedenis bevestigd, dat onze Kerk het werk Gods is en dat geene menschenhand het kan deeren. Met onbeschroomden tred gaan wij dan ook de toekomst, hoe duister ook, te gemoet, omdat wij vol zijn van het vertrouwen, dat CHRISTUS zijne bruid bemint als den appel zijns oogs, en dat, indien de verzekering des H. Geestes: «dat hun, die God beminnen, alles zal medewerken ten heile» (Rom. VIII), ooit tot waarheid kome, dit voorzeker ten gunste zal zijn van die Kerk, welke de prijs is van Zijn kostbaar bloed en aan wie Hij beloofd heeft: «dat de poorten der hel haar niet zullen overweldigen» (Matth. XVI). Wij begrijpen zeer goed, dat het Protestantisme

zich niet zoo veilig acht. Het heeft er ook weinig reden toe. Inderdaad, hoe verre moet het daarmede niet reeds gekomen zijn, daar eenigen der zijnen volstrekt niet meer of naauwlijks nog in CHRISTUS gelooven; anderen tot buitengewone maatregelen de toevlugt nemen, om de oude leer *terug* te zoeken; terwijl de zich noemende vertegenwoordigers der hervormden in *Nederland*, immers in het veel besproken adres der synodale commissie, den Koning om zijne voortdurende bescherming smeeken en daarvoor de gulden vrijheid, de vrije keus der eigene leeraars, het vrije beheer der eigene aangelegenheden ten offer aanbieden. Die noodkreet is karakteristiek. Ze is echter deerlijk verlagend tevens en daarom door vele Protestanten misbillijkt; maar wijkt zij wel van de beginselen van het Protestantisme en van zijne geschiedenis af? Wij voor ons zien tusschen dezen en het verzoek der synodale commissie eene volmaakte overeenkomst. Maar 't zijn juist die beginselen en die geschiedenis, welke het Protestantisme kenmerken: door het, in godsdienstzaken bevoegde, gezag te verachten, leiden zij tot eigendunkelijkheid, onderlinge strijdigheid, ontbinding, tot verandering in geloofspunten, eindelijk tot ongeloof; terwijl, van den anderen kant, die schijnbare valsche vrijheid, ten einde hare eigene vrucht, de wanorde der regeringloosheid, zoo mogelijk, te dooden, of althans, voor hare eigene oogen te verbergen, en zóó ten minste voor het uiterlijke, haar bestaan te rekken, genoodzaakt is zich te onderwerpen aan een onbevoegd gezag, hetzij dat van *Augsburg*, hetzij dat van *Dordrecht*, hetwelk zij zelve tot eenige verordening in geloofszaken onwettig moet noemen, of zelfs aan een ander gezag, tegen welks voorschriften in het godsdienstige de Apostelen protesteerden. Neen; maar leve onze Kerk! Hare begin-

selen leeren de juiste verhouding tusschen gezag en vrijheid. Zij handhaaft daarbij 's menschen waarde, vrijen wil en regten; zij ontwikkelt zijnen geestelijken aanleg zoo voor het ware en goede als het schoone, en boezemt hem eene betamelijke zelfachting in. Zij is zich hare hoogere afkomst, levenskrachten, bestemming en regten bewust, en wars van slaafsche onderwerping; maar eerbiedigt alle magt, omdat zij van God komt. Hare geloovigen zullen altijd gehoorzame onderdanen zijn, maar ook staats burgers zonder slavenzielen.

DE BEWEGING DES TEGENWOORDIGEN TIJDS

EN

DE KATHOLIEKE GEESTELIJKHEID

VAN

DUITSCHLAND.

Wij hebben gemeend, dat onze lezers met belangstelling zullen vernemen, welke beginselen de Katholieke geestelijkheid van *Duitschland*, bij de tegenwoordige politieke gistingen aldaar, tot gedragslijn heeft gekozen. Het navolgend stuk, uit het blad: *Neue Sion*, overgenomen, scheen ons daartoe dienstig te zijn. Wij moeten doen opmerken, dat de toestanden van *Duitschland* aanmerkelijk van hier te lande verschillen; maar dit hebben wij met genoegen in den Duitschen *Clerus* waargenomen, dat ook

hij de jongste bewegingen niet roekeloos en onvoorwaardelijk goedkeurt; dat hij de gebeurtenissen èn uit- èn inwendig oplettend gadeslaat, ze niet alleen bij hare verschijning opmerkt, maar er ook de beginselen en strekking van opspoort en beoordeelt; dat hij in dit alles zeer naauwkeurig het goede en bruikbare onderscheidt van het verderfelijke kwade, dit laatste naar verdiensten verfoeit, het eerste opneemt en ten voordeele der godsdienst aanwendt. Dit doet hem op zijne hoede zijn èn tegen doldriftigen vooruitgang, èn tegen onverstandigen stilstand; dit brengt hem in die zachte, voorzigtige beweging, welke tusschen die twee uitersten in het midden ligt.

Die groote verdeeldheid in partijen, welke oordeelkundige zieners reeds lang voorspeld hebben, is begonnen, van de hoogere kringen der maatschappij, tot in de lagere af te dalen. Zoo verscheiden de uiterlijke schaal der huidige bewegingen ook zijn moge; naar de innerlijke pit beoordeeld, zijn zij de, met verbittering voortgezette, oude tweestrijd tusschen ORMUTS EN ARIMAN, tusschen het goede rijk des lichts en het kwade der duisternis, tusschen CHRISTUS en BELIAL. Hiervan moet ieder onpartijdig aanschouwer zich overtuigd gevoelen. En te midden der bruischende golven, blijft de rots der Kerk onbeweegbaar, gerust en stil! Maar zij, die op deze rots geplaatst zijn, — daartoe niet door aardsche roeping uitgenoodigd, maar door den Zoon Gods, in wiens dienst zij trouwens dààr moeten staan, uitgekozen en ook beschermd, — hoe moeten dezen zich in die ziedende omwenteling van elementen gedragen? — Wij hebben hier onze oogen slechts op het Duitsche vaderland gevestigd, hetwelk, door diegenen zijner elementen, welke in den loop der tijden hetzelve aangespoeld zijn

geheel buiten zijne gewoonte, in die draaikolk medegesleept is.

Er doen zich hier drie verschillende rigtingen voor, aan eene van welke de geestelijkheid van *Duitschland* deel nemen, of in ieder van welke zij hare krachten verdeelen kan. Laat ons nu overwegen, wat die drie stralen zijn, die van het middelpunt der Kerk naar den omtrek van den tijdvloed kunnen heenschieten, en laat ons onderzoeken, op welk standpunt het Duitsche episcopaat met zijne geestelijkheid zich geplaatst heeft, en of dit standpunt, de beginselen der geschiedenis geraadpleegd, het meeste aan te raden en voor de belangen der Kerk het voordeeligste zij.

I. De, van Gods wege, op de rots der Kerk, aangestelde wachters en herders konden, bij den algemeenen storm, die rondom de grondslagen van hunne rotsburg loeit, zich midden in de branding werpen, ten einde, gelijk zoo vele anderen, in de zweepende wisseling van ebbe en vloed, de kostbare parel van een ingebeeld geluk te grijpen; met andere woorden: de Katholieke geestelijkheid kon met driftig werkzame sympathie zich sluiten aan de tijdsbewegingen, die, gelijk de zaâmgeperste winden van ODYSSEUS, eensslags uit hunnen lederen kerker losbreken. Zij kon, van boven af door herdersbrieven, in hare onderste geledéren door de kracht van het opwekkend woord de jongste omwenteling als het lang gewenschte ideaal begroeten, als de Morrison-pil des tijds, die de kracht van alle ziekte overwint en, waar ook aangewend, steeds gezondheid en herbloei van levenskrachten aanbrengt. Met een woord: de Katholieke geestelijkheid kan met de Radikalen en de Proteusvormige wendingen van het liberalisme gemeene zaak maken. Zou dit

raadzaam, zou dit voorzigtig geweest zijn? Indien zij ook op veel lager standpunt van beschaving en kunde stond, dan zij werkelijk staat, en uit de ondervinding der laatste halve eeuw slechts geringe levenswijsheid hadde opgedaan, moest zij toch begrijpen, dat een dergelijk verbond zoo met den aard harer instelling, als met hare roeping volstrekt niet kan strooken. Overal, trouwens, waar die mannen, die den *remorqueur* des huidigen tuimelgeestes stooken en regelen, zich over de katholieke Kerk hebben uitgelaten, of waar zij zich geregtigd waanden, tegenover haar op te treden, hebben zij zich, zonder de minste achterhouding of aarzeling, tegen haar, tegen de vrijheid harer krachtsontwikkeling, tegen hare instellingen en tegen geheel hare stelling als eene goddelijke, wereldhervormende inrigting, verklaard; zoodat men moet uitroepen: God beware ons voor zulke vrienden! Overigens willen wij niet spreken van de vele wolven in schapenvachten, die thans als onschuldige lammeren rondom de kudde loopen, tot dat zij de kans, om zich op het vet der kudde te vergasten, schoon vinden; — maar wat leert de geschiedenis? Overal, waar de geestelijkheid zich terstond met werkzame deelneming aan eene nieuwe beweging sloot, genoot zij, wanneer die beweging opgang maakte, de vruchten der zegepraal slechts zoolang, als het den raddraaijers behaagde. Maar de straf, welke de Voorzienigheid langs haren onzigtbaren weg, door den tijdstroom aanvoerde, bleef en blijft nimmer uit. Kunnen wij het daarom goedkeuren, dat, bij den jongsten strijd in *Italië*, priesters zich aan het hoofd stellen der vrij-corpsen, die zich «kruisvaarders» noemen? Geenszins; de gevolgen daarvan voor de Kerk en hare instellingen, zullen niet achterblijven; maar dan, nadat de knarsetandende rotten van het communisme en de lerneïsche

slang van het veelhoofdige Proletariaat om den rok der priesters zullen gestreden hebben, zullen dezen niet meer aan het *hoofd*, maar op eerbiedigen afstand op den *achtergrond* staan. Is het de zaak des «kruises», welke die vrij-corpsen voorstaan? Wij vreezen maar al te zeer, dat het eene geheel andere zaak is, welke met die des «kruises» niet alleen niets gemeens heeft, maar daar lijnregt tegenover staat. «Maar de Fransche geestelijkheid», kan men daartegen inbrengen, «is de nieuwe orde (of liever wanorde), bij haar «eerste opkomen, te gemoet getreden». Dit is zij, maar met geheel andere banden is de geestelijkheid daar aan de regering gebonden, dan in *Duitschland*, alwaar de Kerk met bijna belagchelijke angstvalligheid bewaakt wordt en men haar zoo gaarne onder het tabellenbestuur der Staatsalmagt (een vogelverschrikker, welke, Gode zij dank! zelfs de politisch onmondigen niet meer vreezen) eene plaats opdringt. De Fransche geestelijkheid kon het beginsel van het *fait accompli* te gereeder aannemen, daar zij niet zonder antecedenten was, daarbij op eigene voeten staat, en niet op eene houten stelling, door de Staats-machinisten voor het ligchaam der Kerk vervaardigd.

II. Tegenover de pool der driftige beweging staat, op het andere uiterste, die der werkelooze rust, of, om het sterker uit te drukken, die des werkdadigen tegenstands — en deze is de tweede stelling, welke hier mogelijk is. De Katholieke geestelijkheid van *Duitschland*, had zich, in openlijk verzet, tegen den bruischende tijdstroom kunnen opwerpen, luide en plegtig met woorden en daden daartegen protesteren. «Reactie» zou dan hare leus moeten zijn — eene uitdrukking, welke thans op het punt is, dezelfde phasen van belagchelijkheid, als het woord «Jesuit,» door te loopen. Heeft de geestelijkheid dit gedaan? Neen,

nergens. Heeft zij daarmede goed en voorzigtig gehandeld? Volkomen. Wie zal met cene onbepaalde lofspraak op den ouden toestand der maatschappij instemmen? Wie zal willen ontkennen, dat er van den laatsten tijd, sedert NAPOLEON's overheersching, wat de toepassing aangaat der beginselen, die uit den maatschappelijken toestand onder dien overweldiger, voor vorst en volk zijn afgeleid, een wijzer en voorzigtiger gebruik had kunnen gemaakt worden? Terwijl de «*menschen*» *sliepen*, kwam de vijand en «zaaide onkruid onder de tarwe» — en dat zaad is hoog opgeschoten; de wind des tijdgeestes heeft de zaadhuisjes der nieuwe stengels uitgeschud, en er de korrels en korreltjes van naar alle zijden heen verspreid, en alle akkers van *Europa*, zijn digt met jonge spruiten bewassen.

Met onvoorwaardelijke goedkeuring aan de toestanden des ouden politieken zuurdeezems te kleven, zou alzoo een bewijs van onmondige kortzigtigheid zijn, en niet minder verderfelijk, dan op de schuimende golven des tijds op de Tritonshoorn te blazen, en met voorbarigen spoed de beslissing van allergewigtigste vraagpunten van een toevallig courantenberigt afhankelijk te maken, gelijk het onlangs in de Beijersche Kamers gebeurde, ten aanzien eener zoo diep ingrijpende belastings-wet. Zich der «Reactie» aan te sluiten, zou ook daarom niet door de voorzigtigheid geboden geweest zijn, omdat dit de Kerk juist in eene vijandige houding tegen den nieuwen tijd zou gebragt hebben — iets, wat haar slechts tot groot nadeel verstrekt had. Men noeme echter den maatregel der Weener geestelijkheid geene «Reactie»; anders, trouwens, zou iedere korte en bescheidene petitie, welke diegene zich veroorlooft, wien alles ontnomen wordt, die zich zelfs alles laat ontnemen en voor verscheurende wolven vlugt, als «Reac-

tie» te bestempelen zijn. Of wil men dien naam ook daaraan geven, dat de geestelijkheid, in meerdere oorden van *Duitschland*, waar het vergif eener verpestende drukpers nog niet tot in de laagste klassen des volks is doorgedrongen, bij de keuzen heeft gezegevierd? Mannen, wier geheele wetenschap en geschiedkunde geborgen kunnen worden in de pennenschacht, waarmede zij hunne, het algemeene welzijn (gelijk het heet) bevorderende ideën, op de voddemarkt der dagbladschrijverij voor een spotprijs te koop, nêerschrijven, hebben daaraan, wel is waar, in hunne «*gesinnungstüchtigen*» organen den naam van «Reactie» gegeven; maar hoe zal dan de geestelijkheid, — die, zoo wel als het leger van ambtenaren, de geheele school van beschaving doorloopt en die, wegens hare verhouding tot het volk, zoo vele gelegenheden tot dagelijksche vorderingen in levenswijsheid heeft — zal zij gelijk een onaanzienlijk stuk hout ter zijde worden geworpen; zal zij niet voor geregtigd mogen doorgaan om, in eene zaak, waar het op gebruik van verstand en benuttiging van verkregene ondervinding aankomt, eenig gewigt op de schaal te leggen.

Neen, der Katholieke geestelijkheid van *Duitschland* pogingen tot «Reactie» aantijgen, kan slechts uit valschhartigheid voortkomen en is, gelijk boven vermeld werd, een onredelijk misbruik van dat woord. Aan den anderen kant weet de geestelijkheid maar al te goed, dat er op haar gebied wel het een en ander bestaat, maar door de wanbegrippen van den tijd daarop geplant, hetwelk eene verbetering te gemoet gaat; daarenboven, hoe hecht zij, wat de leerstellingen en dezer gevolgen voor het christelijke leven betreft, met innige liefde, aan hare heilige moeder, de Kerk kleeft; zij is echter verre van de waan,

als of de kleinste letter der kerkelijke tuchtregels, als de *conditio sine qua non*, met ijzeren vasthoudendheid, moet bewaard worden.

III. Tusschen deze beide rigtingen ligt een middelweg, geen *juste milieu*, want dit is een onding, en waar geleerde kinderen al spelende dit kaartenhuis gebouwd hebben, daar hebben zij het ook spoedig weder omgeblazen — maar een middelweg, door de voorzigtigheid en eene onpartijdige beoordeeling der omstandigheden voorgeschreven. Deze alleen doet zich als het ware standpunt voor, even zoozeer van de stormachtige beweging, als van den stijfhoofdigen stilstand verwijderd. De Katholieke Kerk slaat aan de eene zijde al te veel acht op het gezag en eerbiedigt dit al te opregt, dan dat zij dit, van oudsher bestaande, regt voor de linsenpap van een, pas gistend, liberalisme zou kunnen prijs geven; maar van de andere zijde heeft zij uit de geschiedenis gedurende haar eeuwen lang bestaan en uit hare veelvuldige ontmoetingen met de verschillendste regeringsvormen ook al te veel geleerd, dan dat zij tegen eenigen regeringsvorm eene «Reactie» zou beginnen. Midden tuschen deze twee legers staat de geestelijkheid. En zij doet daar wel aan. Zoo besmetten haar de gebreken noch der overijling, noch des onberedeneerden stilstands; zoo kan zij het goede en bruikbare, hetwelk uit de gisting zich ontwikkelt, gevoegelijk tot het hare maken. Haar standpunt alzoo is afwachten, gadeslaan, doch tevens zorgen om het schip vlot te houden. Hare wapenen zijn het glinsterende staal des gebeds: hiermede is reeds menige strijd zonder bloedvergieten afgestreden en over de geslepene wapenen der list en des bedrogs, over lans en zwaard gezegevierd. Deze wapenen zijn ook den vijand onschadelijk en kunnen

ook niet uitgeleverd worden : want, indien ook de hoofden der geestelijkheid in den kerker smachten, «de gemeente zal voor hen bidden».

Moed, derhalve, en zelfopofferende standvastigheid bij het golven van het huidige politieke leven ! Gelijk het menschelijk hart, zoo toont ook de geestelijkheid op de steenrots der Kerk, eerst in den storm van vervolging en rampen, haren waren heldenmoed. Wat deert haar laster? Wat hoon, bespotting en ondankbaarheid? Zij ziet daar slechts de oordeelen Gods in, zware onweêrsbuijen, die aan den hemel zaâmtrekken en het gezigt op de genadezon schijnen te verduisteren. Hij, die de harten der koningen gelijk beken leidt, zal ook op diegenen, welke thans met koningskroonen spelen, een straal zijner wijsheid neêrschieten, opdat zij inzien, dat een volk zonder godsdienst een gedrocht is, hetwelk zijne eigene jongen verslindt en in de onherbergzame zandwoestijnen van *Sahara* eene waardiger woning zou vinden, dan in het puikwerelddeel des aardbols, den gezegenden bodem van *Europa*.

VERSCHEIDENHEDEN.

IETS OVER DE PRUIKEN.

— «*Iets over de pruiken!!*.... Is dat nu een onderwerp,» vraagt ge, «om nog in onze dagen behandeld te worden?»

— En waarom niet?.... Een paar eeuwen vroeger, toen het statige hoofddeksel wel eens als een *argumentum:* SED CONTRA om de ooren der tegenpartij werd rondgezwaaid, zou het misschien wat gevaarlijk geweest zijn, de gevoeligheid van dezen of genen ouden heer gaande te maken; en daarom begrijp ik niet, hoe THIERS 't heeft durven wagen, zoo oneerbiedig over de pruiken te schrijven; maar tegenwoordig — wie zou er zich om bekreunen, al wierd ook een kapitaalvonnis over alle pruiken uitgesproken?... Hier of daar, in een oudemannen-huis, moge het voorvaderlijk hoofdsieraad nog in waarde zijn; — overal elders is het in miscrediet, ten zij op een gemaskerd bal, en als men *Comedie* speelt...

Wat zijn de tijden veranderd! En wat is het gelukkig, dat onze Schatkist zoo goed voorzien is!! Moest zij gestijfd worden door eene belasting op de betaalde of geborgde haarlokken, even als vroeger op de poeder; wat zou er dàn van geworden? Niemand toch verkiest meer te pronken met vreemd menschen- of bokkenhaar; en die het nog doen uit noodzakelijkheid laten de natuur zoo haar-fijn nabootsen, dat de scherpzigtigste ambtenaar der belastingen de *fraude* niet eens ontdekken zou.

Gij ziet het dus: van dien kant beschouwd, is er niets te vreezen, al wilde ik zelfs geweldig uitvaren tegen de pruikenmakers en pruikendragers van de 19e eeuw. — Dit is echter volstrekt mijn plan niet. Veeleer zou ik het voorstel willen

doen, om alle pruiken te bewaren in een Museum van Oudheden, en ze naar ouderdom te rangschikken onder het opschrift: *Archeologie.*

— *Profane* dan toch?

— In zich ja; maar, hoe vreemd het ook klinken moge, door omstandigheden behooren zij ook onder de *Kerkelijke;* en onder dit opzigt juist wilde ik u *iets* mededeelen *over de pruiken.* — Doch eerst dien ik u wel te verhalen, hoe de pruiken in de wereld gekomen zijn; waarbij ik echter het «*lange haar*» niet vergeten mag; want dit staat, zoo als ge vernemen zult, niet de pruiken in noodzakelijk verband.

Als de bronnen, waaruit THIERS geput heeft (1), echt zijn, waren de Japigiërs de eerste, die pruiken droegen. Althans CLEARCUS, een leerling van ARISTOTELES, verzekert het: *Primi faciem attriverunt, capiti galericulum et fictitiam comam adaptaverunt.*

XENOPHON zegt, dat de Perzen pruiken droegen. Van CYRUS verhaalt hij, dat hij nog kind zijnde met zijne moeder naar *Medië* ging, en dat hij, zijn grootvader, den koning ASTYAGES, ziende, die naar de gewoonten der Meden geschilderde wenkbraauwen, en eene pruik op het hoofd had, uitriep: o moeder, wat heb ik een mooijen grootvader!

De vermaarde HANNIBAL, (naar het verhaal van SUIDAS en TITUS LIVIUS) droeg niet alleen eene pruik, maar had er verschillende, die hij even als zijne kleederen van tijd tot tijd verwisselde, om de hinderlagen zijner vijanden te ontkomen.

In de gouden eeuw van keizer AUGUSTUS schijnt het gebruik van valsche hoofdharen reeds meer bekend geweest en in zwang te zijn geweest. OVIDIUS geeft het als een bekend middel te raad aan eene zijner vriendinnen, die kaal van hoofdwas; en troost haar met het vooruitzigt, dat zij ten minste met gekochte haarlokken nog kan pronken.

---

(1) J. B. THIERS, *Histoire des perruques.* Paris, 1690.

PROPERTIUS, een tijdgenoot van OVIDIUS, is in dit opzigt minder *galant*, en heeft niets dan verwenschingen voor het meisje, dat zich tooit met vreemde haarlokken:

Illi sub terris fiant mala multa puellae,
Quae mentita suis vestit inepta comas.

Hij had misschien zoo groot ongelijk niet; want voor een of ander voornaam personaadje moest de pruik wel eens dienen, om ongemerkt te kunnen komen, waar de welvoegelijkheid geen toegang vond. De beruchte CALIGULA en MESSALINA, de vrouw van keizer CLAUDIUS, vermomden zich, tot dat einde, met vreemde haarlokken; maar het belette toch niet, dat het aan SUETONIUS en JUVENALIS ter oore kwam.

Hetzelfde deed zekere GRACCUS, doch om minder laakbare redenen. De man was bijzonder strijdlustig, en vond het «magtig plezierig» als een zwaardvechter in den renbaan te schitteren. «Zijn fatsoen» evenwel (zoo als men tegenwoordig spreken zou) stond hem in den weg: hij was een man van aanzien. Maar de zwarigheid werd opgelost, en de pruik te baat genomen: nu kon hij zijner hartelust voldoening geven. Ongelukkig voor hem, dat de satyrieke JUVENALIS er achter kwam en het wereldkundig maakte.

Intusschen werden de pruiken al meer en meer een artikel van weelde; en de toenmalige industrie scheen er reeds voordeel in te zien, om ze zooveel mogelijk «fashionabel» te maken. Goud-gele haarlokken, die uit *Germanie* ontboden en meestal met zekere zalf *(pommade)* bestreken werden, sierden al golvend en kronkelend de hoofden en schouders der Romeinsche heeren en dames. — Dit tooisel echter was den keizer COMMODUS niet «schitterend» genoeg: men verhaalt: dat hij zich poeijerde met stof-goud (1).

(1) Sedert de rijzige Batavieren met hun goud-geel hoofdhaar te *Rome* waren bekend geworden, stond deze kleur van haar bij de Romeinen in bijzondere achting. Van daar dat het naderhand «mode»

Bijna eene eeuw vroeger vond men er zelfs, die haarlooze, geschilderde pruiken droegen; dat is te zeggen: zamengesteld uit eene zekere geurige zalf en op eene kunstige wijze aan het hoofd bevestigd. Aan MARTIALIS gaf dit aanleiding van te zeggen: dat dezulken zich beter van eene spons dan van een scheerder bedienen konden:

Mentiris fictos unguento, Phaebe, cappillos,
Et tegitur pictis sordida calva comis.
Tonsorem capitis non est adhibere necessum,
Radere te melius spongia, Phaebe, potest.

Hoe nu de juiste vorm was van de pruiken, die ten tijde van LUCIUS VERUS en COMMODUS gedragen werden, is moeijelijk te bepalen, omdat er in die dagen nog geen mode-plaatjes waren; maar dat die der vrouwen buitengewoon groot waren, blijkt uit een gezegde van TERTULLIAAN, die in dienzelfden tijd leefde, en die er van getuigt: «dat het *enormiteiten* waren, waaraan hij geen naam wist te geven» (1).

Zeer gemakkelijk zal die soort van pruikendragt wel niet geweest zijn; maar hindert dit «als het mode is»? Zoo gaat het *nu*, en zoo ging het *toen* ook. Het eenige onderscheid is misschien, dat de smaak toen «minder varieerde;» want in de vierde en vijfde eeuw zijn het nog altijd de *groote* pruiken, die «furore» maken. — Deze kapsels moeten zoo ten naasten bij geweest zijn als die der Egyptische vrouwen, welke in den vorm van een toren puntig op het voorhoofd uitstaken (2),

---

werd, dat de Romeinsche vrouwen en zelfs keizer ANTONINUS hunne haren aldus lieten verwen. Ook van LUCIUS VERUS wordt verhaald, dat hij zich poeijerde met goud. «*Dicitur sane tantum habuisse curam flaventium capillorum, ut capiti auri roramenta spargeret, quo magis coma illuminata flavesceret.*» JULIUS CAPITOL. *In Vero Imp.*

(1) *Nescio quas enormitates sutilium atque textilium capillamentorum, quasi vaginam capitis et operculum verticis.* TERTULL. De Cultu femin. c. 7.

(2) De schrijvers van dien tijd noemen het: *Turritum capitis ornamentum; turritam comam; vittam turritam.*

en daardoor aan de dames, zoo als JUVENALIS reeds opmerkte, van voren een *hooger* aanzien gaven dan van achter:

> Tot premit ordinibus, tot adhuc compagibus altum
> Aedificat caput : Andromachen a fronte videbis,
> Post minor est.

Van de vijfde tot de twaalfde eeuw bestaat er eene groote *lacune* in de pruikengeschiedenis. THIERS, die er nog al werk van gemaakt heeft, om alle mogelijke aanhalingen bijeen te zamelen, vermeldt er slechts één uit de zevende eeuw; en die plaats is nog zeer duister. Of er nu in dien tusschentijd al of niet pruiken gedragen zijn, is eene vraag, waarvan ik het onderzoek en de beslissing gaarne overlaat aan ieder oudheidkundige, die er zich onledig meê houden wil. Mij is het genoeg te weten, dat er in de twaalfde eeuw nog pruiken waren, en dat zij in de dertiende, vijftiende en zestiende eeuw nog niet opgehouden hadden te bestaan.

In *Frankrijk* werden ze voor het eerst ingevoerd in de 17e eeuw. Vóór dien tijd droeg men de haren dan eens kort, dan eens lang, al naar de mode het vorderde; en die mode regelde zich gewoonlijk naar de gebruiken van het hof. Er was echter, een tijd, dat het alleen den koning en den prinsen van den bloede geoorloofd was *lange* haren te dragen; dit noemde men: *droit de chevelure royale*, jus regalis capillitii. Jaren lang is dit privilegie gehandhaafd; doch ten tijde van PETRUS LOMBARDUS (en naar men verzekert, door diens invloed) werd het opgeheven, en ook aan anderen toegestaan *lange* haren te dragen. Van toen af tot LODEWIJK XIII, blijkens de originele portraiten, droegen de fransche koningen het hoofdhaar minder lang, en sommigen hunner zeer kort. LODEWIJK XIII voerde de oude gewoonte weêr in; en nu gaven de lange haren van zijne allerchristelijkste majesteit aanleiding tot — de pruikendragt. Iedereen wilde pronken met *lang* hoofdhaar:

> Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Maar bij dezen en genen schoot de natuur ongelukkig te kort, en dus bleef er niet over dan de kunst te hulp te roepen. Dit geschiedde omstreeks het jaar 1629.

Pruiken, die het geheele hoofd dekten, werden in den beginne niet gedragen. Zij dekten slechts en verlengden de punten van het hoofdhaar; en — zonderling genoeg — men droeg zulk een kapsel aan de ééne zijde van het hoofd! Was dit soort van tooisel dan zoo bijzonder *gracieus* in de oogen der hovelingen? — Ik weet het niet; maar dat het onder hen vrij lang *mode* bleef, is zeker. Niettemin ging het daarmede als met alle aardsche en vergankelijke dingen: de éénzijdige krullen werden verwisseld met krullen ter weêrszijde van het hoofd, en deze bleven «in de smaak,» tot dat eindelijk de pruik hare regten ten volle deed gelden. — En toch vindt die mode zoo gemakkelijk geen ingang: aanvankelijk waren de heele pruiken niet gezocht. Maar....

La mode est un tyran dont rien ne nous délivre;
A son bizarre goût il faut s'accommoder;
Et sous ses folles lois étant forcé de vivre,
Le sage n'est jamais le premier à les suivre,
Ni le dernier à les garder.

De eersten, die in *Frankrijk* heele pruiken droegen, waren of hovelingen, of menschen die rosachtig van haar waren, of die ietwat aan het hoofd scheelden, dat zij liever bedekt hielden. *Les courtisans, les rousseaux, les teigneux* — zegt THIERS — *en portèrent les premiers.* Eerstgenoemden deden het uit *délicatesse*: om minder blootgesteld te zijn aan verkoudheden, wanneer zij hunne opwachting maakten aan het hof; de anderen uit ijdelheid: om zich fraaijer voor te doen dan de natuur hen gemaakt had.

Het voorbeeld van het hof, dat altijd van groot gewigt is in zake van *mode*, vond bij velen navolging. Acteurs, potsenmakers, dansmeesters en al wie aanspraak maakten, van sierlijk en naar de mode gekleed en gekapt te zijn, zetteden pruiken

op. Allengs werd die mode meer algemeen ; zóódat in 1659 een *Edict* gepubliceerd werd , waarbij twee honderd baardscheerders , badmeesters en pruikenmakers werden aangesteld. In 1673 werd een nieuw *Edict* uitgevaardigd ; *pour les arts et les métiers* , — een bewijs dat de mode stand hield — waarbij de genoemde lieden in de uitoefening hunner professie werden bevestigd. «En kort daarna ,» voegt THIERS er met weemoed bij : «overstroomden , om zoo te spreken , de pruiken het gansche koningrijk ; en op dit oogenblik zijn ze zoo «algemeen , dat er geen lakkei meer is, die geen pruik draagt.»

Vóór het jaar 1660 droeg niemand der Fransche geestelijken eene pruik ; of zoo er hier en daar een enkele geweest is, dan was het in bijzondere gevallen en in zeer buitengewone omstandigheden. De eerste, van wien men zegt dat hij voor goed eene pruik opzette, was de heer LOUIS BARBIER — meer bekend onder den naam van *Abbé* DE LA RIVIÈRE — destijds aalmoezenier van den Hertog van *Orleans*, en naderband bisschop van *Langres*. THIERS vereert hem met den weidschen titel van *Patriarch der gepruikte geestelijken*.

De geestelijken , die aan het hof verkeerden, en zij die, gaarne net en proper voor den dag kwamen, *(abbés de cour, abbés à la mode.)* volgden het gegeven voorbeeld. Zij schenen echter te gevoelen, dat de groote, gekrulde en afhangende pruiken weinig strookten met hunnen staat ; en dit is welligt de reden, waarom zij , in den beginne althans , kleine en korte pruiken droegen. Deze soort van pruiken kreeg dan ook den naam van *Perruques d'abbé ;* maar wegens de kort gekrulde haren werden ze soms ook genoemd : *perruques de bichon* , *perruques à la moutonne.*

Omstreeks dien zelfden tijd vindt men eenige weinige Prelaten , die er toe besloten om , tot dekking van de kaal geworden kruin , eene pruik op te zetten. Die reden moge hun allezins billijk geweest zijn ; waarschijnlijk echter hadden zij niet berekend de gevolgen, die er uit voort konden komen.

Hun voorbeeld, dit kon niet missen, moest navolging vinden, en misschien wel het meest, waar de minste behoefte bestond. Ettelijke kanunniken, die waarschijnlijk sedert kort eerst hadden opgemerkt, dat zij aan verkoudheden waren blootgesteld, verschenen met hunne pruiken in het koor; en mogten zij in den beginne al tegenstand vinden, het misbruik kreeg toch van lieverlede de overhand. In groote kerken zag men ten laatsten, behalve de kanunniken, èn koorkapellanen, èn voorzangers en andere officianten met pruiken te voorschijn komen.

Het rijk der pruiken werd nu hoe langer hoe meer uitgebreid. Onderscheiden pastoors, vicarissen en desservanten zagen er geen bezwaar in, om te doen gelijk anderen; en de kracht dezer mode was zoo groot, dat zelfs eenige religiensen zich met eene pruik op den preêkstoel vertoonden. Twee Capuccynen o. a. droegen toeren van vreemd haar rondom de bloote kruin. «Een' ken ik er van; — zegt THIERS — zijn hoofd is zoo «kaal als een ei; en toch heb ik hem meermalen te *Parijs* en «elders zien preêken met haren op zijn hoofd — maar die bij «den pruikmaker gekocht waren.»

Hadden sommige kerkelijke Overheden zich niet verzet tegen de pruikendragt, zij was zeker onder de geestelijken nog meer algemeen geworden. Eenige bedreigden hunne onderhoorigen met kerkelijke straffen, indien zij de algemeene mode volgden; andere kozen den middelweg en schreven zekere bepalingen voor. De groote vergadering van het *Oratorie* te *Parijs* verbood in 1684 aan al de leden der Congregatie het dragen van eene pruik op straffe van uitsluiting *ipso facto*. De Aartsbisschop van *Rheims* daarentegen verbood slechts den kanunniken eene pruik op te hebben, als zij in bediening waren aan het hooge altaar. In het diocees van *Agen* bestond hetzelfde verbod aan ieder altaar. Doch anderen vergenoegden zich met het algemeen voorschrift, dat geen geestelijke zulk een hoofddeksel mogt opzetten, alvorens verlof te vragen van zijn bisschop, die alsdan de beweegreden onderzocht en daarnaar besliste.

In genoemde dioecsen werd door dergelijke bepalingen ten minste aan het misbruik onder de geestelijken paal en perk gesteld; maar op plaatsen waar zulke voorschriften nog niet bestonden, gaf de pruiken-manie wel eens aanleiding tot luidruchtige tooneelen. Zoowel te *Soissons* als te *Bologne* en te *Beauvais* ontstond geschil tusschen het kapittel en een der kanunniken, die zich geregtigd waande, met een haren hoofddeksel aan het altaar te verschijnen. Processen-verbaal, dagvaardingen en proceduren bij het Parlement waren het gevolg van kinderachtige modezucht. Gelukkig, dat de Aartsbisschop van *Rheims* en anderen tusschen beiden kwamen, waardoor het geschil in der minne werd bijgelegd.

Vond de heerschappij der pruiken op die wijze bij sommigen al tegenstand, onder de groote menigte werd zij hoe langer zoo meer uitgebreid. Eindelijk — wie zou het in den beginne vermoed hebben? — kende hare heerschzucht geene palen meer. Niet tevreden van over koning, prinsen en onderdanen te heerschen, en een ieder, soms tegen wil en dank, aan zich te onderwerpen, overschreed zij de grenzen van het fransche Rijk, om ook elders haren schepter te zwaaijen, en door naburige landen en volken haren wil als wet te doen eerbiedigen.

Het oude *Germanie* had *Rome* voorzien van goud-gele haarlokken, het latere *Duitschland* kreeg, met dubbel gewin, de groote fransche pruiken in de plaats. «Een geruimen tijd — zegt MILBILLER (1) — waren zij zoo lang en zoo massief van haren, dat zij tot over de heup afhingen, en ettelijke ponden wogen. Dikwijls was het zeer moeijelijk, een klein, mager, gezigt onder de digte haarwolk terug te vinden». — Aan het hof van KAREL VI vermogt niemand verschijnen, die niet voorzien was van eene groote pruik met eene dubbele kruin; en nu het eenmaal mode geworden was, volgde al spoedig de een den andere.

Ook onder de geestelijken vond het bijval. Maar in *Duitsch-*

(1) *Neuere Geschichte der Deutsch* — BINTERIM, *Die Vorzügl. Denkw. III. B. 2r. Th.*

land, even als in *Frankrijk* en *Italie*, werd tegen dezulken geijverd. Zekere COHAUSEN schreef tegen de pruikendragt der geestelijken een werkje, getiteld : *Clericus deperrucatus, sive in fictitiis clericorum comis moderni saeculi ostensa et explosa vanitas.* Den kerkelijke, die zich kaal geschoren had, om eene pruik op te zetten, bespot hij als volgt :

Omnibus abrasis a tergo et fronte cappillis,
Quas tibi nunc restat Clerice ferre comas?
Ni det equus caudam, barbam capra, foemina crinem,
Proh quam ridiculus vertice calvus eris.

En nu onze *Nederlanden*? Wist men dààr zich te verheffen boven het despotieke gezag der Fransche modes? Helaas, neen!... Al ontvingen onze «stijfmodische» voorzaten der 17e eeuw geen mode-journalen en modeplaatjes; al hadden zij geen *Modisten*, die bij ieder saisoen aankondigden, «dat hunne magazijnen *ruimschoots* voorzien zijn van een groot assortiment der nieuwste Parijsche artikelen.» — in het navolgen der Fransche zeden en gebruiken waren zij niet minder slaafsch dan hunne naneven (1). De lange haren van LODEWIJK XIII vonden in *Nederland* even zooveel bijval als in *Frankrijk*.

Tot omstreeks h. j. 1630 was het onder de mannen hier te lande de gewoonte, het haar zeer kort te dragen. Na dien tijd verviel men, in navolging der Franschen, tot een ander uiterste. Men liet het hoofdhaar groeijen tot langs den hals en de schouders, waardoor het om de ooren en het aangezigt heen slingerde (2).» Aanvankelijk vond dit geen bijval onder lieden van hoogen rang, en evenmin onder de Predikanten; «deels omdat velen hunner zelve er afkeerig van waren, deels omdat

(1) «*Eilacy, de innerlycke situasie der stat* (Dordrecht) *was nyet gelyckende aen de uterlicke, D'eenvoudige maniere waren geweecken voor de Francoysche, de aloude deftigheydt voor de ligtsinnigheydt.*» BORSTIUS.

(2) Zie YPEY en DERMOUT, *Geschiedenis der Ned. Herv. Kerk.* D. III; *Kerkel. Archief.* D. VIII, IX; *Kerkelijk Dordrecht* door SCHOTEL; waaraan de volgende bijzonderheden ontleend zijn.

de Synoden tegen een al te modisch geestelijk gewaad steeds waakten en ijverden.» Men denke echter niet dat men daarom de *leden der gemeente* de mode ongestoord liet volgen. Juist het tegendeel had plaats. Kerkgebouwen, klassikale en synodale vergaderplaatsen weergalmden van klagten en bedreigingen tegen «lang en wilt hayr»; en overal lieten krachtige stemmen zich luide hooren tegen «dien wereldschen en boschduivelschen opschik.» De Zuidhollandsche Synode van h. j. 1640 verklaarde *het wilt haer van mans en vrouwen, ledematen der gemeente, voor censurabel, zelfs tot suspensie, des noods zynde, van het heylig avondmael, naer gelegenheydt en eisch van zaken.* Hetzelfde, of een dergelijk oordeel was hierover gevallen in de Noordhollandsche Synode van 1640; alsmede in de Utrechtsche, Overijsselsche, Vriesche en Groningsche Synoden van dien tijd. De Synode te *Brielle*, in 1643, besloot *om acht te geven op de habituatie en lang hair van sommigen studenten en proponenten;* en de Geldersche, in hetzelfde jaar, *dat niet alleen de Classen daerop voortaen naerstelick sullen acht te nemen hebben, dat noch predikanten noch proponenten onder haer, in habitu ofte langh hayr, eenighe ergernissen aan de eenvoudige comen te geven, maer dat ook de Professoren en regenten versocht worden, om mede acht te nemen op de studenten in de Theologie.* Hoe er op den kansel, met name te *Dordrecht*, tegen uitgevaren werd, blijkt uit een brief van den hoogleeraar SALMASIUS aan den predikant COLVIUS, waarin hij o. a. zegt, «dat het zoover gekomen was, dat mannen en vrouwen met lange en gekapte haren niet meer in den tempel durfden verschijnen, om de predikatie bij te wonen, uit vrees voor sommige predikanten, die het zoo streng berispten dat het ondragelijk was..., en die de gekapte jongelingen en jonge dochters met niets minder bedreigden dan de verbeurd-verklaring der eeuwige zaligheid (1).» Eenige in het licht verschenen geschriften «bragten «vooral eene groote ontroering te *Dordrecht* te weeg, en strooiden

(1) *De Caesarie virorum et mulierum coma.* Lugd. Bat. 1644.

«de zaden van tweedragt in *'t gemoet* van den Waalschen Ker-«keraad, die, in COLVIUS, een voorstander van het *lange*· en van «den Nederduitschen Kerkeraad, die, in BORSTIUS een *kraftige* «*heros* van het *korte haar* aan het hoofd had. Het was *een voncke*, «*die 't poyer aenstac*, *een begin*, *waaraen geen staerte was te* «*sien*. Hier werd het lang haar als strijdende tegen de geboden «Gods *wtgeschreyt*: dààr noemde men de *vlechten des hayrs*, «*duyvels hantvaetsels*, *om ter helle te slepen*. Nu daverden de «predikstoelen van *geschimp ende gesmael tegen de verachters* «*van de kostelicke gaven*, *die men nyet mogt vernegligeren*; «dan woedde de geestelijkheid tegen het *scandaleuse en beeste-*«*lycke langh hayr*, en noemde hem, die het droeg een *veld-*«*duyvel*. 't Gemeen koos partij en *joelde de gevlochte juffer-*«*schap uit*, *schempende op kale ende calotten*. De een *loegh op* «*de predicanten*, de ander verhefte ze in *Lofliedekens*, en zoo «*baldadigh wierd 't gekrynck en de handtasting*, dat de Regering «de leeraars moest bevelen om *voortaen stichtelyck te predicken*, «en *'t volk bekeurde*. De leeraars voerden *oorlogh* tegen elkan-«der, *yder had zyne party*, *en 't geen men in den kerkenraad* «*verhandelde kwam onder 't gemeen* (1).»

De predikant VAN WESTERBURG had reeds opzettelijk gepreêkt tegen het *langh hayr*; maar ondanks alle waarschuwingen geraakte die mode meer en meer in zwang en nu meende de predikant BORSTIUS haar met meerder klem en nadruk te moeten bestrijden, en hield (h. j. 1643) tegen het dragen van lange haren eene predikatie over 1 *Kor.* XI, 14. — Een snelschrijver had de predikatie, onder het uitspreken, opgeteekend en daarna uitgegeven; maar ze was niet getrouw wedergegeven, en daardoor zag BORSTIUS zich genoodzaakt zelf haar te laten drukken. De man heeft zeker wel eens gewenscht, dat hij het nimmer begonnen hadde; want «niet alleen te *Dordrecht*, maar ook op vele andere plaatsen in *Nederland*

(1) SCHOTEL, *Kerkel. Dordr.*

haalde hij zich geen gering verdriet op den hals. Hij werd uitgekreten voor een oproerigen, onstuimigen, scheurmaker.» — «Verscheidene geleerden — dus verhalen YPEY en DERMOUT — «stonden tegen hem op, met zulk een' geweldigen aanval, dat «hij geen lust tot tegenspraak had. Den stroom der moedvol- «gers te stuiten was hem trouwens onmogelijk. Velen vielen «hem wel toe; maar hunne kracht was te gering om hem, «in het verdedigen zijner zake, bijstand te bieden. Het waren «meestal eenvoudige, vroome, brave menschen van den ouden «stempel..... Maar wat mogt dat den bestraffer baten, daar «zelfs hoogbejaarde godgeleerden het dragen van kort of lang «haar voor iets onverschilligs hielden. De oude vader JOH. «POLYANDER, hoogleeraar in de godgeleerdheid te *Leiden*, «was zelfs een der eersten, die tegen BORSTIUS optraden.... «Hij gaf een geschrift uit, dat den titel droeg: Judicium et «consilium de comae et vestium usu et abusu ex I. *Cor.* XI; «I *Tim.* II; *Tit.* II; I *Petr.* III.... Zelfs de Zuidhollandsche «sche Synode van 1645 wraakte het gedrag van BORSTIUS, «niet zoo zeer omdat hij zulk eene predikatie gedaan, maar «omdat hij die in het licht had gegeven. Men mogt tegen het «dragen van lang haar wel op den predikstoel, maar niet in «openbaren geschrifte waarschuwen (1)... Het mishaagde der «Synode ook zeer, dat er tegen BORSTIUS zoo vele pennen «in beweging raakten; en zij beijverde zich, om door vriend- «broederlijke of herderlijke brieven tot stilte en rust aan te manen «de voorstanders eener ingevoerde mode, die men toch wel «zag, dat een oppermagtig bewind wilde voeren (2). Onder «die voorstanders was CLAUDIUS SALMASIUS, hoogleeraar te *Leiden*, «die met eene hem gewone stekelige, scherp gesnedene, pen «eenen brief in het licht zond, *de caesarie virorum &c.* en

(1) «*De Synode staet toe dat men het wilt haer wel bestraffe, maer dat men hem onthouden sal van schryven.*» Art. 32.

(2) Vijf jaren vroeger had dezelfde Synode tegen de ledematen met wild haar de *suspensie* uitgesproken.

«te *Leiden* aan zijne zijde had JACOBUS REVIUS, regent van het «theologisch Staten-kollegie aldaar. Deze liet eenige akade- «mische twistschriften, onder zijne voorzitting, verdedigen; «waarvan de titel was: *Libertas christiana circa usum capil- «litii defensa* (1). Tegen die beide nam KAREL DE MAATS, «hoogleeraar in de godgeleerdheid te *Utrecht*, de verdediging «der zake van BORSTIUS op zich in een werk, getiteld: *Sylva «quaestionum insignium*.... In dit geschrift vond men hetgene «wat men er niet in zoude gezocht hebben, eene verhande- «ling over het gemelde onderwerp, zoodat.... de titel den «kooper bedroog. Men ziet er in, dat VOETIUS, 's mans ambt- «genoot, het in dezen volmaakt met hem eens was. VOETIUS «ook verhief dat werk tot boven de wolken, hetzelve allen «aanbevelende, die ware godgeleerden wenschten te worden (!!).. «Een middenweg ter verceniging van partijen werd ingeslagen «door den beroemden Dordrechtschen arts VAN BEVERWIJCK, «die het verschil uit een geneeskundig oogpunt beschouwde.» *Waerom gezont is* — zegt hij — *dat men het hayr over de slagh van het Hooft, daer het Been dunst is, en over den hals, daer den Rughgraet en de uytkomst van de koude zenuwen beginnen, laet wassen. Dat verder over de schouderen gaet en stryt niet alleen tegen syn recht gebruyk, daer het toe geschapen is, maer ook tegens de stichtelyckheydt, gelyck wel aanghewesen is van den eerwaerd. en hoogh-gel.* D^e^. JAC. BORSTIUS *in syne Siel-betuygende vermaninge.* — De mode voerde middelerwijl haar oppergezag en stoorde zich aan niets. Hoezeer ook de leeraars tegen *hangende locken ende blessen, als peerts-manen ende geschoren leewkens*, tegen *metamorphosin van menschen in beesten* ijverden, «het dragen van lang haar werd «van jaar tot jaar onder aanzienlijken en min aanzienlijken al-

(1) Daartoe had ook aanleiding gegeven zeker Nederduitsch geschrift, getiteld: *Absolom;* waarin tegen het lange haar geweldigd werd uitgevaren. Zie den bovenvermelden brief van SALMASIUS.

«gemeen. Vele predikanten, die tot den Coccejaanschen aanhang «behoorden, volgden haar eindelijk ook. COCCEJUS zelf droeg «reeds lang haar; zoo ook CHRISTOPHORUS WITTICHIUS. Zelfs «de zedige, nederige WITSIUS maakte daarin geene zwarigheid. «Na het jaar 1660 volgden de meeste Coccejaansche predi«kanten, die toen algemeen aangenomen gewoonte.» — En de *suspensie* wegens het haar? Daarover viel geen enkel woord meer. Sedert meer dan vijftien jaren «was het lemma *lang hayr* uit de synodale akten van *Zuid Holland* weggenomen.» — In 1693 «*sag men byna niet anders als wilt lang hayr, en een grys hooft op een predikstoel was wiltbraat in een kales keucken.*» Alleen de Voetiaansche predikanten bleven in dit opzigt, even als in hunne kleederdragt, zich onderscheiden. Zij waren «gehecht aan de oude mode van het haar staâg te korten, en er geen den minsten zwier aan te geven;» en gedurende de 17e eeuw weken zij van die gewoonte niet af.

Intusschen ging het hier, even als het in *Frankrijk* gegaan was: juist de *lange haren* gaven aanleiding tot de pruikendragt. Nu het eenmaal mode was, met lange, gekrulde haarlokken te pronken, moest er, hoe dan ook, in voorzien worden; en zoo gebeurde het dat, deels uit noodzakelijkheid, deels uit gemak, de pruiken de plaats er van innamen. In de gegeven omstandigheden, dunkt mij, was het zoo kwaad niet gekozen. Had ik destijds een advies moeten uitbrengen en een van beiden kiezen, ik zou voor de pruik gestemd hebben; niet omdat ik zooveel sympathie gevoel voor een haren hoofddeksel, maar omdat ik het veel verkieslijker zou vinden, mijn hoofdstel naar den kapper te kunnen zenden, en het in orde terug te ontvangen, dan dagelijks, of ten minste twee, driemaal per week, onder handen genomen te worden, en onder het vervelend gesnap van een praatzieken haarkapper, met gloeijende ijzers en tangen te worden behandeld. — Deze en dergelijke zwaarwigtige redenen beslisten ongetwijfeld ten voordeele der pruiken; maar wat het dragen daarvan vooral

bevorderde, was de overkomst van vele Franschen, die in 't laatst der 17e eeuw hun vaderland verlieten, om hier en elders de wijk te nemen (1). — De Fransche Calvinisten werden door hunne Nederlandsche geloofsgenooten met liefde ontvangen en op velerlei wijzen begunstigd; en «na hun fortuin hersteld «te hebben, verwierven zij zich met den tijd in den Neder«landschen fatsoenlijken burgerstand door hunne hoffelijkheden «(*complimenten*) zooveel ingangs, dat het eene eer werd ge»rekend naar hen te gelijken, en de oude vaderlandsche «manieren met derzelver lossen zwier te verwisselen.» Vandaar dat vele aanzienlijke Nederlanders, inzonderheid in de steden van *Zuid-* en *Noord-Holland*, zoo «verfranscht» werden, dat zelfs onderscheidene Leydsche Coccejanen, die anders met den tijd nog al meê gingen, er zich aan begonnen te ergeren. «Men had van de oud vaderlandsche levenswijze zulken a'keer, «dat niet weinigen zich door geboren fransche huurlingen, «in onderscheidene betrekkingen, lieten bedienen. Zeer groot «was het aantal Fransche huisknechten, fransche huisonder«wijzers, muzijkmeesters, modevormers, *haarkappers* enz., «die als fortuinzoekers herwaarts zich begeven hadden, en «werkelijk fortuin vonden. Vooral moet dit gezegd worden «van deze *laatstgemelden*. Een coccejaansche schrijver van dien «tijd (VAN DEN HONERT) meldt ons: «dat de Fransche haar«vlechters hier rijkelijk den kost wonnen door van het eene ««huis naar het ander te loopen, ten einde zij den mannen ««alle mannelijke deftigheid ontnamen, en aan de vrouwen ««en jonge dochters eene geheel andere gedaante gaven, dan ««haar natuurlijk was.»» Het spreekt van zelf, dat daardoor de groote *fransche* pruik, met hare zware kuif en losse, tot aan den elleboog afhangende krullen, al meer in aanmerking kwam. Het lange, natuurlijke hoofdhaar moest eindelijk de plaats geheel inruimen voor eene vreemdelinge...; en in

(1) Ter gelegenheid der herroeping van *het Edict van Nantes*.

het begin der 18e eeuw zwaaide de pruik haren zegevierenden schepter ook over *Nederland*.

Onder de predikanten van dien tijd waren de Coccejaansche weêr de eerste, die eene pruik droegen. Sommigen droegen er reeds na 1680; de overigen, althans de meesten hunner, zoo jonge als oude, volgden in het begin van de 18e eeuw. Doch hierin, even als in de lange haren, bestond een in het oog loopend verschil tusschen hen en de Voetianen. Niemand van dezen droeg voor het jaar 1700 eene pruik. Eerst na dien tijd «begonnen zij, die bij het klimmen der jaren van «het eigen haar geen genoegzame warmte meer hadden, zich van «pruiken te bedienen; maar hoedanige? Het waren zulke, die «alle overeenkomst met een niet lang, maar zwaar en gekruld, «zwart of bruin hoofdharig deksel hadden, dat de natuur «anders gaf. Zulke hoofddeksels droegen SMISTHUELT, BRAKEL «en anderen. De meer liberaal denkende voetiaansche predi- «kanten, die MARK volgden, waren ten opzigte der kleeder- «dragt ook liberaler; zij droegen even als de coccejaansche «predikanten, lange, dikwerf zeer lange, gekrulde pruiken, «bij velen meestal van eene grijze of witte kleur, dus *niet* «*gepoederd*. In dit laatste onderscheidden zij zich van de coc- «cejaansche ambtgenooten. Dan na het midden der 18e eeuw «schikten zich wederkeerig de predikanten van de coccejaansche «partij, gelijk men in alles elkanderen naderde, in geheel «hunne kleederdragt, derhalve insgelijks met betrekking tot «het hoofddeksel, naar die der voetiaansche partij. En alzoo «schikten de predikanten van beider partij zich naar elkanders «voorbeeld.» — De lange of korte, de al of niet gepoeijerde pruik hield sedert op, het onderscheidingsteeken te zijn, waaraan men de Coccejanen en Voetianen erkennen kon.

Maar eer nog dit belangrijk punt beslist was, en de predikanten het daarover onderling eens waren, had er reeds eene groote revolutie in de pruikendragt plaats gehad. Zoolang de mode in volle kracht was, stond het natuurlijk zeer mooi,

bevallig, deftig zelfs, met eene enorm groote, lange pruik getooid te zijn. Viel het al wat lastig, men wist het zich te getroosten, omdat het — mode was. Dan de last, dien men er op den duur van ondervond, betwistte eindelijk aan de mode hare regten, en hoe oppermagtig zij ook wezen mogt, men vond er toch zeer velen, die ernstig begonnen te denken, om het tyrannieke pruikenjuk van zich af te schudden. Evenwel, dit ging zoo op eens niet..... «Men ontmoette ten laatste «— zoo als YPEY en DERMOUT verzekeren — niet weinige voor«name mannen, zoo in den kerkelijken als in den politieken «stand, die aan de mode eene betere wending gaven, door «het dragen wel van los gekrulde en gepoederde, maar mer«kelijk ingekorte pruiken, die nu tot op, of even over, en «niet langs de schouders afdaalden. En in het tweede vierde «gedeelte der 18e eeuw, verdween die lastige hoofddragt ein«delijk bijkans geheel. Men bleef nog wel oneigen of vreemd «haar dragen; maar de pruiken, schoon nog bij velen gepoe«derd, waren echter vaster van krul, meer stijfmodisch, «gelijk de geheele kleederdragt toen zeer stijfmodisch was. «Zelfs tegen het begin der tweede helft dier eeuw, droegen «reeds sommige edelen en voornaame grooten stijfmodische kleine, «korte, pruiken, gelijk men dus, o. a. bij WAGENAAR, jonk«heer JAN VAN BORSSELEN, eersten edelen van *Zeeland*, en «Mr. G. A. HASSELAER, burgemeester te *Amsterdam* vindt af«gebeeld.» — Toen eindelijk aanzienlijken en min aanzienlijken eene korte pruik droegen, en ongetwijfeld een ieder zich gelukwenschte, in zóóverre ten minste, van den last ontslagen te zijn, «behielden nog de predikanten hunne lange, stijf gekrulde, «gepoederde of niet gepoederde pruiken.» En de reden daarvan? — «*Dit was de oude, deftige mode*»....

't Is zonderling, maar het schijnt toch dat aan de groote pruiken een *prestige* van *deftigheid* verbonden was. Niemand verkoos ze meer te dragen, omdat ze te lastig waren; en niettemin bleven de leden der lands- en stadsregering er zich

van bedienen, zoo dikwijls zij, in de vergaderplaatsen of bij openbare plegtigheden, *in kostuum* verschijnen moesten. De leden der Amsterdamsche regering pronkten nog, bij dergelijke gelegenheden, met hunne «karré pruiken» tot het jaar 1795.

Eer wij eindigen moeten wij der geheele waarheid hulde doen: *eere wien eere toekomt*. De Franschen hebben ons de pruiken bezorgd; zij zijn er ons weder van komen verlossen. Alleen is het te bejammeren, dat zij 't bij de pruiken niet hebben laten blijven..... R.

DE SEKTEN IN RUSLAND.

(Vervolg van bl. 113.)

De Grootrus heeft een levendig, opgewekt, vrolijk karakter; hij is onstandvastig en ligtzinnig. De levendigste en vrijmoedigste van alle Grootrussen is de Kozak. De Kleinrussen daarentegen zijn bedaard, verbeeldingrijk, eer tot kwijnen geneigd, zacht en langzaam in al hunne bewegingen. Alzoo zou men denken, dat het Starowerzendom, de stijve, fijne, onbuigzame zin van sektengeest zijn waren zetel bij de Kleinrussen moest hebben. Maar het is juist omgekeerd; onder hen vindt men geen spoor daarvan. De Starowerzen, die onder de Kleinrussen wonen, bijvoorbeeld in eenige dorpen tusschen *Kiew* en *Tschernigow*, zijn allen Grootrussen; zij kunnen echter geene Kleinrussen tot hunne sekte overhalen, terwijl de sekten zich onder de Grootrussen meer en meer verbreiden. Het meeste zijn zij onder de levendige en vrijmoedige Kozakken.

Het sektendom heeft in *Rusland* zijnen voornaamsten zetel en voortgang in *Siberië*, aan het *Ural*-gebergte, in de noordelijke landstreken, in het gouvernement *Saratow* en onder de verschillende Kozakkenstammen. Eene soort van middelpunt was sinds lang aan den grooten Irgis in het gouvernement *Saratow*; daar bestonden vier groote Starowerzen-kloosters, welke door zoogenaamde overloopers, dat zijn ontvlugte sol-

daten , uit *Siberië* gevlugte misdadigers en afgezette priesters of monniken bevolkt werden. In 1838 werd daar krijgsvolk heengezonden , men roeide die nesten uit en zond alles naar *Siberië*. Het Starowerzendom bestaat alleen onder de boeren en onder de kooplieden en fabriekanten , die uit den boeren stand afstammen. Nergens heeft het onder den adel wortel geschoten. Geleerden en eigenlijke theologen vindt men onder hen volstrekt niet. Hunne leerstellingen en gevoelens blijven slechts door overlevering onder hen bestaan. In hunne vrouwenkloosters worden wel hunne liturgische boeken overgeschreven , maar het is mij niet gebleken, dat in de laatste honderd jaren nieuwe boeken ergens onder hen opgesteld zijn (1).

De orthodoxe Russische Kerk heeft tot hiertoe het Starowerzendom nog niet kunnen overmeesteren ; dat zal dan eerst kunnen geschieden , wanneer zij zelve de godsdienstige kennis onder het volk beter dan tot hiertoe doet toenemen , wanneer hare geestelijken zich meer met zielzorg en prediken bemoeijen. De aartsbisschop INOKENTI te *Charkow* , een voortreffelijk prediker , heeft vele duizende Starowerzen tot de Kerk gebragt. Wat echter de Kerk tot hiertoe niet vermogt , daarin slaagt van lieverlede de huidige Europeaansche beschaving. De Starowerzen , die in de groote steden , *Moskou* , *Petersburg* en *Riga* wonen , en kooplieden , fabrikanten en rijk geworden zijn , blijven in het eerste geslacht nog standvastig , maar het volgende scheert zich , verwisselt het eigenaardig kleed voor de gewone kleeding en met de oude zeden en kleedij leggen zij ook de theologische gevoelens af: Men kan echter daarom niet zeggen , dat zij dan door zedelijkheid en ware beschaving uitmunten.

Bij de Starowerzen kan men de oorspronkelijke denkwijze

(1) Ik heb slechts van een door hen geschreven boek gehoord, waarin zij trachten hunne stellingen te verdedigen, en dat zij ten tijde van KATHARINA II , tegen den toenmaligen bisschop van *Nishny-Novogorod* gerigt, lieten drukken.

der Russen over de verhoudingen der volkeren nasporen. Deze Oud-russen kennen insgelijks slechts drie natien, zich zelven en al hunne zuster-natien, de Serviërs, Polen, Bohemers enz. noemen zij Sloweni (sprekenden, elkanders taal verstanenden). Alle westersche volken noemen zij Njemtzi (stommen). Zoo zijn er dus Njemtzi Germanski (Duitschers), Njemtzi Anglitschani (Engelschen), enz. Alle oosterlingen heeten bij hen Bussurmany (Turken). De westerschen erkennen zij eigenlijk niet als christenen; deze zijn niet goed gedoopt, wijl zij bij den doop niet gedompeld zijn, Dit was overigens tot onder PETER I een algemeen gevoelen in *Rusland*. De meeste Starowerzen houden zelfs het doopsel van de orthodoxe Kerk als ongeldig en herhalen het daarom. Het volgende moge hier als staaltje van hunne nationale denkwijze eene plaats vinden. Een van die sekte, welke het eed-afleggen verwerpt, werd tot de krijgsdienst geroepen. Toen hij den eed van trouw zweeren moest, weigerde hij dat. «Waarom weigert gij?» vroeg men hem. «Mijne godsdienst verbiedt het mij; maar ware dit ook niet verboden, dan nog zoude ik voor hem, wien gij keizer noemt geenen eed afleggen; maar alleen voor den waren witten Czaar. Onze boeken en prenten bevatten zijne ware afbeelding; hij heeft de kroon op liet hoofd, den schepter en rijksappel in de handen en is in een lang gouden gewaad gehuld. Deze keizer heeft echter een hoed op, eene soldatenkleeding aan, een degen op zijde, gelijk alle soldaten, die ik gezien heb; hij is onze gelijke, maar niet de echte Czaar.» Aan deze lieden moet later vergund zijn, het afleggen van den eed na te laten.

Men onderscheidt drie hoofd-afdeelingen, welke zich uit elkander ontwikkeld hebben, en van welke de laatste zich weder in tallooze kleine afwijkende sekten verdeeld heeft.

1) De *Jedinowerzen* of Blagoslowennye (de eenstemmig geloovenden of gezegenden). De eerste naam is hun door het gouvernement in de Russische Kerk gegeven; met den tweeden bestempelen zij zich zelven. Eigenlijk bestaat er geen wezen-

lijk verschil van leer tusschen hen en de orthodoxe Russische Kerk. De Starowerzen maken het kruisteeken met te zamen gevoegde duim, ringvinger en pink, terwijl de orthodoxen den duim, wijs- en middelvinger te zamen voegen. De Starowerzen houden het scheeren van den baard voor zonde; het gemeen der orthodoxe Russen is van dat gevoelen ook niet afkeerig. De Starowerzen beweren, dat de naam JESUS als uit drie lettergrepen bestaande moet uitgesproken worden. Bij processien gaan zij regts om de Kerk; de patriarch NIKON heeft bevolen, links om te gaan. Zij dragen en bidden allen den rozenkrans, terwijl dat in de orthodoxe Kerk alleen de monniken doen. De Starowerzen zeggen, dat het tabakrooken zonde is, volgens het Evangelie-woord: «Niet wat den mond ingaat besmet den mensch, maar wat daar uitkomt.» Koffij en thee-drinken is ook zonde. De aardappel is eene vrucht van den duivel. Zij geven niet onduidelijk te kennen, dat de vrucht, waarmede de slang EVA en deze ADAM verleidde, een aardappel zonde geweest zijn. Niet gemakkelijk laat het zich begrijpen, hoe dit alles eene scheuring heeft kunnen bewerken. Maar die tijd der zeventiende eeuw was een tijd van haarfijne kloverijen over godsdienstige meeningen. Er waarde eene soort van smetlucht over geheel *Europa*.

In *Rusland* redetwistte toen ook iedereen, priesters en volk, openlijk op straten, zelfs op de markt te *Moskou*, over godsdienstige gebruiken, enz. Gelijktijdig was er een theologisch verschil ontstaan tusschen de scholen van *Kiew* en *Moskou*. Die van *Kiew* gold toen en ook nog (wanneer die van *Petersburg* haar thans niet overtrof) voor de geleerdste. De twist raakte een punt der Eucharistie; of namelijk de zelfstandigheidsverandering in de Mis dan plaats heeft, wanneer de priester de consecratiewoorden uitspreekt, of wel wanneer hij de Hostie offerend in de hoogte houdt. De school van *Kiew* met de Kleinrussische, Witrussische en Litthauensche bisschoppen omhelsden het eerste gevoelen, welk ook met de Katholieke leer over-

eenstemt. Het andere gevoelen werd door de school van *Moskou* en den patriarch NIKON in vereeniging van *Constantinopel* geleerd en verdedigd. Gelijktijdig ving NIKON zijne liturgische verbeteringen aan. Het was dus vrij natuurlijk, dat in dien twistzuchtigen tijd zich eene tegenpartij vormde en de Starowerzen zich vestigden. De school van *Kiew* en de westelijke bisschoppen stelden zich ook aanvankelijk ijverig tegen NIKON te weer en daardoor duurde het dan ook niet lang, of men verweet hun overeenstemming met *Rome*, zoo al de Starowerzen dit aan NIKON deden. Later liet PETER I SILVESTER MEDWEDIW onthoofden, die ook als Starowerz beschouwd wordt en onbetwistbaar onder den invloed van SIMEON POLSK en van eene Katholieke rigting stond. SIMEON POLSK was de eerste in *Rusland*, die in de Kerk predikte. De patriarch verbood het hem, maar Czaar nam hem onder zijn hoede.

2) De tweede afdeeling zijn de *Starovbradzi*. Zij komen in alles geheel met de vorigen overeen, maar verwerpen elke verbindtenis met de orthodoxe Russische Kerk. In plaats alzoo van priesters door de Russische bisschoppen te laten wijden, behelpen zij zich met overloopers, weggezonden of gevlugte popen, die zij eerst hunne verbindtenissen met de Kerk laten afzweren, waarna zij een gebed over hen uitspreken, wat zij de *verbetering* heeten. Deze sekte is talrijk.

3) De derde afdeeling vormen de *Pomorane* (aan de zee wonenden) of Bespopowtschina (priesterloozen). Deze hebben zich, daar zij geene priesters meer hebben en ook voor niet meer noodig houden, in tallooze onderafdeelingen gesplitst, die zich meestal naar hunne aanvoerders, FILIPPOS, FEODOSIUS, ABAKUN, Filipponen, Theodosianen, Abakunen, enz. noemen, maar onder elkander en zelfs met de beide vorige afdeelingen van Starowerzen tegenover de Russische Kerk in bepaalde en naauwe verbindtenis staan. Het is ook niet onwaarschijnlijk, dat zich met hen ook eenige van de aangeduide oudere sekten, welke ik boven als overblijfselen van Gnostische sekten heb

beschouwd, vereenigd hebben. Deze sekten zijn eigenlijk alleenlijk daardoor ontstaan, dat zij, oorspronkelijk tot de tweede afdeeling behoorende, niettegenstaande alle aangewende moeite, geene overloopende priesters hebben kunnen bekomen; of dat zij twijfel over de regtmatigheid der priesterwijding, als door kettersche bisschoppen toegediend, geopperd hebben, wanneer zulke priesters de Russische Kerk verlaten hadden en tot hen overgegaan waren. Daar zij nu in hunne meening buiten hunne schuld van wettige priesters en tevens van de door deze bediend wordende sacramenten verstoken zijn, vestigden zich bij hen twee verschillende theologische stelsels. De eene partij beschouwt zich als Katholieken, die op een verlaten eiland geworpen zijn en, daar zij de sacramenten niet ontvangen *kunnen*, door volkomen overgeving aan den wil Gods, door gebed en vroomheid, op eene geestelijke wijze de vruchten der sacramenten deelachtig worden. Zij blijven echter hoop voeden, dat de overige Russen zich nog eenmaal tot hen zullen bekeeren, de dwalingen van NIKON afzweren en door nieuwe priester- en bisschopswijdingen, welke zij van de overige regtzinnige oostersche Kerken ontvangen moeten, eene ware Kerk herstellen zullen.

De andere meent daarentegen, dat het rijk van den Antichrist met NIKON en het geheel uitsterven van de ware regtzinnige priesterschap begonnen is. De regtzinnige geloovigen moeten daarom als doolende schapen omdwalen en de op handen zijnde komst des Heeren, welke de verdrijving van den Antichrist bewerken zal, verbeiden. Een hunner liet zich volgender wijze aan mij uit: «De wereld heeft vier tijdperken gehad; eene lente of morgen, van ADAM tot aan het bouwen van SALOMONS tempel; een zomer of middag, van SALOMON tot CHRISTUS; een herfst of avond, van CHRISTUS tot aan NIKON of den Antichrist; thans is het winter of nacht tot dat de Heer komt en het rijk van den Antichrist te niet doet. Wij leven dus zooveel mogelijk naar de geboden van CHRISTUS en der Kerk;

gelooven aan alle zeven sacramenten, maar behalve den doop zijn zij ons niet meer noodig, wijl het onmogelijk geworden is, dezelve te ontvangen.»

Deze twee hoofd-afdeelingen zijn, zoo als wij boven bemerkten, in tallooze onderdeelen gesplitst (1), die in kleinigheden, in enkele gebruiken, onbeduidende plegtigheden en lezingen der liturgische boeken van elkander afwijken. Deze onderdeelen zijn welligt ontsproten uit de in de vorstendommen ingeslopen gebruiken en verschillende lezingen der liturgische boeken, waartegen NIKON is opgetreden. Ik ben in de gelegenheid geweest twee dier onderdeelen vrij naauwkeurig te leeren kennen, de *Filipponen* en *Feodosianen*.

Met de *Filipponen* maakte ik reeds kennis in 1837 in *Oost-Pruissen*, waarheen een gedeelte, tusschen 400 en 500 zielen sterk, reeds in 1825 uit *Polen* verhuisd was. Ik vernam over hunne leerstellingen en levenswijs het volgende: De Filipponen hebben, zoo als wij zeiden, geene priesters, maar kerkdienaars of ouderlingen *(Stariki)*. Een vader bestemt een zijner zonen van de jeugd af tot dat ambt. Dan mag de jongeling geen vleesch en eenmaal daags slechts warme spijzen eten, geene verhittende dranken drinken en volwassen zijnde niet trouwen. Een naburige *Starik* geleidt hem, zoodra hij den gevorderden ouderdom bereikt heeft, bij zijne nieuwe gemeente in, bidt knielend met hem zekere gebeden en omhelst hem dan. Hiermede is de inleiding volbragt; hij mag echter bij deze gelegenheid het kruis niet over hem maken, wat eene soort van wijding zoude zijn, welke zij niet dulden. Alle *Stariken* zijn gelijk

(1) Bij een derzelve, welke echter niet talrijk is, is geheele gemeenschap van goederen ingevoerd. Zij hebben ook geene vaste of volstrekt onverbreekbare huwelijken, maar sluiten verbindtenissen voor een zeker getal jaren of tot wederopzegging. Terwijl geen erfregt bestaat, zoo behooren de kinderen ook niet aan de ouders, maar aan de gemeente. Onze hedendaagsche Saint-Simonisten, Communisten, enz. mogten wel bij die lieden ter schole gaan.

van rang en er bestaat geen onderscheid, geene hierarchische orde onder hen. Zij dragen een lang, zwart, wollen kleed als een monniksgewaad en eene zwarte muts met roode omzooming en leven alleen van aalmoezen. Zij kunnen door de gemeente ter oorzake van slechte levenswijs, nadat alles door de naburige *Stariken* onderzocht is, afgezet worden. Hun ambt bestaat in het voorlezen, psalmen zingen en bidden bij de godsdienstoefening.

PROEVEN VAN PREDIKSTIJL UIT HET MIDDEN DER 17e EEUW.

In eene leerrede over de *geldgierigheid* liet Ds. BORTIUS te *Dordrecht* zich volgender wijze hooren:

«Wat belangt de anderen, die meenen, dat se niet gierigh zyn, omdat se van haer geld geen afgod maken, en laten 't by haer niet beschimmelen, die moeten weten, dat ryke gevers ook wel konnen gierigh zyn. Wy nemen d'ervarentheydt en dagelickse ondervindinge tot getuyge, die ons toont, dat vele seer mildelick in den vleesche zayen, daervan sy, nae PAULI waerschuwinge, het verderf sullen maeyen, *Gal.* 6, en dat even dieselfde milde gevers seer deun en sparighlik zaeyen in den geest, daer nochtans 't eeuwigh leven uyt komt. Is er pronkery te koop, zynder nieuwe snuffen en vreemde fatsoenen op te speuren, een pont groot, al waert' er thien, voor een elle spellenwerck en een nieuw kantje te geven, de weerdy van een morge lands of twee aen eene vinger te dragen, en den hals te sluyten in een keten, daer thien hongerige buyken een gantsch jaer lang van versaed souden konnen worden, kostelicke peerlen en halve manen aen de ooren te hangen, een aem wyns op eenen avond deur te spoelen, een hondert gulden of twee aen 't tiektakk-bert op te offeren en met de dobbelsteenen de ryerdaelders wech te werpen, daer synse mild genoegh toe:

Sy proncken met haer groote goet
En dragen daerop hoogen moet.

Maer soo de Gever van dat alles selfs eens komt en eyscht een schoof van den acker voor syn Leviten, om datse des Heeren dienaers zyn, en hebben geen erve als het offer, o! dan brengt men dat versengt en verminckt is. Sy moeten in haer kaffe, syde, felp en fluweel gaan, al sou CHRISTUS met syn predikanten, ballingen, weduwen en weesen, naeckt aen de galg hangen, soodat al de werelt haer armoede sien kan. Sy moeten gesoden en gebraden, gestooft en gesmeert, geleerst en gespoort op tafel hebben; maer JOHANNES den dooper moet hem met een ruyge pye en met sprinckhanen en wilden honig behelpen. Sy moeten kostelicke speel-huysen bouwen, wilde, woeste en weeldrige kinders opvoeden, al souden haer leeraers beroyde weduwe nalaten en haer zaed om broot gaen en de keuckens tot wildernissen worden. Sy drincken den wyn uyt schalen en setten d' een roemer op d' ander, maer CHRISTI werklieden moge haer bete in den asyn doopen, en versengde ayren eeten. Daer men de onversadelicke en bodemloose beursen van de herbergiers met gout en silver soeckt te stoppen, daer sent men de Diakens met kopere duyten voort. Als er kermissen, bruyloften of groote maeltyden op handen syn, dan is 't hoog water binnen de kantoren, haer schuldeuren gaen van selfs open, en laten heele stroomen gelds uyt; maer als de armen schreyen om broodt en de naeckte om een kleedt, dan schynt er een hooge vloet en waternood van buyten te komen, die de beursen en gelt-kassen dicht toesluyt, daer konnen dan niet als kleine druppeltjens uytkomen, die met gewelt doorleeken, aen de verkeerde syde. Daer de satan van der hellen vindt een ruyme hant, daer hy wel met seven hoose geesten in wonen kan, en een opene beurs daer geld genoegh uyt mag om te verdrinken en te verpronken, en alsoo lyf en siel in 't verderf te helpen, daer vindt de goede Godt de deur van beyde voor hem gesloten. O verdraeyde en boose aert, schandvlecken en geen kinderen, danckt ghy alsoo den Heere uwen Godt! Ghy dwaes en onwys volck, is Hy het niet, die u

geschapen en verhooght heeft, die u het leven, den adem en alles geeft? Zoo ziet ghy dan beminde Christenen, dat ryke gevers wel gierigaerts zyn. Ghy hebt dan ongetwyfelt ook wel bevonden, dat de gene, die op straet en in de herberg aldermildadighst zyn, dat deselfde in haer huys alderdeunst zyn. Wyf en kinderen houdt men by den duym en geefse niet dan spytige woorden, en maeckt, dat haer tranen haren dranck syn; maer de waerdinne geeft men ruym met open hert en beurs. Men doetse lachen en singen en geefse de vriendelykste woorden, die men kan bedenken. Gierigh binnen, quistigh buyten!»

De man, die zóó predikte «scheen — naar het oordeel van een zijner tijdgenooten (1) — over de gantsche stat als een lichtende flambouwe ende was grootelyx gelieft. 't Was dan ook een donderslagh voor de gantsche veste, en een tyding van droeve rouwe, dat die van *Rotterdam* op hem begonnen te sien. Geen wonder, hy toch had in eloquentie ende gratie van spreecken en manieren geen weergae.»

Ook D^r^. SCHOTEL, die het bovenstaande in zijn *Kerkelijk Dordrecht* mededeelt, noemt BORSTIUS onder de beroemdste redenaars van dien tijd.»

Tegen de «praelsucht» en «hovaerdy» werd niet minder uitgevaren dan tegen de geldgierigheid. Ettelijke jaren voor BORSTIUS predikte een der Dordsche leeraars als volgt:

«Gy hoogmoedige vernedert u onder Godes machtige handt, eer u Godts handt vernedere. Gy uytgestreken pronckaerts schuddet uyt dien prachtigen kleederen winckel en treckt een sack aen, ruckt af die gulde overcierselen, gy lonckende en huppelende dochteren Zions... Steeckt uw besmeerde aensichten in den stof, ja in den asch van myn afgebranden wilge, gy geblanckette ISABELS, met belydenis van uw kleynheydt, en stoffige nietigheyt. En gy verwyfde mannen (als soo een hey-

(1) JOHAN RAMPIUS Rector der latijnsche school te *Dordrecht*.

densch poeet ASKAEN, van de Phrygianen sprekende, invoert) welkers kleederen daer gloeyen van saffraen en purper, welkers wellust is ledigheyt en welkers opperste vermaeck is danssen; u meen ick langlockte satyrs en opgetoyde moyaerts, welcker meeste devotie schynt in haer kleederen te leggen, die daer gestrickt en beployt, bepoeyert en bestoven uyttreedt ofje vers uit Cypris, of liever uyt den meel-molen quaemt; anders moght het schynen of ick je voor een hoop lichte vogels aensagh, en u in maegschap met de Cyprische Venus wilde verbinden. Reef in dat hooge topzeyl, ja laet et geheel sacken, eer 't u op een' duystere klip, of ook in den grondt, jage. Scheurt uw' herten, en niet uw' kleederen, predikte JOËL, siende op 't voornaemste, sonder 't welcke 't kleederen scheuren niet konde helpen; maer ick segge, scheurt uwe herten en uwe kleederen, 't hooghmoedige hert en prachtige kleedt enz.

«In dien geest — zegt D^s. SCHOTEL (1) — werd het volk schier dagelijks toegesproken; *maer 't volck verdadigde er nyet af*; en hoe ernstig BECIUS, BALTHAZAR LYDIUS en WESTENBURGIUS, en later BORSTIUS en STAPHORST ook de *praelsucht* en *hovaerdy* bestraften, *'t ging toch zyn gangh en 't was al frustra.*»

OUDE AMSTERDAMSCHE KEUREN.

Reglement voor de Stads Chirurgijns, dd. 29 Septemb. A°. 1694.

Dat Stads Chirurgijns geen Patienten van Stads wegen zullen helpen / als gemuniceert met een briefje van de Wijkmeesters; met expresse uytsluyting van alle die Papist zijn...

Handvesten v. Amsterdam, D. II, bl. 965.

In den jare 1735 werd te *Amsterdam* de volgende publicatie uitgevaardigd:

---

(1) T. a. p.

«Alzoo mijne Heeren van den Geregte der Stadt Amsterdam in ervaringe zyn gekomen, dat zich hier ter Stede menschen bevinden, welke, voorgevende te behooren tot eene soo genaamde Societeyt van Vrye Metselaars, de stoutheid hebben van onder dat deksel Conventiculen en onbehoorlyke Vergaderingen aan te rechten ende te frequenteeren; tot het houden van welke ongeoorloofde Byeenkomsten eenige zig niet ontsien haare Huysen en Kamers te laten gebruyken: SOO IS 'T, dat mijne voorsz. Heeren van den Gerechte zig latende gelegen zijn, *de rust en 't welzijn van de Stad en goede Burgery te besorgen, nodig geoordeelt* ende goedgevonden hebben, een ygelijk, wie hy zoude mogen zijn, binnen de Stad ofte desselfs Jurisdictie, op het ernstigste en scherpste te interdiceeren ende te verbieden, zoo als geinterdiceert en verboden word by desen, het houden of frequenteeren van dusdanige onbetamelijke Conventiculen, 't zij onder de titul van Vrye Metselaars, 't zij wat soort vap andere specieuse benamingen deselve zouden mogen voorwenden; gelijk mede het Verhuuren, Leenen ofte laten gebruyken van Huysen, Kamers, Solders, Kelders, Schuuren ofte open Plaatsen, tot het houden van deselve: Alles op pene van anderen ten exempel *als Perturbateurs van de gemeene rust*, zwaarlijk, ende na vereysch van zaken te werden gestraft.»

Handv. van Amsterdam, D. II, bl. 1040.

De *Chronyk van Amsterdam* (te *Amst.* bij J. KOK, 1761) D. II, bl. 597, dit zelfde stuk mededeelende, laat er op volgen: «Aldus is deeze zotte Broederschap, welke uyt niets dan uyt zotte grillen en grimmatie bestont, door de voorzorg der Regenten om de algemeenen Rust te bevorderen te dier tijd tegengegaan gelyk alsmeede in 't Jaar 1737 te Parys geschiedden.»

BOEK-AANKONDIGING.

De Nuptiarum Benedictione, Ἀπόκρισις ad virum exim. Ant. Jos. Binterim, S. Theol. D. auctore Henrico Joanne Feye, S. Theol. et SS. Can. D. — *Amstelod.* ap. H. A. Zweers, 1848.

Met leedwezen hebben wij de aankondiging van bovenstaande geschrift, wegens plaatsgebrek, tot dusverre moeten uitstellen; en zijn wij ook nu al te eng bepaald om ons, reeds onder handen genomen, plan eener uitvoerige verslaggeving, in te volgen. — Wij weten hoezeer, voor eenige jaren, het drijven van het Pruisisch gouvernement, de zaak der gemengde huwelijken aldaar verward had; wij weten insgelijks van welken nadeeligen invloed, dat drijven ook op de bisschoppen van dat land geweest was; geen wonder, dat het ook op de pastoors en hunne praktijk eenige gevolgen heeft gehad. Ofschoon die netelige verwikkelingen, tot eene gunstige ontknooping gebragt zijn, schijnen er ten aanzien der laatstelijk genoemde gevolgen, hier en daar nog enkele naweën te bestaan; weshalve de Zeer Eerw. Heer Dr. Binterim, K. Pastoor te *Bilk*, eene voorstad van *Dusseldorp*, door eenigen zijner ambtgenooten verzocht werd, hen door zijne bekende geleerdheid voor te lichten, ten einde de eenheid van praktijk, ten aanzien van zoodanige huwelijken onder hen te herstellen. De verdienstelijke schrijver gaf tot dat einde eene dissertatie in het licht, waarin hij in den geest der Kerk stelde, dat over zulke huwelijken, geen kerkelijke zegen mogt worden uitgesproken; maar, door zijn bijzonder gevoelen geleid, meende hij evenwel dat de Katholieke geestelijke, die bij het ingaan van zulk huwelijk assisteerde, een bekend, kort formulier kan gebruiken. Op dit laatste, sprak hem onze geleerde landgenoot, Dr. Feye, eerst in een artikel in de Revue Catholique, te *Leuven* uitkomende, vervolgens in de hier aangekondigde, afzonderlijke dissertatie tegen.

Het geschilpunt tusschen die twee geleerde, elkander waardige schrijvers, van de praktische zijde beschouwd, vindt hier te lande, althans in den regel, geene toepassing: wij leven in andere verhoudingen. Wij hoopen echter, dat daarom onze geestelijkheid Dr. FEYE's geschrift met niet minder belangstelling zal aannemen en doorlezen: die praktische kwestie is namelijk gegrond op eene theorie, en wel, daar het eene zaak van Liturgie is, op den geest der Kerk, en daarmede moet voorzeker ieder geestelijke, èn als godgeleerde èn als dienaar der Kerk, al verder en dieper zich trachten bekend te maken.

Het geschrift verdient te meer aanbeveling, omdat het van een landgenoot is, die na vele jaren van studie aan twee voorname theologische hoogescholen, zijn opgedane kennissen, ter bevordering der kerkelijke wetenschappen, aan zijn vaderland is komen vruchtbaar maken. Doch ook afgetrokken daarvan, heeft het geschrift eene eigene, wetenschappelijke waarde. Wij twijfelen geenszins, of ieder lezer zal, gelijk wij, met voldoening over des schrijvers toeleg, het rijke verschot van bouwstoffen opmerken, zich tevens met het redeneerkundig gebruik, dat er van gemaakt is, voldaan noemen, en, in eene gegronde verwachting van 's mans vruchtbaar talent, ons vaderland met de aanwinst diens geleerden geluk wenschen.

OVER HET VERBAND

TUSSCHEN

GODSDIENST, GELOOFSLEER EN ZEDENWET.

I.

Bij het zien van bovenstaanden titel zal welligt bij sommigen de gedachte opkomen, dat het onderwerp van dit opstel, door hen beschouwd als te afgetrokken en met de groote gebeurtenissen onzer dagen niets gemeens hebbende, thans ter behandeling in dit tijdschrift weinig geschikt is; welligt zal een of ander, wiens gemoed, door het ontzettende dier gebeurtenissen koortsachtig geworden, geene bedaarde, ernstige en eenigzins voortgezette beschouwing toelaat, met zekere ontevredenheid deze bladzijden ongelezen laten. Ofschoon dit voorziende, meen ik evenwel over het aangeduide onderwerp thans te moeten handelen, en dat juist omdat deze beschouwing iets kan bijdragen tot verklaring van de oorzaken der tegenwoordige omwentelingen, en vooral omdat zij over de, voor de orde in de maatschappij zoo gewigtige vraag, betreffende opvoeding en onderwijs, eenig licht kan helpen verspreiden.

Het is onze zekere overtuiging, dat een geslacht van menschen, anders opgevoed, anders onderwezen, dan dat, hetwelk nu *Europa* met ongehoorde gruwelen vervult, verre zou gebleven zijn van de verzoeking tot zulke boosheden; dat een zedelijk, geloovig, godsdienstig opgevoed geslacht niet in staat zou geweest zijn tot de snoode onderneming, om met reuzenwoede de grondslagen der menschelijke maatschappij te beuken en, zoo mogelijk, te vernielen; om alle persoonlijke regten, allen bijzonderen eigendom voor verbeurd, alle gezag voor afgeschaft, alle verdedigers der maatschappelijke orde vogelvrij te verklaren; om in de afgrijsselijkste wanorde, door plundering, vlammen en bloed, naar eenen toestand te streven, die niet anders dan de hel op aarde zijn kan.

Daar zijn lieden, die als het eenige gevaar van onzen tijd, als de eenige oorzaak der huidige rampen, het zoogenoemd pauperisme aanzien; en die daarom hunne eenige hoop stellen op de vorderingen der staats- en landhuishoudkunde, de industrie, den vrijen handel, en wat zij verder voor middelen van materieele welvaart houden. Wij zijn er ver af te loochenen, dat bevordering van materieele welvaart bevordering der rust van den staat kan zijn; maar wij ontkennen, dat het opdroogen van bronnen van welvaart de eenige, of zelfs de voornaamste oorzaak is van het pauperisme; dat het openen van nieuwe bronnen, zoo ze inderdaad te vinden zijn, het pauperisme zal wegnemen; dat, eindelijk, de armoede, als een gegeven verondersteld zijnde, die schrikbare omkeeringen, waarvoor we ijzen, noodwendig moet na zich slepen. Denk u de rijken en de armen, zooals het Christendom wil dat zij zijn zullen, en ik vraag u, of *Europa*, al ware het getal van armen nog grooter dan het nu is, in die veronderstelling,

ter oorzake van het pauperisme in laaije vlammen zou staan? Maar ik ga verder. Denk u de menschen, gelijk het Christendom wil dat zij zijn zullen, en ik vraag u, of *Europa* het pauperisme, waardoor het nu met ondergang bedreigd wordt, kennen zoude? Matigt, beteugelt de begeerlijkheid der menschen, en gij hebt, niet de armen, maar het pauperisme weggenomen. Armen, o zij zullen er altoos zijn (1); armoede, ondenkbaar in den ongeschonden staat des menschdoms, is een noodzakelijk gevolg van het verlies der oorspronkelijke onschuld en geregtigheid. Maar diezelfde armoede is ook, in het plan van God tot herstelling der menschen en in de hand der Voorzienigheid, een krachtig middel tot heil. Daarom moeten we zeggen: het Christendom zal niet de armen doen verdwijnen; maar, mogen wij er bijvoegen, het pauperisme, zoo als wij het onder de oogen hebben, is met het Christendom onbestaanbaar.

Er is geen lang betoog noodig om dit aan te toonen. Indien de rijken en allen die bezitten gewoon waren de armen en hen die niet bezitten, met een inderdaad christelijk oog te beschouwen; indien zij hen aanzagen als de klasse van menschen, tot welke de Godmensch zelf, gedurende zijne omwandeling op aarde, heeft willen behooren; als degenen op welke zijn woord past: *hetgeen gij aan de minste van deze mijne broeders gedaan hebt, dat hebt gij aan mij gedaan* (2); als dat gedeelte zijner kudde, het welk Hij onder zijne bijzondere bescherming genomen, en in de belangstelling, in de voorkomende en werkdadige liefde van het andere gedeelte heeft aanbevolen; zou dan de verhouding van de behoeftigen tot de gezeten burgers en tot de rijken niet geheel anders zijn dan zij zich thans ver-

(1) JOANN. XII: 8, (2) MATTH. XXV: 40.

toont? Thans is de verhouding vijandig; maar wanneer de bezittenden de proletariërs met zorgzame vriendelijkheid bejegenden, met hulp, naar de behoeften berekend — neen, niet berekend, de rekenaar heeft geen hart —, met hulp passende aan behoeften van onderscheiden aard, voorkwamen, of ten minste bereidwillig en blijmoedig bijstonden; wanneer zij der armoede eerbied betoonden; ook in den behoeftige den mensch, den christen, den voor de eeuwigheid geschapene en door een Godmensch verloste achtten; ook in den behoeftige, in den werkman, in de dienstboden lidmaten van 's Heeren ligchaam vereerden; zouden dan de proletariërs niet meer achting voor zich zelven, voor het edelere in zich, hebben, en in het levendiger bewustzijn hiervan zich in het bezit, in het aankweeken van dat edelere, bij al het lijden dat zij te verduren hebben, troosten? Zouden zij hetgeen ze door het gedrag der rijkeren jegens zich in zich zelven hebben leeren achten, ook in de rijkeren niet eerbiedigen? Zouden zij zich niet als door een band van weldaden en dankbaarheid aan hunne meer gezegende broeders verknocht beschouwen? De verhouding ware dan vriendschappelijk, broederlijk. Thans echter, nu men slechts proletariër behoeft te zijn om tot *het gemeen* — benaming vol van verachting — te behooren; nu men zich slechts in de noodzakelijkheid tot het vragen eener aalmoes behoeft te bevinden om, als ware men gevaarlijk voor de maatschappij, door de policie gevat, door de regtbanken tot straf verwezen te worden; nu men, dienstbode, daglooner, zich als een noodzakelijk kwaad beschouwd en behandeld, fabriekarbeider, lager dan de levenlooze machine geschat ziet; thans zijn er onder de proletariërs weinigen, die zich niet diep gekrenkt voelen, die de overtuiging niet koesteren, dat zij grove beleedi-

gingen, voortdurende mishandeling op de maatschappij te wreken hebben.

Laat, aan den anderen kant, ook de proletariërs opregte christenen zijn; dat zij bewustheid verkrijgen van de veredeling der behoeftigheid, sedert de Godmensch zijne kindschheid, jongelings- en mannelijke jaren, vrijwillig in behoefte heeft doorgebragt; dat zij, doordrongen van eene groote schatting der hemelsche goederen, het woord leeren verstaan door JESUS gesproken: *het is voor de rijken moeijelijker in den hemel te komen, dan voor een kameel om door het oog van eene naald te gaan* (1), en dat andere woord: *zalig zijn de armen van geest* (2), waaruit de noodzakelijkheid volgt om hebbende en verkrijgende te zijn, als of men niet hadde en niet bezate (3), om, naar den uiterlijken staat rijk zijnde, evenwel door onthechting van de rijkdommen naar den geest arm te zijn; dat zij opgevoerd worden tot een helder besef van de voorzienigheid des Heeren, aan *Wien alleen de aarde, en al wat zij bevat, toebehoort* (4); Die, uit zijnen rijkdom, de velden met bloemen tooijende en de zorgelooze vogelen des hemels spijzigende, nog veel meer den mensch, die zijn beeld is, kleeden, voeden, onderhouden zal; Die, wanneer de mensch maar *eerst zoekt het rijk Gods en zijne geregtigheid, hem al het overige toe zal werpen* (5). Proletariërs, van deze christelijke waarheden doordrongen, zullen den rijken hunne bezittingen niet benijden, veel min den eigendom als diefstal verklaren; maar met hun nederig lot tevreden, zullen zij voor den rijke, die hun weldoet, vurige smeekgebeden ten hemel opzenden; de in lompen gehulde arme

(1) MATTH. XIX, 24.
(2) MATTH. V, 3.
(3) I Cor. VII, 29, 30.
(4) Ps. XXIII, 1.
(5) MATTH. VI, 26—34.

zal bij het ontvangen der aalmoes met hartelijkheid zeggen: «God loone het u! ik zal voor u bidden; ik kan u op geene andere wijze dankbaar zijn.»

Zouden aldus gezinde armen gevaarlijk zijn voor de orde der maatschappij? zouden zij, hoe algemeen, en in hoe groot aantal ook, over ons werelddeel verspreid, dat schrikbaar pauperisme daarstellen, hetwelk thans, als de krater eens onmetelijken vulkaans, geheel *Europa* met een gloeijende, alles vernielende lava dreigt te overdekken?... En nu heb ik nog niet gewezen op die heilvolle werking des Christendoms, waardoor het, eenerzijds vele oorzaken van verarming wegnemende, anderzijds hulpmiddelen van welvaart verschaffende, de veralgemeening der armoede voorkomt en alzoo het pauperisme onmogelijk maakt. Deze stelling te ontwikkelen en te bewijzen zou mij te ver voeren; ik ben niet voornemens eene verhandeling over het pauperisme te schrijven; maar ik wilde doen gevoelen, dat, zoo het Christendom op rijken en armen dien invloed oefende, welke er aan toekomt, wij geen pauperisme te vreezen zouden hebben; daaruit wilde ik dan als practisch gevolg afleiden: *laat dan het Christendom dien invloed oefenen; en hindert het, door uwe verordeningen op het onderwijs niet, het aankomend geslacht zijnen geest in te storten, en dien geest in hetzelve werkdadig te maken.*

Daar zijn andere lieden, die de oorzaak der tegenwoordige beroeringen en verwoestingen niet zoo zeer in het pauperisme, dat zij slechts voor middel houden, maar in de onmatige zucht naar vrijheid, in hun oog naar losbandigheid, zoeken. Daarom verklaren zij zich heftig tegen regtstreeksche verkiezingen van de leden der wetgevende Kamers; daarom schrikken zij bij de woorden: deelneming des volks aan de regering; daarom klagen zij over de

vorderingen der demokratie, die helaas! in onzen tijd niets anders schijnt te zijn dan de heerschappij van dolle straatjongens en van het woest gemeen — eene bloedige anarchie. Wij, voor ons, ofschoon overtuigd dat voortgang in de vrijheid wenschelijk, en, althans hier te lande, ook zonder storing, zonder verzwakking der orde mogelijk is, wij zijn het evenwel zelfs met die tegenstanders der demokratie in zoo verre eens, dat wij de noodzakelijkheid en pligtmatigheid van ondergeschiktheid en gehoorzaamheid des menschen aan den mensch erkennen, terwijl we in de loochening daarvan niet het streven van eene aan de menschelijke maatschappij passende vrijheid, maar het oproerig trachten naar losbandigheid, en het omwerpen der door God gestelde orde zien; wij erkennen al verder met hen, dat al te talrijke genootschappen, clubs en benden, welke die losbandigheid willen invoeren, over *Europa* verspreid zijn, en dat een hunner krachtigste middelen gelegen is in de vrije drukpers. Maar wanneer de ultra-conservatieven beweren, dat *derhalve* de pers in boeijen geslagen, de invloed des volks op de wetten en de regering gehinderd, de voortgang in de vrijheid gestaakt moet worden, dan verschillen wij hemelsbreed van hunne bewering. En waarom? Niet slechts omdat wij in *die* middelen tot behoud eene strekking zien om de krachten van het goede gedeelte der bevolking te neutralizeren; om bij hetzelve, daar het zich gekrenkt voelt en de zucht naar oligarchische overheersching vermoedt, eene apathieke houding, — krachtige aanmoediging voor de anarchisten —, te doen ontstaan; om op den dag, wanneer de conservatieve bataillons en de oproerige communisten en anarchisten tegen over elkander mogten staan, het goede gedeelte der bevolking, — hier uitgenoodigd door den zoeten naam

van vrijheid, ginds teruggestooten door den barschen toon der *grooten* en door zijn aangeboren afkeer van militair geweld tegen land- en stadgenooten, — op het oogenblik des strijds, na het ongelukkig vallen van eenige onschuldige nieuwsgierigen door de kogels van de verdedigers der orde, partij te doen kiezen voor hetgeen de *grooten* en de burgerman zelf met den naam van het *gepeupel* plegen te bestempelen; niet alleen *hierom* verschillen wij van die bewering der ultra-conservatieven; maar vooral ook omdat die heeren, een uitwerksel voor hoogste oorzaak nemende, een resultaat van het slecht beginsel voor het beginsel zelf aanziende, een oorlog willen voeren, waarin zij, na aan het goede beginsel de handen gebonden te hebben, met ongelijke krachten ten strijde moeten trekken en ongetwijfeld zouden bezwijken; maar ook omdat wij geen absolutisme willen, zoomin uit de hoogte, als uit de laagte; omdat wij God alleen als absolute overheid, absoluten regeerder erkennen, van Wien alle overheid en alle magt om te regeren uitgaat, en tegen Wiens hoogsten wil geen verbindende wil denkbaar is. Waarin God ons vrij wil, daarin zijn wij vrij, en daartoe hebben wij krachtens die vrijheid ook regt, trots alle absolutisten, zij mogen van monarchischen, constitutionelen, aristokratischen, demokratischen of anarchischen stempel zijn.

O ja, het Christendom heeft aan allen, die in de maatschappij magt oefenen, veel, zeer veel te leeren, zoo tot hun eigen behoud als tot welzijn der maatschappij; het heeft veel te leeren, zoowel aan de leden van wetgevende en constituerende vergaderingen, als aan koningen; zoowel aan de staatsbeambten door een vorst benoemd, als aan hen, die hun mandaat van kiezers of stemgeregtigden ontvangen. Boven hen allen staat de eeuwige wet van orde;

boven hen allen de wet, die pligt en regt regelt. Slechts binnen de lijnen dier regeling hebben zij pligt en regt, om op hunne beurt te ordenen en te regelen, dat is te gebieden en te verbieden: daar buiten houdt met hun regt ook hun pligt op. Die grenzen niet eerbiedigende, randen zij de regten van anderen, en maar al te vaak de regten der maatschappij aan, dat is, zij die tot ordenen gesteld zijn, voeren de wanorde in: en helaas! de van boven ingevoerde wanorde wordt aanleiding tot de niet zelden veel vreeselijker wanorde, die van beneden uitgaat. Voorwaar, indien de magthebbers, naar 't gebod des Christendoms, steeds het oog gevestigd hielden op de uitgestrektheid hunner pligten, en op de grenzen hunner regten; indien zij 't zich steeds voor den geest bragten, dat waar aan hunne zijde het regt van gebieden ophoudt, daar ook aan de andere zijde de pligt van gehoorzamen eindigt; indien zij het wilden beseffen, dat noch personen, noch zaken, noch regten, noch vrijheden aan hunne willekeur onderworpen zijn, maar dat de opperste Bestuurder, tegenover regt en pligt der overheden, vrijheden en regten der onderdanen geplaatst heeft; indien zij daarenboven wilden begrijpen, dat de goddelijke majesteit, door de overheid onder de menschen af te spiegelen, niet alleen magt en regtvaardigheid, maar evenzeer wijsheid en goedheid is; dat zij tot haar goed doel goede middelen aanwendt, van niemand, die tot dat doel moet medewerken, meer eischt dan hij, de hem verleende gaven in aanmerking genomen, doen kan, en dat zij zelfs ten aanzien van het straffen der overtredingen, zoo lang de hoop op verbetering des overtreders niet verloren is, niet alleen met de uiterste langmoedigheid en verschooning te werk gaat, maar ook aanleiding en hulpmiddelen tot die verbetering verschaft;

indien zij diep doordrongen waren van die groote waarheid, dat *alle magt van God komt* (1), en dat, gevolgelijk, alle magt, aan menschen gegeven, middel is tot het doel Gods; indien zij dit alles en 't geen er mêe verbonden is steeds ernstig bedachten en levendig gevoelden; zoude dan die zucht naar losbandigheid, naar 't vernielen der troonen, 't verlagen van 't gezag, 't verderven der gezaghebbers, zoo algemeen verspreid kunnen zijn? Zouden wij die tooneelen van onderlinge verdelging, waarbij wij thans ijzen, wel behoeven te aanschouwen?... Ik mag hier herhalen wat ik over de verhouding van rijken en armen gezegd heb: thans is de verhouding tusschen het gezag en de ondergeschikten vijandig, dan zou zij vreedzaam en vertrouwend zijn.

Om hier eene ligt te vermoeden opwerping te voorkomen, haast ik mij te zeggen, dat het bestaande, inderdaad vreeselijke bederf der volken, grootendeels in het bederf van de hoofden der maatschappij — monarchen en grooten — zijn oorsprong heeft; dat evenwel de volken van *Europa* in verre na zóó bedorven niet zijn als sommigen schijnen te gelooven; maar dat de vrij algemeen gevolgde wijze van regeren het goede element onderdrukt heeft, door deszelfs werking, waarvan men reactie vreesde, in bedwang te houden, te voorkomen en te verlammen: daar oogst men nu betreurenswaardige vruchten van, nu de goeden, aan eene gedwongen rust gewend, geene geoefende, geene geörganiseerde krachten tegen het kwaad kunnen overstellen; nu zij, overvallen en verschrikt, zich al meer en meer terug trekken en schuilplaatsen gaan zoeken, of, wanneer zij nog eenigen moed overhouden, elkander in radelooze

(1) Rom. XIII.

verbijstering vragen: wat moeten, wat kunnen wij doen? Schroomelijke verantwoordelijkheid voor die regeringen en wetgevende kamers, welker streven slechts daar heen ging om alle uitbarsting voor te komen of te onderdrukken, terwijl zij het kwaad zelf lieten bestaan, lieten groeijen en bloeijen, maar integendeel aan het goed geen vrijheid lieten om het kwaad te bestrijden. Die rampzaligen! nu roepen zij, ten einde zich te verschoonen: de volken zijn bedorven; het regeren is onmogelijk geworden. Zij ontzien zich zelfs niet, soms te zeggen: de Paus is aan de zaak der orde ontrouw geworden; de hervormingen, door PIUS IX ingevoerd, zijn een spoorslag tot de omwentelingen geweest. Neen, gij mannen van de stoffelijke belangen, gij mannen van den afgetrokken staat en zijne almagt, neen, gij moogt de schuld niet op PIUS, niet op de volken leggen; op u en op uwe gelijkdenkende en gelijkhandelende voorgangers drukt die schuld voornamelijk: zij drukt op hen, die de werking der godsdienst verlamd, en de werking van den geest des kwaads vrijgelaten en ondersteund hebben; op hen, die de scholen aan den invloed der godsdienst onttrokken, en de opvoeding in de scholen overgebragt hebben; op hen, die niet eens hebben toegelaten, dat de godsdienst toch ook scholen had, waar zij althans een gedeelte van het aankomend geslacht kon behouden; op hen, die het gansche onderwijs ontchristelijkt en de jeugd in handen van onchristenen of van naamchristenen hebben overgegeven; op hen die, terwijl zij, hier door middel der censuur, ginds door literarische cameraderie, elders door andere middelen, de goede voortbrengselen der pers tegenwerkten, de verspreiding van hare afschuwelijkste voortbrengselen hebben bevorderd, aan de opvoering, in den schouwburg, van de ontzedelijkendste tooneelstukken hebben toegejuicht, en de

auteurs van zulk ontuig met de versierselen, alleen voor uitstekende verdiensten bestemd, hebben omhangen; op hen, die, aan 't roer van den Staat gezeten, niet zelden door een schandelijk gedrag, het gezag hebben verlaagd en als met slijk doen overdekken; wier veilheid en omkooping zonder schaamte was; na wier bestuur eene beroofde en berooide schatkist, als eene les voor het volk, achterbleef. Op de zoodanigen en hunne handlangers kleeft voornamelijk de schuld, niet op PIUS: PIUS heeft even als zijne voorgangers eerbied en gehoorzaamheid aan de wettige overheden gepredikt, maar tevens het voorbeeld gegeven van een souverein, die, wel ver van een niet meer aan de behoeften der maatschappij voldoenden staat van zaken hardnekkig en zelfzuchtig vast te houden, integendeel zulke veranderingen en verbeteringen invoerde, als door het heil des volks gevorderd werden, en met de achtbaarheid en hoogheid des gezags bestaanbaar waren.

En de volken? Ja, zij hebben mede schuld. Gedeeltelijk hebben zij zich de ware beginselen, zonder welke de maatschappelijke orde vergaan moet, laten ontrooven, zich laten misleiden en — 't geen noodwendig volgen moest — tot booze daden laten verleiden: gedeeltelijk hebben zij zich aan 't gezag aangesloten, maar tevens het gezag gevleid, boven zijne eigenlijke bestemming opgevijzeld, de vrijheden en regten niet genoegzaam geschat, niet behoorlijk verdedigd, en alzoo het gezag buiten zijn kring gelokt; of zij hebben althans in stilte toegezien van den eenen kant, dat de goddeloosheid, en daarmede de geest van wanorde zich al meer en meer verspreidde; van den anderen kant, dat het gezag in allerlei dwalingen verviel, en daardoor der revolutie voorwendsel op voorwendsel aan de hand deed; de minst schuldigen zijn zij,

die, in hunne bijzondere belangen verzonken en overigens een zedelijk en godsdienstig leven leidende, zich met de algemeene zaak niet verder inlieten dan om over de toenemende ondeugd en over de zware belastingen te klagen.

Het ontbrak wel niet geheel aan waarschuwende stemmen; daar waren er steeds, die aan de magthebbenden en aan de ondergeschikten den verderfelijken gang der maatschappij aantoonden; daar bestond nog wel eene magt, tegen dat bederf opgewassen, eene maatschappij in staat om de burgermaatschappij voor ondergang te behoeden, om het goede beginsel in de harten van 't aankomend geslacht te doen wortel vatten en gedijen; maar zoodanig was de verblindheid in hoogere en in lagere kringen, dat men noch naar de stem der waarschuwenden hoorde, noch vooral aan de Kerk die vrijheid van werken wilde laten, die zij, om *Europa* van de dreigende revolutie te redden, behoefde. Bevordering van verlichting en beschaving, onderwijs en opvoeding, daarmede zou men de maatschappij gelukkig maken: en dat was nu de taak van den Staat, met uitsluiting der Kerk. De Staat maakte zich dan ook alom meester van de scholen, zoo lagere als middelbare en hoogere; hij plaatste er onderwijzers in, die vooral tegen godsdienstige dweeperij, tegen bijgeloof, tegen bedrog der geestelijkheid moesten ijveren, en die veelal ook niet nalieten om *die* verlichting, welke tegen het Christendom regtstreeks overstaat, uit al hunne magt te bevorderen. De Kerk mogt in de school niet verschijnen, of zoo haar dit nog, zoo als in vele oorden van *Duitschland*, met name in *Oostenrijk*, niet geheel ontzegd werd, dan moest zij toch komen als ondergeschikte van den Staat, en zich wel wachten van haren invloed op de jeugd een stroobreed verder uit te breiden, dan de Staat goedvond haar te veroorlooven.

Men liet haar niet eens vrij in hare heiligdommen, niet eens in de opleiding harer eigene dienaren. Neen, zoo kon de Kerk *Europa* voor de tegenwoordige gruwelen niet behoeden; slechts kon zij den kern behouden, waaruit eenmaal wederom een heerlijke boom zal voortspruiten. Intusschen heeft de nieuwe wijsheid hare vruchten gedragen. De scholen hebben hare leerlingen, na afgelegd examen, in de maatschappij geworpen. En wat zijn nu die leerlingen? Wat is hun geest? Wat hun streven? Het vlietende bloed en de rookende puinhoopen mogen het antwoord geven.... Willen wij eene klasse dier leerlingen wat nader beschouwen? Let dan op de zonen van karig bezoldigde ambtenaren; op de zonen van ouders, die, zelve onder gunstiger omstandigheden de wereld ingetreden, maar nu aan hunne kinderen geene of slechts onbeduidende bezittingen of kapitalen kunnende nalaten, alles aan derzelver opvoeding hebben te koste gelegd; let ook op die talrijke jonge mannen en jongelingen, afkomstig uit den geringeren burgerstand, welke, nadat zij op de scholen zekere oppervlakkige, in hunnen kring noodelooze, maar daar toch bewonderde, kundigheden hadden opgedaan, besloten hebben een anderen weg te volgen dan hunne ouders deden, en welke zich nu aan alle bureaux, aan alle kantoren, bij het staatsbestuur, bij de gewestelijke en gemeentelijke besturen, bij alle industrieële en handelsondernemingen, verdringen, ten einde eene aanstelling te bekomen. Wat zijn nu die leerlingen der staatsscholen, dier scholen, waar de godsdienst den haar toekomenden invloed niet mogt oefenen? Een Hoogduitsch tijdschrift (1) geeft er deze schets van:

«Ofschoon zij een fijner kleed dragen, hoewel hunne

(1) Historisch-politische Blätter. 22· Band. 4ᵉˢ Heft.

taal beschaafder is, en de aanspraak, die zij maken, als ook hunne behoeften grooter zijn, zoo is toch hun nood veel drukkender dan die der arbeidende klasse, en hun lot is daarom des te treuriger en harder. Tot de pen verwezen, zijn zij op de drukpers, inzonderheid de dagbladpers, als op een veld ter bearbeiding, gevallen. In hunne rijen telt men niet weinig talentvolle en hoogst bruikbare krachten, aan welke vaak niets ontbreekt dan een geschikte werkkring. Zonder twijfel vordert dan ook hun bezwaarvolle toestand, welke zeer dikwijls een nog treuriger toekomst te gemoet gaat, even zoowel als de toestand der arbeidenden, alle oplettendheid van den kant der gouvernementen en der kamers. Maar even ligt ziet men ook in, dat zich juist uit hun midden de gevaarlijkste menschenklasse moest vormen, de pest van onzen tegenwoordigen toestand, de kweekschool der laagste en verderfelijkste demagogie. Wij bedoelen namelijk dat fijner *gemeen*, hetwelk innerlijk ruwer en bedorvener is dan het gewoonlijke; die halfbeschaafden, welke, zonder godsdienstigen en zedelijken grond, zonder middelen, zich geworpen zien in het leven en in een tijd van losheid, opzetting, twijfelzucht, hoogmoed, genotbegeerte; welke dan in den strijd met nood en ellende, en in slecht gezelschap, alles verliezen, en nu, haat en nijd in 't hart en de ziel vervuld hebbende van ontevredenheid over een toestand der maatschappij, die hun slechts jammer en ontbeering bood, terwijl vaak de onwaardigsten met rijkdom, eer en genietingen overladen werden, — zonder geloof, zonder vaderlandsliefde, zonder huiselijke verknochtheid, in zedelijk opzigt diep gezonken, naar zingenot watertandend en naar wraak dorstend, geen ander streven kennen dan naar omkeering en verwoesting. Daarvoor fanatisch

ingenomen, wijden zij er alle talenten aan toe, waarmede God hen gezegend heeft, en wenden zij er al de kunstgrepen van leugen en bedrog en van helsche boosheid toe aan, die zij in de maatschappij der menschen, in een liederlijk en misdadig leven geleerd hebben. In hen, opvolgers van die omzwervende landsknechten, soudeniers van alle heeren en partijen, vindt dan ook iedere revolutie bereidwillige werfofficieren en hopluiden. En zij zelve vinden bondgenooten in alle ontevredenen, in alle onrustige geesten, welke, ofschoon in betere omstandigheden dan zij geboren, door den zwijmel dezes tijds aangegrepen zijn, alsmede in allen, welke door het euvel, dat een langdurige, in werkeloosheid ontaarde vrede heeft veroorzaakt, aangestoken, met zich zelven, met God en met de wereld in onmin geraakt zijn, of door eene brandende, onbevredigde eerzucht verteerd worden. Als slagvaardig heir, door hen tegen de bestaande maatschappelijke orde, inzonderheid tegen haar drukkendst voorregt, den eigendom en het huisgezin, aan te voeren, kiezen zij natuurlijkerwijze het hun in nood verwante proletariaat der arbeidende klassen, met zijne duizenden van armen en vuisten. Zij behoeven het slechts voor hun plan eener algemeene omkeering te winnen, het te organiseren en te wapenen, om bij hetzelve, in eene overwinnende revolutie, de heerschappij te bemagtigen, en deelings-commissarissen te worden tot het wegnemen van de ongelijkheden des eigendoms.» Hierop laat het bedoelde Tijdschrift eene fiksche teekening van hun heilloos woelen en werken volgen, die wij echter niet kunnen overnemen, maar die de schroomelijke ongodsdienstigheid, bedorvenheid, boosheid dezer kweekelingen van de Scholen zonder godsdienst al duidelijker te beschouwen geeft.

Zal men nu, nadat uit die bron zulke vergiftigde wateren blijken te vloeijen, haar stoppen willen? Zal men voortaan aan de godsdienst de gelegenheid willen laten om de jeugd met de ware beginselen van deugd en orde te doordringen? Zal men althans in ons Vaderland, waar nog orde is, en waar men op haar behoud prijs stelt, dit noodzakelijk middel tot het duurzaam maken der orde willen aanwenden? Wij zullen het weldra weten: de tijd is niet ver af, wanneer eene wet op het onderwijs ons zal komen verklaren, wat men verstaat onder *vrijheid om onderwijs te geven*, en onder *eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen* in de scholen van den Staat; wij zullen dan weten of het onderzoek naar de bekwaamheden van hem, die verlangt te onderwijzen, en het toezigt door den Staat te voeren, verwrongen zullen worden tot middelen om het echt godsdienstig onderwijs, door verlamming der vrijheid, te weren, en alles weer naar dat onding, het algemeen Christendom der Maatschappij tot nut van 't algemeen, heen te drijven; wij zullen dan zien, of de eerbiediging van ieders godsdienstige overtuiging ook eerbiediging zijn zal van deze overtuiging: geen goed, tot deugd vormend onderwijs, zoo het niet door en door godsdienstig is.

Eenige vrees ten dezen aanzien blijft bij ons bestaan, omdat de voorstanders der schoolverordeningen van 1806, ook na al het gebeurde, nog den bedenkelijken moed hebben om te beweren, dat de beginselen en de geest dier verordeningen in stand moeten blijven; dat geene *geloofsleer* in de openbare scholen mag binnen dringen; dat het tot bereiking van het doel der school genoeg is, aldaar door onderrigt in de *christelijke zedeleer* de kinderen tot beoefening der christelijke en burgerlijke deugden op te

leiden; dat de school alsdan eene inderdaad godsdienstige, christelijke school is, welke hoedanigheden zij verliezen zou, naarmate zij onder het bereik der Kerk kwam. Het is nog altoos hunne meening, dat de opvoeding aan de School, de geloofsleer aan de Kerk behoort, en dat School en Kerk volkomen gescheiden moeten blijven; waaruit volgt, dat de Kerk met de opvoeding niets te maken heeft, of dat de Kerk en hare geloofsleer, ten aanzien der opvoeding, aan de School ondergeschikt zijn. Dit durven zij beweren in spijt der gebeurtenissen, en in 't aanzien van het pauperisme, en van de wanorde der geesten.

Wij die verlangen, zoo veel in ons vermogen is, bij te dragen tot voortplanting der behoudende, aan de godsdienst ontleende, beginselen; en die noch christelijke godsdienst, noch christelijke zedenwet kunnen denken zonder christelijke geloofsleer; die de zedenwet, van de christelijke geloofsleer gescheiden, aanzien als een gebouw zonder grondslag, onder welks puinhoopen de bewoners eenmaal verplet moeten worden; wij willen ons beijveren om de aangeduide dwaling te bestrijden, en zullen tot dat einde doen gelden eenige opmerkingen *over het verband tusschen Godsdienst, Geloofsleer en Zedenwet.* Wij zullen toonen, dat de Christelijke Godsdienst zich het regt om de zedenwet af te kondigen niet kan laten ontnemen, wijl zij van de verpligting dier afkondiging niet kan ontslagen worden; dat zij geene zedenwet kan verkondigen dan als gevolg en deel van hare geloofsleer; dat eene zedenwet, van de christelijke geloofsleer afgescheiden, geen waarborg van christelijkheid oplevert, en geen kracht, waardoor zij leven kan, bezit. Zoo zal het blijken, dat, wil men inderdaad de jeugd, op de Scholen, tot deugdzame, christelijk gezinde menschen vormen, de godsdienst en de geloofsleer daar toegang en

een ruimen werkkring moeten hebben; dat zonder dit geen vormend godsdienstig en zedelijk onderwijs bestaan kan.

Men zal, zoo vertrouwen wij, nu wel overtuigd zijn, dat het onderwerp, door ons opschrift aangeduid, teregt thans behandeld wordt. In dit vertrouwen vangen wij den voorgenomen arbeid aan.

DE COMMUNISTEN

VAN

VROEGEREN TIJD.

Het gebeurt meer, dat, wanneer eene opinie veld wint, tot dadelijkheden begint op te roepen, of op eene andere wijze de algemeene aandacht tot zich trekt, men haar als nieuw ontstaan beschouwt en hare jongste voorstanders voor hare uitvinders schijnt te nemen. Dit is ook eenigzins het geval met de opinie, dat, dewijl alle leden der maatschappij gelijk zijn, er geen eigendom mag bestaan, maar alle goederen, vooral de onroerende, onder de burgers gelijkelijk moeten verdeeld worden. Deze opinie, of het *Communisme*, eerst veronachtzaamd, zelfs bespot, maar allengs, naarmate de armoede van het zoogenaamde proletariaat al dreigender houding aannam, ten schrikbeelde geworden, is door eenige vervoerden als de openbaring van eenen FOURRIER, CABET, PROUDHON en anderen uitgeroepen; eene nieuwere vermeer-

derde uitgave van het *Dictionnaire de Théol. par l'abbé Bergier (Lille, 1844)* noemt het *Communisme* eene *secte nouvelle*. Indien het vòòr vier jaren werkelijk eene *sekte* was, mogt het als zoodanig nieuw heeten; maar deszelfs beginselen hadden reeds eeuwen te voren hunne verdedigers en, naauwelijks een menschenleven geleden, zelfs eene, althans gedeeltelijke, uitvoering gevonden: men denke slechts aan de secularisatie der geestelijke goederen, gelijk het heette, ten algemeene nutte.

Altijd zijn er geweest, die de ware of schijnbare wanverhoudingen, die, trouwens, in eene maatschappij, uit menschen bestaande, niet kunnen uitblijven, opmerkten. Ook de gewijde harpzanger van *Ps.* LXVII klaagt over de levensgenoegten en rijkdommen diergenen, welke ze het minste waardig schenen. «Te vergeefs», zeide hij in zich zelven, «te vergeefs heb ik dan mijn hart in de geregtigheid geoefend en heb ik mijne handen onder onschuldigen gewasschen. Ik werd immers toch, den geheelen dag door, met geesels geslagen en mijne kastijding begon reeds met den dageraad.» Zoo peinsde hij, terwijl hij, met groote inspanning van geest, dit moeijelijk geheim van Gods voorzienigheid trachtte te begrijpen. Eindelijk trad hij Gods heiligdom binnen: eene genadige straal der goddelijke Wijsheid helderde die duisternis op, en nu leerde hij dit tijdelijke uit een geheel ander oogpunt beschouwen: hij beoordeelt het naar deszelfs uiterste; hij schat het naar deszelfs waarde voor de eeuwigheid. Wat hem vroeger zoo benijdenswaardig toescheen, is hem nu eene ijdelheid, een gemoedsbedrog, een onheil. «Mijn geluk,» roept hij ten slotte uit, «is Gode getrouw te zijn en mijne hoop in den Heer mijnen God te stellen;» en de eerste woorden, waarmede hij nu de vruchten zijner overdenking, tot stichting van anderen,

opteekent, zijn: «Hoe goed is God voor diegenen in *Israël*, die regtvaardig van harte zijn!

Niet zoo getroost in God en zoo onderworpen aan Zijne voorzienigheid eindigden de mijmeringen der wijsgeeren, die de openbaring niet tot leidsvrouw hadden; zij klommen met hunne beperkte en verdoolde rede niet tot het wereldbestuur van den Schepper en Heer van alles op, wisten het herkomelijke en het daarop gegronde regt niet te eerbiedigen, en hun redmiddel was, niet de verbetering, maar de omkeering van het bestaande. En wat willen zij daarvoor in de plaats stellen? Eene denkbeeldige wereld, gebouwd op abstractiën. Daarin beloofden zij een onbewolkt geluk; dàar zou het leven der volmaakt gelijke burgers, zonder door zielskwalen meer geschokt te worden, een waar genot zijn; daar zou ieder burger, boven alle heersch- en hebzucht verheven, zuiver ten algemeene nutte leven en uit het algemeene goed slechts zooveel vorderen, als hem voor zijn aandeel rekenkundig toekwam, of als hij voor zijne eenvoudige behoefte, of tot vervulling van zijnen bijzonderen burgerpligt noodig had. Zoete droom, maar heillooze theorie! Zou het haren dichters en verkondigers wel allen daarmede ernst zijn geweest?

Pythagoras behoort eigenlijk niet tot dit getal. In het openbaar vergenoegde hij zich, gelijk ook socrates deed, met de ondeugden der heerschzucht en gierigheid te bestrijden. Van zijne vertrouwelingen echter, wien hij zijne geheime leer blootlegde, vorderde hij meer: hij zonderde hen tot een eigen gezelschap af en deed daarin het gemeenschappelijk leven onderhouden, niet bloot in dien verstande, dat zij te zamen en onder dezelfde tuchtregels woonden, maar zij moesten ook, als broeders, als kinderen van hetzelfde huisgezin, alles onder elkander deelen: ieder ont-

deed zich dan van zijne bezittingen en gaf die aan de gemeenschappelijke schatkist over, met welker administratie eenigen, die daartoe bekwaam waren bevonden, opzettelijk belast waren. Maar deze afstand geschiedde vrijwillig en duurde naar verkiezing voort: wanneer de Pythagoreër het gezelschap verliet, werden hem zijne vorige bezittingen uitgekeerd. Daarenboven was PYTHAGORAS zeer kiesch in het aannemen zijner «Cenobieten» (zòò werden zijne vertrouwelingen genoemd). Hij sloeg hen eerst, volgens het verhaal van JAMBLICHUS, met groote menschkundigheid, naauwkeurig gade, beproefde en oefende hunnen geest en hun gemoed; hun slechts, die, na genoegzamen proeftijd, voor 's wijsgeers leefwijze bekwaam waren bevonden, stond de toegang tot de communiteit open: de anderen werden afgewezen. PYTHAGORAS was er dus verre van af, die gemeenschap van goederen, welke slechts voor zijne keurlingen bestemd was, tot eene algemeene wet der maatschappij te maken. Hij beschouwde eindelijk dien tuchtregel, uit een ascetisch oogpunt, als een tegengift tegen hebzucht, ook als een bevorderingsmiddel der onderlinge broederlijkheid, waarschijnlijk ook wel als een verhooging van zedelijkheid, en dat wel bepaaldelijk voor zoodanigen, die zich tot hooger dan gewone deugd bestemmen; maar het geluk zelf van den Staat en diens burgers deed hij er niet van afhangen.

Doch niet alle Pythagoreërs bleven binnen de palen van hunnen stichter. De theorie van HIPPODAMUS althans bragt de gemeenschap van goederen uit de engere zamenleving van broederlijke vrienden in het openbaar burgerlijk leven over. Maar algemeener bekend zijn de dichterlijke droomen van PLATO. Hij wilde de burgers van zijn «Gemeenebest» in onderlinge gelijkheid doen leven, zòò echter, dat zij,

overeenkomstig de drie krachten, die zich in ieder mensch bevinden, te weten: het verstand, de moed en het begeervermogen, in drie klassen zouden verdeeld zijn; in bestuurders, krijgers en handwerkslieden. Onder welke klas iemand zou gerangschikt worden, moest aan het oordeel van den Staat worden overgelaten. PLATO's gemeenebest zou alzoo op den voet eener engere broederschap bestuurd worden; hij verklaarde zich dan ook tegen eene sterke vergrooting van hetzelve, omdat hij daar gevaar voor de eenheid inzag. Het zal dus wel geene verwondering baren, dat hij ook de gemeenschap van goederen voorschreef en aanbeval, zelfs den naam van eigendom uit de zamenleving te verbannen. Gaarne gelooven wij, dat de bedorvenheid, in wier midden PLATO leefde, hem naar verbetering deed verlangen en die wijsgeer, welke zoo zeer bij idealen leefde, in zijne mijmeringen er toe gebragt werd, zich, in zijne verbeelding, eenen volmaakten Staat te scheppen; maar onmogelijk kan hij door die hersenschimmen, hoe betooverend ook, zoo zeer bedwelmd zijn geworden, dat hij niet bedacht zou hebben, of zijn gemeenebest wel met gewone menschen, zooals hij die uit de geschiedenis en eigene ondervinding kende, zou te bevolken zijn geweest, of van waar elders hij de burgers zou kunnen bijeen brengen, met wie hij de wonderen zijner inbeelding, die hij tegen de droevige werkelijkheid der Atheensche beschaving stelde, in uitvoering bragte. Of, indien wij, uit ingenomenheid voor PLATO's wijsheid, ons in dit punt ten zijnen aanzien bedriegen, zoo moet hem toch zijne teleurstelling aan het hof van DIONYSIUS te *Syracuse*, van al die voorspiegelingen uit het rijk der onmogelijkheden onttooverd hebben. Zoo ergens, dan zou men in de Romeinsche republiek, onder de moedige en magtige volkstribunen, voor wier invloed

op de wetgeving het eigendomsregt niet altijd heilig was, de invoering van de gemeenschap van goederen verwacht hebben. Reeds had LICINIUS doen bepalen, hoeveel lands een burger mogt bezitten; maar hij zelf moest wegens de overtreding dier wet gestraft warden; eindelijk geraakte de wet geheel in onbruik en de pogingen der GRACCHUSSEN om haar wederom in werking te brengen, kostten hun het leven.

Men heeft, en dit was de toeleg vooral der latere Communisten, de theorie aangaande de gedwongene gemeenschap van goederen en de uitsluiting van alle regt van bijzondere personen op eigendom, aan het Christendom willen opdringen. De Communisten zullen dan het Evangelie beter begrepen hebben, dan de Apostelen dit, ofschoon onder den bijstand des H. Geestes, hebben gepredikt en geleerd te onderhouden?! Het Christendom erkent het bijzonder eigendomsregt, handhaaft de tien geboden en wil geene zedelijke verbetering der wereld, ingeleid door de overtreding van: «Gij zult niet stelen,» en gebouwd op voortdurend genot van onregtvaardig goed; het tracht ons tot onschuldige kinderen, niet tot grijpende wolven te maken; het predikt armoede van hart, maar om ons, zoowel tegen waanwijsheid te waarschuwen, als tegen vrekheid; het leert ons, het hart van de wereldsche rijkdommen te onthechten; maar de beoefening dier deugd bestaat daarin, dat wij eene verstandige geringschatting van onze eigene goederen aan den dag leggen, maar niet, dat wij ons zelven ten koste van anderen met levensgemakken omringen; het legt ons eene broederlijke liefde op, namelijk, om onzen evenmensch naar ziel en ligchaam wèl te doen, niet om hem met geweld te berooven. Wel heeft de christelijke liefde in, dat de ellende der behoeftigen

zoo veel mogelijk geleenigd en de armoede zelfs geweerd worde; maar dit moet door vrijwillige aalmoezen gebeuren en, dit getuigt de geschiedenis, waar de Kerk vrij is, zal zij het niet aan allerlei stichtingen van liefdadigheid laten ontbreken; de wettelijke armentaxen zijn daarentegen het gevolg van de verkoeling der liefde en van de vernietiging harer verblijven. De geest des Christendoms spoort ook, ter volmaakte beoefening der liefde en zelfverloochening, tot het gemeenschappelijk leven, in daartoe opzettelijk gestichte huizen van afzondering, aan; maar juist uit die afzondering is het tevens blijkbaar, dat het die leefwijze niet aan allen oplegt. Heil den Staat, die, in den geest des Christendoms tredende, zulke zamenwoningen van dienaren Gods bevordert! Onder velerlei ander nut, wat de kloosters aan de maatschappij bezorgen, kunnen haar eenige geestelijke orden ten voorbeelde der organisatie des arbeids verstrekken.

Intusschen trof het Christendom, bij zijne eerste verschijning op de wereld, de oude communistische voorspiegelingen aan, welke, aan eene pantheïstische wereldbeschouwing klevende, sedert PLATO, steeds eene min of meer verklaarde deelneming vonden. Maar dergelijke leeringen waren zoo weinig die des Christendoms, dat het die integendeel, bij zijne ergste vijanden, te bestrijden had. Men ziet ze namelijk bij de Gnostieken gehuldigd, inzonderheid bij de sekte van KARPOKRATES, wiens zoon EPIPHANES, op gemeenschap van goederen en ook van vrouwen aanhield. Maar de omstandigheid, dat men dit van vele anderen zoo uitdrukkelijk niet aangeteekend vindt en dat EPIPHANES bepaaldelijk op het eiland *Cephalonia* aan zijn plan werkte, stemt wel voor de meening, dat, ofschoon de gnostische overspanning en valsche begrippen van zedelijke volmaakt-

heid naar zoodanige gemeenschap heên wilden, de invoering daarvan echter niet op ruime schaal gewaagd, maar slechts dààr beproefd werd, waar de engheid van plaats der groote uitbreiding van het gemeenebest, waar reeds PLATO tegen gewaarschuwd had, in den weg stond.

Er waren nog anderen, die, ofschoon zij de werkelijke invoering van de gemeenschap der goederen en van de volkomen gelijkheid niet vorderden, haar echter tot hun ideaal eener volmaakte wereld hadden gemaakt en zich ook met hare eindelijke bewerkstelliging vleidden. Dit waren de Millenarissen of Chiliasten, zij, die den volken het, op het einde der wereld te verwachten, duizendjarig rijk van CHRISTUS voorspelden. Dit rijk zou namelijk nog een aardsch zijn. Daarin zou de Evangelische verbroedering over geheel de aarde heerschen; geene verdeeldheid zou er onder de menschen meer gezien worden, geene ongeregelde hartstogt, geene afgunst, geen haat, geene wanorde bestaan. Overal eendragt en eenheid. Zelfs zou de stoffelijke wereld veranderd zijn: de hemel zou van onweders zuiver blijven, de zee niet meer door stormen geteisterd worden. De tijd heeft ook over deze verrukkingen der begoochelde verbeelding regt gesproken; ofschoon er bij velen een gematigder vooruitzigt op eene vreedzame toekomst tegen het einde der eeuwen is blijven bestaan; de chiliastische droomen zijn gelijk luchtverschijnsels verdwenen, en de reeds gevestigde overtuiging, dat er onder de kinderen van ADAM geene volmaakte wereld te verwachten was, behield haar burgerregt.

Desniettegenstaande werden, gelijk meer andere oude vooroordeelen, ook de communistische gedurende de middeleeuwen niet geheel opgegeven. Men vindt hen vooral bij de Picarden in *Boheme* in meer ontwikkelden staat terug:

deze geestdrijvers preekten wederom gemeenschap èn van goederen èn van vrouwen; terwijl het verzet tegen het bestaande regt van eigendom zich voordoet in de stellingen van WIKLEF: dat de doodzonde iemand het regt op zijne goederen en den vorsten het regt op de souvereiniteit doet verliezen, en dat de Kerk noch de geestelijken eenige goederen mogen bezitten, zoodat de vorsten verpligt zijn, hun die te ontnemen; welke stellingen, inzonderheid die tegen de magt der vorsten in doodzonde en tegen het eigendomsregt der Kerk en hare geestelijken, in WIKLEF's volgelingen in het Duitsche rijk, JAN HUSS en zijne leerlingen, ijverige voortplanters vonden.

Zulke gevoelens dreigden echter destijds de bestaande orde nog niet met een werkelijk gevaar; zij vonden wel in de baatzucht van eenigen, maar in de armoede van duizenden nog geen weêrklank. Nu en dan waarden zij wel eens in een wijsgeerig hoofd rond, maar 't is een zwak van den mensch (en de wijsgeer is er niet altijd boven verheven), dat hij zich, ook in een helder ontwaakten toestand, met droombeelden bezig houdt: dat buiten de werkelijkheid omzweven, is hem voor die oogenblikken eene soort van verlustiging: op dergelijke wijze is, bloot om het voorbijgaande genot der bespiegeling en niet om het praktisch nut der zaak, ook wel uit theoriën, die wij thans Communistische noemen, menig luchtkasteel gebouwd, zonder dat de architekt zelf geloofde, dat zulks ooit door menschenhanden kon worden opgetrokken. Dit was zekerlijk het geval met den wijzen kanselier van *Engeland*, THOMAS MORUS, en ook wel met den wijsgeer, den italiaanschen predikheer, CAMPANELLA. De eerste gaf zelf aan zijn boek, waarin hij, niet zonder er vele schoone aanmerkingen bij te voegen, zijne verbeeldingskracht liet

uitspelen, den titel van *Utopia (De optimo Reipub. statu deque nova insula Utopia)*. Dit schijnt genoeg te zeggen; maar ten overvloede heeft hij zelf verklaard, dat zijne republiek niet te verwezenlijken was. — Zou echter die beschrijving van *Utopia* misschien geene gelegenheid geweest zijn, om, onder de regering van een HENDRIK VIII, het zeer bruikbare en behartigenswaardige, wat er tusschen geweven is, met minder lijfsgevaar te kunnen aanbevelen?

CAMPANELLA plaatste het gemeenebest naar zijn ideaal van volmaaktheid, ver buiten onzen aardbol, in de zon; zijn boek: de Zonne-stad *(Civitas Solis)* was overigens in zijne langjarige gevangenis geschreven. Het schijnt aan vele latere denkbeeldige republieken ten voorbeelde gestrekt te hebben: wij willen het daarom eens inzien.

De overste van CAMPANELLA's Zonne-stad was een opperpriester in den smaak van den Oppersten Vader der Saint-Simonisten; hij voerde een absoluut gezag in het geestelijke en in het wereldlijke. Alle regtzaken moesten, zonder hooger beroep, door hem beoordeeld worden. Tot medehelper had hij drie opperhoofden van lageren rang. Een dier driemannen: de *magistraat der liefde*, was uitsluitend belast met de zorg over de voortplanting des geslachts. 't Was zijne pligt, die zaak zoo te regelen, dat de Staat het schoonst mogelijke menschengeslacht tot zijne onderdanen had. «De inwoners dier schoone stad, zegt CAMPANELLA, bespotten ons, die al onze zorgen aanwenden om het honden- en paardenras te verbeteren, maar de verbetering van ons eigen geslacht verwaarloozen.» De ouderdom, waarop de Zonne-burgers het werk der voortplanting aanvaarden mogten, was, voor de vrouwen, op het negentiende, voor het mannelijk geslacht, op het een en twintigste jaar bepaald. De wet (die in dat Eden,

bevolkt met slaven, alles regelde) verschoof dit algemeene tijdstip voor diegenen, welke de geneesheer verklaarde van een koud gestel te zijn. Maar daartegenover mogt het ook vervroegd worden ten gunste van vrouwen, die onvruchtbaar waren of die reeds blijken van het tegendeel gaven. Bejaarde meesters en meesteressen werden met de bijzonderheden der uitvoering belast. In de openbare spelen verschenen zoo vrouwen als mannen in het gymnasiums-costuum der Lacedemoniërs, opdat de magistraat der liefde de paren, meer overeenkomstig met zijne taak, konde uitkiezen. De grooten en schoonen van beiderlei geslacht moesten met elkander vereenigd worden; overigens werd de mengeling van lijvigen met mageren aanbevolen; daaruit zou een nageslacht van een middelsoortig en gunstig gestel voortspruiten. De vrouw, die van kinderen verstoken bleef, moest aan een ander man toegedeeld worden: bevestigde het zich, dat zij onvruchtbaar was, dan werd zij voor gemeenschappelijk verklaard.

Daar de bijzondere burgers hunne kinderen zeer slecht opvoeden, zegt CAMPANELLA, moet de Staat eene zoo belangrijke zaak niemand dan zich zelven toevertrouwen. (Men ziet, in welk stelsel het staatsmonopolie van onderwijs te huis behoort.) Daarom moest het kind, van zijn tweede jaar af, aan meesters of aan meesteressen, volgens zijn geslacht, worden overgegeven. De magistraat alleen had het regt, de toekomstige loopbaan der kinderen te bestemmen; zij, die te beperkt van verstandelijke vermogens en te log van geest waren, werden achter den ploeg geplaatst. Aldus werd ieder gebruikt naar gelang zijner bekwaamheid.

Onder de Zonne-burgers was de ledigheid niet bekend; zij meenden zich niet te verlagen met voor het algemeen welzijn te arbeiden, hetzij met in de keukens werkzaam te

zijn, hetzij met de tafel te bedienen, hetzij met in de ziekenhuizen de verscheidene pleegdiensten waar te nemen. Niemand moest langer dan vier uren daags arbeiden; de overige tijd was aan studie, lezing, zamenspraken, muzijk enz. toegewijd.

Huizen, kamers, bedsteden, in één woord, alles was onder de Zonne-burgers gemeen. De overheid wees, alle zes maanden, een ieder den kring zijner verkeering, het huis, de kamer zijner woning aan. Elke kring had zijne keukens, schuren, zijne gereedschappen. De maaltijden geschieden in het gemeen. De volwassene Zonne-burgers hielden er twee daags, maar de kinderen vier: de tafel bood, naar de verordening der geneesheeren, dagelijks verschil van spijzen aan: heden was er vleesch opgedischt, morgen visch voorgesteld, dan wederom groenten opgebragt. De jonge dochters bereidden de spijzen en dekten de tafels; de jongelingen bedienden de bejaarden en ook elkander.

Ieder arbeid lachtte den Zonne-burgers toe, was voor hen aantrekkelijk. Zij moesten nimmer alleen, maar altijd met groepen te zamen zijn. Hun geregeld leven, hunne doeltreffende ligchaamsoefeningen en eenige andere gezondheidsmaatregelen behoedden hen van jicht, rhumatieke pijnen, waterzucht, zij- en buikweeën: hunne gewone leeftijd was van honderd jaren of daaromtrent; eenigen bereikten zelfs het dubbele diens ouderdoms.

Het egoïsme was bij de Zonne-burgers onbekend. Die ondeugd, zeiden zij, heerscht dáár slechts, waar de menschen eigen haarstede, vrouw en kinderen hebben. Derhalve, besloten zij, met het eigendomsregt te vernietigen, wordt ook de zelfzucht, die nu geen doel meer heeft, uitgeroeid en blijft de liefde voor de gemeente onze eenige drijfveer.

Dit is, in een kort bestek, CAMPANELLA's theorie over de maatschappij. 't Is een mengsel van oude grieksche droomerijen en van tuchtregels, aan het kloosterleven ontleend. Het blijkt niet dat zijne landgenooten er aanmerking op maakten: hij was de beschermeling, zelfs een gunsteling van Paus URBANUS VIII. Toenmaals las men dergelijke utopie, gelijk wij in onzen tijd de lotgevallen van ROBINSON CRUSOË, zonder hem zijne alleenheersching te benijden; weinig dacht men, dat zulke herschenschimmen eenmaal dreigen zouden vleesch en gebeente aan te nemen.

Maar wat men, althans in *Italie*, nog niet vermoedde, daarvan was elders reeds een eerste voorbeeld gegeven, ja, mag men wel zeggen, den grondslag gelegd. De aanval der Hussieten op het eigendomsregt, welke niet bij enkele theorie gebleven, maar, waar zij konden, ook in praktijk gebragt was, had naar die beide zijden heên, in de «Hervorming» eene voortzetting gevonden, die dat kwaad zoo veel verergerde, als het kerkelijk eigendom niet meer door oproerige benden aangetast, maar nu door de vorsten en andere overheidspersonen zelven verbeurd verklaard werd. Dit was eene gevaarlijke rigting ingeslagen, welke namelijk langs verschillende wegen ten verderve moest leiden. Die confiscatie der kerk-goederen kon niet geregtvaardigd worden, zonder een regt, dat reeds eeuwen lang in bezit was, te ontkennen. Maar eene regtsgeleerdheid, die tot zoodanig besluit kon komen, leidde ook tot verdere gevolgtrekkingen. Gaarne gelooven wij, dat de handelende personen daarbij nog geene algemeene onteigening of gemeenschap van goederen in het oog hadden; hoe zouden zij, trouwens, met de goederen der Kerk zich zelven verrijkt hebben? en in hoe verre die bezittingen in gemeentegoederen overgingen, bewijst de staat der opbrengsten.

Maar iets anders is het, wat de menschen, bij hunne handelingen, bedoelen; iets anders is het, wat er in hunne daden ligt opgesloten, en wat er uit hunne beginselen, wanneer deze doordacht en naar alle zijden doorgezet worden, is af te leiden. De betrekking tusschen Kerk en Staat is veel naauwer, dan de bewegingsmannen diens tijds zich schenen voor te stellen. De mensch, trouwens, leeft ongedeeld in beide; van daar die wederzijdsche terugwerking der twee magten op elkander. De onrust in den Staat benadeelt ook de kerkelijke aangelegenheden; maar veel sterker nog zullen steeds de woelingen in het kerkelijke leven den staatkundigen bodem schokken: omdat — wat vooral in de zestiende eeuw zigtbaar was — de maatschappelijke orde de Kerk tot steunpunt heeft. Toen dan de ongebondenheid van den geest, die zich, met misbruik van het schoone woord, vrijheid heette, het gezag der Kerk verachtte, zich van hare eenheid losscheurde en haar niet alleen het eigendom, maar zelfs het regt daarop betwistte, ving men aan, het gebouw der maatschappelijke orde af te breken, en deze afbraak begon boven aan: de thans ongedekte Staat stond voortaan aan de stormen der voortwoelende ongebondenheid ter prooi. De vorsten werden van de zijde der Kerk gewaarschuwd, dat zij, door den opstand tegen het kerkelijk gezag te ondersteunen, eene adder in den boezem koesterden, want, dat die zelfde opstand zich weldra tegen hun eigen gezag zoude wenden. Wat er van die voorspellingen geworden zij, dit kan de geschiedenis getuigen. Op dezelfde wijze waren zij ook aangaande de confiscatie der kerk-goederen te waarschuwen geweest. Diezelfde geest, welke nu van geene regtskrenking, die, èn in de kerkelijke èn in de wereldlijke jurisprudentie, voor eene heiligschending stond

aangeschreven, terugdeinsde, zou allengs, naar tijd en gelegenheid, zich ook niet ontzien, zijne handen aan de bezittingen van vorsten en burgers te slaan. Hoe ligt men, op dezen weg, van den eenen stap tot den anderen komt, zou ons de geschiedenis reeds van de eerste jaren der «Hervorming» kunnen toonen. 't Is algemeen bekend, welk gebruik er in den Boerenkrijg van de nieuwe «Evangelische» vrijheid en gelijkheid gemaakt is — en (wat hier niet uit het oog moet verloren worden) de manifesten dier muitende boeren waren, in tegenspraak met hunne onstuimigheid van handelwijs en zeer verschillend van de hevigheid, waarmede de opruijende vlugschriften van anderen, bij voorbeeld, van ULRICH VON HUTTEN, hunne vlammen uitbraakten, in eenen zeer gematigden toon en met eene bekwaamheid geschreven, die duidelijk genoeg aantoonden, dat er geletterden aan het rad stonden; de luthersche predikanten HEROLD en JOANNES EBERLEIN beschuldigen vrij rondborstig eenigen hunner ambtgenooten. Maar LUTHER zelf kan tot voorbeeld dienen. Ook hij, in de destijds bestaande orde opgevoed, gevoelde, dat de mensch onverdeeld leeft in de Kerk en in den Staat tevens, en, ruim zooveel een man van praktijk, of, misschien beter gezegd, van een praktisch woord, dan van speculatie zijnde, kende hij nog niet de afscheiding dier twee magten, maar, gelijk hij dit met meer andere begrippen deed, hij verwarde en vermengde ze, zonder toch altijd aan beide eene gelijke bevoegdheid toe te kennen. Zijn verzet tegen het gezag der Kerk brengt hem, in zijn geschrift: *An den Christl. Adel Deutscher Nation*, tot de ontkenning van het onderscheid tusschen den geestelijken en wereldlijken stand. Hij beweert, dat alle christenen gelijk en wel van den gees-

telijken stand zijn, zoodat er tusschen hen geen ander onderscheid bestaat dan het ambt, waarmede het eene lid (van CHRISTUS) het andere dient. Bij eene herhaalde bevestiging, dat «leeken, priesters, vorsten, bisschoppen» tot denzelfden stand behooren, maar wegens hunne bediening verschillen, voegt hij de volgende verklaring: *das wir alle ein Cörper sind des Heubtes J. C., ein jglicher des andern gliedmas. Christus hat nicht zwey noch zweierley art Cörper, einen weltlich den andern geistlich. Ein Heubt ist, und einen Cörper hat er.* LUTHER's gelijkheid geldt dus ook in het burgerlijke.

Vraag nu de Radikalen en Communisten, wat zij op deze maatschappelijke beginselen, indien ze van hunne Evangelische inkleeding ontbloot zijn, nog hebben af te wijzen; en die ontkleeding is, waarlijk niet in tegenspraak met de vrije schriftverklaring, het kleinood der «Hervorming,» maar naarmate zich de «vrijheid des geestes» van hare ingebeelde regten al meer bewust werd, ook niet uitgebleven. Doch kon, ook vóór dat het zooverre gekomen was, al datgene, wat uit de genoemde beginselen tot haat en vervolging tegen den, gelijk het toenmaals bij LUTHER en anderen heette, «FALSCH *genannten geistlichen Stand,*» waar de omstandigheden of hartstogten het aanraadden, ook niet, op dezelfde gronden, tegen de vorsten en aanzienlijken geldig gemaakt worden? Wat heeft hierop wederom de geschiedenis te antwoorden? Doch LUTHER zelf kende destijds den vorsten geene hoogere waardigheid toe, dan die van «beulen Gods». Blijkens zijn antwoord van den 13^{n} Julij 1521, aan MELANCHTON, die voor de oproerige stellingen der Zwickauers was ingenomen en deswege naar den *Wartburg*, LUTHER's bekende schuilplaats, had geschreven, bezat de wereldlijke overheid, in 's «hervormers» oog, een regt des zwaards *(jus gladii)*, hetwelk in het Evangelie noch voorgeschreven, noch

zelfs aangeraden was, en dit daàr ook niet gevoegelijk kon worden, omdat het Evangelie eene wet is van vrijwilligen en vrijen, die niet het zwaard of het regt des zwaards niets te doen hebben *(cum Evangelium sit lex voluntariorum et liberorum, quibus nihil cum gladio aut gladii jure);* het is er echter bevestigd en aanbevolen, dus geoorloofd; ja, door de noodzakelijkheid gevorderd (namelijk, om het kwaad te weren). De tegenbedenkingen van MELANCHTON zouden, volgens zijne meening, dan kunnen gelden, wanneer allen naar het Evangelie leefden. Nu er echter noodzakelijk altijd boozen moeten zijn, zou er, zonder het zwaard, niets meer, noch goed, noch leven, veilig zijn. De wereldlijke overheid is dan slechts eene menschelijke instelling, door de boosheid der menschen noodzakelijk gemaakt en door het Evangelie aanbevolen, maar dit niet, omdat zij met de natuur van het Evangelie overeenkomt; integendeel, de instelling dier overheid door CHRISTUS was niet met den aard van het Evangelie overeen te brengen; en indien dit gehoorzaamheid vordert van allen — en dit vordert het ongetwijfeld, — zoo tracht het daardoor ook het *regt* des zwaards overbodig te maken, te doen verdwijnen. Evenzeer zijn de christenen, volgens hetzelfde beginsel, verpligt, immers door het Evangelie na te leven, zich zoo te gedragen, dat zij de «beulen Gods» ontbeeren kunnen. Overigens wordt de wereldlijke overheid, in dit sociale stelsel, als eene menschelijke instelling voorgedragen, zonder dat er voorzigtigheidshalve bijgevoegd wordt, dat zij op den haat, welken de «Evangelische vrijheid» aan zoodanige instellingen toedroeg, eene uitzondering moest maken. Niet dat LUTHER vergat, gehoorzaamheid aan de wereldlijke vorsten te preken; maar ook jegens den Paus had hij die (tot nadere gelegenheid) aan-

bevolen; overigens kon die pligt zich niet verder, dan de bevoegdheid van het «regt des zwaards» uitstrekken; had de vorst geene andere roeping en magt, dan om te straffen en de boosheid uit te roeijen, zoo bezat hij daarmede nog geene stellige wetgevende magt, welke dan ook met de, toenmaals veroverde, «Evangelische vrijheid» niet wel strookte. LUTHER's beginselen bestreden de Zwickauers minder scherp, dan zijne toepassing dit deed. Hadde hij hun toegegeven, dat zij als ware christenen het Evangelie naleefden; hij had hun man kunnen zijn. Maar ontdoen wij wederom deze beginselen van het Evangelisch hulsel, en letten wij dan op de huidige kreten: dat het menschdom tot rijpheid is gekomen, zich zelf kan regeren enz., is het dan niet, als of men thans slechts de *minor* onder LUTHER's *major* schrijft. De hemel beware ons voor de laatste gevolgtrekking!

Welke aanvallen er van dit standpunt der volkomene gelijkheid op de schatten der rijken gedaan worden, is genoegzaam bekend. LUTHER zelf heeft, naar ons bekend is, zijn beginsel naar die zijde niet doorgezet; maar wat de goederen der vorsten aangaat, komt hij langs eenen anderen weg, die niet veel veiliger is, tot eene zonderlinge gevolgtrekking. In eenen zijner brieven, van den *Wartburg* aan zijn vriend SPALATYN geschreven, hoopt hij toch, dat hij daar ten koste, niet des slotvoogds, maar zijns keurvorsten verblijft, en wel om de opmerkelijke reden: «want gij weet, dat, zoo er op iemands kosten mag geteerd worden, dit op die der vorsten mag: dat het of in het geheel niet, of naauwelijks mogelijk is, vorst te zijn en niet tevens, op de eene of andere wijze, een roover te zijn, ja, zoo veel grooter roover te zijn, als iemand grooter vorst is.» De vertaling is, naar wij meenen,

niet in te harde bewoording: de oorspronkelijke tekst luidt: *Scis enim, quod si cujuspiam opes perdendae sunt, principum perdendae sunt: quod principem esse, et non aliqua parte latronem esse, aut non, aut vix possibile est, eoque majorem, quo major princeps fuerit.* LUTHER moet door zijne leer wel sterk tegen den vorstenstand ingenomen zijn geweest, dat hij, ook waar het zijnen redder en weldoener gold, zich op dergelijke wijze uitdrukte; en de omstandigheid, dat hij zoo, niet in een openbaar boekwerk, maar in eenen vertrouwelijken brief schreef, doet ons zien, dat er in de beginselen van dien man meer verborgen lag, dan hij er zelf van publiek maakte: steller dezes heeft het er altijd voor gehouden, en is daarvan nog niet terug gekomen, dat LUTHER zelf den logischen omvang dier beginselen niet in zijn geheel heeft afgemeten.

Anderen echter zagen en gingen ook verder. Dit begon, bij het leven van LUTHER, een ander «hervormer», THOMAS MUNZER te *Zwickau*, en reeds zagen wij, dat LUTHER's grootste leerling, MELANCHTON, met hem instemde. MUNZER plaatste zich op hetzelfde standpunt der «Evangelische» vrijheid en gelijkheid, als LUTHER; maar wilde niet, gelijk deze, halverwege blijven staan; voegde er, niet onlogisch de praktische broederschap bij, en plantte deze driekleurige vlag op den politieken bodem over. Wij hoorden, waarom LUTHER de wereldlijke overheid noodig noemde; maar wat was er, onder de nieuwe heerschappij van het vrije Evangelie, gevolgelijker, dan deze droevige, on-, ja, tegen-evangelische noodzakelijkheid te doen ophouden, of anders, het bestaan dier noodzakelijkheid onder de ware dienaars van het Evangelie, te ontkennen? MUNZER wilde de nieuwgeloovigen van de oud-geloovigen afzonderen, en zóó eene geheel zuivere Kerk vormen van louter kinderen Gods,

die, met den Geest Gods bezield, door dezen zelf bestuurd werden. Ingevolge het beginsel der «Evangelische» gelijkheid, waarnaar er slechts een enkele, en wel de geestelijke stand was, moest ook hier die zuivere Kerk de geheele maatschappelijke orde, ook de burgerlijke, bevatten. En inderdaad, konden in het kerkelijke paus noch bisschoppen blijven bestaan; MUNZER wilde nu ook de wereldlijke overheid afgezet, het regt des zwaards aan de gemeente toegekend en de weêrstrevende vorsten gedood hebben. Overigens zou het voorbeeld der eerste christenen te *Jerusalem* tot rigtsnoer dienen, en alle goederen onder de christenen gemeen zijn. Wij moeten ten aanzien dier beginselen naar STROBEL, *Leben u. s. w. Thomä Munzers*, of SEBAST. FRANK'S *Ketzerchronik von* 1536, of andere schrijvers verwijzen; aangaande MUNZERS's eigene geschriften zegt SECKENDORF: dat MUNZER's geschriften en brieven, welke zijne leer bevatten, waarschijnlijk verloren zijn geraakt (het woord: «onderdrukt zijn,» zou hier eigenaardiger zijn geweest), en dat het ook niet raadzaam was, de grove dwalingen van dezen man op nieuw onder het volk te brengen. *Duitschland*, waar de «Evangelische» vrijheid en gelijkheid veroverd waren en opgang maakten, moet dan vatbaarder voor die communistische leeringen geweest zijn, dan ten zelfde tijde, *Engeland*, met zijn episcopaal systeem onder den koning-paus HENDRIK VIII, dit voor de *Utopia* van THOMAS MORUS, en dan, na omtrent eene eeuw, *Italie* dit voor de genoegens van CAMPANELLA's Zonne-stad was. Men weet dan ook wat het «vrije Evangelie», onder de verklaring van MUNZER's levendig woord: «Laat uwe zwaarden niet koud worden van bloed,» te *Muhlhausen* en in deszelfs omstreken, als ook te *Munster* heeft uitgewerkt. Er is niets nieuws onder de zon, zelfs zijn dit de Junij-tooneelen van *Parijs* niet.

Ook elders, en wel onder de Lutherschen zelven, heerschten Communistische gevoelens. Nog in 1530 schreef PIRKHEIMER, in een brief aan MELANCHTON, vol klagten over de zeden der Lutherschen: «De gemeene man is door dit Evangelie zóò onderwezen, dat hij aan niets anders denkt, dan hoe het tot eene algemeene deeling kome, en inderdaad, indien er geene voorzienigheid en straf waren, het zou weldra eene algemeene plundering worden, gelijk op vele plaatsen reeds geschied is.»

Ofschoon wij nu Dr. LUTHER juist niet, gelijk dezer dagen een Delftsche hoogleeraar deed, als een bevorderaar van christelijk onderwijs en opvoeding aanprijzen; wij willen hem toch, door het boven aangehaalde, niet voor een communist, in den hedendaagschen zin van dit woord, doen beschouwen. Men mag iemand geene stellingen toeschrijven, die hij niet uitdrukkelijk geleerd heeft. Hoewel van hetzelfde standpunt, als MUNZER uitgaande, is hij echter op de stijle helling, men weet tegen welke slagboomen (de omstandigheden maken den mensch), nog blijven staan, en kon, over die leuning heên, MELANCHTON nog vasthouden; terwijl echter, tot zijn groot verdriet, MUNZER, ofschoon hij hem uit alle krachten nariep, veel dieper naar de laagte tuimelde Maar op LUTHER's beginselen vestigen wij de aandacht en vragen van welke gevolgtrekking deze zwanger gaan; en tot beoordeeling hiervan strekt ook, althans eenigzins, LUTHER zelf, meer nog MELANCHTON, maar vooral MUNZER en anderen tot voorbeeld. Wij erkennen ook, dat de Protestanten van lateren tijd, MUNZER's muiterijen, gelijk velen hunner voorgangers, verfoeid en ook niet alle bovengenoemde stellingen van LUTHER zelven behouden hebben.

Wij roemen wel niet hoog het politieke stelsel, waartoe de reactie tegen die gevaarlijke stellingen is overgeslagen; maar daarin verheugen wij ons, dat die opkomende rege-

ringloosheid, tot behoud van *Europa*, beteugeld is. Wij zien in dit bedwang des kwaads het werk van Gods voorzienigheid en loven haar; en, hoe aanzienlijk de plaats is, welke, naar ons oordeel, onder de tweede oorzaken, die tegen dien stroom een dam opgeworpen hebben, de miskende Kerk Gods heeft ingenomen, erkennen wij evenwel de verdiensten hieromtrent ook van Protestanten. Dit zij ons echter geoorloofd op te merken, dat zij die verdiensten, niet ingevolge de beginselen der «Hervorming,» maar door eene gelukkige inconsequentie behaald hebben. Nimmer heeft het Protestantisme eenig hierarchiek regt willen erkennen; nimmer heeft het zijn beginsel van der christenen onderlinge gelijkheid en dus ook van hunne wederzijdsche onafhankelijkheid, in alles wat het kerkelijk leven, de geloofsleer zoowel als de tucht, betreft, opgeofferd; en hiermede bleef de bron des onheils geopend. De feiten hebben het uitgewezen, hoe gereedelijk zoodanige vrije kerkleden een souverein volk worden; waar, trouwens, de rede souverein is, daar moet en wil de persoon zelf dit ook worden, en weldra zijn, of misschien, reeds werkelijk zijn dit ook zijne hartstogten. Kerkelijke en burgerlijke regeringloosheid loopen in elkander. Gelijk de ziel het ligchaam, zoo bepalen de godsdienstige begrippen de politieke; en hoe zal de mensch, die omtrent de wezenlijke middelen tot zijne eeuwige bestemming eigenmagtig is, dit ook niet omtrent de mindere en ondergeschikte zijn? Dat nu deze en andere gevolgtrekkingen in den beginne zijn onderdrukt en eerst in lateren tijd teruggekomen, dit is geen bewijs, dat zij in die beginselen niet lagen opgesloten. De slooping van oude gewoonten en regten, die, als de zenuwen van het staatsligchaam, al deszelfs deelen tot een organiesch geheel aan één binden, wordt niet door een

enkelen slag voltooid, loopt niet in een enkel menschenleven ten einde. Lang weêrstond een gedeelte der muren van *Utrecht's* stevige domkerk, ofschoon ongedekt, aan de verwoestende kracht van weêr en wind, tot dat men het eindelijk met houweel en breekijzer slechtte; maar legde evenwel de storm der oude volksoverlevering, die het van zijn dak beroofde, niet de eerste hand aan het afbreken?

Toen men dan allengs den tijd had gehad, zich aan die beginselen en hunne uitvoering te gewennen; nadat men zich van hunnen inhoud al meer en meer bewust begon te worden; toen de vrije geest, op het gebied der godgeleerdheid, niet langer in de vormen der geloofsbelijdenissen en formulieren wilde gewrongen blijven; nadat hij zijne veroveringszucht ook op het terrein der wijsbegeerte had doen gelden en dezer heiligen band met het Christendom verbroken; nadat hij ook de politiek was binnengerukt, dààr God, als de eerste oorzaak van het maatschappelijk leven, van den troon drong, en dit leven zijn eigen werk noemde, uit vrije keus tot stand gebragt — toen kon hij zijne ingebeelde, oorspronkelijke regten op de inrigting en voltooijing van dit werk gereeder doen aannemen; toen vonden de communistische leeringen den weg beter voorbereid en dieper gaande ontwikkeling bij hare schrijvers, grooter belangstelling bij hare lezers, allengs nieuwe bekeerlingen onder de geletterden.

Die tijd des vooruitgang was de achttiende eeuw, de wijsgeerige genaamd. Een der eerste *Utopisten* was PECHMEJA, arts te *Agen;* hij bezong, in zijn gedicht in prosa, de voordeelen der gemeenschap van goederen. Zijn boek werd spoedig vergeten, maar maakte in den beginne een grooten opgang. Weldra verscheen MORELLY. Het Communisme was in zijn oog geen *Utopia* meer, of voor eene

Zonne-stad weggelegd: neen, zijn boek heette reeds het «Wetboek der Natuur» *(Code de la Nature)*. Het is een der bijtendste hekelschriften op de maatschappelijke orde en een lofzang vol opgewondenheid op het algemeen geluk, waarmede hij vermeende, dat zijn stelsel weldra de menschheid zaligen zou. MORELLY's grondstelling is: dat tot dusverre de wereld het slagtoffer geweest was eener noodlottige dwaling, waarin de wetgevers van alle eeuwen vervallen waren. Overal was men van oordeel geweest, dat, wegens de ondeugden der menschen, die tweestrijd tusschen de hartstogten en de belangen, de maatschappij daardoor moest in stand gehouden worden, dat beteugelende wetten het regt tegen de overweldiging, het eigendom tegen de rooverij verdedigden. Maar juist dit was, in zijn oog, de bron des kwaads. De wanorden, de omwentelingen, die de maatschappij teisterden, hebben geenen anderen oorsprong. De mensch, trouwens, is, volgens zijne meening, slechts in zoo verre werkelijk boos, als de menschelijke instellingen hem dit gemaakt hebben. Alle onheilen der aarde spruiten, voor het grootste gedeelte, uit de vestiging van het regt van eigendom en van de ongelijkheid der standen voort. Dit worde verholpen; de gemeenschap der goederen worde het maatschappelijk leven tot grondslag gegeven, en de orde en de harmonie zullen terstond terug komen, de aarde zal een ander *Eden* worden; een onbeschrijfelijk geluk zal alle harten vervullen!

Onze «wetgever der natuur,» geheel verrukt door dat betooverend perspectief, verordent, onder anderen, als volgt:

«Ieder, van wien het bewezen is, dat hij het verfoeijelijk eigendom heeft willen invoeren, zal, levenslang, als een woedende dwaas en als een vijand der menschelijke natuur, in een gemetselden kelder, op de algemeene be-

graafplaats, worden opgesloten; zijn naam zal niet onder die der burgers worden medegeteld; zijne familie zal een anderen moeten kiezen.»

«Ieder burger zal als een openbaar ambtenaar moeten beschouwd worden en dienvolgens regt hebben om op algemeene kosten gevoed, bezig en in stand gehouden te worden.»

«Niemand zal iets in eigendom bezitten; de burgers zullen slechts, naar mate hunner behoeften, de vruchten des arbeids onder elkander uitwisselen.»

Het plan van de nieuwe maatschappij der toekomst was dan reeds tamelijk uitgewerkt; zelfs was hare grondwet, omgekeerd met hetgeen in alle andere staten het geval geweest is, vooraf vastgesteld. Er ontbraken nog maar de Phalansteriën; maar een togtje naar de *Zonne-stad*, het lustoord der communistische toeristen, zou daar van zelf de teekening van leveren. HOLBACH en HELVETIUS konden dan de overleveringen omtrent dit nog onbeproefde broederschap voortplanten en de wenschen naar die ongekende genoegens levendig houden; maar nieuwe ontdekkingen waren er op dit terrein der verbeeldingskracht naauwelijks meer te maken. Maar wat genes «*Système de la Nature*» en dezes «*Esprit*» en «*Vrai sens du Système de la Nature*» bijzonder opmerkzaam maakt, is, minder de verschijning en het lot dier werken, dan de wijze hunner zamenstelling. 't Zijn geene vruchten van eenzaam nadenken; hunne bladzijden bevatten niet de opinie en redenering van bloot hare schrijvers, maar de resultaten van de gesprekken en de beginselen der kringen, die bij HOLBACH vergaderden, dat is, der Encyclopedisten en van meer dergelijke overweldigers der publieke opinie. En dan die stoute toon! 't Is als of er in hunnen geest niet de geringste twijfel bestonde; als of zij, op hooger ingeving, eene profetie schreven. Niets schijnt in hun oog eenvoudiger, niets ge-

makkelijker, niets ook zekerder te zijn, dan de bewerkelijking hunner uitzinnige voorslagen. Is dit het gevolg van de vastheid hunner gronden? Niet een dier plannen-makers zou zijn boek tot de tweede bladzijde gebragt hebben, indien hij zich op de eerste ter take gesteld hadde, zijn beginsel of de feiten, die hij op den voorgrond plaatst, te bewijzen. Zij hebben zich eene vrij gemakkelijker methode gekozen: altijd in één adem, zonder naar tegenbedenkingen om te zien, maar voortgaan; het herkomelijke en de maatschappelijke verhoudingen geheel voorbijzien en volgens eigen goedvinden nieuwe regten van den mensch vaststellen, of het bestaande valschelijk en volgens eene overdrevene opvatting uitleggen en zòò redeneren tegen regtsbegrippen, die nergens bestaan; driest lasteren wat hun niet behaagt; de eeuwige waarheden, die het maatschappelijk leven tot grondslag dienen, trots ter zijde laten, alsof zij nimmer waren gekend geweest; daarvoor twee of drie beginselen, twee of drie feiten, op hoogen toon, maar zonder bewijs, voor klaarblijkelijk verklaard, in de plaats stellen; eenige schoone, algemeen geachte woorden misbruiken, door die in een valschen, geheel anderen, dan den ouden eerbiedwaardigen zin te nemen — dit was steeds de taktiek van alle verstoorders der goede orde. Maar schreven niet juist op dezelfde wijze HOLBACH's dischgenooten, sterk door hun monopolie der drukpers? En hoeveel kwaads hebben zij niet kunnen bewerken? Hoevele heillooze leerlingen hebben er op dergelijke wijze niet hare verderfelijke populariteit verkregen? Dat dan nu de beginselen van het Communisme door hen gedeeld en verdedigd werden; dat de ontwikkeling dier beginselen in zulke handen was gevallen, is eene ramp waarvan —God behoede ons vaderland! — maar waarvan men thans elders de bloedige gevolgen ondervindt.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE SEKTEN IN RUSLAND.

Vervolg van bl. 194.

De *Stariken* doopen volgens het allerwege voorgeschreven rituëel. Communie, vormsel en laatste oliesel erkennen de *Filipponen* als Sacramenten, maar ontvangen dezelve niet, wegens gebrek van priesters, die ze moeten toedienen. Zij biechten driemaal in het jaar voor het beeld eens heiligen, in tegenwoordigheid van den *Starik*, die hun vervolgens eene boete oplegt en dan zegt: «Mogen u uwe zonden vergeven zijn.» Het huwelijk wordt door wederzijdsche verklaring van toestemming voor het altaar en in tegenwoordigheid van drie getuigen, zonder den *Starik*, gesloten. Het is om drie redenen: overspel, vallende ziekte en poging tot moord op een der gehuwden, verbreekbaar, maar ook dan nog is het slechts scheiding van tafel en bed. Van den bijbel hebben zij alleenlijk de liturgische gedeelten, welke door den H. CYRILLUS vertaald zijn. Een boek van den H. CYRILLUS van *Jerusalem* is bij hen in groot aanzien. Verder de *Kormtschaja Kniga*, wat als wetboek bij hen geldt.

Zij kennen en hebben de gewone kerkelijke geloofsbelijdenissen. Zij gelooven in God den Vader, die de aarde heeft geschapen. Als deze zich met den hemel naauw vereenigde, heeft hij JESUS CHRISTUS zijnen zoon daarop geplaatst en van de Moeder Gods laten geboren worden, om de menschen te heiligen. Zij vereeren MARIA, de Moeder Gods, en andere heiligen, gelooven dat deze bij God voor hen bidden, dat zelfs hunne beelden eene geheime goddelijke kracht hebben; zij gelooven aan den duivel en diens invloed, aan een ander leven en aan vergelding na den dood, ook echter, dat zij niet

dadelijk , maar eerst ten jongste dage , na het algemeen oordeel , plaats heeft. Tot dien tijd zijn de zielen in een onverschilligen toestand. In het algemeen oordeel verschijnen de boozen met hunne ligchamen, de goeden echter zonder ligchaam. De goeden zullen zich in het paradijs met welriekende geuren laven , maar de boozen in de hel door kwalijk riekend vuur gepijnigd worden.

Elk moet een aantal afbeeldingen van heiligen hebben en dagelijks driemaal zijn gebed , vooral het Onze Vader , voor dezelve uitspreken. De vastendagen der Grieksche Kerk — elken Woensdag omdat CHRISTUS op Woensdag verraden werd ; elken Vrijdag wijl hij op dien dag gekruist is; de volle zeven weken vóór Paschen ; twee weken vóór het feest der H. PETRUS en PAULUS ; twee weken op het einde van Augustus en zes weken voor Kersmis — worden strengelijk onderhouden. Brandewijn en bier zijn streng verboden; wijn dàn alleen veroorloofd, wanneer die door geloofsgenooten (alle *Starowerzen*) geperst is. Het eed-afleggen is bij hen verboden ; doch zij , die naar *Polen* en vervolgens naar *Pruissen* verhuisd zijn , hebben zich aan eene soort van eed-formulier onderworpen. Zij houden de vingers van hunne regterhand , even als wanneer zij een kruis maken : wijs- en middelvinger steken zij uit (tot teeken der beide naturen in CHRISTUS), den duim, ringvinger en pink vouwen zij te zamen (tot teeken der Drieëenheid) , gaan dan voor een kruis en zeggen : «*jei* , *jei* , *jei prawda* — het is, het is, het is waar.»

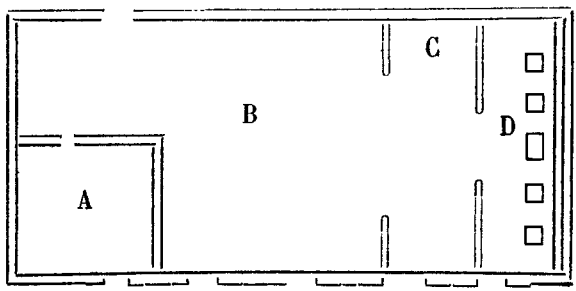
Aangaande hunnen burgerlijken toestand diene het volgende. Zij hebben geene geslachtnamen, maar kennen alleen doopnamen. Eigenlijke burgerlijke geschrevene wetten hebben zij niet. In het algemeen onderwerpen zij zich aan de wetten der landen , waar zij zich bevinden. Hun gemeente- en huishoudelijk leven regelen zij volgens oude gewoonten en gebruiken. Hunne verschillen worden door hunnen *Starik*, met overleg van eenige huisvaders, beslist. Onder de gehuwden is gemeenschap van goederen; maar

de man beschikt alleen. De langstlevende blijft in het bezit van alles. Onechte kinderen hebben alleen aanspraak op het goed der moeders; zulke kinderen worden daarom niet minder geacht, maar de gevallene moet zich in haar tooisel onderscheiden: zij moet twee haarlokken voor over de borst laten afhangen; terwijl eene gehuwde vrouw er slechts eene naar achter laat hangen.

De regtsbegrippen van kindsdeel, onbeschikbaar deel, meerderjarig en minderjarigheid en voogdij zijn hun onbekend. Na den dood der ouders eigenen de zonen zich alles toe, doch deelen gewoonlijk niet, maar blijven in de gemeenschap onder het beheer van den oudste bijeen. Dikwijls doet dit ook nog het volgende geslacht. Zusters worden door de broeders naar willekeur uitgehuwelijkt. Bij gebrek van zonen erven de dochters en bij ontstentenis van dezen de nabestaanden, in de opgaande en vervolgens in de zijlinie. Mogten er ook zoodanigen niet zijn, dan komt alles aan de gemeente. De grond en erven behooren bij de *Filipponen* even als bij alle Russen, niet tot de erfgoederen, wijl ze het eigendom der gemeente zijn en steeds onder alle mannelijke leden der gemeente ten vruchtgebruik gelijkelijk verdeeld worden. Of deze gewoonten bij de *Fillipponen* ook in *Rusland* gelden, dan wel of die in *Polen* ontstaan zijn, werwaarts de hier bedoelden sinds lang zijn verhuisd, weet ik niet. Daar hunne huwelijken in *Rusland* niet erkend zijn, kunnen natuurlijk de kinderen den vaders bij uitersten wil niets overdragen Zij behelpen zich daarom met schuldbekentenissen, schenkingen en giften onder de levenden.

De *Teodosianen* heb ik in *Rusland* leeren kennen. Door tusschenkomst van eenen vriend, die als geneesheer met hen in vriendschap stond, werd ik, in zijn gezelschap, op eenen Zondagmorgen tot hunne godsdienstoefening uitgenoodigd en toegelaten. Wij reden naar eene afgelegene hoeve, en werden aan den ingang door de oudsten ontvangen, die ons, door een grooten tuin, naar een ruim gebouw van slechts eene verdieping geleidden, dat in het uitwendige door niets van een woonhuis

eens Russischen edelmans of fabrikants onderscheiden was. Door verschillende vertrekken, die met leden der gemeente vervuld waren, welke ons met eene diepe buiging deftig groetten, kwamen wij in eene geheel, als kerk ingerigte, groote zaal, die nog ledig was, waardoor wij tijd hadden de gebeele inrigting te overzien en ons tevens omtrent alles te laten inlichten. De volgende chets kan daarvan eenig denkbeeld geven.

A. Eene ruimte, omgeven van een vier voeten hoog beschot, voor de katechumenen.

B. De eigenlijke bidzaal der gemeente, zonder banken, wijl allen tijdens de godsdienstoefening staan.

C. Plaats voor de oudsten en zangers.

D. Plaats vóór de *Ikonostase* (plaats der afbeeldingen), waar de voorlezer en voorzangers aan vijf lessenaars staan en waarop de liturgische boeken, op den middelsten voor een kruisbeeld, liggen.

Achter de *Ikonostase* is in de Russische kerken het *Sanctuarium*, in welks midden het altaar staat, waartoe drie deuren in de *Ikonostase* toegang geven. Die ruimte en het altaar waren hier niet; de drie deuren waren er, maar gesloten. Op de *Ikonostase* was in het midden het afbeeldsel van den zegenenden Verlosser, ter linkerzijde naast hetzelve dat van O. L. V. van *Smolensk* (met het kind op de linkerarm) en daarnaast dat van den H. DIMITRI PHILUZKI; aan de regterzijde het afbeeldsel van den H. NICOLAUS en daarnevens dat van eenen anderen

heilige. Daarboven was eene menigte afbeeldsels voor de feesten. Hooger, in de bovenste nis van de *Ikonostase*, zag men het afbeeldsel van den Zaligmaker op den zweetdoek. Ons werd aan het raam voor de *Ikonostase* eene zitbank aangewezen, van waar wij alles ten naauwkeurigste overzien konden.

Van lieverlede werden alle plaatsen vervuld, doch alleen met mannen: want wij waren eerst in de bidplaats der mannen gekomen; later zagen wij ook de, van deze geheel afgescheiden, bidplaats der vrouwen. De godsdienstoefening nam een aanvang: een der voorlezers ging voor den regtschen lessenaar en las eentoonig een lang gebed voor, waarvan het slot een veertigmaal herhaald *Gospodi pomilui* (Heer, ontferm u onzer) was. Daarna trad de oudste der gemeente, met heerlijken, langen witten baard en haren, voor den middelsten lessenaar, boog herhaaldelijk voor de *Ikonostase* en sprak eenige woorden, waarna de, ter wederzijdsche geplaatste, zangkoren beurtelings zongen. Het was een eentoonig, eenvoudig koraal-gezang. Vervolgens las een voorlezer aan een lessenaar ter linkerzijde het Evangelie van den dag, en een ander aan de regterzijde het *Credo*, waarop het *Te Deum* en ten slotte de lofzang van MARIA door de koren gezongen werden. Er heerschten diepe stilte, groote aandacht en een zwaarmoedige ernst onder de aanwezigen.

Van hier werden wij door verschillende vertrekken in een anderen tuin naar de even groote bidplaats der vrouwen geleid. De inrigting was daar even als in die der mannen; maar op de *Ikonostase* waren eenige andere afbeeldingen: in plaats van den H. DIMITRI was hier JOANNES de Dooper en in plaats van CHRISTUS op den zweetdoek was hier in de bovenste nis het afbeeldsel van God den Vader met uitgestrekte, zegenende armen.

De godsdienstoefening was er even als bij de mannen; maar behalve ons was er slechts een man, die het Evangelie van den dag voorlas. De overige voorlezingen geschiedden door vrouwen, of liever door bejaarde dochters, welke bij de *Starowerzen* in

bijzondere achting staan. Hierom heet bij de *Starowerzen*, onder de Uralische Kosakken, eene ongehuwde, bejaarde dochter *Christowa Newjesta*, eene bruid van CHRISTUS. De zangwijzen der liederen hadden groote overeenkomst met de koorgezangen in de Katholieke hoofdkerken. Het hoofd, het voorhoofd en zelfs het onderste gedeelte van het gelaat der vrouwen was, even als bij de Turksche vrouwen, door een langen witten doek bedekt, welke op de rug breed afhing.

Na de godsdienstoefeningen werden wij door de oudsten in een, vrij modern gemeubeld vertrek, geleid en, om het verschil tusschen oud russische gebruiken en het hedendaagsch *Europeesch* leven volkomen te maken, op champagnewijn en china's appelen onthaald.

Te *Moskou* leerde ik de inrigtingen van weldadigheid dezer *Respopowtschina* kennen. Door tusschenkomst van eenen geleerde verkreeg ik een aanbevelingsbrief aan een hunner oudsten, want den toegang is anders niet gemakkelijk. Den 5 December 1843 haalden een paar vrienden mij met hunne slede af. Het was een heldere, niet koude morgen. Wij kwamen in afgelegen streken van het onmetelijk *Moskou*, tweemaal over ruime, woeste velden in eene der voorsteden, die geheel als fraaije Russische dorpen gebouwd zijn. De huizen hebben slechts eene verdieping en zijn van eene hoeve omgeven, welke met planken-heiningen en eene wagendeur van de straat gescheiden zijn. Hier reden wij langer dan een uur rond, eer wij den man konden vinden, aan wien onze aanbevelingsbrief gerigt was. Noch een voorbijganger, noch zelfs de straatpolitie wilde den naam van den aanzienlijken en rijken man kennen. Eerst toen mijn Russische vriend den brief liet zien aan iemand, die ons ontmoette en hem zeide van wien dezelve kwam, werden wij bereidvaardig naar eene aanzienlijke, gansch niet verborgene hoeve gebragt en, na lezing des briefs, allervriendelijkst en gastvrij ontvangen. De gastheer geleidde ons aanstonds naar een huiskapel, welke ieder hunner, volgens zijn

zeggen, nevens zijne slaapkamer heeft. Zij wordt tevens als woonkamer gebruikt; maar een der wanden is, even als de *Ikonostase* in de Russische kerken, geheel met afbeeldingen bedekt. Daar dienen alleen zeer oude, op een gouden grond geschilderde, afbeeldsels, of zulke, welke, door schilders der sekte, naauwkeurig naar oude modellen vervaardigd zijn. De streng orthodoxe Russen der staatskerk zien niet gaarne moderne, in wereldschen en westerschen stijl geschilderde afbeeldingen in hunne kerken. Bij de onderscheidene schakeringen der *Starowerzen* wordt dit als zonde, ja, als ketterij aangezien. De oude afbeeldingen zijn niet, gelijk de nieuwe, vruchten der verbeelding van de schilders, maar gelden veeleer als de welgelijkende afbeeldingen van de heiligen, of, als uit den hemel geschonken of gevallen, *mirakuleuze* beelden. Men heeft eene verzameling van afbeeldingen der H. Maagd, die kerkelijk aangenomen zijn, in houtsnede vervaardigd. Daar komen er 77 in voor, van welke iedere eene bijzondere benaming heeft en als eene wonderdadige, van den hemel geschonken, afbeelding geldt. Zoo is er eene Lieve-Vrouw van *Kasan*, van *Smolensk*, van *Wladimir*, enz. Men vindt er echter ook eene *Germanskaja* en eene *Rimskaja* onder. De *Germanskaja* of Duitsche moet een wonderdadig beeld van *Saltzburg*, de *Rimskaja*, Roomsche, het beeld van *Loretto* zijn, dat aan de Evangelist LUCAS toegeschreven wordt. De afbeeldingen in de *Ikonostase* van onzen *Starowerze* waren allen zeer oud. Achter eenige stonden de namen van de vorige bezitters en daarbij *Gospodi pomilui* (Ontferm U onzer), wanneer het de afbeelding van CHRISTUS, of: Bid voor ons, wanneer het die eens heiligen was. Onder eenige las men den naam der beroemde familie STROGANOW. Aan de overige wanden hingen afbeeldsels van mannen der sekten, die onder hen uitgemunt hadden — welligt gemarteld waren. Onder dezelve waren afbeeldsels van eenen vorst MESCHERSKI en zijne drie kleinzonen of zonen, die ten tijde van PETER I als *Starowerzen* werden aanzien.

Na het ontbijt geleidde onze gastheer ons naar hunne gasthuizen, welke echter bij de politie alleen onder den naam hunner begraafplaatsen bekend staan. Op eene zeer uitgestrekte ruimte lagen twee onmetelijke, vestingwijze gebouwde, vierhoeken. Hooge muren met torens, uitgebouwde groote gewelfde poorten, boven welke weder van binnen vele koepels van onderscheidene kerken uitstaken, stonden voor ons. Het geheel leverde een indrukwekkend aanzien; de bouwtrant in het bijzonder was belangrijk en zeer eigenaardig; vooral trok mijne aandacht een heerlijk portaal van zandsteen met zeldzaam half verheven beeldwerk aan den ingang van het vrouwen-gasthuis, dat blijkbaar van een veel ouder gebouw in *Moskou*, welligt van een paleis des Czaars, afkomstig en nu hier geplaatst was. De vierhoeken waren van binnen rondom met eene groote menigte, meest aaneen verbonden gebouwen bezet, welke tot woningen der armen, bejaarde lieden en zieken, tot stallen, magazijnen en keukens dienden. In het midden der vierhoeken lagen twee prachtige kerken met vele koepels en welker inwendige inrigting was, zoo als ik boven beschreven heb, met eene *Ikonostase*, doch zonder altaar.

Eerst bragt men ons in het poorthuis, waar een goed ingerigt kantoor was, iets dat wel noodig is, wanneer men bedenkt, dat in zulken vierhoek welligt meer dan duizend menschen wonen. In groote zalen der woonhuizen bevonden zich meestal 50—60 mannen (in de vrouwen-gasthuizen, vrouwen). Even zooveel zijn er in de slaapzalen verdeeld, waar ieder zijn afzonderlijk bed, stroozak, hoofdkussen en wollen dekens heeft. Van de eene zaal tot de andere geleidt een open gang, waarin ter wederzijde kleine afzonderlijke cellen zijn voor zware zieken. Uit deze zaal komt men door een dergelijken gang met cellen aan beide zijden in eene groote bidzaal, juist als de boven aangeduide kerken ingerigt en versierd. Zulke bidzalen zijn er in de vierhoeken, behalve de kerken in het midden, zes of acht.

De zieken, bejaarden en zwakken worden, wanneer zij on-

vermogend zijn, op algemeene kosten verpleegd; die in beteren staat zijn, mocten voor hun onderhoud iets werken. In het algemeen is ieder verpligt dagelijks tien uren in de bidzalen de godsdienstoefening bij te wonen, waarvan zij alleen ontheven zijn, die voor het noodige onderhoud moeten werken. Deze op de bovengemelde wijs, ingerigte, godsdienstoefening duurt dag en nacht voort en de voorlezers en zangers wisselen elkander om de twee uren af. In de vierhoeken der vrouwen zijn het, zoo als men begrijpt, voorlezeressen en zangeressen. In deze inrigtingen worden omstreeks twee honderd mannen en tusschen de zeven en acht honderd vrouwen verpleegd. Kinderen heb ik er niet gezien. Allen behooren tot de sekte. Wanneer armen, die niet tot de sekte behooren, aankomen, dan worden zij gevoed, maar kunnen niet overnachten.

Alle inrigtingen mogen nog onvolkomen en ruw zijn; men moge ze niet in bijzonderheden met de geregelde gasthuizen van *Europa* kunnen vergelijken; maar men moet bedenken, dat deze, over het geheel op grooten schaal ingerigte, instellingen door lieden aangevangen en voltooid zijn, welker beschaving op verre na niet met die der Duitsche boeren gelijk staat, die niet de minste ondersteuning, zelfs geene aansporing van het gouvernement bekomen en met vreemden en beschaafden van andere volken in geene aanraking zijn. Zij hebben allerwege op hinderpalen gestooten en hebben enkel met eigene krachten gehandeld en eindelijk eene instelling gevestigd, welke in omvang en rijkdom alle bijzondere soortgelijke instellingen overtreft. — En wat zijn zij? Russische boeren, zonder priester, zonder adel, zonder beschaving en Europeesche vorming, vol van wantrouwen en vooroordeelen tegen al wat vooruitgang kan heeten (1). Deze reeds zoo lang voortdurende, gesloten

(1) In den laatsten tijd zijn wel rijke kooplieden en fabrikanten uit deze sekten voortgekomen, maar deze zijn de stichters dier instellingen niet, die overigens, zoo als wij boven bemerkten, zoodra

en vaste regeling van zulke ruwe massa's, zonder stelsel, zonder theologie, zonder adel, zonder priesterdom, heeft iets wonderbaars. Alleen de sterke geest van vereeniging en de, daaruit voortgesproten, onvergelijkelijke gemeente-inrigting van den Groot-Russischen stam kan daarvan de verklaring geven.

De derde reeks van sekten in *Rusland* bevat die, welke sinds PETER I uit de Russische Kerk, blijkbaar door invloed van godsdienstige bespiegelingen uit het Westen, zijn ontstaan, doch waarbij ook een en ander overschot van oudere Russische sekten zich gevoegd hebben, en onder de nieuwe benamingen verdwenen zijn. Het kan zijn, dat daaronder eene menigte van kleine sekten en onder-afdeelingen schuilen, maar men vat ze onder de namen van *Malakanen* en *Duchaborzen* te zamen. Deze sekten hebben geene bepaalde kerkelijke inrigting en vormen ook geene vaste genootschappen. Intusschen vindt men bij dezelve veel meer van een philosophisch en theologisch stelsel dan bij de andere sekten in *Rusland*. Die stelsels zijn echter zoo rekkelijk en ruim, dat men eene menigte belangrijke stellingen en meeningen kan noemen, welke men in eene gemeente vindt, maar in eene nabijgelegene niet; zoodat welligt de eene ontkennen zal, bij dezelve aangetroffen te hebben, wat de andere als een derzelver geloofsstukken opgeeft.

Terwijl wij bij de *Starowerzen* het strenge, naauwgezette vasthouden aan het bij overlevering medegedeelde, de reactie van het (hoewel kwalijk begrepen) conservatieve Katholijk Kerkelement hebben kunnen waarnemen; zoo zien wij hier reformistische, de grondbeginselen der Kerk vernietigende elementen. Gene zijn eene volkomen versteening van het uiterlijk kerkwezen, het ceremoniaal; deze eene algeheele verzaking daarvan. Beschouwt men de rigting en het profetische, wat in de grondgedachte der nieuwere sekten ligt, dan kan men het

---

zij, met eenige meerdere beschaving, Europeesche zeden aannemen, meestal de sekten verlaten.

voorgevoel van eenen, welligt nabij zijnde, ommekeer in de Oostersche Kerk niet van zich afwerpen. Deze sekten zeggen namelijk door haar aanwezen, hare spiritueele rigting en haren duur: «Het christendom heeft, om rasschen ingang bij de zinnelijke heidenen te vinden, ook eene, zoo zinnelijk mogelijke, godsdienst en strenge uiterlijke kerk-hervorming moeten aannemen. Maar het is in het Oosten dan ook geheel hierin ten onder gegaan en versteend. Maar in den tegenwoordigen tijd, nu het heidendom sinds lang volkomen te niet gegaan en vergeten is, biedt nogtans de Kerk, wat zij echter ingevolge hare rigting toch moest, het geloovige volk niet van de kern en den waren geest van het christendom aan. Wij dus, die dit juist zoeken, vinden in haar de bevrediging van die behoefte niet. Wij moeten ons daarom van haar afscheiden, de geheele zinnelijke godsdienst loslaten, om het reine, geestelijke christendom te vinden en op te wekken.»

Het komt ons dienvolgens duidelijk voor, dat, indien de Oostersche Kerk niet nu en niet spoedig den nevel van haar uiterlijke verlaat, niet hare theologie ontwikkelt, niet hare leeringen waarborgt, welke zij toch eindelijk in hare apostolisch christelijke grondslagen bezit — dat zij dan, tegenover de geestelijk bespiegelende rigtingen van den huidigen tijd, welke zich reeds in deze hare sekten aankondigen en openbaren, kennelijk verliezen zal en dat haar diepe wonden geslagen zullen worden. Dit zal waarschijnlijk in *Griekenland* met haar het geval zijn, zoodra de hedendaagsche beschaving zich daar meer en meer uitbreidt. De Amerikaansche zendelingen hebben nu reeds tamelijk krachtige toebereidselen daartoe gemaakt! In *Rusland* heeft zij waarlijk nog eenen overgrooten uitwendigen steun, daar zij met de nationaliteit en grootendeels met het nationaal gevoel zóó geheel vereenzelvigd is, dat zij bijna haren aanspraak op algemeenheid (katholiciteit) ten beste gegeven heeft, om eene nationaal-kerk met eene nationale eeredienst te worden. Maar welke natie vermag den, zich onmerkbaar, maar ook onwederstaanbaar uit

breidende, invloed der hedendaagsche beschaving, des tijdgeestes, welke zich van volk tot volk pijlsnel voortplant, te wederstaan? De Roomsch Katholijke Kerk was in de zestiende eeuw in een gelijk geval; maar zij had eene zelfstandige (de scholastieke) philosophie; zij ontwikkelde eene krachtvolle, consequente theologie, groote geestkrachten, nieuwe krachtige en werkdadige, kerkelijke instellingen, met name in het kloosterwezen, en verwon daardoor, trots den afval van een vierde van haar kroost, zegevierende in haar binnenste, den verwoestenden tijd. Maar zij heeft, bij al haar geestelijk streven en inwendig strijden, eene noordster en een plegtanker in haar middenpunt van eenheid, wat de Oostersche Kerk mist. Het kan dus geene verwondering baren, dat het sektendom, wat overigens, zooals wij reeds opmerkten en nog nader zien zullen, ook tot de vreeselijkste gruwelen geleid heeft, door het gouvernement zooveel mogelijk wordt tegengegaan.

Het tijdstip van het ontstaan en der ontwikkeling van deze Russische sekten, ligt geheel in het duister. Het schijnt, dat men sporen van eenigen harer leeringen in den aanvang der achttiende eeuw ontmoet (1); maar het bestaan van uitvoerige stelsels, kan men in de eerste helft dier eeuw niet ontdekken. In 1734 moet er te *Moskou*, naar eene ontluikende sekte onderzoek gedaan zijn, welke aan eene inwendige onmiddellijke openba-

(1) PROCOPIUS LUPKIN, een gemeene *Strelitzer*, leerde, dat de Kerk door den waren geest des christendoms verlaten, maar dat hij geroepen was, om denzelven weder op te wekken. In 1710 werd hij ter dood veroordeeld. Vroeger had, een naar *Rusland* verhuisde, *Silezièr*, KULMAN, in 1684, de leer van JACOBUS BÖHME gepreekt; hij werd verbrand. In het begin der achttiende eeuw, werden ook door den geneesheer DIMITRY TWARITENEW, *calvinistische* leeringen onder de *Strelitzers* verbreid, die ten minste de uiterlijke plegtigheden verwierpen, maar van inwendige openbaring niets lieten blijken. Die leeringen werden, in de laatste, in *Rusland* gehouden, kerkvergadering, in 1714, veroordeeld en verworpen. Het is mogelijk dat van dat alles denkbeelden en sporen zijn achter gebleven, welke het ontstaan der reeds genoemde gevestigde sekten hebben bevorderd.

ring geloofde, de Sacramenten des Doopsels, der Eucharistie en des Huwelijks, slechts in geestelijken zin aannam, en waarvan de volgelingen, onder hevig springen en dansen, den in hunne medeleden wonenden heiligen Geest aanriepen, waarop zij dan dikwijls in geestvervoeringen en opgewonden toestand geraakten. Ik vermeen, dat die lieden tot de bovengenoemde, oudere sekten behoord hebben, maar zeker hebben hunne theologische, niet ontwikkelde stelsels den grond gelegd, waarop de *Malakanen* en *Duchaborzen*, met behulp van west-Europeesche denkbeelden en leeringen, hun stelsel gebouwd hebben. De *Malakanen* kunnen wel de oudste sekte vormen. De *Duchaborzen* zijn of uit hen ontsproten, of althans zijn hunne leeringen door die der *Malaken* bevorderd en in het leven geroepen. Er bestaat echter tusschen hen geene de minste verstandhouding; maar zij leven veeleer, wanneer zij nabij elkander bestaan, in voortdurende vijandschap. Ofschoon de politieke invloed der *Starowerzen* in *Rusland*, een onmiskenbaar gewigt heeft, is zulks echter met deze sekten over het algemeen nog niet het geval. Maar, zoo als wij zeiden, er is eene besmetting in, welke op den geest werkt. Ik heb veel over deze sekten verzameld, en zal in mijne verhandeling over den staat en het standpunt der Russische Kerk, ook over haar, zoo wel als over het geheele sektendom, alles zoo grondig mogelijk bijeen brengen. Hier zij genoeg, dat ik eenige algemeene aanwijzingen en een en ander, wat ik zelf regtstreeks ondervonden en beleefd heb, mededeel. Ik heb daarbij, behalve uit eigene ervaring, en uit hetgene mij door den Duitschen Mennoniet, JOHANN KORNIES, in het Taurische Gouvernement, (een der belangvolste mannen, die ik in *Rusland* heb leeren kennen, en die gedurende vele jaren in de nabijheid der grootste koloniën van *Malakanen* en *Duchaborzen* gewoond heeft) mondeling is medegedeeld, voornamelijk uit onderscheidene geloofsbelijdenissen geput, welke door de sekten zelve opgesteld, en deels in het bezit van den heer KORNIES waren, deels in

een naauwkeurig onderzoek en grondige blootlegging van de sekte der *Duchaborzen*, door Professor OREST NOWITZKI te *Kiew*, in het theologisch tijdschrift, *Opyti*, Kiew 1832, deel II, in het Russisch aan het licht zijn gekomen, en waarvan mij een vriend eene Duitsche vertaling heeft geschonken. Zoo dikwijls ik hiervan gebruik maak, heb ik dat slechts nageschreven, waarom ik dat dan ook met aanhalingsteekens heb aangeduid (1).

Tot hiertoe behoort niemand uit den beschaafden stand tot deze sekten. Geen Russisch Geestelijke is nog tot dezelve overgegaan, of heeft ze aangevoerd; evenmin tellen zij adellijken of beambten. Zij bestaan slechts onder de gewone Russische boeren. Van honderde aanhangers kan niet een enkele lezen, veel minder schrijven. Er zijn dus ook, met uitzondering van een paar uiterst zeldzaam voorkomende (2), geene boeken onder hen, waarin hunne leeringen vervat en blootgelegd zijn.

Alles bestaat bij hen bij mondelinge overlevering. De bovenvermelde geloofsbelijdenissen hebben zij niet tot eigen onderrigt of gebruik opgesteld, maar om zich bij het gouvernement of met hen bevriende lieden, zoo als KORNIES, te regtvaardigen. Daardoor is de scherpzinnigheid van hun verstand, de diepte der verbeelding, welke zich bij hen openbaart, zoo veel te merkwaardiger. Dat getuigt voor de groote geestvermogens, welke nog in het Russische volk verborgen liggen. De sekte der *Malakanen* is niet talrijk. Hun theologisch stelsel is niet volkomen uitgewerkt of te zamen hangend. Zij zijn het onderling ook niet eens in de leer en dikwerf gaan de meer verlichte *Malakanen* tot de *Duchaborzen* over, die wel is waar ook onder-

(1) Er bestaat nog een latijnsche *Commentarius de Duchaborcis*, Theoph. EDUARD LENZ. Dorpat. 1829, welken ik echter tot hiertoe niet heb kunnen magtig worden.

(2) Het boven vermelde werkje van OREST NOWITZKI, dat uiterst volledig de leeringen der *Duchaborzen* behelst, wordt tegenwoordig zeer door hen gezocht. Eene gemeente heeft voor een afdruk, 500 zilver roebels — 990 gulden — betaald.

ling niet geheel overeenstemmen, maar de gevolgtrekkingen der leeringen tot het uiterste voortzetten. De *Malakanen* hebben zich, omstreeks het midden der achttiende eeuw, het eerst in het gouvernement *Tambow* vertoond. Het volk noemde hen *Malakani* (Melketers), omdat zij op de feestdagen melk nuttigden. Zij noemen zich zelven *Jitini Christiane* (waarlijk verstandige christenen). Kort daarop ontdekte men hen ook in het gouvernement *Charkow*. Hier leefde, na het einde van den zevenjarigen oorlog, in het kerspel *Ochotsch*, een buitenlander, volgens het zeggen van eenigen, een in den oorlog gevangen, Pruissisch onderofficier, die het Russisch geleerd had en niet terugkeeren wilde. Hij won op bewonderenswaardige wijze het vertrouwen en de genegenheid der dorpelingen. Hij werd hun vriend, hun raadgever, hun helper in elken nood, hun scheidsman bij opreizende geschillen. Spoedig werd hij ook hun geloofsleeraar. Het schijnt, dat hij de grondslagen reeds aanwezig vond, en dat er reeds eene sekte onder degenen bestond, bij wie hij woonde; anders toch zou de Russische geestelijkheid hem voorzeker niet ongemoeid hebben laten voortwerken. Hij had noch huis, noch huishouding, maar toog van den eene naar den andere en riep des avonds allen bij zich, las hun uit den Bijbel voor en verklaarde dien zoo lang hij leefde. Of hij, zoo als eenigen meenen, een Kwaker was, is niet te beslissen, daar zelfs zijn naam niet bekend is. Meer zeker schijnt het, dat van hem het meer volledig systeem der sekte afkomstig is. Op mijne reis vond ik aanhangers van deze sekte in het Taurische gouvernement, in den kreits *Melitopol*, aan de rivier *Malotschna*, tusschen de Doopsgezinde kolonie en de Nogaïsche Tartaren, in drie dorpen, met name *Nowo-Wassiljekowa*, *Astrachanka*, en *Nowo-Spask*, die ongeveer 3000 leden bevatten. Het waren fraaije dorpen, waarvan de bewoners een voorkomen van welstand en orde hadden, terwijl zij mij als braaf en matig geroemd werden, ofschoon zij ook voor listig en achterhoudend doorgingen. Landbouw en veeteelt zijn bij hen in bloei. Eene, door hen zelven over hunne

leer vervaardigde, geloofsbelijdenis werd mij ter hand gesteld.

Het volgende is daarvan de hoofdzakelijke inhoud. Zij gelooven aan den Bijbel, als het woord Gods, en aan de eenheid Gods in drie personen. «Deze drieëenige God, die van niemand afhangt, van niemand voortgebragt, maar zelf voor zich bestaat, is de oorzaak van alle geschapene wezens; Hij is eeuwig, onnaspoorlijk en een onzigtbare geest. God woont in eene onbezoedelde wereld; Hij weet alles, ziet alles en bestuurt alles; alles wordt door Hem vervuld. Wij gelooven verder, dat deze drieëenige God, door een zijner woorden, hemel en aarde uit niets geschapen heeft, zoowel als alle geesten zonder vleesch en de zigtbare wereld met al hare schepselen.» Oorspronkelijk was al het door God geschapene goed en volmaakt. De zondeval van een gedeelte der geesten uit hoovaardij. Schepping van Adam naar het beeld van God, maar zóó alleen diens ziel, niet diens ligchaams. «Deze geschapene, onsterfelijke ziel in Adam had hemelsch verstand en hemelsche reinheid, was met de duidelijke kennis van God begaafd; het kwaad kende Adam niet; hij had eene heilige vrijheid, die naar God, den éénen Schepper, streefde.» Zondeval, verlies van Gods evenbeeld, verdrijving uit het paradijs op de gevloekte aarde. Ontferming van God; belofte van eenen Verlosser uit het zaad der vrouwe, die den kop van de slang vertreden en hem zijn verloren evenbeeld van God wedergeven zal.

Deze Verlosser was de eenige geboren Zoon Gods, ontvangen van den Heiligen Geest, geboren uit de Maagd MARIA, een Godmensch. «De verlossing der gevallen menschheid en de zuivere waarheid zijner leer bezegelde Hij door zijn lijden en zijnen kruisdood.» Ten derden dagen verrezen, veertig dagen aan zijne leerlingen verschijnende en daarna ten hemel geklommen, zond Hij den Heiligen Geest, «die van den Vader voortkomt», aan de Apostelen; «en door hen stichtte en bevestigde Hij zijne Heilige Kerk, welke eene vergadering van regtgeloovigen is.» Einde der wereld, wederkomst van CHRISTUS, laatste oordeel. Daarna worden de tien geboden uitgelegd. Bij het

eerste en tweede gebod het verbod der afgoderij opgenoemd.

«Hierom willen wij in onze huizen geene beelden, welke door menschenhanden gemaakt zijn en de Godheid voorstellen, dulden: daar wij in dezelve geene verlossing zien en bijgevolg ze ook niet aanbidden.» Bij het derde gebod erkennen zij, dat een eed te zweeren zonde is. Bij het vierde gebod belijden zij de heiligheid van den Zondag, den dag der verrijzenis van CHRISTUS, boven den Sabbathdag, gelijk zij ook alle Zon- en Feestdagen door gebed, lofzangen en bijbellezen vieren. Bij het vijfde gebod erkennen zij eerbied aan ouders en gehoorzaamheid aan den Czaar en elke andere overheid verschuldigd te zijn. Bij het zesde gebod zeggen zij: Er zijn twee soorten van doodslag: het ligchamelijk dooden door moordtuig, vergif, enz. (behalve in den oorlog en om den troon, den Czaar en het vaderland te verdedigen, als wanneer het dooden geene zonde is) en het tweede, geestelijk dooden: wanneer men iemand met verleidende woorden van de waarheid afbrengt of door voorbeeld tot zonde aanspoort, welke het eeuwige bederf berokkenen. Ook achten wij het doodslag, wanneer iemand eenen ander beleedigt, vervolgt en haat, volgens de woorden van JOANNES: «Wie zijnen broeder haat, is een doodslager.» Bij het zevende gebod waarschuwen zij tegen onreucht, echtbreuk en vleeschelijke begeerten; zelfs, wanneer iemand deze wereld en hare snel voorbijgaande begeerlijkheid bemint, zoo begaat hij, volgens hen, een geestelijk overspel: daarom moet men dronkenschap, zwelgerij en kwaad gezelschap vermijden. Bij het achtste rekenen zij elk plegen van geweld, list en bedrog, als diefstal aan. Bij het negende wordt als valsche getuigenis beschouwd elke beschimping, spotternij, vleijerij en leugen. Bij het tiende gebod leeren zij het temmen en onderdrukken van alle hartstogten. «Eindelijk, zoo verklaren zij, weten en gelooven wij, dat de tien geboden van God in twee hoofdpunten bestaan, namelijk de liefde tot God en tot den naaste. Wij gelooven, dat hij zalig worden zal, die deze tien geboden in hunnen geheelen omvang onderhoudt en vervult;

zoo gelooven wij ook dat geen mensch, na den val van ADAM, die geboden met eigen krachten kan vervullen. Wij gelooven, dat de mensch om goede werken te verrigten, en de goddelijke geboden te onderhouden, vooreerst in JESUS CHRISTUS, den eeniggeboren Zoon Gods, die tot onze verlossing in het vleesch op de wereld gekomen is, gelooven moet. Dit tot onze verlossing noodwendig geloof, ja, dit waarachtig geloof, kunnen wij nergens zoeken, dan in het woord Gods. Wij gelooven, dat het woord Gods het geloof in ons opwekt, wat ons tot het ontvangen van den zegen Gods bekwaam maakt.»

Vooral in hunne opvatting van de Sacramenten doen zich spiritualistische beschouwingen voor, welke in het latere protestantisme ontwikkeld zijn. Zij zeggen namelijk betrekkelijk den doop, met zoo vele woorden: «Ofschoon wij weten, dat CHRISTUS zich in den *Jordaan* door JOANNES liet doopen, dat ook de Apostelen anderen met water doopten, zoo als den kamerling, PHILIPPUS; verstaan wij echter onder doopen, niet het stoffelijke water, wat slechts het ligchaam, niet de ziel afwascht; maar het geestelijk levende water, wat het geloof in den drieëenigen God is, en dit zonder tegenspraak en in onderwerping aan zijn heilig woord, wanneer de Verlosser zegt: «Wie in mij gelooft, er zullen stroomen van levend water uit zijn binnenste vloeijen.» Zoo zegt ook JOANNES de dooper: «Een mensch kan niets nemen, het zal hem dan van den hemel gegeven worden;» en PAULUS: «CHRISTUS heeft mij niet gezonden om te doopen, maar om te prediken.» Derhalve verstaan wij onder het Sacrament des Doopsels de geestelijke reiniging van de zonden onzes geestes in het geloof en de dooding van den ouden mensch met zijne werken in ons, om nieuw bekleed te worden met een getrouw, vlekkeloos leven. En hoewel wij na de geboorte de ligchamelijke onreinheden van het kind met wezenlijk water afwasschen; zoo houden wij dat toch niet voor doopen. Den naam geven wij aan het kind volgens den dag

van den kalender.» Op gelijke wijze spreken zij over de zes andere Sacramenten. Eene *uitwendige zalving* of *Vormsel* nemen zij niet aan; met vaste overtuiging van de leer van CHRISTUS verkrijgen zij eene *geestelijke zalving* van boven. Het avondmaal is eene gedachtenisviering van CHRISTUS geweest; maar de woorden van het Evangelie zijn het geestelijke brood des levens. «De mensch leeft niet van brood, maar van ieder woord Gods. De geest maakt levend, het vleesch is tot niets goed.» Dat behoeft alzoo geen ontvangen van stoffelijk brood en wijn. Van het Sacrament van Boetvaardigheid zeggen zij: «Wij houden ons aan PAULUS: Belijdt elkander uwe zonden en bidt voor elkander, meer nemen wij niet aan.» Van het priesterschap zeggen zij: «Wij hebben den Bisschop en Hoogenpriester alleen in den persoon van CHRISTUS, die ons gelijkelijk geroepen heeft. Maar ingevolge de Apostolische bepaling hebben wij uit ons midden weldenkende mannen verkozen, die een godvruchtig leven leiden, en Ouderlingen genoemd worden, die zich met het voorlezen van Gods woord bemoeijen en onze andere behoeften waarnemen en welken wij gehoorzamen volgens het voorschrift van den Apostel PETRUS.» Het huwelijk wordt van de gemeente door wederzijdsche toestemming der verloofden en onder gemeenschappelijk gebed ontvangen en voltrokken en is onverbreekbaar. Van het laatste Oliesel zeggen zij: De zalving bewerkstelligen wij niet, ofschoon wij uit het woord Gods weten, dat de Apostelen met olie vele zieken genazen. Wij verstaan onder de olie een krachtig, warm gebed der getrouwen voor kranken, waarom ook steeds eenigen uit ons midden tot de zieken gaan en bidden.»

Men ziet uit het geheel, dat hier de west-Europeesche spiritualistische opvattingen over de Sacramenten, doorgedrongen zijn; zelfs de protestantsche spreekwijzen: De dooding van den ouden mensch met zijne werken in ons, om nieuw bekleed te worden, enz., ontmoeten wij hier, welke gewis niet op Russischen grond gewassen, in die taal ingevoerd zijn.

Maar van den anderen kant zien wij, dat het geheele spiritualistische gebouw, op de grondslagen der Oostersche Kerk is opgetrokken. Men vindt er nog van zeven Sacramenten gewag gemaakt; terwijl de, uit het reeds gevestigde protestantisme afkomstige, kwakers slechts het ontvangen van twee, geestelijk te beschouwen, Sacramenten kennen. — Zij hebben en onderhouden eene vasten vóór Kersmis, vóór Paschen, ook wekelijks, naar gelang elks goedvinden en krachten; maar het is een wezenlijk vasten, niet eene loutere onthouding van vleeschspijzen, zoo als het in de Russische Kerk gebruikelijk is. De Kerk beschouwen zij slechts als eene vergadering van regtgeloovigen, volgens het woord van CHRISTUS: «Waar twee of drie in mijnen naam vergaderd zijn, daar ben ik in het midden van hen!» Stoffelijke van hout of steen gebouwde kerken prijzen zij niet: «SALOMON bouwde hem een huis, maar de Allerhoogste woont, niet in tempels, welke met handen gemaakt zijn. Van het gebed zeggen zij: Wij bidden en vereeren den hemelschen Vader onzen God, tot in alle eeuwigheid met hartelijke gevoelens, en buigen de knieën, zoo als CHRISTUS in zijnen tijd, op zijne knieën gebeden heeft.» Van het bidden voor anderen, en voor de overledenen, en van de aanroeping der heiligen spreken zij geen woord. Het stuk wordt op eene oud protestantsche wijze besloten, en heeft geheel het voorkomen van eene vertaling uit het Hoogduitsch. «Behalve de heilige Sacramenten, nemen wij het woord Gods en het inwendige geloof aan. Wij beschouwen ons niet als onzondigen of heiligen, wij bewerken onze verlossing met vreezen en beven, in de hoop, dezelve eenig en alleen door het geloof in JESUS CHRISTUS, den eenigen geboren Zoon Gods, en de vervulling van 's Heeren geboden te verkrijgen; eigene krachten hebben wij daartoe niet, maar wij ontleenen die alleenlijk uit het levendig geloof, in onzen Voorspreker en Verlosser JESUS CHRISTUS».

HET KERKELIJK JAAR.

TIENDE EN LAATSTE VOORLEZING.

De Kerk wist in hare heilige tijden ons de geheele geschiedenis der menschheid weder te geven, en zocht ons gedurig onze eeuwige bestemming te herinneren en daartoe op te leiden. De vier weken van den advent, die op het Geboortefeest des Verlossers uitloopen, vertegenwoordigen de vier duizend jaren, die zijne komst voorafgingen en voorbereidden. Gedurende den tijd die er van Kersmis tot Paschen verloopt, moesten wij ingaan in het verborgen en openbaar, in het lijdend en verrezen leven des Heeren. Op Hemelvaartsdag zien wij den Verwinnaar van dood en graf in zegepraal bezit nemen van zijn rijk, waar Hij ons is voorgegaan, om er ons eene plaats te bereiden. Op het Pinksterfeest gedachten wij de zoo lang afgebeelde en toen voltooide stichting der Kerk, die zijn' heiligen Geest ontving, om in de menschheid het goddelijk verlossingswerk voort te zetten en te voltrekken. In de lange weken tusschen den

Pinksterdag en het feest van Alleheiligen zien wij de Kerk de vruchten der verlossing mededeelen, alle volken, naar de zending haar gegeven, leeren en herscheppen, terwijl zij aan 't einde van haren jaarkring ons wijst op allen die, gezaligd in haren schoot, of reeds den hemel zijn ingegaan, of nog voor een tijd in de zuiveringsplaats weêrhouden, onze hulp inroepen, om van hunne smarten verlost en 't eeuwig geluk deelachtig te worden. Ons blijft nog over, eerst het feest van Alleheiligen en dan de gedachtenis van alle Overledenen voor te stellen, en daarbij de Kerk met de verkondiging van het groote wereldgerigt hare heilige tijden te zien voltrekken en sluiten.

I.

Het feest van Alleheiligen.

Meermalen zagen wij onze teedere Moeder op haren pelgrimstogt naar den hemel hare uitverkorenen vergaderen, in de vier hoeken der winden verspreid; en beurtelings vierde zij, om zich te troosten in hare ballingschap en zich te bemoedigen in haar lijden en strijden, de feesten van hare zegevierende kinderen: van hare apostelen en martelaren, hare belijders en hare maagden. Ook gedacht zij de engelen en de koren der zalige geesten, die God uitzendt om haar en hare kinderen te beschermen. Doch de beperkte dagen des jaars zijn niet toereikend, om de tallooze scharen harer verheerlijkte leden allen afzonderlijk te gedenken, en daarom heeft zij een dag voor de gezamenlijke vereering van al hare Heiligen vastgesteld.

Reeds in het jaar 608 deed Paus BONIFACIUS IV het *Pantheon* van *Rome*, een tempel aan alle goden gesticht,

openen en reinigen, en wijdde dien aan den drieëenigen God, onder de inroeping van de H. Maagd en alle martelaren. Eene eeuw later, in 731, werd door GREGORIUS III in de St. Pieterskerk eene kapel ter eere van alle Heiligen gewijd. Nog eenigen tijd echter schijnt alleen te *Rome* het feest van Alleheiligen gevierd te zijn, tot dat GREGORIUS IV, in 835 in *Frankrijk* gekomen, LODEWIJK *den Goede* verzocht, dat feest in al zijne staten te vieren. Die vorst bewilligde dit gaarne, en sinds breidde zich door de gansche Kerk dit feest uit, waaraan SIXTUS IV in 1480 een octaaf heeft verbonden (1).

Wanneer dan de herfst is gekomen en de vruchten der aarde, het loon van zooveel arbeid en zorg, zijn ingezameld; wanneer de mensch zich verheugt in het bezit der ingeoogste goederen van allerlei aard, dan roept de Kerk aan al hare kinderen toe: heft uwe oogen en harten omhoog! Dan opent zij de poorten der eeuwige stad Gods, en laat hun eenige stralen zien van de onuitsprekelijke glorie, die God aan zijne Heiligen heeft toebereid; en zij spreekt tot allen, tot de rijken en armen, tot de geleerden en ongeletterden: die goederen welke gij vergadert, die kostbare oogst zijn het beeld van de eeuwige goederen, die gij op aarde te verdienen hebt. Zie, zoovele Heiligen, weleer aan u gelijk, zij roepen u toe: Weest onze navolgers, zooals wij het van CHRISTUS zijn (2). Zij waken over u, zij bidden voor u, als gij, die hunne broeders zijt en medeërfgenamen van CHRISTUS, hunne voorspraak zult inroepen.

Want de zigtbare Kerk op aarde weet, dat zij van de onzigtbare na dit leven niet gescheiden, maar met haar

(1) BINTERIM, Denkwürdigkeiten, B. V, Th. I; GAUME, Cathéchisme, T. VIII, p. 410.
(2) I Cor. XI, I.

op het innigst vereenigd is door eene bovennatuurlijke, geestelijke gemeenschap, die door meer dan aardsche, door goddelijke krachten gedragen wordt. Blijft immers God haar niet ten Vader immer en eeuwiglijk? Is niet haar Hoofd zijn eeuwige Zoon JESUS CHRISTUS? En is niet de H. Geest zelf haar onsterfelijk leven? En heeft niet de liefde, die de band is tusschen dit en het toekomende leven, de eeuwigheid in zich? En is het niet juist die eeuwige, eindelooze liefde, welke hier de Kerk doet worstelen en strijden, de afgestorvenen doet lijden en de Heiligen gelukzalig maakt? Die eene liefde dan ook doet ons, in al onze verscheidenheid van roep en werkkring, heden eenparig opzien naar de vele woningen in het huis onzes Vaders (1). Daar ook is CHRISTUS aller eeuwig licht, doch schijnt uit een ieder der regtvaardigen weder anders uit. Want een anderen glans heeft de zon, een anderen glans de maan, een anderen glans de sterren, en de eene ster is van de andere weêr in klaarheid onderscheiden. Want gelijk wij het beeld van het aardsche hebben gedragen, zullen wij ook het beeld van het hemelsche dragen (2). Verheffend en troostend gezigt, dat de Kerk ons heden ontsluit!

Daar staan de Verlosten, door CHRISTUS vergaard
Uit alle geslachten en Heidnen der aard!
Zij komen,
zij stroomen
In talloozen stoet,
Met galmen-
-de psalmen,
Met wuivende palmen,
In sneeuwwitte kleedren hun Koning te moet':

(1) JOHN. XIV, 2.
(2) I Cor. XV, 49.

De heilige Zieners, bezield van Omhoog,
Die 't Godsrijk voorspelden, met adelaarsoog:
De machtige Apostlen, die, vruchtloos verstoord,
De waereld verwonnen door 't zwaard van Gods Woord:
De juichende Martlaars, wier weêrlooze moed
Gestaald werd in vlammen, gedrempt in hun bloed:
De Dankbren in stilte, die CHRISTUS den Heer
In de Armen verpleegden, Zijn liefde ter eer:
De Strijders en Lijders, verzocht en verdrukt,
Maar wie geen beproeving de kroon heeft ontrukt:
De Zonen des Vredes, de Dochtren der Smart:
De Schaamlen van geeste, de Reinen van hart:
Allen die verlossing zochten langs den kruisweg des Geloofs,
Erfgenamen Gods des Vaders, levendige Leên des Hoofds!
Ziet, zij [staan daar om hun Koning,] cirkelend in rij op rij,
Dicht of verder, naar zij rijpten, maar toch allen HEM nabij (1).

Allen hebben zij dan op verscheidene wijze eens gestreden en geleden gelijk wij; allen hebben zij getracht aan de verschillende roeping en genade, hun gegeven, te beantwoorden, het beeld van CHRISTUS uit te drukken, en in zich door den Zoon den Vader te verheerlijken. En gelijk zij in den tijd God in den onuitputtelijken rijkdom zijner liefde openbaarden, zoo blijven zij nog in de eeuwige verheerlijking van hun wezen Hem openbaren en loven, wiens liefde zich in hen op oneindig verscheidene wijze weêrspiegelt en verheerlijkt. Die opwekking om God te loven en te danken in zijne Heiligen, die aansporing om CHRISTUS in zijne wederbeelden te vereeren en na te volgen, dat innig gevoel van gemeenschap met die verhevene toonbeelden van deugd, dat troostend vertrouwen op hunne magtige voorspraak keeren telkens terug in de getijden en gebeden van dezen feestdag.

Reeds met den ingang der mis hooren wij deze blijde

(1) J. J. L. TENKATE. De dag des Heeren.

woorden : Verheugen wij ons allen in den Heer, terwijl wij den feestdag ter eere van alle Heiligen vieren, over wier verheerlijking de engelen zelven zich verheugen en den Zoon Gods loven. De lesse voert ons met den verrukten JOANNES in de eeuwigheid zelve over, waar hij eene groote schare zag die niemand konde tellen, uit alle natien en geslachten, volken en talen; zij stonden in witte kleederen en met palmtakken in hunne hand voor den troon van het Lam. En zij riepen met luide stemmen en spraken: Glorie onzen God die op den troon zit en aan het Lam! Alle engelen stonden om den troon en om de ouderlingen en de vier dieren, en vielen voor den troon op hun aangezigt, aanbaden God en riepen: Amen! Lof en glorie en wijsheid en dank; eer en magt en sterkte onzen God in alle eeuwigheid. Amen (1)!

En wie zijn ze die zaligen, welke als overwinnaars voor Gods troon staan en Hem lofzingen? Dat zegt ons de Heer zelf in het evangelie van dit feest: zalig zijn de armen van geest; de zachtmoedigen; die treuren; die hongeren en dorsten naar de regtvaardigheid; de barmhartigen; die rein van harte zijn; de vreedzamen; en zalig zij die vervolging lijden, en om zijnentwille beschimpt, vervolgd en gelasterd worden: verheugt en verblijdt u, zoo roept ons JESUS toe, want uw loon zal groot zijn in den hemel (2).

Doch die daar zalig zijn, wonen in vrede: daarom zegt het offertorie: de zielen der regtvaardigen zijn in Gods hand, en geen ramp treft hen; in de oogen der dwazen schijnen zij te sterven; zij echter zijn in vrede (3); en

(1) Apoc. VII, 12.
(2) Uit MATTH. V, 2—12.
(3) Uit Sap. III, 1—3.

meermalen wordt die dag dit zinrijk gebed herhaald: Almagtige, eeuwige God! die ons vergund hebt, de verdiensten van al uwe Heiligen in een enkel feest te vieren; wij smeeken U, dat Gij ons den gewenschten overvloed uwer goedertierenheid door die vermenigvuldigde voorsprekers gelieft deelachtig te maken.

Deze feestdag is dan ingesteld om God te danken en te verheerlijken in de wonderwerken zijner genade, in de tallooze koren zijner Heiligen; en om daarbij ook die Heiligen te vereeren wier namen niet bijzonder worden herdacht; om ons tot hunne nastreving op te wekken, onze zwakheid aan te moedigen en onze laauwheid te beschamen; om ons aan onze eeuwige bestemming te herinneren, en aan het onvergankelijk loon, ons daar weggelegd; om door de voorspraak onzer verheerlijkte broeders nieuwe gunsten en diezelfde vergelding te verwerven. Zoo hopen wij aan 't einde der eeuwen eens met de Kerk te zegevieren, en haar op den grooten triomfdag heerlijker nog te zien, dan een groot dichter haar aanschouwde, als hij van haar zong:

Zy heeft nu langh het kleet der sterflijckheit
Op dit gewijde feest voor d'ooghen afgheleit,
Een sneeuwit kleet, bezaeit vol zonnen, deckt haer leden,
De myter eert het haer, dat afvloeit naer beneden,
En rieckt als nardusgeur. Rondom den myter draeit
De rijcke sluierkroon, die driemael ommezwaeit.
Het kruisjuweel beschut het hart, de bron van 't leven,
De rechte handt bewaert den kruisstaf, haer gegheven
Van boven; maer zy vat en draeght met d'andre hant
De sleutels, en Gods boeck. Zy blaeckt van diamant,
Gezaeit in haeren riem, en ziet de maen beneden
Haer voeten; eenen draeck, vertreên en afghestreden,
Nu zielloos tuimelen; den aerdtkloot omghekeert:
En CHRISTUS, op een wolck gezeten, triomfeert

Op d' enghelsche bazuin; terwijl ontelbre schaeren,
Door dezen klanck geweckt, voor 't hoogh gerecht vergaeren,
Godts adem uit de lucht verweckt al wat vernielt
En doot is, beckeneel, en beenders, langh ontzielt,
Die dadelijck geschift door goddelijcke geesten
En heengestiert ter straffe, of eeuwigheid der feesten,
Ten zwarten afgront of ten hemel vaeren in.
Daer blinckt de Serafyn: daer straelt de Cherubin:
Daer schijnen enghelen, aerdtsenghelen en kooren,
En al de hierarchy der hemelen herboren,
Herschaepen, om Godts bruit t' onthaelen in de poort
Des hemels, daer geen strijt de rust der ziele stoort (1).

II.

De Gedachtenis van alle Overledenen en het einde van het Kerkelijk Jaar.

Hetzelfde feest dat ons den hemel opent, en de glorie toont onzer verheerlijkte broeders, die ook ons is toegezegd, ontsluit ons een afgrond van lijden, waar zoo vele medeledematen der Kerk in smarten verzuchten. Ach,

Daar wordt in foltergloed
Het laatste kwaad geboet
Dier ziel, wie 't eeuwig regt
Gods bijzijn nog ontzegt.
Zij schreit! zij schreit!
Om wat zij nergens vindt;
En dorst en smacht
In kerkernacht
Naar God, dien zij bemint!
Aanhoort, aanhoort!
Hoe ze om ontferming krijt:
«Voor 't minste gij,
«Hebt medelij',
«Die mijne vrienden zijt!»

(1) VONDEL, de heerlijckheit der Kercke. B. III.

En zoo verkondigen ons de lofgezangen des hemels en de zuchten der aarde en de weeklagten der zuiveringsplaats, die elkaar op dezen dag opvolgen en eenparig opgaan, dat geheimzinnige banden der liefde al de ledematen van CHRISTUS tot één ligchaam vereenigen; dat de strijdende, lijdende en zegevierende Kerk, ofschoon nog gescheiden, toch door dezelfde liefde gedreven, eens elkander omhelzen en de ééne verheerlijkte Kerk zullen uitmaken.

Reeds hebben de tempels den feesttooi afgelegd en zijn gehuld in rouwgewaad; de altaren zijn met zwart floers omhangen en de lijkkaarsen ontstoken; het blijde feestgejuich is door droevig klaaggezang vervangen. Daar staat te midden van het koor eene lijkbaar, welke een doodskleed dekt, met tranen en blank gebeente bezaaid.

Daar buiten is het bezwijkend leven der natuur in overeenstemming met dit feest der dooden. Die dagen welke afnemen, die dorre bladen, welke van de boomen vallen en wegstuiven voor den adem der winden; het verhuizend gevogelte, die sombere hemel, die graauwe wolken, die adem des verderfs, welke uitgaat over de velden en als een vonnis is, waardoor het eindige leven tot den dood wordt veroordeeld: 't levert alles een gezigt van vergaan en sterven, zoo bijzonder geschikt om de ziel met al die ernstige gedachten te vervullen, welke de Kerk ons heden vooral, op den gedenkdag aller Overledenen, wil instorten.

Wel heeft zij van den beginne voor de afgestorvenen gebeden en jaarlijks hunne gedachtenis gehouden (1); wel heeft zij offeranden opgedragen of voor eenigen afzonderlijk (2), of voor allen te zamen (3); echter zien wij niet,

(1) TERT. de cor. milit. c. 3. Zie *de Kath.* D. V, bl. 322, 411.
(2) TERT. de Exhort. Cast. c. 11. AUG. Conf. Lib. IX. c. ultim.
(3) TERT. de anim. c. 51. EUSEB. de vita CONST. l. 4.

dat er in de eerste tien eeuwen een dag bepaald was, om alle overledenen te gedenken. Eerst in 998 werd in *Frankrijk* door 't kapittel van *Cluni* aan die abdij voorgeschreven, dat daags na het feest van Alleheiligen de gedachtenis van alle geloovige zielen moest gehouden worden. Dit vroom gebruik werd weldra door andere kerken gedeeld, en spoedig, ook zonder bepaald gebod voor de geloovigen, door de gansche christenheid nagevolgd (1).

Deze dag heeft vooreerst met het feest van Alleheiligen, van de H. Drieëenheid, en van het H. Sakrament dit gemeen, dat het als eene aanvulling is van de gebeden en plegtigheden, welke gedurende het gansche jaar voor de overledenen geschieden. Ofschoon toch alle feesten, alle plegtigheden, alle offeranden dàartoe strekken, om aan de H. Drieëenheid, — door het H. Geheim, waarin JESUS CHRISTUS offeraar en offerande is in vereeniging met al zijne Heiligen, die daarin ten minste in 't algemeen worden genoemd, — eene opperste en haar waardige hulde te brengen, zijn echter, gelijk gezegd is (2), die bijzondere feestdagen ingesteld als eene aanvulling van het algemeene aanbiddingsfeest en als eene opwekking tevens, om dit het gansche jaar door met de schuldige godsvrucht te vieren. Zoo wordt heden de gedachtenis aller overledenen gehouden, om de gebeden en offeranden aan te vullen, welke dagelijks voor hen worden opgedragen, en om ons met nieuwen ijver onze verpligtingen jegens hen te doen volbrengen. De verheerlijking Gods, het heil dier zielen,

---

(1) De gedachtenis der afgestorvenen werd in den laatsten tijd ook in de Protestantsche Kerk in *Pruissen* gehuldigd, en daarvoor een bijzonder feest op den laatsten zondag van 't kerkelijk jaar bepaald bij kabinetsorde van 17 November 1816.

(2) *De Kath.* D. XIII, bl. 196.

de pligten van regtvaardigheid en liefde, ons eigen belang, 't zijn zoo vele dringende beweegredenen, om voor de afgestorvenen te bidden.

Doch deze dag heeft nog ten doel, om ons op eene krachtige wijze aan onzen eigen dood, ons oordeel en onze verrijzenis te herinneren. In 't zwarte misgewaad treedt de priester voor het somber altaar en spreekt de bede, zoo menigwerf in de getijden reeds opgezonden: Heer! geef hun de eeuwige rust, en 't eeuwig licht verlichte hen. De lesse gewaagt van verrijzenis en verheerlijking: Zie ik zeg u een groot geheim: wij zullen wel allen verrijzen, maar niet allen veranderd worden. Eensklaps, in één oogenblik, op het geluid der laatste bazuin; want klinken zal de bazuin, en onsterfelijk zullen de dooden opstaan en wij zullen veranderd worden. Want dit bederfelijke moet de onbederfelijkheid aantrekken en dit sterfelijke de onsterfelijkheid. Doch als dit sterfelijke de onsterfelijkheid heeft aangetrokken, dan zal in vervulling gaan hetgeen geschreven staat: verslonden is de dood in zegepraal, waar is, o dood! uw prikkel, waar, o dood! uwe zegepraal? De prikkel des doods is de zonde; de magt der zonde de wet. Doch God zij dank, die ons de overwinning verleend heeft door JESUS CHRISTUS, onzen Heer (1). Dan wordt het vreeselijk-verheven *Dies iræ* (2) in vreeselijk-verheven toonen gezongen: de dag des gerigts schijnt reeds daar; wij zien

(1) Uit I Cor. XV, 51—57.

(2) De vrome dichter van dit lied is niet met zekerheid te noemen. Eenigen schrijven het aan HUMBERT, generaal der Dominicanen toe; anderen aan den kardinaal URSINI; anderen met eenige missalen aan den kardinaal FRANGIPANI-MALABRANCA; doch verre de meesten aan THOMAS VAN CELLANO, een minderbroeder, die omstreeks 1250 in *Italie* leefde. In de veertiende eeuw werd het tot kerkelijk gebruik geheiligd, en onderging eenige veranderingen, waardoor ook de vier eerste strofen, die tot inleiding dienden, werden weggelaten.

de graven zich openen en de dooden verrijzen; den regter naderen; wij hooren het geschal der bazuine, zooals het door de graven dringt, en weêrklinkt van pool tot pool; de gansche wereld staat voor het oordeel, en wij zien, wij hooren den regter in al zijne majesteit, en vernemen reeds het gejammer der goddeloozen en het blijde juichen der regtvaardigen. En terwijl dit kerklied aldus het jongste gerigt als tegenwoordig voor oogen stelt, en ons zelven als voor den vreeselijken regterstoel geplaatst, rouwmoedig om genade leert smeeken, slaat het ons met zijne driemaal herhaalde, altoos slepende rijmen als met drie geheimzinnige klanken onverpoosd en diep in de ziel, om ons geheel te verbrijzelen en tot ons vonnis voor te bereiden.

Hoe ook grijpt de Kerk in ons gemoed, als zij in hare verhevene poëzij ons die zielen voorstelt als nog worstelend met den dood, en onze verbeelding brengt op het beslissend verschrikkelijk oogenblik der scheiding van ziel en ligchaam. Al wordt de gedachtenis der overledenen jaren en jaren na hun overlijden gehouden, al hebben die gebeden ten doel, hen uit eene plaats van *tijdelijke* straf te verlossen, waar ten minste de hoop op het *eeuwig* geluk verzekerd is, toch stelt ons de Kerk dien overledene voor als nog in gevaar, als met vijanden worstelend op den rand van den vreeselijken afgrond der eeuwige jammeren, als nog zwevend tusschen twee eeuwigheden van geluk en ongeluk, wijl de ziel, zoolang zij nog van God gescheiden blijft dien zij bemint, oneindige smarten verduurt. In het zoo roerend offertorie der Mis wordt de Zaligmaker gesmeekt, hem te verlossen uit den muil des leeuws, dat de afgrond hem niet inzwelge en hij niet storte in de duisternissen. In het graduale wordt de Heer gebeden den afge-

storvene zijne zonden te vergeven, opdat hij het vonnis van Gods wraak moge ontgaan, en in de getijden wordt meermalen dit vers herhaald: verlos, Heer! hunne zielen uit de poorten der hel. In denzelfden geest legt de Kerk de plegtigste en dringendste woorden in den mond des afgestorvenen, als nog gewikkeld in een' strijd, waarvan de uitslag onzeker is; zoo weet zij hare geloovigen op dat laatste oogenblik te verplaatsen, waarop regtvaardigheid en barmhartigheid moeten uitspraak doen, en poogt ons tot die gevoelens van innigheid en godsvrucht, tot zulk een dringend smeeken op te voeren, als ons zulk een oogenblik op dien vreeselijken rand des afgronds ongetwijfeld zoude ingeven (1).

Doch die verschrikkingen des doods worden getemperd door de herinnering van den vrede, die de ontslapenen toeft. Dat zij rusten in vrede! zegt de priester, en de ziel der geloovigen verheft zich tot de eeuwige woningen des vredes en den grooten dag der onverstoorbare rust.

En dan zal het een nieuwe hemel en eene nieuwe aarde zijn; want de eerste hemel en de eerste aarde zijn voorbijgegaan. Tot dien jongsten dag voeren ons nu de laatste zondagen van het Kerkelijk Jaar. Zij spreken ons van dood en opstanding, van rekenschap en dien grooten dag van CHRISTUS. Nu eens hooren wij de gelijkenis van den koning die rekenschap houdt met zijne knechten (2); dan worden wij aangemaand om te volharden in het goede tot den dag van JESUS CHRISTUS, en alsdan rijk te wezen in vruchten van geregtigheid (3); dan roept de Apostel ons toe: onze om-

(1) Verg. WISEMAN, la Semaine sainte, p. 37.

(2) Het evangelie van den XXI zondag na Pinkster uit MATTH. XVIII, 23.

(3) Het epistel van den XXII zond. uit Philipp. I, 6—11.

gang moet in den hemel zijn, van waar wij onzen Zaligmaker JESUS CHRISTUS verwachten, die ons vernederd ligchaam zal veranderen en aan zijn verheerlijkt ligchaam gelijkvormig maken (1), en in het evangelie van denzelfden zondag zien wij het zoo even gestorven dochtertje des oversten door JESUS tot het leven opgewekt, en daarin ons geloof aan de verrijzenis bevestigd (2). Meermalen ook vernemen wij in dien tijd de belofte des Heeren: Ik zal u verhooren en u van alle plaatsen uit uwe ballingschap terugvoeren. En reeds juichen de regtvaardigen: Gij hebt ons verlost, Heer! uit de hand onzer verdrukkers, en die ons haatten hebt Gij beschaamd. In God zullen wij roemen den ganschen dag, en uwen naam, o Heer! zullen wij verheffen in eeuwigheid. Dan sluit de Kerk op den laatsten zondag hare heilige tijden, gelijk zij die begonnen was, met de geschiedenis van het algemeene oordeel, van dien grooten dag der schifting en scheiding, van rekenschap en vergelding (3). De Vader heeft dan het oordeel aan den Zoon overgegeven (4); regter over leven en dood zal Hij zijn, die de verwinnaar des doods, en de oorsprong en middelaar onzes levens was; Hij die de zijnen kent en sprak: Ik ken de mijnen, en de mijnen kennen Mij (5). En het teeken van dien Zoon des Menschen zal verschijnen aan den hemel; en zij zullen den Zoon des Menschen zien komen op de wolken des hemels met groote magt en majesteit. En alle volkeren der aarde zullen voor Hem vergaderd worden, en Hij zal hen scheiden van elkander. En de uitverkorenen, uit de vier hoeken der

(1) Het epist. van den XXIII zond. uit Philipp. III, 17—21; IV, 1—3.
(2) Uit MATTH. IX, 18—26.
(3) Het evang. uit MATTH. XXIV, 15—35.
(4) JOAN. V, 22.
(5) JOAN. X, 14.

winden vergaderd, zullen gaan in het eeuwige leven, en de goddeloozen naar de eeuwige straf. En dan zal alles vervuld zijn; vervuld de beloften des heils, van eeuw tot eeuw gedaan; vervuld de vreeselijke voorspellingen over dien dag der dagen; vervuld het ontzettend feit, dat een gewijd dichter in deze krachtige regelen zamenvatte:

Eens eindt de worsteling der tijden,
Vervult zich 's werelds barensnood;
Scheidt goed van kwaad, en vreugd van lijden,
En eeuwig leven van den dood!

Eens scheurt de wraakbazuin de wolken;
En bij het angstgeschrei der volken,
Galmt luider steeds haar schrikbaar uitgehaalde toon!

Daar stort het Zonlicht van zijn' troon!
Daar verwarren
Zich de starren,
Zwicht natuur!
Grijpt het vuur
Om des aardrijks krakende assen:
De Oceaan huilt in zijn plassen!
Aller elementen kracht
Vecht in vlammen! Uit den nacht
Spuwt de brand met vonkenloover,
Bliksemstraal en slag te voor!
Rolt bergen over,
Afgrond door!
Tot dat 't eerste rotsgesteente,
't Diep gebeente
Van de wereld, dondrend kraakt,
En in laaije vlammen blaakt!

Maar wie redt uit dit vuur? — Wie, als straks zonder krachten
Weêr de eerste baaijert drijft, en 't Scheppingswoord blijft wachten,

Wie dan, wie spreekt hem toe? —
Gij, mijn ontzigtbre God! dien 'k knielend hulde doe.
Wie dan zal niet vergaan in d'Afgrond? — Wie herrijst? —
.... Mijn God! al die Gij spijst!

Neen, dan is hij voor geen dood meer beducht, die zoo innig vereenigd is met Hem, die het leven in zich heeft en onze verrijzenis en ons leven wezen zal; dan zal het paradijs, alom door de Kerk herplant, uitbloeijen om ons heen; en er zal een nieuwe hemel en eene nieuwe aarde wezen; dan zal er geen tijd meer zijn, maar ons immer woelend hart zal in eeuwigen vrede rusten, als ieder bemint en als liefde liefde kweekt. Wij willen aan 't einde onzer voorlezingen, die ons met de heilige tijden der Kerk aan de voleinding der eeuwen bragten, ons op dat laatste oogenblik der algeheele voltooijing verplaatsen, en heffen met denzelfden dichter oog en hart naar den hem ontsloten hemel, om met hem den verheven zegezang der verrukking aan te stemmen:

Stort, liefdebron! stort uit uw blijde golven!
Mijn boezem dorst.... de nacht daalt om mij heen....
Zwicht, wereld! zwicht! van u — in puin bedolven, —
Wil mijne ziel haar' Redder tegentreên!

Komt reeds door het laatste duister
Geen verschiet? —
Siddren van verborgen luister
Ginds de rozenkleuren niet?...
Hoor! het klapwiekt!.... Hoor! daar rijzen
Zilvren stemmen, die Hem prijzen!...
Hallel! Hallel! 't licht ontgloort!
Dáár, met donderend akkoord,
Breekt de Oneindigheid hervoort!

Glorie komt uit Glorie jagen!
Niet als zeven scheppings-dagen:
'tIs één dag, één enkel Woord!
De eeuwge Vader!
Hij komt nader
In den ongeschapen Zoon!
Myriaden
Wezens baden,
Zonnen drijven om zijn troon!
Liefde's stroomen,
Voortgekomen
Als hun beider vlammenkroon,
Storten neder,
Keeren weder,
Klaatren door den zegetoon!
«Halleluja! Hij regere!
«Hem zij heerlijkheid en kracht!
«Hem zij dank en lof en eere!
«'t Schuldloos Lam voor ons geslacht!»
En de stralen, die er varen,
Waaruit duizend geesten staren,
Zij verheldren! zij verklaren!
Heilig! Heilig! galmt het weêr;
En de stroomen, die er vlieten,
Zwellen hooger, en vergieten
Zich met duizelend genieten!
Immer! immer! en nog meer (1)!

(1) Gedichten door C. BROERE enz., bl. 19.

GODSDIENST, GELOOFSLEER EN ZEDENWET.

II.

DE CHRISTELIJKE GODSDIENST KAN ZICH HET REGT OM DE ZEDENWET AF TE KONDIGEN NIET LATEN ONTNEMEN, OMDAT ZIJ VAN DE VERPLIGTING TOT DIE AFKONDIGING NIET KAN ONTSLAGEN WORDEN.

(A. *Ontwikkeling der stelling*).

Uit het vorige artikel, onder bovenstaande opschrift, (Dl. XIV bl. 203) (hetwelk als eene inleiding beschouwd moet worden), zal men, zoo wij hopen, de tijdigheid van het behandelen des door het opschrift aangeduiden onderwerps erkend hebben. Aan de lezers, welke het voor te afgetrokken houden, of althans vreezen, dat het voor hen, zoo als zij 't nederig noemen, te hoog zal zijn, geven wij nu ook vooraf de verzekering, dat onze wijze van behandeling aan hunne verstrooijenissen, en aan hunne welligt niet groote geoefendheid in 't afgetrokken redeneren en 't hooge bespiegelen, te gemoet zal komen; terwijl we tevens aan den anderen kant trachten zullen, het onderwerp grondig genoeg te behandelen, om de geleerden, die ons lezen mogten, althans niet te vervelen.

Godsdienst en zedenwet zijn twee zoo naauw, zoo innig verbondene denkbeelden, dat wie godsdienst zegt, daar-

door alleen reeds de zedenwet vermeldt. De godsdienst toch, hier genomen niet bloot als de deugd — de bereidvaardige wil om, met erkenning van eigene afhankelijkheid, Gode de hem toekomende eer te bewijzen (godsvereering, eeredienst, *cultus*) — maar als de, deze deugd insluitende, instelling Gods, om den mensch aan zich te verbinden (*religio* van *religare*), met zich te vereenigen, zich zelven, dat is, zijne volmaaktheden aan hem mede te deelen, hem te brengen tot eeuwige behoudenis en zaligheid; de godsdienst, aldus opgevat, (en aldus moet ze opgevat worden) beteekent niet alleen eenige bepaalde wijze van vereering van het hoogste Wezen, maar zij beteekent tevens volmaking, verheffing, zaliging des menschen door God. Zij brengt derhalve de waarheid die gekend, het goede dat bemind, het heil dat nagestreefd moet worden; zij zegt wat de volmaaktheid en zaligheid des menschen is, volgens de bestemming hem door den Schepper gegeven; zij wijst en biedt hem de middelen aan, waardoor die volmaaktheid en zaligheid — het hoogste goed — te verkrijgen zijn; zij verkondigt de voorwaarden op welke hij tot deszelfs bezit kan geraken. Zij gebiedt en regelt derhalve het streven des menschen naar het hoogste goed; en dat gebod, die regeling, wat zijn zij anders dan de zedenwet?

Al het streven des menschen is naar goed, naar de hoogste mate van goed; het voorwerp van al zijn denken, begeeren en werken is het goed. Maar helaas! hoe vaak bedriegt hij zich? Nu eens ziet hij voor goed aan wat geen goed, ja wat kwaad is; dan wederom verwisselt hij het middel met het doel, en verliest hij zich zelven in hetgeen hem als hulp tot behoud was gegeven; de eene dwaalt in de keuze der middelen om het goed te bemag-

tigen en berokkent zich ramp in de plaats van geluk; de andere weigert, hetzij uit traagheid, hetzij uit moedeloosheid, de zelfinspanning, en glijdt, in vadsige rust of in duistere gevoelloosheid, naar den afgrond. Treurig lot des menschen, die, aan zich zelven overgelaten, hetzij hij werkt, of rust, hetzij zijn hart zich verwijdt door de hoop, of inkrimpt door de vrees, noch het goed bereikt waar hij naar jaagt, noch het kwaad ontsnapt waarvoor hij vlugt. Maar heil hem, dat hij niet aan zich zelven overgelaten is; dat God zich over hem erbarmt, en hem in *zijne dienst* het goed, het hoogste goed doet vinden. Inderdaad, de godsdienst behoedt den mensch voor de dwaling, zoo ten aanzien van het goed zelf, als ten aanzien der middelen, waardoor het verkrijgbaar is, en des aandeels dat de mensch zelf in het verkrijgen nemen moet. *Vrees God, en onderhoudt zijne geboden*, roept zij, *want dit is geheel de mensch* (1). Waarom geheel de mensch? Omdat de mensch, van God zelven geheel zijne bestemming en de noodige krachten en middelen tot het bereiken dier bestemming ontvangende, naar geheel zijn wezen van God afhangt, door deze afhankelijkheid alleen het geluk kan vinden, en gevolgelijk in geheel zijn leven, dat is, in al zijn denken, begeeren, spreken, werken en rusten, door de geboden Gods moet geleid worden. Indien het nu der godsdienst opgedragen is om de geboden Gods, de wetten van al het doen en laten des menschen, af te kondigen; hoe kan men dan de godsdienst noemen, zonder daardoor alleen reeds de zedenwet te vermelden? Zij geeft die wijsheid, waarnaar de ouden zochten, de kennis van het ware goed, van het hoogste goed, en van den weg om er toe te ge-

(1) Pred. XII: 13.

raken, dat is, van de wetten, door welker onderhouding het verkregen wordt. *De godsdienst behoudt het hart en maakt het regtvaardig, zij geeft genoegen en blijdschap* (1). *En de bron der wijsheid is het Woord Gods in den hooge, en haar toegang zijn de eeuwige geboden* (2).

Wie kan zich ook eene godsdienst voorstellen, welke dezen naam verdienen zoude, indien zij den weg der deugd, de goede zeden, de wet der wetten, niet verkondigde? indien zij hare belijders niet beter maakte? Het ware onredelijk eene godsdienst te erkennen, die met de boosheid en misdaad zich verdragen kan; het ware onredelijk als een dienaar Gods te beschouwen hem, die een onzedelijk leven leidt. Dat was een der groote grieven van den redelijken mensch tegen het heidendom, dat de godendienst tot geene deugd voerde, ja, veel meer tot de ondeugd verleidde. «Waarom, zeide AUGUSTINUS, hebben hunne goden niet willen zorgen, dat zij (de heidenen) geene zeer slechte zeden hadden?... Waarom zijn zij hunnen vereerders niet door wetten tot het leiden van een braaf leven te hulp gekomen? Het ware inderdaad billijk geweest, dat gelijk dezen voor de zaken van genen, zoo genen voor de daden van dezen bezorgd waren. Maar men antwoordt, dat ieder door eigen wil boos is. Wie zou dat ontkennen? Maar het ging toch de zorgzame goden aan, de regelen des braven levens voor de volken, welke hen eerden, niet verborgen te houden, maar ze hun, integendeel, door eene heldere voorstelling mede te deelen; hen door aangeblazene gezanten te bezoeken, en, als zij zondigden, te berispen, openlijk den boosdoeners straffen te dreigen, den braaf

(1) Eccli. I: 18. *Religiositas custodiet et justificabit cor, jucunditatem atque gaudium dabit.*

(2) Ibid. V: 5. Men leze dit gansche hoofdstuk.

levenden belooningen toe te zeggen. Doch wat, dat hier naar gelijkt, heeft ooit, in de tempels dier goden, klaar en luide weêrgalmd?» (1). In denzelfden zin sprak LACTANTIUS (2): «Daarom heb ik gezegd, dat de vereering der goden van alle wijsheid beroofd is, omdat er niets in ontwikkeld wordt, dat bijdraagt om de zeden te verbeteren en het leven te regelen; omdat er geenerlei onderzoek naar de waarheid in gevonden wordt, maar een bloote eeredienst, die niet in eene oefening van den geest, maar in dienstpleging des ligchaams bestaat; omdat zij door geene voorschriften van geregtigheid en deugd hare volgelingen veredelt of beter maakt.... Omdat derhalve, gelijk ik zeide, de dienst der goden en de begeerte naar wijsheid van elkander los en zeer verwijderd zijn; — anderen toch zijn de leeraren der wijsheid, welke den weg tot de goden niet toonen, anderen wederom de hoofden der godenvereering, welke de wijsheid niet leeren; — daarom blijkt het, dat noch die wijsheid de ware wijsheid, noch die godenvereering de ware godsdienst is... Doch, waar de wijsheid met de godsvereering door een onverbrekelijk snoer zamenhangt, daar moet de ware wijsheid en de ware godsdienst zijn; omdat wij in de godsvereering wijs moeten zijn, dat is *weten* moeten wat en hoe wij moeten eeren; en omdat we in het *wijs-zijn* God moeten eeren, dat is met er daad vervullen hetgeen wij weten. Waar dan wordt de wijsheid met de godsdienst vereenigd gevonden? Dáár, waar slechts één God vereerd wordt, waar het leven en al de daden tot een hoofddoel gerigt, tot een geheel gebragt worden, waar, eindelijk, zij, die de wijsheid leeren, tevens de priesters der godheid zijn.»

(1) De civit. Dei. l. 2. c. 4.
(2) Divin. Instit. l. 4. c. 3.

Hiermede wijst LACTANTIUS de Christelijke godsdienst aan, die alleen met eene waardige godsvereering de ware wijsheid gepaard heeft; die alleen, niet slechts leert het Opperwezen te vereeren, maar zoo te vereeren, dat daaruit het heil des menschen, zijne volmaking, zijne zaliging ontstaat, dat daardoor de mensch van alle dwaasheid, van alle boosheid wordt afgehouden, en dat hij ontwijfelbaar, door alle wisselingen des levens heen, tot het bereiken van het hoogste goed gebragt wordt (1).

Geen godsdienst derhalve, geen ware godsdienst, dan die de zedenwet medebrengt, afkondigt, den menschen op het hart drukt. Deze zedenwet, hare voorstelling en ontwikkeling, der godsdienst te willen ontnemen, ware evenveel als de ware godsdienst zelve te willen afschaffen, en de dwaasheid des heidendoms, eene gehaltlooze, ijdele, van alle nut ontbloote eeredienst, weder te willen invoeren.

Het kan nutteloos schijnen, na het gezegde, nog in het bijzonder aan te toonen, dat de christelijke godsdienst zich de verkondiging der zedenwet niet kan laten ontnemen; indien toch het denkbeeld zelf van godsdienst die verkondiging reeds in zich begrijpt, dan moet het Christendom, de volmaakste godsdienst, voorzeker deze verkondiging zeer ter harte nemen, en kan het haar, zonder zelfmoord, niet laten varen. Dit ziet iedereen. Dan hoe klaarblijkelijk het zijn moge, zoo is het niet te min gebeurd, dat men de zedenleer van de christelijke godsdienst heeft willen scheiden; en noch ontbreekt het niet aan lieden, welke der christelijke godsdienst de geschiktste

(1) Het is niet noodig van de godsdienst des ouden verbonds afzonderlijk gewag te maken: zij was toch als de ruwe schets van de christelijke godsdienst, welke hare heerlijke voltooijing is.

en noodwendigste gelegenheden en middelen, om zich bij het menschdom van hare taak te kwijten, pogen te ontzeggen. Het is dus, in den strijd met dezulken, van het grootste belang; dat de Christenen den pligt, en bijgevolg het regt hunner godsdienst om de zedenwet te verkondigen, ten duidelijkste inzien; het is van het grootste belang, dat zij, die de zedenleer van de godsdienst scheiden willen, leeren begrijpen, dat zij daardoor de godsdienst zelve aanranden, en dat, waar zulke scheiding bij wettelijke verordening wordt ingevoerd, aldaar geen vrijheid van godsdienst bestaat. Het zal derhalve niet nutteloos zijn den pligt der christelijke godsdienst, om de zedenwet te verkondigen, nader te beschouwen.

Welke is de bestemming der christelijke godsdienst? Waartoe is zij ons uit den hemel gebragt? Waartoe is zij door den in het vleesch verschenen Zoon Gods, voor den duur der eeuwen, en voor geheel de aarde, gesticht?... Kan hare bestemming iets anders zijn dan verwerkelijking van het doel, waartoe Hij, de goddelijke Stichter zelf, op dit benedenrond verscheen?... Voorzeker niet. Hetgeen Hij aan 't menschdom voor alle tijden en plaatsen, aan het menschelijk individu voor alle omstandigheden des levens, achter liet, dat kan niet anders zijn dan eene het gansche doel Zijner verschijning omvattende instelling; Zijn oogmerk daarmede moet wezen bereiking van het doel waartoe Hij kwam. En dat doel nu?... De Engelen zongen het, toen Hij verscheen: *eere aan God in den hoogen, vrede op de aarde, goede wil aan de menschen* (1).

(1) Luc. II: 14. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. De lezing der *Vulgata*, ofschoon van de Grieksche verschillend, heeft geen anderen zin. Slechts zij die *op de aarde des* hemelschen *vredes* deelachtig worden, kunnen *menschen van goeden wille*, d. i. van Gods welbehagen zijn. Vergel. Coloss. 1: 19.

Daartoe kwam Hij; daartoe liet Hij Zijne godsdienst achter: opdat God verheerlijkt, de mensch met God, met den evenmensch, met zich zelven bevredigd, alzoo verbeterd en volmaakt, en ook gezaligd worde. Maar indien het de bestemming van de christelijke godsdienst is dit doel te verwerkelijken, moet zij dan niet belast zijn met de verkondiging der zedenwet? dat is dier wet zonder welker onderhouding de vrijwillende mensch, als zoodanig, noch God verheerlijkt, noch de vrede met God, met den medemensch, met zich zelven behoudt, noch Gods goeden wil, het welbehagen Gods, het hoogste goed, verwerven kan? Indien zoodanig de bestemming der godsdienst is, mag, kan zij dan dien last van zich afwerpen? of zich van dien pligt ontslagen rekenen, wanneer b. v. eene wereldsche overheid, welke als zoodanig geene godsdienst erkent te hebben, het op zich wil nemen om der jeugd de zedenwet voor te houden en in te prenten? Ik spreek nog niet van het waarborgen, dat zij ten dezen aanzien koesteren moet, maar ik vraag alleen: mag de godsdienst ontrouw worden aan hare bestemming? mag zij, 't geen haar is bevolen, achterlaten? aan anderen overlaten? Dat ware, immers, op te houden de instelling van CHRISTUS, de christelijke godsdienst te zijn. Zoo kan, zoo mag de christelijke godsdienst hare verhevene taak, om het menschdom tot de heiligheid, tot het geluk, op te voeden, niet verloochenen; alom moet zij hare stem verheffen; de wet der heiligheid, de voorwaarden van het geluk verkondigen; vooral der jeugd, welker harten nog door geen togten verslaafd, door geene overprikkeling verdoofd, door geene genietingen verdierlijkt zijn, de goede beginselen inprenten, in haar de heilige liefde, de werkster van het goed, aankweeken, in een woord haar geest

en hart voor en door het leven, dat uit en naar God is, vormen

Zoo wij een oogslag willen werpen op den Stichter zelven der christelijke godsdienst, en onze ooren openen voor zijne woorden; dan zal de kennis van den haar opgelegden pligt nog helderder, de overtuiging, dat niemand haar van dien pligt ontslaan kan, nog vaster worden.

Wat de christelijke godsdienst, voor alles, te verkondigen heeft, wat zij in alle bijzonderheden moet voorstellen, wat zij alom en aan een ieder bekend moet maken, dat is CHRISTUS zelf. Wie Hij is, van waar Hij kwam, waartoe Hij kwam, wat Hij daartoe gedaan en geleden heeft, wat Hij daartoe nog doet en doen zal, dat alles moet door de christelijke godsdienst onophoudelijk, overal en aan allen gepredikt worden.

De Stichter toch der christelijke godsdienst is niet, gelijk andere verkondigers van leeringen, slechts een mensch, welke zijne overtuiging uitspreekt en aan anderen tracht mede te deelen; of slechts een ziener, die verkondigt wat hem in gezigten van boven getoond is; maar Hij stelt zich als het eeuwig *Woord, dat in den beginne bij God is, en God zelf is*, Dat, *mensch geworden zijnde*, en de waarheid en de deugd en den weg tot het hoogste goed leerende, niets verkondigt dan hetgeen Het, *als eeniggeboren Zoon in den schoot des Vaders blijvende, gezien heeft;* (1) Hij stelt zich als door Wien alleen tot den Vader kan gekomen worden, als in Wien men, ten eeuwigen leven, gelooven, op Wien men hopen, Dien men beminnen moet, en Hem beminnen, dat is zijne geboden onderhouden (2);

(1) JOAN. I en III.
(2) JOAN. V. 17. c. v. — XIV. 15. c. v. — XV. 1—11.

Hij stelt zich als Dien men navolgen moet, om niet in de duisternis te wandelen, als het voorbeeld waaraan allen gelijkvormig moeten worden, waarvan allen in denken, gevoelen, spreken en handelen het nabeeld moeten zijn (1); Hij stelt zich als den alwetenden en alvermogenden Regter, Die eenmaal gansch het menschelijk geslacht voor zijne vierschaar zal dagen, om een ieder loon naar werken te geven, om tot het hoogste goed toe te laten hen, welke Hem gelijken zullen, en de overigen tot eenwige straffen te verwijzen (2).

Kan de godsdienst, van zulken Stichter ter wereld ingevoerd, een oogenblik van Hem zwijgen? Is zij niet zoo geheel in Hem, dat zij zich zelve niet veropenlijken kan, zonder reeds daardoor Hem te prediken? Maar is de bekendmaking van CHRISTUS zoo wezenlijk aan de christelijke godsdienst, dan is ook de prediking der zedenwet wezenlijk aan haar; want die wet is Hij. In Hem heeft die wet wortel en leven, in Hem is zij aanschouwelijk, in Hem is zij persoon, in Hem is zij gebiedende en gehoorzamende wil, geboden en volbragte daad. En voor zijne volgelingen zal dit de eenige maar alomvattende pligt wezen: te willen wat Hij wil. Ontruk nu aan de christelijke godsdienst de verkondiging der zedenwet; ontrukt gij haar dan de verkondiging van CHRISTUS zelven niet? En wat is dit anders dan een aanslag op haar bestaan?

Wij moeten bij deze gedachten over CHRISTUS nog even vertoeven; want ik ken niets, waar het innig verband van godsdienst en zedenwet zoo zigtbaar in is als in Hem.

Hij is den Christenen de volmaakste uitdrukking, de hoogst mogelijke verschijning der ongekrenkte zedelijkheid,

(1) JOAN. VIII. 12. — XIII. 15. — 1. PETR. II. 21. — *Philipp.* II. 5.
(2) JOAN. V. 22. e. v. — MATTH. XXV. 31. e. v.

of, om de echt christelijke taal te spreken, der heiligheid. Niets was in Hem, niets ging van Hem uit dat niet volmaakt was. Daarom moeten allen streven naar gelijkvormigheid met Hem. En wat zien wij nu in dat voorbeeld van volmaaktheid? Wat, dat ons reden dier volmaaktheid geeft? Den wil Gods, als eenig rigtsnoer, eenige drijfveer, als begin, midden en einde van alles. Hetzij het godsdienstige verrigtingen, in den engeren zin des woords, hetzij het andersoortige daden geldt, altijd zijn zij verwerkelijking van den wil Gods. Laat Hij zich doopen door JOANNES, dan is het omdat het betaamt alle geregtigheid te vervullen; gaat Hij naar de woestijn, de Geest drijft er Hem heen (1); lijdt Hij honger, ten einde eene verdwaalde te regt te brengen, het is omdat Zijne spijze is den wil te doen Desgenen, Die Hem gezonden heeft (2); doet Hij wonderen, het zijn de werken, die den Vader Hem te doen heeft gegeven (3); predik Hij, 't is hetgeen Hij gehoord heeft van Die Hem in de wereld heeft gezonden (4), en Hij doet altijd hetgeen dezen welbehagelijk is (5); onthoudt Hij zich tijdelijk van deel te nemen aan eene feestviering, het is omdat zijn tijd nog niet is gekomen (6); maar is die tijd gekomen, dan gaat Hij naar Gethsemani, en bidt, in doodsangst, terwijl Hem 't bloedzweet van 't aangezigt druipt: Vader, uw wil geschiede; is het uur aangebroken, waarin de magt der duisternis door Gods toelating zal woeden, dan verbiedt Hij zijnen Apostel allen tegenstand en spreekt: Wilt gij dan niet,

(1) MATTH. III. 14 *Seq.* — IV. 1.
(2) JOAS. IV. 35.
(3) *Ibid.* V. 17. e. v. — IX. 4.
(4) *Ib.* VIII. 28. *et passim.*
(5) *l. c.* 29.
(6) JOAN. VII. 6.

dat ik den kelk zal drinken, dien de Vader mij gegeven heeft?; dan steekt Hij zijne handen vrijwillig uit, om ze door zijne doodvijanden te laten binden, en gaat hij blijmoedig van vierschaar tot vierschaar, van hoon tot hoon, van smart tot smart, tot dat Hij eindelijk aan 't kruis genageld, betuigt alles volbragt te hebben, en Zijn geest overgeeft in de handen Zijns Vaders (1). Dit is derhalve de korte zamenvatting van geheel het aardsche leven van CHRISTUS, de volledige beschrijving van het volmaakte voorbeeld der volmaaktheid, de wil Gods, gekend, bemind, volbragt.

Maar blijkt hieruit nu niet ten duidelijkste, dat, in het Christendom, de zedenwet met de godsdienst onafscheidelijk verbonden is? dat de laatste niet meer de christelijke godsdienst blijft, wanneer zij zich de eerste laat ontnemen? dat de CHRISTUS-verkondiging onmogelijk is, zonder de verkondiging der zedenwet?

Ik wil hier niet ontwikkelen, wat last van prediking den Apostelen gegeven is, toen hun door CHRISTUS gezegd werd: gaat, onderwijst alle volken, hen doopende... en leerende onderhouden al dat ik u bevolen heb (2); maar ik kan mij niet onthouden van te doen opmerken, hoe innig, in de prediking der Apostelen, zedenwet en godsdienst vereenigd zijn.

Wanneer de Apostelen ons over CHRISTUS spreken, dan doen zij ons Hem niet alleen kennen, als den eeuwig te prijzen Zoon Gods, hetwelk tot de godsvereering behoort; maar zij beijveren zich vooral ook, om Hem als voorbeeld ter navolging voor te stellen: en dit behoort tot de zedenwet. Inzonderheid dringen zij er op aan, dat wij zijne algeheele

(1) Zie de Evangelisten in hunne lijdensverhalen.
(2) MATTH. XXVIII. 18. é. v.

onderwerping en nederige gehoorzaamheid aan den wil van God zullen navolgen. «Dat zelfde moet ge in u gevoelen, zegt PAULUS, dat in JESUS CHRISTUS (was)..... Die zichzelven vernederd heeft, gehoorzaam zijnde geworden tot de dood, ja tot de dood des kruizes» (1). En als zij dan verklaren wat door dien wil Gods, waaraan gehoorzaamd moet worden, te verstaan is, dan blijkt het, dat die verhevene wil den geheelen mensch, naar ziel en ligchaam, omvat, regelend is voor den mensch, én in de godsvereering, en in alle zijne andere verrigtingen, zoo die binnen hem besloten blijven, als die uitwendig zijn. Men leze de Brieven der Apostelen, en op iedere bladzijde zal men dit bewaarheid vinden (2). In den naam van CHRISTUS leeren zij den mensch zijn gansche leven — als ik dit woord mag smeden — te vergodsdienstigen, in alles, niets uitgenomen, God te zoeken en te verheerlijken. «Hetzij gij eet, hetzij gij drinkt, hetzij gij iets anders doet, doet alles ter verheerlijking Gods», aldus de Apostel PAULUS (3). Niets derhalve, niets in het leven des vrij-willenden menschen, is vreemd aan de godsdienst; alles wordt door haar geregeld, omdat alles geregeld wordt door den opperheerlijken wil Gods, dien zij ons verkondigt; — en men zou willen, dat zij de verkondiging der christelijke zedenwet niet als een onschendbaren pligt, als een onvervreemdbaar regt beschouwde! Neen, de christelijk godsdienst kan zich het regt om de zedenwet af te kondigen niet laten ontnemen, omdat zij van de verpligting tot die afkondiging niet kan ontslagen worden. Wij eindigen de ontwikkeling dezer stelling met eene laatste aanhaling uit PAULUS, waarin zij zeer duidelijk vervat is.

(1) *Philipp.* V.
(2) B. V. *Rom.* XII. e. v. — *Eph.* IV. e. v. — I. *Thess.* IV.
(3) I. *Cor.* X. 31.

«De genade van God, onzen Zaligmaker, is aan alle menschen verschenen» (namelijk door de verschijning en werking van den Zoon Gods:) «ons onderwijzende, op dat wij, de *goddeloosheid* en de *wereldsche begeerten* verzakende, *matig*, en *regtvaardig*, en *godvruchtig* in deze wereld leven: in de verwachting der zalige hoop, en der verschijning van de glorie onzes grooten Gods en Zaligmakers JESUS CHRISTUS: die zichzelven voor ons gegeven heeft, om ons van alle zonde vrij te koopen, en voor zich te reinigen tot een welbehagelijk volk, dat ijverig is in goede werken. Spreek dit, en vermaan, en berisp met alle gezag» (1). Zietdaar wat de organen der christelijke godsdienst, tot welke TITUS, aan wien PAULUS dit schrijft, behoorde, verkondigen moeten; waartoe zij vermanen, waarover zij berispen moeten. Kan eenig sterveling, eenige magt op aarde hen daarvan ontslaan?

In een volgend artikel spreken we over de gevolgen der nu ontwikkelde stelling.

(1) *Tit.* II. 11. e. v.

EEN BLIK

OP DEN

ALGEMEENEN TOESTAND.

De schrikkelijke gebeurtenissen die wij beleven waren reeds lang te voorzien, en degenen die ze voorzien hebben zullen nu wel spoediger geloof vinden, als zij beweren, dat die verwarringen en rampen nog op verre na haar toppunt niet hebben bereikt. Er is een drang in de omstandigheden die toeneemt en sterker wordt, door de beletselen zelve, waardoor men hem poogt te keeren; overal heerscht onzekerheid, teleurstelling, innige tweespalt die geene bemiddeling meer overlaat, en zoo niet alle teekenen bedriegen, is het een van die oogenblikken, die Gods bijzondere tusschenkomst voorafgaan en vorderen, waarin een tijdperk der geschiedenis ten einde loopt, en de wereld zich gaat hervormen. Als eene aardbeving is er begonnen, die reeds vele gebouwen en werken der menschen heeft doen instorten, en die, met vernieuwd geweld, nog de bergen verzetten, de rivieren verleggen en de stranden veranderen zal. Hoe bepaaldelijk de zamenspanningen der boozen het tot eene uitbarsting hebben doen komen, is onbekend: dat onderaardsche vuur is niet na te gaan; maar de eerste schok deed zich gevoelen in het sinds lang onrustige *Zwitserland*. Daar, in dat toevlugtsoord der vijanden van alle orde, der omwentelings-profeten en predikers des ongeloofs, lieten *Frankrijk*, *Oostenrijk* en *Pruissen*, tegen hunne verbindte-

nissen en beloften, en voegen wij er, om niet onregtvaardig te zijn, bij: tegen hun eigen uitdrukkelijk verlangen, het snoodste onregt zich voltrekken. Het was een geweldaad, niet tegen een of ander bepaald regt, maar tegen het regt en de orde in 't algemeen, de zegepraal van het booze beginsel dezer tijden; en kort daarop viel LOUIS PHILIPPE van den troon, vlugtte de keizer van *Oostenrijk* uit zijne oude hoofdstad, en ontdekte voor de lijken der oproermakers de koning van *Pruissen* het hoofd! Die uitkomst was vreeselijk. Of is het niet vreeselijk, als zoo de majesteit der koningen wordt gehoond en verguisd? Wat tijden gaan wij te gemoet, indien zij, in wie alle eeuwen de beeldtenis der Godheid hebben aanschouwd, zoo tot beeldtenis, tot vereerders, tot gegallonneerde dienaars worden gemaakt van het souvereine volk, dat is, voor wie door den rook der theorien de werkelijkheid nog onderscheidt, van het geleerd en ongeleerd gepeupel? Echter wat verontwaardiging het opwekke, en van hoeveel beteekenis het zij, dat een koning zelfs de kroon dier eer, waarop ieder brave aanspraak heeft, zelfs den hoed gedwongen is af te nemen voor de met bloemen versierde lijken van boosdoeners, die hij gestraft had met zijn zwaard — noch dat akelig en afschuwelijk tooneel, noch de kanibalenwoede van het zinnelooze graauw der groote hoofdsteden, neen, al die gruwelen boezemen ons zulk eene vrees niet in, als de snelheid waarmede LOUIS PHILLIPPE van den troon is verdreven. Dat was minder eene omwenteling, dan een eenvoudige voortgang van zaken, en daardoor een bewijs, dat de wanorde zich bijna als wet heeft kunnen vestigen. Het regt en het bezit van den troon is de waarborg van alle regten en bezittingen, en dat steunpunt der tijdelijke orde kan niet wankelen, of daarmede wordt die geheele

orde onzeker. En als nu eenige dier gehuurde volksredenaars, met welke het heidensch *Griekenland* herleeft, als eenige dagbladschrijvers slechts eene gelegenheid behoeven, om den vorst, dien andere dagbladschrijvers op den troon bragten, weder met denzelfden spoed te verwijderen; als zóó het koningschap zonder eenige verdediging verdwijnt, zóó aan volstrekt niets meer vasthoudt, eene ijdele ridderorde schijnt die men aflegt, een naamcijfer dat men verandert, eene waardigheid van het kaartspel eeniger fortuinzoekers, — wat, men zegge het ons, wat kan er dan nog staan? Waar is dan het einde der verwarring, de bodem diens afgronds, waarin zulk een volk is gezonken? Men heeft opgemerkt, dat van LODEWIJK XVI af het vorstelijk gezag in *Frankrijk* telkens minder tegenstand heeft kunnen bieden, zoodat eindelijk LOUIS PHILIPPE geheel alleen stond, en slechts had te stappen in het hem aangeboden rijtuig; maar men heeft bij die opmerking niet gesidderd, omdat men aan den persoon toeschreef wat gevolg was van den gang der zaken; en men niet bedacht, hoe daardoor eene immer toenemende onzekerheid der bestaande orde wordt gekenmerkt. Is het dan geen bewijs dat het uiterste bereikt is, wanneer hetzelfde gevolg geboren wordt, hetwelk uit eene volstrekt tegenovergestelde oorzaak pleegt voort te komen? De kunstmatigheid der instellingen heeft in *Frankrijk* datgene voortgebragt, wat elders het volslagen gebrek daaraan te kennen geeft; wat slechts scheen te kunnen gebeuren bij een zinnelijk en barbaarsch despotismus, bij een serail-regering, waar 's vorsten wil *alles* is, dat is gebeurd bij een theoretischen staatsvorm, bij eene regering, waaraan iedereen geroepen wordt deel te nemen, en waar 's vorsten wil *niets* is; en even gemakkelijk als de in zijn paleis verborgen en afgodisch vereerde despoot wordt uit

den weg geruimd, werd LOUIS PHILIPPE, werd de *roi-citoyen* onttroond, die met een parapluie over de straat wandelde. De onschendbaarheid van den laatste is even logenachtig als de godheid van den eerste, want ook die onschendbaarheid beteekent aanbidding van den mensch. Slechts is hetgeen volgt niet hetzelfde. Het is iets anders, wanneer de mensch om zijn zinnelijk geweld, en iets anders, wanneer hij integendeel in zijne abstracte rede wordt aangebeden. De rede gaat voort, niet de blinde stof. Voor een SOLIMAN komt een MUSTAPHA in de plaats; maar als de idee-koning verdwijnt, dan bewegen zich de ideën, holt de maatschappij naar den afgrond van verwarring, en lost zij zich op als eene ketterij in duizende elkander tegensprekende opiniën.

Wanneer men alzoo op de beteekenis let der gebeurtenissen, bedenkt, dat zoodanig de algemeene geest is dezer tijden, dat *Frankrijk* slechts aan *Europa* vooruit gaat, en met den val van LOUIS PHILIPPE zich daarom overal die zoo schrikkelijke bewegelijkheid der orde geopenbaard heeft, dringt zich onwederstaanbaar de overtuiging op, dat, tenzij de Voorzienigheid het anders gebiede, er geen weg, geen geleidelijke overgang tot eenen beteren toestand te vinden is, dat wij aan het einde zijn, en een van beiden: òf *Europa*, onder de oppermagt der blinde feiten, tot nog iets ergers dan de barbaarschheid zal gedreven worden, òf een hooger beginsel moet grijpen in die feiten, ze vestigen, ze verzedelijken, en een nieuw tijdperk doen beginnen.

«Zoo is het!» roepen ons de wijzen der eeuw toe: «Reeds begint dat nieuwe tijdperk, reeds heeft het uur «voor die nieuwe ontwikkeling der menschheid geslagen! «Onophoudelijk vermindert de behoefte aan gezag; dat is

«de gang der geschiedenis; en heden is eindelijk de tijd «gekomen, waarin de mensch zich-zelven regeren zal.» Zie daar den inhoud van het loflied, hetwelk meestal van menschen die geen Christenen meer zijn op dezen tijd wordt gezongen (1). We mogen vragen, welke tijd het wezen moet, daar dezulken zich over verblijden? Dit is een feit, niet, dat de behoefte aan gezag steeds vermindert; nooit was die behoefte grooter dan heden; maar dat overal de poging gaande is, om geregeerd te worden door eigen rede alleen, om in zich-zelven, tot den oorsprong der wet op te klimmen, en naar zeker ideaal alles van den grond af te hervormen en te hernieuwen. Heillooze poging! die nimmer zal gelukken, en nog meer vrees inboezemt dan dat gedruisch der instortende troonen. PASCAL heeft gezegd, dat niets, naar de rede alleen beoordeeld, *in zich* regt is, dat het regt met de geschiedenis verandert, en daarom het gezag tot zijn historischen oorsprong te willen terugvoeren, zooveel is als het vernietigen. «De eigenlijke weg» zoo gaat hij voort, «om de staten ten onderste boven te «keeren, is gevestigde gewoonten aan 't wankelen te bren«gen, door ze te onderzoeken tot in haar begin, en daar «haar gebrek aan gezag en regt te laten opmerken. Het «is noodig, zoo spreekt men, een beroep te doen op de «oorspronkelijke grondwetten van den staat, die door «eene onregtvaardige gewoonte zijn afgeschaft; en dit juist «is het zekerst spel spelen om alles ten gronde te rigten.» Zoo sprak PASCAL, de idealistisch gezinde PASCAL, die maar al te zeer het feit van het regt wilde scheiden! En tegen wie spreekt hij zoo? Wie zijn zij, die hij het naast bestrijdt, en wier pogingen hij als verderfelijk veroordeelt?

(1) Men zie de redevoering van LAMARTINE, ter gelegenheid dat de constitutie te *Mâcon* werd afgekondigd.

Slechts onvoorzigtige hervormingsgezinden, die het historisch regt blijven eerbiedigen, en waarheen verder hunne eenzijdigheid hen voeren mogt, toch niet willen terugkeeren tot de oorspronkelijke wetten van *den* staat in 't algemeen, maar van dezen of genen bijzonderen staat, waarin zij leven. Wat is dit in vergelijking van hetgeen heden in *Frankrijk* beproefd wordt? Men wil niet *eenen* staat, maar *den* staat stichten; immers men grondt dien niet op feitelijk veroverde vrijheid, maar op vrijheid die den mensch als mensch toekomt, op de natuur van den algemeen gedachten of abstracten mensch, gelijk het vroeger werd uitgedrukt in de *déclaration des droits de l'homme*, op eene gelijkheid van allen, die, zoo zij niet verstaan wordt als enkele negatie van onregt, welke geen grondslag kan zijn, weder eene abstractie, eene algemeenheid is, die met geene mogelijkheid tot eene werkelijkheid kan gemaakt worden. De voorrede der Fransche republikeinsche constitutie, hoe schoon en zedelijk zij klinkt, is eene ingewikkelde oorlogsverklaring aan *Europa*. Alleen het bestaan van eene voorrede, het vooropzetten van zulke algemeene beginselen zegt genoeg; en wij voor ons hebben de beslissing der vraag, of de omwenteling ten goede of ten kwade zoude keeren, daarvan laten afhangen, of men al dan niet met dergelijke metaphysiek zoude beginnen. Het ergste daarbij is dat men beginselen verkondigt, die in hunne algemeenheid waar zijn, die den schijn hebben van godsdienstigheid, ofschoon ze inderdaad op vergoding des menschen uitloopen. Zoo beweert men uit te gaan van de gelijkheid der menschen voor God. Zeker, God doet niemand onregt; God heeft jegens alle menschen eene goedheid, die zich slechts door zijne oneindigheid verklaren laat; maar alle menschen zijn niet voor God gelijk in dien

zin, dat ze, hetzij naar de natuur, hetzij naar de genade, even groote gaven van Hem ontvangen, en ze allen evenveel bij Hem vermogen. En wat is nu deze verwarring van het negatieve met het positieve? Eene vergissing? Dat is zij bij de groote menigte, die zich er door verleiden laat; maar eene vergissing kan door zich zelve zoo algemeen niet blijven; zij berust op eene afschuwelijke dwaling, die den nacht dag noemt, en zich verblijdt in het niet. Ons bestek gedoogt niet er hier meer van te zeggen.

In 't geheel is er in deze tijden iets tergends, iets door en door bedriegelijks en boosaardigs. Het heet wet, en 't is dwingelandij! orde, en 't is tegenstrijdigheid! souverein gezag, en 't is oproer! vooruitgang, en 't is aanhoudende vernieling! En wat, meent men, levert het sterkste bewijs, dat met die omwentelingen, waardoor *Europa* als door zoo vele donderslagen gewekt werd, de strijd der maatschappelijke elementen niet voorbij is, maar eerst regt begonnen? De onzekerheid des gezags? De hoogmoed der weigevende vergaderingen? De hand over hand toenemende armoede? De snelheid waarmede zich de misdaden vermenigvuldigen? Het is waar, deze en andere, niet allen te noemen, verschijnselen geven regt tot gevolgtrekkingen als die we reeds gehaald hebben, en met ze een voor een na te gaan en in hunne ontwikkeling te beschrijven, zouden we, zonder de verbeelding van eenen DANTE te behoeven, de kringen van een oord des jammers doorwandelen; maar op die wijs zouden we de diepte des bederfs en de grootheid des gevaars nog niet inzien. Het verschrikkelijkste van die verschijnselen is, dat ze zekeren zamenhang vertoonen, zeker opzet en plan van het kwaad, zekere geregelde wanorde, welker krachten, even als zich de gevolgen der dwaling in steeds

grooter tegenstrijdigheid ontwikkelen, zoo door de gemeenschap zelve die ze in haren oorsprong hebben, elkander opwekken, aanvuren, voortdrijven, en wederom des te geweldiger bevechten. Er moet eene diepe verloochening des *middels* bestaan, want overal is het middel weg; dat wil zeggen: overal is wanorde, doet zich *tweeheid* voor, die bij gebrek aan bemiddeling tot uitersten loopt en *twist* wordt; en overal is deze tweespalt zoo innig, zoo bedriegelijk, zoo onder valsche schitteringen verborgen, dat men voor niets zoo zeer zoude moeten vreezen, als voor het bestendigen van dien toestand onder den naam eens vredes die, wel beschouwd, slechts de listigste oorlog is tegen het goed.

Wij overdrijven niet, ten minste niet in zoover als wij niet meer zeggen dan waarvan wij meenen overtuigd te zijn; of wij het in een anderen zin doen, zal de tijd beslissen. Wij gaan uit van het godsdienstig geloof dat we hebben, en als we aan dat geloof de omstandigheden toetsen, is het ons, bij het zien en onderzoeken van deze, of wij de blikken van den vader der leugentaal overal ontmoeten. Om onverholen onze meening te zeggen: voor ons is het hoofdbegrip van deze tijden, en waar alles zich toe laat terug leiden: de verloochening van CHRISTUS. We zijn echter niet voornemens dat hoofdbegrip hier uiteen te zetten, en den verlichten berg der godsdienstige beschouwing te beklimmen. Er zijn er nog te weinig, die in onze vrees deelen.

Plaatsen we dan het raadsel voor de verklaring: laat ons zien of niet overal *strijd* bestaat: tusschen de godsdienst en den staat, tusschen de staten onder elkander, tusschen de wetenschap en het geloof, tusschen de bestanddeelen der maatschappij, tusschen de hartstogten en

dat zedelijk gevoel, zonder hetwelk geen volk kan blijven bestaan; vooral trachten we, ondanks eene onvermijdelijke onvolledigheid, te erkennen, of niet die algemeene strijd gevoerd wordt onder eenen misleidenden schijn, waardoor hij te dieper inwortelt, en te geweldiger ontknooping moet doen verwachten.

Er is een bedriegelijke strijd van den staat tegen de godsdienst.

Het meerendeel der godsdienstig gezinden zal ten minste daarin wel overeenstemmen, dat de verhouding tusschen de godsdienst en de staten van *Europa* iets zeer valsch en dubbelzinnigs heeft, en de Kerk op eene zonderbare wijze en geëerd en vervolgd wordt. Nemen we echter een bepaald voorbeeld. In *Frankrijk* en in *Duitschland* hooren we de schoonklinkende belofte, dat alle godsdiensten vrij zullen zijn en gelijke bescherming genieten. Het is in ons oog de eenigste goede zijde, en we achten het strenge pligt dit aangenomen regt voor allen te helpen handhaven. De staat schijnt hierbij aan de hoogere orde des geestes volstrekt vreemd te willen blijven, en het bestaan der verschillende godsdiensten aan te nemen als feitelijk regt van verschillende corporatien. Hij is dus *negatief* onverschillig, zoodat vragen: of de staat Joodsch, Heidensch of Christelijk is, hetzelfde beteekent als vragen: of hij rood, groen of blaauw is. Hoe, zegt men onwillekeurig, is dit de verhouding van den staat tegenover de hoogste waarheden die de wereld-geschiedenis verdeelen? Die Staat moet dan wel zeer historisch, wel buitengewoon positief gezind zijn; immers er is in die geheele wereld-geschiedenis geene positiviteit te vinden, die daarmede gelijk komt, dat alle godsdiensten gelijkelijk beschermd worden. Zoo dat geen historisch regt is, wat is het dan? Welaan,

zal nu dat regt, hetwelk wij zoo vurig wenschen vast te houden, des te zekerder, objectiever, gemakkelijker te handhaven zijn? Juist het tegenovergestelde. De staat is theoretisch, is een stelsel *a priori* en streeft zich boven al wat positief en historisch is te verheffen. Juist die te harde positiviteit moet opgelost, moet verklaard worden, slaat in abstracte opvatting om; juist door dat de staat zich zoo volstrekt afscheidt van de godsdienst, gaat hij de hoogste volkomenheid der maatschappij, dat is des menschen, in zich zelven zoeken, poogt hij in zijn maatloos streven iets oneindig meer dan staat, eenigste oorzaak en eenigst doel, ja meer te worden dan de Kerk zelve. Wij willen het bewijs, dat dit gebeuren *moet*, daarlaten; geven we liever het bewijs dat het gebeurt, en deze streving werkelijk bestaat.

Vooreerst: van welken grond poogt men uit te gaan? Voor eene tijdelijke orde zou men toch iets tijdelijks tot grond moeten nemen; maar het is zoo niet; het politieke wordt van het zoogenaamde sociële volstrekt afgescheiden, en allen, of zij rijk of arm zijn, zij verkrijgen, zonder onderscheid, deel in de hoogste politieke magt, in de souvereiniteit, en zulks alleen omdat ze mensch, omdat ze redelijk wezen of persoon zijn. Zoo ver wil de Kerk zich naauwelijks boven de historie verheffen, en erkent in ieder mensch nog geen Christen.

Welke orde poogt men te verwezenlijken? Eene orde, die even zoo ideaal is, en aan den geestelijken aard van het straks aangewezen beginsel beantwoordt. Immers de twee groote betrekkingen van regtvaardigheid en liefde, die in de godsdienst geheimvol *vereenigd* zijn, worden met elkander *verward en versmolten*. De staat vordert de hoogste opofferingen, als of dit regt in plaats van vrije liefde was, en

wederom wil hij datgene opdringen als een regt door hem geoefend, wat hij slechts als vrije weldaad mag aanbieden. Voorbeelden zijn er helaas al te veel Zulk albemoei en zulk onbepaald vorderen is slechts verklaarbaar, als de staat een geïncarneerde godheid is.

Wat moet die orde in beweging zetten, wat is haar leven? Een niet heilige geest: het verstand, dat zich in de algemeene opinie openbaart. Dat er verstandig geregeerd worde wenscht ieder, maar het verstand te willen laten regeren is eene groote dwaasheid. Echter zoo wil men het. Waar nog zekere *census* voor de uitoefening van politieke regten bepaald is, geldt het bezit of tijdelijk vermogen niet als grond van regt, maar als teeken van bevoegdheid: daaruit blijkt dat iemand verstand en dus den vereischten geestelijken roep heeft. Ook schijnt alles, of het eene godsdienst en niet eenen staat gold, met onophoudelijk preken staande gehouden en bevorderd te moeten worden; ja men meent, om iets te zien gebeuren, slechts noodig te hebben het te zeggen of te verkondigen. Men heeft dan ook niet gelagchen om het congres tot bevordering van den vrede. Het verstand doet heden alles. 't Is de geest waarin de wereld gedoopt wordt.

Waar wordt die orde door gehandhaafd? Bijzonder door het onderwijs dat de staat zich aanmatigt, als had hij dezelfde regten als de godsdienst op het kind, en door straffen die meer en meer beginnen te gelijken naar kloosterlijke boete (1). Lamartine heeft de doodstraf voor politieke misdaden afgeschaft, en het zou gevolglijk zijn, die straf ook af te schaffen voor misdaden slechts middellijk

(1) Om het beginsel dat hier werkzaam is, willen wij de eenzame opsluiting niet verwerpen. Zoo zij echter niet buiten invloed van dat beginsel gesteld wordt, zal men er zich over beklagen.

tegen den staat en bepaald tegen bijzondere personen bedreven. Daarmede nu wordt, als in de Kerk, altijd de weg tot terugkeer opengehouden, wordt de staat verklaard voor meer dan tijdelijk, en eene onbepaalde volmaking hier op aarde aangewezen als 's menschen laatste doel; want slechts in deze veronderstelling kan de staat ophouden zijne hoogste straf, en als hoogste zijne eigenlijke natuur uitdrukkende, definitive straf te stellen in het ontnemen van het leven.

Wat eindelijk is het doel van dien staat? Dat doel is eene boven het eindige verheven volmaking. Al wat eindig is bereikt ten laatste eene volmaaktheid waarin het rust. Dit nu wordt niet erkend. Zulk eene rust neemt men *en principe* niet aan. De volmaking gaat in het onbepaalde; wie heden van staatsvormen spreekt, beschouwt die als stelsels van ontwikkeling; ja, als of nog niets was vastgesteld, of er slechts een begin van staatsregeling bestond, zoo zegt en belooft men, uitbreiding en mogelijke volmaking aan alle regten te zullen geven. Dit leidt ten gewissen ondergang. Het eindige zonder ophouden te volmaken is het vernietigen, en eindelooze wettenmakerij veronderstelt geen begrip meer van wet.

Die streving om den staat te vergeestelijken, is alzoo onmiskenbaar. Op zoo vele en zoo gewigtige punten, laat zich die algemeene gang toetsen, dat geen redelijke twijfel kan overblijven. Zal dat nu geen gevolg hebben? Zal deze valsche LOGOS den waren niet bestrijden? Zal een Staat, die Katholicisme en meer worden wil, die zich, naar LAMARTINE, als een *idee* aan de wereld verkondigt, de Kerk niet onderdrukken en vervolgen (1)? Degenen die daar

(1) In zijne, vroeger aangehaalde, redevoering, beschouwt hij den staat geheel als eene geestelijke maatschappij. Hij wenscht, dat de

geen vrees voor hebben, worden bedrogen; want ja, het gaat verraderlijk toe, en het begint eigenaardig met hooge eer- en lofbetuigingen voor de godsdienst. De staat is ook dan evenmin Joodsch of Christelijk, als van deze of gene kleur; maar men doorziet nog den grond niet, daarin bestaande, dat het hoogere licht zijner waarheid al die kleuren evenzeer in zich sluit. Hij beschermt nog al die godsdiensten; maar men bemerkt nog het doel niet, waarnaar die bescherming verandert; want die godsdiensten worden beschermd als middelen, als zoovele wegen tot de waarheid, die in den staat is, en welker volheid zij ieder naar eene zijde uitdrukken. Hij is in zekeren zin nog onverschilliger geworden, en begint dat op het sterkst te betuigen; maar niet ieder bemerkt op wat wijze; want hij is niet meer negatief onverschillig, maar positief of dogmatisch; hij dringt het als eene leer op, dat de ééne godsdienst ook in zich even waar en goed is als de andere, en hij wordt tot het prediken, inprenten en handhaven dezer leer evenzeer gedreven, als tot kennis en bewustzijn van zich zelven, als tot eigen behoud en eigene volmaking. En als weldra de schijn doorbroken en de strijd openlijk wordt, waartegen heeft dan de godsdienst te kampen? Tegen den geest die het geheele staatsstelsel bezielt. Waar kan zij zich op beroepen? Op eene doode letter. Zoo gaat de Kerk, welligt tijden te gemoet, waarin zij, als haar Stichter, uit naam van de hoogste wetten wordt veroordeeld en vervolgd, en ze, als Hij, door haar eigen kracht, door haar eigen gezag en haar eigen, niet van menschen geschonken, regt zal moeten zegevieren.

« constitutie vol zij van God — liefde zij als God, — het Fransche « volk heilig make enz. »

Er is bedriegelijke strijd van de wetenschap tegen het geloof.

Wat we van den staat gezegd hebben, wordt hier bevestigd en duidelijk gemaakt; want de wetenschap gaat den staat vooruit, en wel bijzonder de valsche. Het eenigste voordeel hier te zien, zoude wezen, dat die wetenschap reeds te ver is gegaan en het masker heeft afgelegd.

De wetenschap heeft het geloof niet verworpen, niet onmiddellijk verloochend, maar geprezen en uitgelegd, en het in hare omhelzingen trachten te dooden. Meer en meer is zij echter uit hare duisternissen voortgetreden, en heeft ze haren haat moeijelijker kunnen verbergen. Van HEGEL is zij tot FEUERBACH afgedaald, en van COUSIN tot PROUDHON. Gelooft men echter reeds aan de magt die zij oefent? Neen! nog bemerkt men die niet, omdat zij *middellijk* en wel op honderde wijzen middellijk werkt, en omdat ze, wat bij het verbreiden eener valsche leer noodzakelijk moet plaats hebben, de verwarring, die zij voortbrengt, slechts beheerscht door *tendentien*. Ook zij wil katholiek zijn, wil alles omvatten en zich als geloof aan ieder mededeelen, tegen den eigenlijken aard der wetenschap «*paucis contenta judicibus.*» Er zijn ontelbare souvereinen in den staat, maar er zijn ook ontelbare souvereinen in de wetenschap, of menschen die alles weten en de omvatting schijnen te bezitten van den genie. Daardoor voltooit deze wetenschap haar eigenlijk karakter, wordt ze nog meer, wat ze altijd is in tijden van omwenteling: Sophistery. Deze bestaat in eenen geest van hoogmoed en ijdelheid, die zich zelven en niet de waarheid bemint, die zich dus in de plaats stelt van de waarheid, en ten nadeele dezer zijne vormen ontwikkelt, oefent en verfijnt Wij vragen het: werd er ooit, uit zoogenaamden eerbied voor de wetenschap, met meer

ontzag, ja met meer liefde van de afschuwelijkste dwalingen gesproken? Sommigen behandelen die zoo *objectief*, weten er zich zoo midden in en op het standpunt der dwalenden te plaatsen, dat men, om ze niet zelven voor leeraars van die valsche stelsels aan te zien, ze bijna voor denk-machinen zoude moeten houden. En is er heden wel iets waar of valsch? Heeft, naar de leer der eeuwige ontwikkeling, niet ieder op zijn standpunt gelijk? Dat woord van *standpunt* is ook zoo in gebruik, als of de zaken naar ieders zienswijs veranderden, gelijk de schaduwen naar het plaatsen van het kaarslicht. De waarheid alleen heeft aanspraak op zulk eene gehoorzaamheid van den geest; zij slechts kan niet *objectief* genoeg behandeld worden, want zij, niet de dwaling, legt zich zelve volkomen uit. Maar de wetenschap is heden in den vorm, is poësie, en in 't oog loopend ook de behendigheid, de kunst om *effect* te maken, om door systematiseren, den geest, die altijd orde zoekt, te bedriegen. Toonen we van het een en ander een voorbeeld.

De *Revue des deux mondes*, wel het voornaamste tijdschrift van *Frankrijk*, en waaruit onze dagbladen dikwerf opstellen overnemen, heeft de groote vraag van den dag behandeld, onder het opschrift van: *Histoire de l'idée du travail.* Waarlijk dat klinkt grootsch! De arbeid zal dan beschouwd worden in zijn hoogste lichtpunt, in zijn *idee!* en dat idee in zijne historie! De ware zon van het arbeidsveld zullen wij zien opgaan en haar' ordelijken loop volbrengen. Welnu, wat is die historie? Zij verdeelt zich in drie tijdperken. In het eerste heerscht het Christendom, en wordt de arbeid beschouwd als van God opgelegde straf, die den mensch tevens voor meer kwaad behoedt. In het tweede tijdperk, dat in de vorige eeuw gesteld

wordt, en de schoonste en rijkste vruchten heeft voortgebragt, heerscht de wijsbegeerte; door het toedoen van deze, wordt de arbeid beschouwd als een regt, als eene ontwikkeling van 's menschen vermogens, en een middel ter zijner volmaking: de mensch wil zelf God worden. In het derde tijdperk eindelijk heerscht de utopie; het is dat, waarin wij leven, en waarin men beweert regt te hebben, om aan 't werk gesteld te worden. De schrijver is zoo meester van zijne zaak, dat hij er vaste termen voor opgeeft: *droit du travail, droit au travail*, en even schitterend als die verdeeling is, glanst en gloeit de behandeling. De kerkvaders, de wijsgeeren der vorige eeuw worden aangehaald, prægnante woorden gesproken, sierlijke vergelijkingen gebruikt. Het is schoon! Vraagt men, wat zijn gevoelen is over een zoo gewigtig en hoogst zedelijk onderwerp? Eene zoo ernstige hulde brengt hij daaraan niet, om zijn eigenlijk gevoelen te zeggen; hij behandelt het als objectieve historie; slechts geeft hij tegen het *droit au travail* zijne afkeuring te kennen in eenige vergelijkingen.

Wat is er nu aan van al die ideën? In het eerst gevoelt men zich verleid, en de *Spectateur de Londres*, ofschoon anti-revolutionair, heeft gemeend het te moeten overnemen; maar te onverdragelijker wordt deze voorstelling, wanneer men ze van naderbij beziet. Het is immers onwaar, dat het Christendom den arbeid als straf beschouwt; niet de arbeid zelf, maar de moeite, het harde daarvan, *het zweet des aanschijns*, is straf. Het is even onwaar, dat het Christendom in den arbeid geen middel van ontwikkeling erkent. Waarom aan het Christendom zijne eigen onwetendheid toe te schrijven? Op de eerste bladzijden der Schriftuur zien we den onschuldigen, den in Gods natuur deelenden mensch over dit

rijk des stofs, als koning aangesteld, en hem in eenen lusthof geplaatst, ten einde dien te bearbeiden, en aan die verheerlijkte natuur zijne hooge vermogens te ontwikkelen. Het is al wederom onwaar, dat het Christendom het regt tot arbeiden niet erkent. Waar wordt het uit bewezen? «Het Christendom,» zoo spreekt de schrijver, «bevat geen «idee van regt, dewijl het den mensch tegenover God «beschouwt, en.... het idee van regt begint niet, dan «nadat de mensch, ophoudend zich naar God af te meten, «zich afmeet naar zijn evenmensch.» Is het mogelijk tot zoo ver zijn Catechismus te vergeten! Hoe! is dan het groote geheim des Christendoms niet de volkomenste vereeniging van regtvaardigheid en liefde? Wie kan een begrip hebben van liefde, zonder dat van regt? Omdat het Christendom liefde leerde, leerde het daarom geen regt? En omdat die zoogenaamde wijsbegeerte de liefde verwierp, zal zij het regt hebben ingevoerd? *Quis tam ferreus ut teneat se?* Een wel zonderbaar bewijs wordt aangevoerd, om ons te overtuigen, dat de wijsbegeerte het regt des arbeids heeft uitgevonden! De vernietiging der gilden moet daarvoor dienen. Dat was *gelijkmaking* van bestaande regten, niet invoering van *het regt;* en neemt men het regt des arbeids meer objectief, als een regt dat zich gevestigd, en daardoor georganiseerd had, dat zijn wetboek, zijne overheden, tribunalen, beloonningen en straffen bezat, dan heeft die wijsbegeerte het regt des arbeids niet ingevoerd, maar vernietigd. Zij heeft het zelfs in nog meer eigenlijken zin gedaan; want juist dat *regt tot arbeid* van heden, waarmede geen regt bestaanbaar is, en hetwelk door den schrijver wordt afgekeurd, is zijn oorsprong aan de hoog geprezen wijsbegeerte verschuldigd die alles gelijk maakt.

Wij herkennen eenen leerling van cousin, wiens formulier we er geheel op zouden kunnen toepassen; en we hebben er tevens een voorbeeld in, hoe leeringen, die meer nog om hare valschheid, dan om haren afgetrokken aard, moeijelijk te begrijpen zijn, aangewend en onder de menigte kunnen verspreid worden. Daar is veel minder voor noodig dan men vermoedt; de domste stellingen zijn doorgaans de absoluutste, en het volk hoort gaarn overdrijven, dewijl het dan iets van het oneindige meent te vernemen.

Er is een bedriegelijke strijd tusschen de volken onder elkander.

Van den eenen kant heeft er eene versmelting, eene vermenging en verwarring plaats, waarin de nationaliteiten zelve dreigen te vergaan. Ieder volk wil zekere algemeene natuur aannemen. Men maakt wetten, en die wetten zijn van zoo onbepaalden aard, zoo weinig nationaal, dat ze voor de geheele wereld schijnen uitgevonden te zijn. De Franschen hebben eene nieuwe constitutie: maar wat is er in die constitutie Fransch? Alzoo schijnt het onderscheid, zonder hetwelk nogtans geen leven is, in de algemeenheid te moeten verdwijnen, en reeds worden onder zekere overdrevene benamingen of titels, geschriften uitgegeven over de wereld-burgerij. Naïve onbedachtzaamheid der leerlingen, altijd haastiger en overdrevener dan hunne meesters.

Maar wat heeft er van de andere zijde plaats? Een niet minder diepgaande scheuring, die een onoverkomelijke klove tracht voort te brengen, en waarbij geene betrekkingen van orde kunnen staande blijven. Na den Munsterschen

vrede kwam, met achterstelling des regts, het feit meer op den voorgrond, en door den later bijkomenden invloed van het materialisme, werd er, of slechts blinde krachten moesten geregeld worden, van niets gesproken dan van het evenwigt van *Europa*. Thans, is eene andere leer aan de beurt, en gaat het nog verder: alles wordt tot verstand en geest gemaakt, de volken als zoo volkomen en oneindige personen, de nationaliteiten als zoo absoluut beschouwd, dat er aan geene algemeene gelijkheid of betrekking te denken valt. De pogingen zelfs die op het stoffelijk gebied van handel en nijverheid plaats hebben, en waardoor ieder volk zich van alles wil voorzien, komen grootendeels uit dezelfde beginselen voort, en strekken niet om vriendschappelijke betrekkingen en welvaart te bevorderen. Ieder staat moet *de* staat, moet wereld worden, mijnen hebben in de bergen, fabrieken aan de stroomen, vloten op de zee en kolonien op vergelegen kusten.

Non-interventie! riepen de Franschen in 1830, en even luid: vrede! vrede! In hunne omstandigheden, in de vrees voor de tusschenkomst der groote Mogendheden was zeker de naaste reden van dit geroep te vinden; doch deze hunne omstandigheden waren, met de verhouding die zij tot het overig *Europa* wenschelijk maakten, zelve ontwikkeling der heerschende beginselen, en de uitgeroepen leuze had dus niet enkel eenen toevalligen, maar eenen dieperen meer verstandelijken zin. Er lag daarin een kenmerk van den voortgang des kwaads. Het revolutionaire idee had veld gewonnen. Het door LODEWIJK XVIII *verleende Chartre* werd als oorspronkelijk regt genomen en uitgebreid, en de theoretische staat, van hoogleeraars bestuurd, zou zich verwezenlijken. In zulk eenen staat vindt de onafhanke-

lijkheid hare hoogste werkelijkheid niet in de onafhankelijkheid van den provisionelen troon, maar in die van het algemeen gedachte volk; en daar dit volk voor eene volkomen *eenheid* gehouden wordt, zoo kan van tusschen *beiden* treden geene spraak of gedachte meer zijn; dat zou met vernietiging gelijk staan.

Met den val van LOUIS PHILIPPE bereikte de constitutie haar doel; nu ten minste zou het ideaal, waarnaar men, volgens den zoo bewonderden GUIZOT, door gedurige uitbreiding van het kiesregt streven moest, geheel verwezenlijkt worden in het *suffrage universel.* Daardoor werd, gelijk we reeds vroeger hebben opgemerkt, het politieke regt met natuurlijk vermogen vereenzelvigd. Het was genoeg dat men persoon, dat men Franschman was, om dit regt in zijne volkomenheid te bezitten, om deel te hebben aan de souvereiniteit, en tot uitoefening daarvan geroepen te worden. Maar daaruit volgde ook, dat souvereiniteit hetzelfde was als nationaliteit, en dat in deze de eenige ware grond lag van volksbestaan, en van die onafhankelijkheid, waardoor de volken zich van elkander onderscheiden. Of men dat met bewustzijn deed is hier van weinig belang; men was consequent. In den staat werd door het *suffrage universel* rijkdom en armoede niet meer onderscheiden, de staatsvorm bijgevolg *onhistorisch;* want rijkdom en armoede is geluk of ongeluk, is gevolg van eindige, vrije daad en arbeid, is met een woord iets *historisch,* iets feitelijks, dat in den volkomen staat, waarin het pure verstand regeert, niet tot erkenning komt. Een volk kan zich derhalve niet meer als volk van een ander onderscheiden, door een bestuur of staatsgezag, hetwelk zich *historisch* heeft gevormd; en geene regten van dien aard, hetzij door overwinning verkregen, hetzij door vrije ver-

dragen afgestaan, hetzij uit langdurige bescherming onmerkbaar geboren, kunnen langer hunne geldigheid hebben; dat alles is wederom eindige, vrije daad, is historisch, is duister feit, en kan in de wereld des geestes, die geen historie heeft, onmogelijk worden geduld.

De rampen, die uit zulk een opzet volgen moeten, zijn onberekenbaar; want verder schijnt het kwaad naauwelijks te kunnen gaan. Men meent dan eindelijk deze natuur tot God te maken, haar te doen stil staan, en af te scheuren van de geschiedenis. O! de eeuwen zijn niet tegen te houden, en hetgeen ze gewrocht hebben is niet te vernietigen, zonder dat de schromelijkste verwarring daaruit geboren wordt. Is dan ook nationaliteit geen geschiedenis? Moet zij niet juist gevormd worden door die overwinningen, die verdragen, die groote daden en gebeurtenissen, waaraan men geen regt wil hebben toegekend? En hier raken wij weder aan de eeuwige tegenstrijdigheid van den thans heerschenden geest van vernietiging. Zeer zeker, de nationaliteit zelve zoude moeten vergaan. Hetzelfde beginsel, dat iederen staat maakt tot eene ondeelbare eenheid, tot eene absolute proprieteit, tot een oneindig persoon, dat, als wierd *Babel* gebouwd, het menschdom naar zijne talen wil uiteen drijven, voor openbaar regt de hartstogten inroept van het familieleven, en voor vaderlandsliefde het instinct van het bloed, datzelfde beginsel poogt weder alles volstrekt eenvormig te maken, dezelfde wetten overal te doen heerschen, en de zoo hoog tot zinnelijken hartstogt opgedreven nationaliteit in de algemeenheid te doen ondergaan. Dat volken opstaan tegen volken, geeft de schriftuur tot teeken van de uiterste tijden; we leeren er thans de mogelijhheid van begrijpen, want tot daartoe zoude het moeten komen, en niet de staats- of vorstenlegers welke

afgeschaft moeten worden, maar de gewapend wordende burgers, de natien zouden dan elkander bevechten. En onder welke leus breidt zich dit afschuwelijk stelsel uit? Onder dien van vrede! In den gewonen oorlog zou het zijn ondergang vinden. Gelijk de geest van het materialisme heerschte door zinnelijk geweld: van binnen door de guillotine, en naar buiten door oorlogen, zoo wil de geest van het Pantheisme heerschen door het idee, schaft hij van binnen de doodstraf af, en verkondigt dat de oorlogen geëindigd zijn. Maar in plaats van die openlijk gevoerde wapenen gebruikt hij list, breidt hij zich uit door verraad, door oproer duizendmaal erger dan oorlog, en geeft hij aan de burgers de wapenen in handen, die hij aan de legers zoude willen ontnemen. Die boosheid zal echter niet gelukken. De natuur zal voor God tegen de dwazen strijden; hoe meer men *het feit* van de *waarheid* zal willen afscheuren, en dien ten gevolge de Kerk scheiden van de godsdienst, het burgerlijke of sociële van den politieken staat, de geschiedenis van de algemeene orde van *Europa*: te meer, en in denzelfden graad als die scheiding gelukt, zal het feit zich met blind geweld doen ondervinden. Als de booze dienaar van het Evangelie, hebben de wijzen der eeuw hun eigen oordeel reeds gesproken; want zij, door wie de theorien voornamelijk worden beproefd, door wie beloofd werd, dat alleen het verstand zou regeren, zij hebben het zoo zedelooze woord uitgeworpen van *fait accompli*.

(Vervolg in het volgend N°.)

VERSCHEIDENHEDEN.

DE SEKTEN IN RUSLAND.

Vervolg van bl. 245.

Bij deze *Malakanen* vond ik, niet zonder bevreemding, eene vertaling der geschriften van JUNG-STILLING en vernam, dat zij vooral in die plaatsen, waarin over een duizendjarig rijk op aarde gesproken wordt, belang stelden, dewijl zij die op zich zelven toepasten: zij, trouwens, zullen de uitverkorenen zijn, die alsdan met CHRISTUS heerschen zullen. Dienvolgens schijnt het dan ook, dat, in 1833, een zekere TERENTIJ BELIJSREW zich verkozen en geroepen waande, als profeet op te treden, onder de *Malakanen* boete te prediken en hun aan te kondigen, dat, na verloop van $2^1/_2$ jaar, het morgenrood van het duizendjarig rijk zoude aanbreken. Hij beval hun alle bezigheden en werken, die niet hoog noodwendig waren, te staken, en zich alleen met zingen en bidden bezig te houden. Werd hij gevraagd, wie hij was, dan antwoordde hij: De profeet ELIAS, die de komst des Heeren voorafgaat, en dat zijn medegezel HENOCH ondertusschen in het Westen was, om evenzeer boete te prediken. Hij bepaalde ook een dag, waarop hij voor hunne oogen weder ten hemel zoude varen. Die dag brak aan en eenige duizende *Malakanen*, ook van andere streken, waren bijeengekomen. TERENTIJ verscheen, op een wagen gezeten, en beval allen, te knielen en te bidden; maar toen hij, na het gebed, met uitgestrekte armen opstijgen wilde, viel hij jammerlijk tusschen de omstaanders en kwetste eene vrouw. Daarop ontstond een groote oploop; de zich misleid ziende *Malakanen* noemden hem een bedrieger, bonden hem en bragten hem naar het landgeregt. Tot daartoe volhardde hij bij de verzekering, dat hij de profeet ELIAS was; de ketens en boeijen, waarmede hij beladen was, bewezen het! — Toen hij echter een geruimen tijd in de ge-

vangenis had nagedacht, vergat hij geheel, dat hij ELIAS was; maar hij bleef, ook na zijne vrijlating, tot aan zijnen dood het duizendjarige rijk prediken. Toen zelfs behield hij nog vele aanhangers, die gedurende onderscheidene dagen en nachten bijeen bleven, en die met zingen en bidden doorbragten. Daarbij geraakten eenigen in vervoering, stampten, schreeuwden, vielen in onmagt en profeteerden. Zij voerden gemeenschap van goederen in en togen eenige jaren daarna, met verlof der regering naar *Grusië*, waar zij met de oogen op den vredeboog van NOË, die den majestueusen *Ararat* kroont, de Wurtembergsche Lutherschen ontmoetten, die evenzeer het duizendjarige rijk verwachten!

Men beschuldigt de *Malakanen* aan de *Malotschna*, dat zij, volgens NUMERI XXXVI, 6, hunne drie dorpen als onschendbare vrijplaatsen aanzien, en elken gevlugten misdadiger toevlugt en schuilplaats verzekeren. Men heeft valsche-munters, namakers van paspoorten, weggeloopen monniken, enz. bij hen ontdekt, waarom nu van tijd tot tijd bij hen huiszoeking gedaan wordt. Over het algemeen houden de *Malakanen* zich rustig en stil, maar somwijlen ontwaakt hunne geestdrijverij. Zoo was, kort voor dat ik in het gouvernement *Saratow* reisde, in de omstreken van NIKOLAJEW, een *Malakaan* in de reijen van eene processie gesprongen, had het beeld des Heiligen gegrepen, op den grond geworpen, vertreden, enz. Het volk maakte zich echter, na van den eersten schrik bekomen te zijn, van hem meester en sloeg hem zonder omwegen dood.

Onder de *Malakanen* heerschten vroeger duistere overleveringen aangaande wonderbare togten eens Westerschen helds. Toen nu NAPOLEON naar *Rusland* trok, meenden zij in hem den leeuw van het dal van JOSAPHAT te herkennen, die in hunne psalmen aangeduid wordt en in last heeft, den valschen keizer van den troon te stooten en dien des witten Czaars te herstellen.

De *Malakanen* van het gouvernement *Tambow* kozen onder de hunnen eenigen uit, die in witte kleederen hem te gemoet gaan en groeten moesten. Deze lieden drongen in 1812 zuid-

waarts door *Klein Rusland* en *Polen* tot aan den *Weichsel* waar zij gevangen genomen werden. Een ontsnapte en keerde tot de zijnen terug; maar van de overigen hebben zij niets meer vernomen.

Moet men de *Malakanen* nog als eene christelijke sekte beschouwen; met de *Duchaborzen*, gelet, althans op hunne uiterste gevolgtrekkingen, is dat niet meer het geval. Wanneer deze sekte ontstaan is (1), ligt even zoo zeer in het onzekere als de tijd van het begin der *Malakanen*; echter schijnt het zeker, dat zij jonger, zelfs dat zij uit dezen en wel zelfstandig in verschillende oorden, met onderscheidene leerstellingen, die slechts een gemeenschappelijk karakter hebben, ontsproten zijn en dat men hun, alleen om deze laatste reden, denzelfden naam gegeven heeft. Men meent, dat zij den naam van *Duchaborzen* verkregen hebben, van den Aartsbisschop AMBROSIUS van *Ekatharinaslaw*, die omstreeks 1785, een onderzoek naar hunne leerstellingen aanving. Die naam moet tweevoudig opgenomen kunnen worden en *geestbestrijders* en *strijders des geestes* of *lichtbestrijders* en *lichthelden* kunnen beteekenen, van *Duch* — geest of licht — en *borossja* — strijden. De eerste beteekenis is ongetwijfeld door den Aartsbisschop bedoeld; in de tweede hebben zij dien naam zich toegeëigend en laten zich gaarne zoo noemen. Het Russisch volk noemt hen *Jarmason* (Vrijmetselaars) (2). Vroeger werden zij *Stschelniki* en *Ikono-*

(1) De *Duchaborzen* weten zelve niets van hunne herkomst en geschiedenis te verhalen. Alleenlijk beweren zij, dat zij van de drie jongelingen, die het beeld van NABUCHODONOZOR niet aanbidden wilden, afstammen. Geschreven bescheiden, kronijken, enz., heeft men tot hiertoe bij hen niet gevonden.

(2) Hoe zonderbaar! Het was in denzelfden tijd, toen in westelijk *Europa* de *Illuminés* zich deden kennen; welk een vreemd instinct des volks, om deze *Duchaborzen* (lichthelden of *illuminés*) ook VRIJMETSELAARS te noemen. Een, door de Fransche Vrijmetselaars als klassiek aangenomen, boek van St. MARTIN: *Des erreurs et de la vérite*, ontwikkelt de hoofdleer over den val der ziel vòòr de schepping van de tegenwoordige wereld, op dezelfde wijze als dit de *Duchaborzen* doen. Wie kent de geheime verbindingen en betrekkingen van het menschelijk geslacht?

borzen — beeldstormers — genoemd. Het schijnt dat de *Duchaborzen* in het gouvernement *Ekatharinaslaw* ontstaan zijn; maar al spoedig vond men er in alle deelen van *Rusland*; in *Oud-Finland*, op het eiland *Oesel*, in *Moskou*, *Kaluga*, *Kursk*, *Woronesch*, *Charkow*, *Tambow*, *Saratow*, bij de *Kosakken*, in de *Kaukasische* landschappen, in *Irkutsk* en zelfs in *Kamschatka*. Opmerkelijk is het, dat zich een groot getal *Mordwiners*, een finlandsche stam, tot deze sekte begeven hebben. Zij hebben zich van hunne stamgenooten afgescheiden en zijn naar de *Malotschna* bij de overige *Duchaborzen* getrokken. Zie VON KÖPPEN, *ueber einige Landesverhältnisse zwischen dem untern Dnieper und dem Asowschen Meere. Petersburg* 1845. S. 56. Wij zouden te wijdloopig worden, wanneer wij hunne leerstellingen in het breede opsomden. Zij vormen een volledig theologisch en mystiek-philosophisch stelsel, vol van ruime gezigtspunten en van groote innerlijke gevolgen. Ik vergenoeg mij daarom hier met slechts eene algemeene schets te leveren.

Toen de gouverneur van *Ekatharinaslaw*, KACHOWSKI, in 1791 een onderzoek tegen de *Duchaborzen* in het werk stelde, gaven zij hem hunne geloofsbelijdenis over en deden haar van de volgende verklaring voorafgaan:

«Wij zijn voor alles geheel onbespraakt. Schrijvers zijn kostbaar en voor ons, die gevangen zijn, is het niet gemakkelijk ze te zoeken, daardoor is onze blootlegging zoo slecht gesteld. Dit vooruitstellende, smeeken wij u, ons, die zoo weinig bekend met schrijven zijn, het ordelooze der gedachten, de onduidelijkheid en de gebreken der uitdrukkingen, het ongepaste der rede en de onjuistheid der bewoording niet euvel te duiden; en wanneer wij de eeuwige waarheid in ruwe woorden gekleed en daardoor haar goddelijk aanschijn ontsierd hebben, bidden wij, daarom haar niet te misachten, dewijl zij in haar zelve in eeuwigheid schoon is.» Hierna zullen wij zien of hun verzoek om verschooning voor hunne eenvoudigheid en het gebrek in hunne taal gegrond is. Mij komt het

voor, dat die *eenvoudige* boeren den gouverneur in geest en taal zeer verre te boven gingen: want zijn geleibrief is zinledig en langdradig genoeg.

Over de Godheid verklaren zich de *Duchaborzen* op de volgende wijze: «God is één, maar hij is *één* in *drieheid*. Deze heilige Drieëenheid is een ondoorgrondelijk wezen; de Vader is het licht, de Zoon het leven; de H. Geest de rust; maar in den mensch wordt de Vader uitgedrukt, als het geheugen, de Zoon als het verstand, de H. Geest als de wil.» De *Duchaborzen* bepalen alzoo geene wezenlijke, onvermengde drie personen in de Godheid, maar slechts eene drievoudige verschijningswijze van het ééne wezen (1). De menschelijke ziel is het evenbeeld van God en een hemelsch aangezigt; dit evenbeeld is in ons niet anders dan het geheugen, het verstand en de wil. De ziel bestond vóór de schepping der zigtbare wereld, (of zij geschapen dan wel van eeuwigheid af een uitvloeisel der Godheid zij, het de *Duchaborze*, dien ik ondervroeg, onbeantwoord) en *viel* nog vóór de schepping der wereld, terwijl zij nog in hoogere gewesten verkeerde, tegelijk met andere geesten, die toenmaals in de geestenwereld vielen (2).

Daarom moet de val van ADAM en EVA, welke in de H. Schrift vermeld is, niet bloot in de gewone beteekenis opgevat worden; maar die plaats der Schriftuur is een tafereel, waarin voorgesteld wordt, eerstens de val van de menschelijke ziel, in de geestenwereld, uit den toestand van hoogere reinheid, aleer dat zij in deze wereld kwam; tweedens de val, welke door ADAM in het begin der dagen van deze wereld herhaald is, en met ons begrip overeenkomt; derdens de val, welke, sedert ADAM, ook nu door ons menschen in alle geslachten geestelijk en

(1) Hoe komen deze lompe, ongevormde, in lezen en schrijven meestal onbedreven Russische boeren, aan deze hoog speculative, scherpzinnige denkbeelden? Hoe aan die philosophische spreekwijze? Stralen hier geene overblijfselen van *Gnosticisme* door? De *Sabellianen*, en in latere tijden de *Abrahamiten*, hadden gelijksoortige beschouwingen.

(2) Deze geheele leer is blijkbaar gnostisch. SATURNINUS en BASILIDES leerden dezelve in de tweede eeuw.

vleeschelijk herhaald wordt en tot aan het einde der wereld zal herhaald worden. De val der ziel en haar oorspronkelijk bestaan had daardoor plaats, dat zij zich beschouwde en begon slechts zich zelve te beminnen, en zich aldus van de beschouwing en liefde Gods afwendde; daaraan paarde zij vervolgens willekeurigen hoogmoed. Nadat de ziel tot hare straf in den kerker des ligchaams gesloten was, viel zij, als ADAM, ten tweeden male, door de schuld van de verleidende slang, dat is, van den boozen bedorven wil des vleesches. Thans geschiedt de val in ons door de verleiding van dezelve slang, die door ADAM bij ons ingang gevonden heeft, door het eten van de vrucht des verboden booms, dat is, door den hoogmoed, de roemzucht van den geest en de begeerlijkheid des vleesches. Het gevolg van den eersten val der ziel, nog in de hoogere gewesten levende, was het verlies van het evenbeeld Gods, hare gevangenstelling in de stof. Het geheugen des menschen werd verzwakt en daardoor vergat hij, wat hij te voren was; zijn verstand werd verduisterd en zijn wil bedorven. Op die wijze kwam ADAM op de wereld met eene flaauwe herinnering van de vorige hoogere wereld, zonder helder verstand en regtvaardigen wil. Zijne zonde, welke in zijnen, op aarde herhaalden, val gelegen is, gaat niet op zijne nakomelingen over, maar ieder zondigt en wordt zalig voor zich zelven. Daar nu niet ADAM's val, maar elks vrije wil de wortel der zonde is, zoo is toch geen mensch vrij van val en zonde; want ieder, die in de wereld komt, viel reeds vroeger en droeg de neiging tot nieuwen val in zich (1). Na den val der ziel, in de hoogere wereld der geesten, schiep God voor haar deze wereld en wierp haar, volgens zijne regtvaardigheid, uit de wereld der reinheid des geestes in deze wereld,

(1) Deze geheele bewering van zondeval der menschelijke ziel in eene vroegere wereld, vol diepe gevolgtrekkingen voor de verdere leerstellingen der *Duchaborzen*, is of eene willekeurige philosophische opvatting, en dan is het volstrekt onverklaarbaar, hoe deze boeren daarop gekomen zijn, of zij heeft overoude, hun op eene of andere wijze medegedeelde, gnostische overleveringen ten grondslag.

als in eene gevangenis, tot straf der zonde; en thans verzinkt en begraaft zich in deze wereld onze, in die gevangenis geplaatste, geest in den kolk der in haar bruischende elementen. Van den anderen kant is de ziel in dit leven gesteld, als in eene plaats van zuivering, opdat zij hier met vleesch overtogen, en, verstand en wil volgende, zich in goed of kwaad bevestige en daardoor of vergiffenis van hare vorige schuld verwerve of in eeuwigdurende straffen vervalle. Wanneer voor ons, in deze wereld, het vleesch gevormd wordt, dan stort uit den hooge onze geest op hetzelve neder en zoo ontstaat de mensch.

Ons vleesch is de voorraadskamer, waarin onze ziel ter bewaring geplaatst wordt en waarin zij de herinnering en het gevoel verliest van datgene, wat wij voor onze vleeschwording waren; het is het dunne water der elementen in den kookenden ketel dezer wereld, dezer wereld des Heeren, waarin onze geest tot eenen zuiveren, eeuwigen *spiritus*, die beter dan de vorige is, moet gelouterd worden; het is de Cherub met het vlammende zwaard, die ons den toegang tot den boom des levens belet, tot God, die ons belet in zijne Godheid te verzinken; en hier wordt aan iederen mensch de goddelijke uitspraak vervuld: «Opdat hij zijne hand niet uitsteke en van «den boom des levens neme, en ete, en eeuwig leve.»

«Dewijl God van eeuwigheid den val in het vleesch voorzag en wist, dat de mensch met eigene krachten van dien val niet vermogt op te staan; zoo besloot de eeuwige Liefde, op aarde neder te dalen, mensch te worden en door te lijden aan de eeuwige regtvaardigheid voldoening te geven. Jesus Christus was de Zoon van God en zelf God. Men moet echter in aanmerking nemen, dat hij, wanneer men hem in het Oude Verbond beschouwt, niet anders is dan de hemelsche wijsheid Gods des Albewaarders, die zich in den beginne in de natuur der wereld, en vervolgens in de letter en het schrift des geopenbaarden woords hulde. Christus is het goddelijke *Woord*, dat tot ons in het boek der wereld en in de schrift spreekt; de

kracht, welke door de zon op de schepping en in de levende schepselen wondervol uitschijnt, alles beweegt, alles doet leven, en in getal, gewigt en maat overal tegenwoordig is; de *kracht Gods*, die in den voortijd zoowel als nu in ons verscheidenlijk werkt. Beschouwt men hem echter in het Nieuwe Verbond, zoo was en is hij niet anders dan *de vleeschgeworden God*, *de hoogste wijsheid*, *Gods kennis* en *waarheid*, de geest der *liefde*, de geest der , van uit den hooge vleesch geworden, onuitsprekelijkste, heiligste vreugde, des troostes, des vredes in het vergenoegen, van elke beweging des harten, de geest van kuischheid en matigheid.»

Men ziet hoe gevolgelijk het begrip der *Duchaborzen* van de godheid van CHRISTUS met hun begrip van de Drieëenheid instemt. De uitdrukkingen zijn figuurlijk, onbestemd en duister. Zij waren gevangenen, stonden voor hunnen gevreesden regter, wilden zooveel mogelijk aanstoot vermijden; maar de scherpzigtige kan ligtelijk ontwaren, dat zij CHRISTUS niet als een persoon der H. Drieëenheid beschouwen, maar als eene zekere goddelijke werking en kracht, welke zich in de natuur en de menschen openbaart. In dien zin kunnen, (volgens hunne meening) alle geloovigen zonen van God zijn, wanneer zij van God den geest van wijsheid en heiliging ontvangen, of, zoo als de *Duchaborzen* zich elders uitdrukken, «in den geest bezegeld worden tot eeuwige zonen van God den Vader, gelijk JESUS dat in het vleesch was, wanneer zij in zijne deugden toenemen.» De *Duchaborzen* van 1791 wilden zich niet duidelijk verklaren, of ook bij hen is de naakte gevolgtrekking met den tijd scherper te voorschijn gekomen. Die aan de *Malotschna* wonen en ik zelf van naderbij heb leeren kennen, hadden ronduit aan den heer KORNIES gezegd: «CHRISTUS was Zoon van God, maar in zulken zin, gelijk ook wij zonen van God genoemd worden; onze oudsten, voegden zij er bij, weten nog meer dan CHRISTUS; ondervraagt hen maar (1).»

(1) Eene doorloopende vergelijking van de beschouwingen en leeringen dezer Russische sekte, van den eenen kant met onze oudere

«CHRISTUS was ook MENSCH, want hij werd, zoo als wij, in het vleesch geboren. Maar hij daalt ook in elk onzer neder door de boodschap van GABRIEL en wordt geestelijk ontvangen, zoo als in MARIA; hij wordt in den geest van iederen geloovige geboren, begeeft zich in de woestijn, namelijk in het vleesch van denzelven, wordt van den duivel in iederen mensch door brood, door zinnelijkheid en eerzucht bekoord. Wanneer hij zich in ons bevestigd heeft, spreekt hij woorden van onderrigt; hij wordt vervolgd, lijdt en verduurt tot den dood aan het kruis; wordt in het graf des vleesches gelegd, verrijst ten derden dage in het licht der heerlijkheid, in de zielen dergenen, die kommer lijden tot aan het tiende uur; hij leeft in hen gedurende veertig dagen, ontsteekt alle liefde in hunne harten en voert hen, ten hemel varende, omhoog en draagt hen op het altaar der heerlijkheid als een heilig, waarachtig en liefelijk offer op.»

Terwijl de *Duchaborzen* den historischen CHRISTUS, de geboorte van CHRISTUS in het vleesch, niet vlak weg loochenen, zoo beperken zij ten minste zijn leven op zijne geheimvolle geboorte en woning in den menschelijken geest. Van de wonderen van CHRISTUS zeggen zij: «Wij gelooven, dat hij wonderen

---

philosophen, JACOB BÖHME, enz., van den anderen kant met de jongere Hegelianen, STRAUSZ, FEUERBACH, BAUER, zoude zeer belangwekkend zijn. Welke tegenstellingen, welke overeenkomsten, welke punten van vergelijking! De platte rationalisten wegen waarlijk als kaf tegen deze Russische Idioten! Er kwam mij een werkje in de handen, getiteld: *Der ideale Protestantismus*, von WILH. HANNE, *Bielefeld* 1845, hetwelk een goed overzigt van het huidige standpunt der heerschende leeringen bevat. Ik ontleen daaraan woordelijk het volgende, wat opmerkenswaardige punten van vergelijking met de leerstellingen der *Duchaborzen* behelst. S. 177: «Men moet het leerstuk der Drieëenheid behouden in den zin, dat de algemeene menschengeest zelf de, in het wezen gelijke, Zoon des eeuwigen Vaders is en dat hij zich, als tijdelijk wordende godmensch, in iederen *Ik* tot individuëlen Godszoon tracht te vermenigvuldigen.» S. 179: «Even zeer moet men hechten aan de gedachte, dat God in CHRISTUS de wereld eeuwig verlost en met zich verzoend heeft en nog steeds verzoent. Maar als de wezenlijke Verlosser en Verzoener kan niet de *historische*, maar moet de *ideale* CHRISTUS gedacht worden.»

gewrocht heeft; wij zelven waren door onze zonden dood, blind en doof, en hij heeft ons weder doen herleven. Uitwendige ligchamelijke wonderen kennen wij echter niet.» Overeenkomstig de geboorte en het leven van CHRISTUS in ons, wordt door de *Duchaborzen* ook een geloof aan dien CHRISTUS in ons gevorderd. Het historische geloof aan JESUS CHRISTUS dunkt hun alzoo niet noodig ter zaligheid. Het laat zich begrijpen, dat, volgens deze leer, het leven van CHRISTUS dus slechts in de ware *Duchaborzen*, die alleen hem waarachtig kennen, wordt opgewekt; dat hij alleen in hen werkzaam en wezenlijk leeft, maar in alle overigen sluimert of geheel dood is.

Met betrekking tot het geheele uitwendige leven, verdeelen zich hier de leerstellingen der *Duchaborzen* in twee rigtingen, naarmate zij het grootere gewigt op de opstanding van den zondeval, op de boetedoening hier beneden, of op het geloof aan den inwendigen CHRISTUS stellen. De eerste is de duistere, mystische, ascetische rigting; de tweede de (zoogenaamde) heldere, die op den vrede en de rust des inwendigen Gods vertrouwt.

HET PROGRAMMA EN DE STATUTEN VAN HET MUNCHENER VEREIN VOOR CONSTITIONELE MONARCHIE EN VRIJHEID VAN GODSDIENST.

Terwijl het voorloopig Ministerie, in zijn «Verslag aan Z. M. den Koning», ook waar het de, algemeen gewenschte en noodzakelijk bevonden, hezuiniging geldt, met ronde woorden, tot beginsel stelt, dat men zich moet onthouden van «het godsdienstige gevoel, van velen in den lande te schokken»; dat men veeleer moet trachten, «de staatkundige verbroedering tusschen twee gezindheden aan te kweeken»; terwijl het, in datzelfde Staatsstuk, Z. M. den Koning opmerkzaam maakt, op «de vele vruchten, welke de herziening der Grondwet, ook ten aanzien der godsdienstige verdraagzaamheid, schijnt te beloven», en

dit doet met den kennelijken wensch, dat deze vruchten niet verloren gaan, maar, door een voorzigtig staatsbeleid, mogen vermeerderd worden; terwijl men, bij gelegenheid der kiesvereenigingen, op zeer vele plaatsen van ons vaderland, ziet, dat die inzigten der ministers ook bij de Natie bestaan, en door haar worden bewerkstelligd; gaat er, tot niet geringe verontwaardiging van belijders van alle gezindheden, in de residentie zelve, eene gedrukte circulaire des Bestuurs van △ rond aan de «Protestantsche Kiezers van het 6de en 7de hoofddistrict, Zuid Holland», waarin, vrij reactionnair en met blijkbare spijt, dat ook aan anderen eenige regten, die hun, volgens ieders oordeel onbetwistbaar en regtvaardig toekomen, zijn toegekend, gezegd wordt: «uit zoogenaamde verdraagzaamheid «hebben wij onze partij telkens eene schrede ingeruimd, en... «zij won, zij werkte, zij plaatste zich op hare tegenwoordige «hoogte; — en zoo staat ons vaderland bloot aan eene ultra-«montaansche Regering met al deszelfs gevolgen; en indien «onverschilligheid en laauwheid de gemoederen der protes-«tanten blijven beheerschen, hebben wij alles van de toekomst «te vreezen» enz. Zie het «letterlijk» afschrift in «De Tijd N. H. Cour. N°. 483, 16 Nov. l.l. — Doch wat kwaads heeft die gevreesde «partij» dan toch bedreven? welk plan heeft zij gesmeed? — Maar weet gij dan niet, dat er, ten gunste van zekere belangen, meer op de hartstogten dan op het verstand wordt gewerkt? Kan eene zaak de toets der redenering niet doorstaan, dan behelpt men zich met magtsprenken, met gemeenplaatsen; men wrijft zijn slagtoffer eene of meer algemeene beschuldigingen aan; men klaagt — doch altijd zonder iets in het bijzonder te noemen: want daardoor zou men zich aan onderzoek en aan logenstraffing blootstellen — men klaagt over misbruik zijner goedheid, over de ondankbaarheid van begunstigden enz.— «Uit zoogenaamde verdraagzaamheid, hebben wij onze partij telkens eene schrede ingeruimd.» — Waarlijk eene nieuwe bijdrage tot de geschiedenis van ons Vaderland! De Katholieken hebben dan de opheffing der vroegere plakaten, hunne gods-

dienstvrijheid, de ruimer, of met andere woorden, de meer regtvaardige erkenning hunner staatkundige regten aan het Bestuur van △ en consorten, en aan hunne voorgangers in dezelfde gevoelens en stemming des harte te danken. Dit wist nog niemand. En al die vrijheden, welke zij, Katholieken, als hunne regten beschouwen en inroepen, zijn ten onregte zoo genoemd: het zijn eigenlijk geene regten; het waren en zijn slechts *inruimingen* van △ en eensdenkenden. Ook dit zal velen, zelfs geschiedkundigen, nieuw, misschien wel vreemd zijn. Maar wat men zekerlijk nog minder bedacht, en gewisselijk geen Katholiek gedurfd had te zeggen, is, dat die inruimingen slechts uit «zoogenaamde,» niet uit echte verdraagzaamheid voortkwamen. Waaruit dan? — Die den slentel des geheims der geschiedenis bezit, mogen het duidelijker maken; wij achten ons niet bevoegd, te oordeelen over hetgene er binnen iemand omgaat. Maar wij betreuren het, dat er op zoo eene wijze getracht wordt, aan «Protestantsche Kiezers» belangstelling in te boezemen. Waarvoor moeten de schrijvers dier circulaire hunne geadresseerden wel aanzien, dat zij met dergelijke drangredenen op hen trachten te werken? — «Ons vaderland staat bloot aan eene ultramontaansche Regering» (zegge: Regering) «met al deszelfs (*sic*) gevolgen»!? — 't Is vrij karakteristiek. — 't Is zigtbaar eene poging van het nog niet verzaakte stelsel van uitsluiting, hetwelk zich ook te *Nijmegen* lucht gaf, in het rondstrooijen en aanplakken van biljetten met de woorden: «Weg met het paapsch gespuis enz.» (1). De gedachte is dezelfde; de fijne beschaving der residentie onderscheidt zich van de minder gepolijste geldersche hartstogten, slechts door de uitdrukking.

De Katholieken willen hunne regten; zij willen die ernstig en krachtdadig; en dat zij daarvoor geoorloofde middelen aanwenden (van ongeoorloofde weet ook de bedachte circulaire hen niet te beschuldigen: of zou zij het, uit «zoogenaamde

(1) Zie «De Tijd, N-Holl. Cour.» N°. 486 van 20 Novemb. ll.

verdraagzaamheid», verzwegen hebben?); dat zij zich tegen verkorting hunner regten verdedigen, kan hun in geen geval, en het allerminst met het oog op genoemde circulaire, ten kwade geduid worden. Maar dat zij op eene uitsluitend of voornamelijk Katholieke Regering zouden doelen, kan noch door iets bewezen, noch ook met den geringsten schijn van waarheid gezegd worden. Zij doen zich geheel anders kennen; zij weten jegens allen regtvaardig te zijn; eene inbreuk op dien pligt, zouden zij zich als eene ongetrouwheid aan hunne, zoo heilig vereerde, Godsdienst toerekenen. De maatschappelijke gevoelens der Katholieken behoeven niemand geheim te blijven; zij belijden die vrijmoedig. Men leze slechts wat er hier te lande door Katholieken geschreven wordt; men leze slechts de acte van instelling der Vereenigingen van Katholieken, die zich, te *'s Bosch* en later, onder den naam van «*De Toekomst*», te *'s Hage* gevormd hebben; men overwege haar programma: de naleving daarvan zal ons vaderland in zeer vele opzigten, een geheel nieuw en een beter aanschijn bezorgen, dan een stelsel in den geest der circulaire. Wat nu de politieke denkwijze en inzigten van Katholieken in andere landen aangaat; lees de mandementen der Fransche Bisschoppen over de verkiezing eens Presidents; en wat zegt het niet, dat zelfs de logenpers in *Duitschland*, wier verdichtselen hier te lande maar al te gretig worden nagedrukt, de vergadering der Duitsche Bisschoppen te *Wurzburg* van verdenkingen en laster gespaard heeft. Doch om de maatschappelijke beginselen onzer geloofsgenooten te doen kennen, deelen wij als eene bijdrage daartoe, het programma en de statuten van het *Munchener Verein* mede.

PROGRAMMA.

Met de jongste omwenteling der politieke verhoudingen in *Europa*, zijn ook onze constitutionele regten en vrijheden in die mate vermenigvuldigd, dat zij de stoutste vooruitzigten, die men zich mogt beloven, te boven gaan, en hebben zij eenen omvang verkregen, welke te vergeefs in *Engeland* en *Amerika*

zou gezocht worden. Het kiesregt is op het vrijzinnigste uitgebreid; onbeperkte vrijheid van drukpers, volkswapening, het regt der vrije spraak, en het regt van vereeniging, zijn ons gedeeltelijk verzekerd, gedeeltelijk beloofd, en onze staatsregeling waarborgt ons, dat voortaan ook aan alle billijke wenschen op eene wettelijke wijze zal voldaan worden. Deze nieuwe regten, leggen ons ook nieuwe pligten op; maar die partij, welke op omverwerping en vernietiging doelt, ten einde, op de puinhoopen der, tot dusverre bestaande, orde, de dwingelandij harer wederregtelijke gelijkheid op te rigten, in plaats van zich voor de toegestane inruimingen erkentelijk te betoonen, in plaats van de, daaraan verbonden, pligten te vervullen, maakt van de gewaarborgde regten en vrijheden geen ander gebruik, dan om de constitutionele monarchie te ondermijnen en omver te werpen. Voor geen regt of gezag ontzien, doet zij de vrijheid der drukpers en der spraak, eeniglijk daartoe strekken, om de godsdienst, zedelijkheid en wet te bestrijden, nijd en tweedragt tusschen de verscheidene standen te zaaijen, de vorsten en de volken te verdeelen, alle begrippen van regt en eer te verwarren en, op deze wijze, regeringloosheid en burgeroorlog te verwekken. Het regt van vereeniging is haar welkom, ten einde het volk, door eene revolutionnaire clubs-tyrannie aan boeijen te leggen, gelijk dit de bloedige ondergang der vrijheid in *Frankrijk* reeds eenmaal heeft bewezen; de volkswapening dient haar tot een middel ter invoering eener gewapende dwingelandij, waarvan *Parijs* ons weder een waarschuwend voorbeeld levert. Zij zoekt door een schrikbewind zelfs de jury vrees aan te jagen, opdat het haar mogte vrijstaan, straffeloos tegen de maatschappij zamen te zweren en te muiten. Zoo als *Zwitserland* getoond heeft, weet zij, door brutaal geweld, door list en bedrog, het vrije kiesregt dermate te beheerschen, dat de teugels der regering uitsluitend in hare handen komen.

Met het verledene onbekend, zonder achting voor iets van hetgeen er bestaat, afkeerig van alle vreedzame, natuurlijke,

wettelijke ontwikkeling, met onverzadiglijken, woesten hartstogt ophitsende en voortjagende, laat deze partij niets rijp worden; altijd naar nieuwe vrijheden dorstende, is zij niet bedacht, de toegestane met de noodige indijkingen der wet te beschermen en het gezag in gelijke mate te bevestigen; wat zij gisteren met dankbetuiging heeft aangenomen, dat treedt zij heden in haren overmoed met voeten; mannen, welke zij gisteren, als martelaars en volksverlossers, met bedreigingen en geweld, tot ministers heeft opgedrongen, zal zij, indien deze gunstelingen zich tegen hare tuchte- en teugelloosheid verzetten en weigeren, zich voor de onderdanige dienaren harer gewelddadigheden en onregtvaardigheden te laten gebruiken — hen zal zij morgen wederom als reactionnaire volksverraders zwart maken. Een enkel man, of een kleine hoop uit haar midden geeft zich, met onbescheidene aanmatiging, voor het volk uit, en zendt, in naam des volks, adressen op, vordert, in naam des volks, vergunningen af; naauwelijks is er een wensch uitgesproken, of hij moet reeds kracht van wet erlangd hebben, ook al ware zoodanige wet nog zoo verderfelijk en onregtvaardig, al wierden er duizenden door van hunne regten en hun eigendom beroofd en de toekomst van kinderen en kindskinderen onveilig. Wordt aan het bevel dier kleine schaar door de constitutionele magt geen onmiddellijk gevolg gegeven; zij bedreigt de monarchie met rumoer en revolutie. Ook thans, nu er een nieuw Duitsch verbond zal ontstaan, vergenoegt zij zich niet met het doel, de eenheid van *Duitschland* te versterken, opdat er, door vreedzame zamenwerking van vorsten en volken voor de algemeene belangen des Vaderlands, eene duurzame bondsmagt worde tot stand gebragt; ook ten dezen aanzien zich tegen al het bestaande vijandig betoonende en geene zeden, geene eigendommelijkheid, geene zelfstandigheid der stammen erkennende, streeft zij, tegen den, luide uitgesproken, wil van het Duitsche volk in, naar het onmogelijke en het onnatuurlijke; zij wil de enkele Duitsche Staten vernietigen en het Vaderland naar het gecentraliseerde *Frankrijk*, dat zij tot voorbeeld heeft gekozen, in

departementen of ringen indeelen en het zóó in eene gelijkvormige demagogen republiek veranderen. Van alle echte vaderlandsliefde ontbloot, schaamt zij zich niet, het volk tegen de bondstroepen, die den eed op de constitutie hebben afgelegd, in het harnas te jagen en uit den vreemde het gewapende proletariaat ter hulpe te roepen. Vooral op de volksmenigten is het, dat deze partij, met wèloverlegde berckening, hare verleidingskunsten beproeft, omdat zij in den nood dier massa's een uitgestrekten bodem, en in derzelver gebrek aan beschaving een blind en juist daarom een zooveel te geweldiger werktuig voor hare eerzuchtige inzigten vindt. In plaats van, uit een werkelijk gevoeld medelijden voor de rampen der lagere klassen, al het mogelijke tot leniging te doen, zijn deze vrijheidsmannen — opruijers en woelziek, hier gelijk overal — eeniglijk daarop uit, om de hartstogten en begeerlijkheden der minder gegoeden, door hun onbereikbare verwachtingen voor te spiegelen, tot hun eigen, allergrootste verderf op te hitsen. Aan zoodanige listen en lagen is het, trouwens, toe te schrijven, dat het openbare vertrouwen, te gelijk met het geschokte gezag, vermindert, verdwijnt; dat de handel en de ambachten kwijnen en dat, met het gebrek aan arbeid, de nood des volks op eene schrikbarende wijze toeneemt.

Langs dezen weg is het zóó verre kunnen komen, dat, terwijl «Vrijheid!» de algemeene leus van het Duitsche volk is geworden, er misschien, zoo lang het Duitsche volk bestaat, nog geen tijdstip geweest is, waarop het gevaar, zijne vrijheid te verliezen, voor hetzelve zoo groot was, als juist nu. En deze toestand bestaat op een oogenblik, dat ons Duitsch Vaderland zich uit alle oorden der wereld, door vijanden bedreigd ziet: de Duitsche noordkust is een vijand prijs gegeven, wiens wapenen sedert eeuwen niets meer golden; in het Zuiden wil ons de Italiaan onze sterke Tyroler bergenvest ontnemen; in het Westen begint de roode Gallische haan zijnen vuurzang te kraaijen en in het Oosten rust de Czaar zijne Kozakken en Baschkieren uit, die met vurig verlangen

naar den dag des storms op *Duitschland* wachten ; vlak op de grenzen betwist de Pool aan de Duitschers het bezit van Oud-Pruissen en Posen, en in het hart van *Duitschland* trachten de Tchechen Bohemen van den bond af te scheuren. Die partij echter van onruststokers, gelijk zij in de binnenlandsche aangelegenheden voor geen regt ontzag heeft, even zoo laat zij, op het gebied van het volkenregt, in de onderlinge verhouding van verschillende landen, geene verdragen en geen bezit gelden; met verwaten overmoed hitst zij, het Vaderland moge daartoe uitgerust zijn of niet, ten oorlog aan, omdat zij in eene algemeene beroerte der wereld hare plannen van omverwerping het allerbeste hoopt te verwezenlijken.

Onder zulke onheilspellende teekenen hebben die vrijheidsdweepers het zoo verre gebragt, dat geheel de wettelijke toestand van *Duitschland* wankelend is: de koning op zijnen troon, de priester voor het altaar, de soldaat op zijn post, de edelman op zijn kasteel, de fabrikant in zijne fabrijk, de baas in zijne werkplaats, ieder burger en boer in zijn eigendom, ja, zelfs de werkman en de daglooner bij zijnen arbeid — alles is bedreigd. De vorst moet zijn troon ten gunste der volksmenigte afstaan, de priester zijn geloof aan de uitspraak eener wankelmoedige meerderheid onderwerpen, de, bij de partij verdachte, soldaat zijne wapenen aan de opstandelingen uitleveren, de fabrikant zijne machines door zijne werklieden laten vernietigen, de landheer zijne pachthoeve met den boer, de werkbaas zijne winst met zijne ambachtsgezellen, hij, die iets bezit, zijn eigendom met de haveloozen deelen, en is de werkman of de daglooner geen inboorling der stad of des lands, waar hij zijn brood zoekt te verdienen, zoo wordt hij door den woesten hoop aan de ellende ter prooi gedreven. Maar dat is geene vrijheid; dat is roof, en diens onmiddellijk gevolg is — slavernij.

Aan het onruststokende drijven dier onvaderlandsgezinde, alle ware vrijheid vernietigende partij op het politiek gebied, beantwoordt ook volkomen haar gedrag op het godsdienstige.

Ook hier heffen zij de kreet van Vrijheid aan; maar deze kreet is ook hier niet anders gemeend dan dáár. Als gezworene vijanden des christendoms, willen zij de vrijheid voor joden en alle mogelijke sekten; maar zij willen die niet voor diegenen, welke nog in CHRISTUS gelooven; zij willen die het allerminste voor de Katholieke Kerk, waarin zij, als bij instinct, juist het magtigste bolwerk tegen hun streven naar de vernietiging der orde erkennen. Zij moet daarom in de strengste afhankelijkheid van den Staat gehouden en door dezen volgens zulke beginselen beheerscht worden, dat haar iedere vrije beweging onmogelijk worde gemaakt. De Katholieke Kerk, welke de getrouwste gehechtheid en de gemoedelijkste gehoorzaamheid der onderdanen aan de wereldlijke overheid predikt, en welke daarom de hechtste steun der orde op aarde is, deze moet in de eerste plaats onschadelijk worden gemaakt; maar dit moet gelukken, indien de vrijheid in dien zin doorgedreven wordt: want zoodra er ook ongodisten ministers kunnen worden, verhindert niets meer, dat het oppergezag, hetwelk zich de Staat over de Kerk aanmatigt, in de handen kome van hare bitterste vijanden, die het regt van toezigt en het *Placet* wel zullen weten te gebruiken om de Kerk te berooven, als eene slavin te behandelen en naar haren ondergang in *Duitschland* te trachten.

Tegen dergelijke opvatting, zoo der politieke als godsdienstige vrijheid, met een besluit, zoo vast mogelijk, op te komen, is voor een ieder, die voor regt en orde nog een gevoelig hart bezit en die zijn geloof, in de valsche verlichting van dezen tijd, niet verloren heeft, een onmiskenbare pligt. Maar in den tegenwoordigen tijd vermag een enkele niets. 't Is daarom noodig, dat, gelijk de voorstanders der valsche vrijheid zich vereenigen, dus ook diegenen dit doen, wien de handhaving der constitutionele monarchie en de godsdienstvrijheid ter harte gaan. Zij moeten zich vaster, dan dit vroeger het geval was, aan een sluiten en de nieuwelings gewaarborgde regten en vrijheden, welke de andere partij ter omverwerping aanwendt, ter ondersteuning en bescherming der maatschap-

pelijke orde gebruiken, opdat het vaderland van regeringloosheid, burgeroorlog, dwingelandij en barbaarschheid, de Kerk van slavenboeijen en ondergang bewaard blijven. Want, gelijk wij de vrijheid van geweten eerbiedigen, aan ieder godsdienstig genootschap eene onbelemmerde, vrije beweging gunnen, zoo vorderen wij hetzelfde voor het voorvaderlijk geloof der groote meerderheid van het Beijersche volk. Derhalve noodigen wij diegenen, welke in deze stemming deelen, daartoe uit, dat zij te zamenkomen in eene vereeniging, die onder den naam van «Vereeniging, voor constitutionele monarchie en vrijheid van godsdienst» de beveiliging onzer kostbaarste goederen ten doel zal hebben.

Munchen, in Mei 1848.

STATUTEN DER VEREENIGING VOOR CONSTITUTIONELE MONARCHIE EN VRIJHEID VAN GODSDIENST.

I. Doel der Vereeniging.

§ 1.

De «Vereeniging voor constitutionele monarchie en vrijheid van godsdienst» stelt zich vóór alles ter take, met gemeenschappelijke krachten daarop te werken, dat de vrijheden, welke door de Koninklijke Proclamatie van den 6n Maart dezes jaars zijn ingewilligd, van de eene zijde niet tot *omverwerping* misbruikt, van de andere zijde niet door *teruggang* ingekort worden.

§ 2.

Hieruit volgt van zelf, dat de Vereeniging trachten zal, de gehechtheid aan het oude koninklijk huis te bevestigen, en het *wederzijdsch vertrouwen tusschen de regering en het volk* levendig te houden en te versterken.

§ 3.

De vereeniging zal echter de genoemde inzigten niet kunnen verwezenlijken, zonder te gelijk aan de *oplossing* der belangrijkste *sociale vraagpunten*, welke onzen tijd bezig houden, mede te werken.

§ 4.

Daar de Katholieke Kerk, ingevolge hare beginselen, de hechtste steun aller maatschappelijke orde is, zoo zal het een hoofddoel der Vereeniging uitmaken, de *regten*, welke haar toekomen, te beschermen; hiermede wordt evenwel de verdediging der politieke regten van andere kerkgenootschappen niet van haar doel uitgesloten.

II. Middelen ter bereiking van het doel der Vereeniging.

§ 5.

Het behoeft geen betoog, dat de Vereeniging zich in het algemeen slechts van zulke middelen bedient, die met onze *constitutie* ten volle overeenkomen.

§ 6.

Onder deze middelen behooren in het bijzonder: Vergaderingen der leden, waarin *redevoeringen* over de gewigtigste aangelegenheden van onzen tijd gehouden en ook aan de bijzondere voorvallen in het openbare politiek leven deelgenomen wordt.

§ 7.

De Vereeniging vindt een zeer voortreffelijk middel tot haar doel in wederzijdsch *onderwijs*, èn door de drukpers te geven, èn door uitvoerige en populaire redevoeringen over die politieke, sociale en kerkelijke vraagpunten, welke, naar het verschil der tijdsomstandigheden, de algemeene aandacht tot zich zullen trekken.

III. Zamenstelling der Vereeniging.

§ 8.

De Vereeniging bestaat uit eenen Voorzitter, uit een Comité, uit de gewone en honoraire leden.

§ 9.

Gewoon lid kan ieder worden, die, met de genoemde middelen (§§. 5—7), tot het doel der Vereeniging (§§. 1—4) wil

medewerken; om echter werkelijk aangenomen te worden, moet hij eerst door een lid worden voorgesteld en de Vereeniging door eene absolute meerderheid van stemmen ten zijnen gunste beslissen.

§ 10.

Het Comité bestaat uit veertien leden en wordt door de meerderheid van stemmen der gewone leden der Vereeniging voor een half jaar verkozen.

§ 11.

De Voorzitter wordt op dezelfde wijze en voor denzelfden tijd gekozen; de beide leden van het Comité, welke bij hunne keuze de meeste stemmen verkregen, zijn, in de volgorde, naar dat het grooter aantal dier stemmen hen beide van elkander onderscheiden heeft, de plaatsvervangers des Voorzitters, zoo dikwijls deze verhinderd zal zijn, de vergadering bij te wonen.

§ 12.

Honoraire leden worden door de gewone leden bij meerderheid van stemmen benoemd.

IV. Regten en pligten der gewone leden.

§ 13.

De gewone leden hebben zitting en stem in de algemeene vergaderingen.

§ 14.

Zij hebben het regt, in deze vergaderingen, vragen voor te stellen en redevoeringen te houden.

§ 15.

Zij mogen in deze vergaderingen met toestemming van het Comité (§ 20), gasten mede brengen.

§ 16.

Zij blijven vrij om van de Vereeniging hun afscheid te nemen.

§ 17.

Daarentegen kan een lid van de Vereeniging dan alleen worden buitengesloten — en ook dan slechts door het besluit

eener meerderheid van twee derde der stemmen — wanneer dit lid tegen het doel der Vereeniging inhandelt, of door zijn levensgedrag en handelingen de algemeene achting verloren heeft.

§ 18.

De bijdragen tot het doel der Vereeniging zijn volstrekt vrijwillig.

V. Werkzaamheid van het Comité en den Voorzitter.

§ 19.

Het Comité is met de algemeene leiding der Vereeniging belast en beslist ten dezen met meerderheid van stemmen.

§ 20.

Het neemt alles, wat voor de algemeene vergadering zal gebragt worden, vooraf in beraadslaging.

§ 21.

Het Comité beroept de vergaderingen.

§ 22.

Het geeft aan de besluiten der vergadering den behoorlijken vorm en handelt alleen in naam der vergadering.

§ 23.

Het Comité benoemt uit zijn midden een Penningmeester, een Secretaris en Archivaris.

§ 24.

De Voorzitter voert de opperste leiding in de algemeene vergaderingen en ook in die van het Comité.

§ 25.

Ook in de laatstgenoemde vergaderingen wordt zijne stem medegeteld.

§ 26.

De onderteekening der vergaderingsbesluiten, openlijke bekendmakingen en dergelijken geschiedt, naar omstandigheden, door het geheele Comité of door den Voorzitter.

VI Slotbepaling.

§ 27.

Deze statuten gelden voorloopig voor een half jaar.

DE PENNINGKUNDE BEVESTIGT HET BOEK VAN DE *HANDELINGEN DER APOSTELEN.*

De *Numismatic Chronicle* van *Londen* leverde onlangs eene merkwaardige Studie, onder den titel van *Numismatic illustrations of the Acts of the Apostles*, waarvan wij hier eenige punten mededeelen.

1. *De Proconsul* SERGIUS-PAULUS. Hand. XIII, 7. De H. LUCAS is ten aanzien van den titel, welken hij dezen hoogen Romeinschen ambtenaar geeft, van onnaauwkeurigheid beschuldigd. Er is namelijk, op grond van eene plaats uit STRABO, tegen ingebragt, dat het eiland *Cyprus* destijds door Propraetors en niet door Proconsuls geregeerd werd. Maar STRABO laat eene omstandigheid, door DIO CASSIUS medegedeeld, achterwege, dat namelijk, niet lang na deze eerste verordeningen, keizer AUGUSTUS *Cyprus* en *Gallia Narbonensis* tegen *Dalmatië* uitwisselde; daarop laat hij volgen: καὶ οὕτως ἀνθύπατοι καὶ ἐς ἐκεῖνα τὰ ἔθνη πέμπεξθαι ἤρσαντό, «*aldus begon men ook naar die volken* (op *Cyprus*) *Proconsuls te zenden.*» Dit berigt is volkomen bevestigd geworden door een gevonden penning, van *Cyprus* afkomstig, waarop aan de eene zijde staat de beeldtenis van CLAUDIUS, onder wiens regering de H. PAULUS het eiland *Cyprus* bezocht, en waarop aan de andere zijde te lezen is de naam van COMINUS PROCLUS met den titel van ἀνθύπατος, of *Proconsul*. Eene overeenstemming van dien aard zou, volgens den heer AKERMANN, den redacteur van het *Num. Chronicle* alleen toereikend zijn, om de echtheid van het boek van *de Handelingen der Apostelen* te staven.

2. *Maar de broeders deden* PAULUS *en* SILAS *zonder uitstel des nachts naar Berea vertrekken.* Hand. XVII, 10. Uit het verhaal des H. LUCAS blijkt, dat te *Berea* het Evangelie gunstig werd aangenomen en groote vorderingen maakte. Dit schijnt zamen te hangen met een feit, hetwelk oudheidkundigen verwondert, te weten: dat, terwijl op bijna alle oude penningen eenige symbolische of mythologische voorstelling gemunt staat,

juist al de Bereesche penningen, die men nog ontdekt heeft, zonder eene enkele uitzondering, daarvan verstoken zijn. Zij vertoonen op de voorzijde de beeldtenis van TRAJANUS PIUS, en op de keerzijde den naam van *Berea*, met een bloemenkrans omgeven. Indien deze uitzondering niet bewijst dat zij, die deze soort van kunstbedrijf uitoefenden, allen Christenen of Israëlieten waren; zij is althans een bewijs, hoezeer de magistraatspersonen dier stad zich verpligt meenden, de godsdienstige begrippen van een magtig gedeelte der bevolking te ontzien.

3. *De tempel der groote Diana,.... welke geheel Azië en de gansche wereld vereeren.* Hand. XIX, 27. Dit gezegde van den zilversmid DEMETRIUS, wordt door eene menigte van penningen die in onderscheidene steden van *Griekenland* geslagen zijn, bevestigd. Zij zijn gestempeld met eene gedrochtelijke gedaante van archaïschen stijl, waaronder DIANA van *Ephese* werd aangebeden. Deze moet men niet met DIANA, de jagtgodin, die veel minder oud is, verwarren, van welke zij zich onderscheidt door het eigenaardig kenmerk van *voedster* aller levende dingen. Zij was bij de Grieken zeer vereerd, en PAUSANIAS verzekert, dat zij de eerste was onder de huisselijke godheden. Eene Hymne van CALLIMACHUS leert ons, geheel overeenkomstig met de voorstellingen van DIANA op de alleroudste penningen, dat men haar dikwijls onder een olmboom aanbad: *φηγῷ ὑπό πρέμνῳ* (1). Het best bewaarde gedenkstuk is een penning met de dubbele beeldtenis van CLAUDIUS en van AGRIPPINA. Deze medaille is zeer merkwaardig, omdat zij van kort bij den tijd, waarop de H. PAULUS te *Ephese* verscheen, dagteekent.

4. *Eenigen der Aziarchen, die zijne vrienden waren.* Hand. XIX, 31. De Aziarchen hadden niet alleen het toezigt over de spelen en godsdienstige feesten, die in de beroemdste stad

(1) Het Oude Testament maakt herhaaldelijk aanspeling op deze bijzonderheid der Diana-vereering. Onder anderen, *Deut.* XII, 2. «Gij zult volstrekt alle plaatsen vernielen, alwaar deze natiën hunne goden hebben vereerd, op hooge bergen en op heuvelen, en *onder al gebladerd geboomte.*»

van *Azië* plaats vonden ; maar hun ambt verpligtte hen, gelijk de *AEdiles* te *Rome*, daarvan alle onkosten te dragen ; zoo dat slechts de rijksten deze staatsbediening konden waarnemen: «*Hujus sacerdotii honos non mediocris, nec mediocri pecunia.*» STRABO zegt ten dezen aanzien, dat de Aziarchen gewoonlijk uit de Thralliërs gekozen werden : deze stonden namelijk voor zeer vermogend bekend. Op een penning, van *Hypepa* in *Lydië* afkomstig, die de beeldtenis van PLAUTILLA de gemalin van CARACALLA draagt, ziet men op de keerzijde een krijgsman, die op een brandend altaar eene offerschaal uitstort, en achter hem, eene *Victoria*, die hem eene kroon op het hoofd zet; het opschrift luidt: επι Μενανδρου Β Ασιαρκου και στρατηγου Υπαιπηνων, d. i. (munt) «der Hypepaners onder MENANDER, Aziarch en Consul ten tweeden male.»

Hier is de geleerde oudheidkundige, AKERMANN, getroffen door het berigt van den H. LUCAS, dat er tusschen den H. PAULUS en de Aziarchen vriendschap bestond ; in deze omstandigheid ziet hij een onmiskenbaren trek van opregtheid, van gelijktijdigheid en van echtheid. Een bedrieger had nimmer, al bestond het ook werkelijk zoo, durven vermelden, dat zij, die de heidensche feesten van *Ephese* voorzaten en bekostigden de *vrienden* van den H. PAULUS waren. Men kan niet merken, zegt ergens een oud Apologeet, dat de gewijde Schrijvers ooit aan het uitwerksel gedacht hebben, dat het een of ander verhaal op de lezers zou kunnen maken, of op de tegenbedenkingen, welke het zou kunnen verwekken. Aan deze vooringenomenheid zijn zij ten eenemale vreemd en leggen u de feiten bloot zonder zich af te vragen, of ze u geloofbaar zullen voorkomen of niet. Trekt gij hunne getuigenis in twijfel ; 't is niet hun te wijten : zij zeggen de waarheid en zijn tot niets anders verpligt.» De sluijer, dien de tijd over de gebeurtenissen door den H. LUCAS verhaald, geworpen heeft, belet ons de verstandhouding van den Apostel met de Aziarchen te verklaren. Misschien had het Christendom onder die rijke overheidspersonen, wien dit ambt soms wegens hunne schatten werd opgelegd,

geheime en nog niet boven vrees voor het volk verheven bekeerlingen. Of misschien bewonderden zij slechts en beschermden zij den H. PAULUS, als een man, uitstekend door zijne welsprekendheid en groote zielsgaven.

5. *De griffier toen het volk bedaard hebbende.* Hand. XIX, 35. Het woord Γραμματεύς (schrijver, griffier) duidde bij de Joden zeer gewone bedieningen aan, of ook wel eenvoudig den stand eens geletterden; maar in de Grieksche en Aziatische steden had deze titel een geheel ander gewigt. Er bestaat werkelijk een penning van *Nyra*, waarop aan zekeren TIBER de benaming van *griffier* dier stad wordt bijgelegd. De griffier werd, gelijk de Archont, jaarlijks gekozen; de munten van *Ephese* vertoonen ons denzelfden persoon meermalen tot deze waardigheid beroepen.

6. *De stad der Ephesers aan de groote godin* DIANA *gewijd.* Hand. XIX, 35. De oorspronkelijke tekst heeft: «De stad der Ephesers is tempelbewaarster (νεωκόρος) der groote godin DIANA. Dit woord getuigd van een plaatselijken hoogmoed. Het komt van twee grieksche woorden: νέος, tempel, en κορεω, uitvagen; en aanvankelijk drukte het ook werkelijk zoodanige bediening uit, als deze afstamming te kennen geeft. Maar in den loop des tijds was het een eertitel geworden, en het komt aanhoudend op de munten van meerdere groote steden voor. De grootste roem der Ephesers was, dat hunne stad de *Neokoor* hunner groote godin DIANA was. Toen echter naderhand de dienst van deze godin in verval geraakte, voegden de Ephesers er nog dezen titel bij: «*En bijzondere bewaardster van 's keizers tempel.*» Op een penning van CARACALLA ziet men vier tempels: drie met keizersbeelden en den vierden met het standbeeld der beroemde Godin binnen zijne kolommen, en het onderschrift luidt: Εψεσιων πρωτων Ασιας Δ Νεωκωρων, d. i. (munt) der Ephesers, de eersten van *Azie*, viermaal tempelbewaarders.

7. *Er zijn proconsuls.* Hand. XIX, 38. Uit de vergelijking der penningen blijkt het, dat het gezag der proconsuls juist

ten dien tijde te *Ephese* werd ingevoerd, zonder dat evenwel de magt des griffiers nog geheel was afgeschaft. Die toestand van overgang komt in de aanspraak des griffiers uitmuntend wel uit: die omstandigheid zóó aan te voeren, als dit hier geschiedt, zou een bedrieger nimmer in de gedachte zijn gekomen.

8. PAULUS *zeide: Ik ben uit* Tarsus, *die beroemde stad*. Hand. XXI, 39. De munten van *Tarsus* bewijzen overvloediglijk, dat het inderdaad eene stad van veel belang was. Verscheidene penningen geven haar den titel van *Autonoom* (die naar eigen wetten geregeerd wordt) en van *Metropool*. De heer AKERMANN haalt er inzonderheid één aan met de beeldtenis van SEVERUS en het opschrift: «*Tarsus*, Metropool van *Cilicië*, van *Isaurië*, van *Carië*, van *Lycaonië*.»

(L'Espérance.)

EEN BLIK

OP DEN

ALGEMEENEN TOESTAND.

(vervolg.)

Er is een bedriegelijke strijd in den Staat zelven.

Wij hebben den vorigen keer gesproken van den strijd tusschen den staat en de kerk, tusschen de wetenschap en de waarheid, en weder tusschen de staten van *Europa* onderling. Hier zijn we tot zeker middelpunt der zoo treurige verwarringen gekomen, en zullen er dus eenigzins langer bij stilstaan. Al het vorige zouden wij er in kunnen zamenvatten. 't Is waar, het is de hoogste hoogte niet, maar toch wij kunnen daar van daan veel en verre zien.

We gelooven de logenachtige, de zoo valsche politiek, die de staten van *Europa* bezielt en in onrust zet, naar haren eigenlijken aard te kenmerken met te zeggen: dat men *Engeland* tot *uitsluitend model* heeft genomen. Wat is zoo bedriegelijk als dat onbegrijpelijk *Engeland*? Op wien

maakt dat fortuinlijk *Albion* niet een' moeijelijk te beschrijven en wonderbaren, maar toch ten slotte onbehagelijken indruk? De glorie, waarin het op de wereldzee gezeten is, neemt dezen indruk niet weg. Wij zouden al dien glans en luister tooverachtig willen noemen, niet slechts omdat hij meer dan natuurlijk en het werk van kunst schijnt te zijn, maar men ontwaart daarin iets dat niet wel is, iets vreemds en raadselachtigs, geene eenvoudigheid, geene opregtheid, geene edelmoedigheid, die toch aan ware magt en grootheid eigen zijn. Neen, men gelooft er niet aan; men zou, gelijk de ridders van TASSO of ARIOSTO, een ring, een spiegel of eenen anderen talisman wenschen te bezitten, om eens te zien, of die schitterende paleizen niet enkel rook zijn, en die zoo schoone, alle vorsten verleidende koningin der wateren niet eene reeds afgeleefde en afzigtelijke fee is, welker booze kunst hen vervoerde, en hen terug hield van hunne heilige taak. Zegt het dan niets, dat *Engelands* val, in weerwil van gestadige misrekeningen, gestadig weder is voorspeld geworden? Ook op die wijs heeft het den blik van vele staatsmannen bedrogen; nog altijd heerscht het, blijft het staande, gelijk zijn veelvoudig wapenschild opgehouden door eenen leeuw en een fabelachtig luipaard, dat, zegt men, met den horen, dien het op het voorhoofd draagt, een ieder vermoordt dien het ontmoet. En echter dat *Engeland*, welks val men duchtte, is model geworden, is niet tot leerzaam voorbeeld, maar tot *theoretisch ideaal* genomen, en *Frankrijk* heeft zich zoo ver kunnen verzaken, dat het zich er naar heeft vervormd. CHATEAUBRIAND zelf, de dichterlijke man, zegt van zich zelven, dat hij mag plaats nemen onder de publicisten, (*«j'ai pris rang parmi les écrivains politiques»*) om zijn schrijven over het *Chartre*,

waarin hij nagenoeg niets anders doet, dan ons *Engeland* in algemeene trekken voorstellen. In *Duitschland* heeft deze zelfde geest reeds lang in de wetenschap geheerscht. Van KANT af verklaren zich de daar zoo veel invloed hebbende wijsgeeren doorgaans voor het constitutioneel systeem als het eenige goede (1); het wordt in de geschriften van DAHLMAN en WELCKER, 'die tot de aanzienlijkste partij der Frankfortsche vergadering behooren, evenzeer tot model aangeprezen. «Ik zelf» zegt de laatstgenoemde, «heb steeds, wat de hoofdzaak aangaat, den Engelschen «staatsvorm voor den wijssten staatsvorm der wereld ge«houden.» Niet meer eenige kleinere staten, maar de grootste, maar geheel *Duitschland*, weleer zoo godsdienstig, zal zich *constitueren*, zich *a priori contrueren*, en eene keizerskroon maken waar geen kruis op staat. Zoekt ook niet *Italie*, ondanks de pogingen van een PIUS IX, de «*nieuwe wetenschap*» van VICO in praktijk te brengen (2) en te bewijzen, wat deze wijsgeer, in zijn laatste boek, als onwankelbaar beginsel zijner wetenschap roemt: *dat de menschen zelve de maatschappelijke wereld gemaakt hebben* (3). Eindelijk het heldhaftige *Spanje* en het avontuurlijke *Portugal* bezitten zulk een politiek spoormachine, waarmede men, in weinige dagen, eeuwen vooruitgaat, en hetwelk zoo ordelijk werkt, dat de hand van een jong meisje het regeren kan. Het is of *Engeland*, ondanks den steenkolenrook waaronder het bedekt ligt, eene luchtspiegeling boven *Europa* veroorzaakt, welke dat geheele werelddeel in

---

(1) Ook COUSIN beschouwt het als het gouvernement der absolute rede.

(2) La *science nouvelle* n'a été si négligée pendant le dernier siècle que parcequ'elle s'adressait au nôtre. MICHELET.

(3) Lib. V. c.) IV.

vervoering brengt en daaraan, alsof het een wonder was, den wil des 's hemels verklaart.

Het feit, dat men *Engelands* staatsvorm tot model heeft genomen, behoeft alzoo geen bewijs meer. Maar heeft men ingezien wat dat beteekent? Welaan trachten wij het te doen.

Geen land zoo zonderling als *Engeland*. Het Anglicanisme is toch wel Protestantisme; en niettemin heeft het eene hierarchie! Het heeft eene geloofsbelijdenis van negen en dertig artikelen, waarin de protestantsche beginselen duidelijk staan uitgedrukt, maar wat er ook in die artikelen sta, het heeft een gebedenboek behouden, hetwelk symbolieke waarde moet hebben, en geheel katholiek is. Verbeeld u onze protestantsche landgenooten met een roomsch kerkboek! Er is daar niet eene staats-kerk, maar kerk en staat zijn er één, en terwijl zulk eene instelling nog in wezen is, zijn de Katholieken geëmancipeerd en kunnen in de beide huizen zitting nemen. Om het zonderlinge te volmaken, is niet alleen de Koningin hoofd der kerk onder eenen titel door den Paus aan HENDRIK VIII verleend, maar er is veel sprake geweest van een blijvend gezantschap bij den antichrist te *Rome*. — Wie verwacht niet, dat het verschrikkelijkst despotisme zal heerschen in een land, waar het hoofd van den staat, uit kracht van zijn tijdelijk gezag, hoofd is der kerk; waar de politieke regten aan het eigendom verbonden zijn (1), en de Koning of Koningin verondersteld wordt het geheel land tot grondbezit te hebben, terwijl aan de onderdanen slechts het *dominium utile* vergund is; waar de huiselijke en pu-

(1) In de reformacte van 1832 is het grondbezit nog altijd voorwaarde van verkiesbaarheid voor 't lager huis. Ook van het beginsel van bezit gaat men uit voor het kiesregt.

blieke betrekkingen zich nog zoo weinig als gekend en onderscheiden vertoonen, dat de vrouw er den troon kan bekleeden, en iets van eene priesterlijke waardigheid bezitten (1); waar eindelijk het despotische gezag aan den echtgenoot in het huisgezin verleend het despotisme in den staat moet doen veronderstellen. Is het echter zoo? Is er in *Engeland* zoo weinig vrijheid? Juist het tegendeel! Geen land zoo vrij, en waar het gouvernement er zoo ver af is van zich met alles te bemoeijen. Wat de eigenlijk politieke orde aangaat: die koning heeft niet eens het regt eene nieuwe wet voor te stellen; hij heeft een *veto*, maar het zal nu anderhalve eeuw zijn, dat hij er geen gebruik van heeft gemaakt, en de civiele lijst of het inkomen hem toegestaan, kan bij iedere troonopvolging vermeerderd of verminderd worden (2). Sommige gewoonten of instellingen, bij voorbeeld dat de aanklagt bij het geregt niet van een openbaar ambtenaar uitgaat, herinneren zelfs aan private wraak, of ten minste aan tijden, waarin het staatsgezag zwak en verdeeld was. Wederom is *Engeland* niet democratisch. Wij kunnen het zeggen van DE LOLME, dat «*Engeland* gevormd is door zijne aristocratie, gelijk «*Frankrijk* door zijne koningen» als niet geheel juist ter zijde laten, maar toch het aristocratisch element is er sterk. Dat hooger huis met geestelijke en wereldlijke pairs gelijkt volstrekt niet op de eerste kamer in de nieuwerwetsche constitutie. Zelfs bestaat er, behalve een eigenlijken adel, eene soort van burger-adel zonder politieke regten: de *Baronets*, door KAREL II ingesteld; en wie niet van adel is,

(1) «Onze buren, zegt DE BONALD, gewoon alles anders om te «nemen,' plaatsen hunne vrouwen op den troon en sturen ze weg «van het desert.»

(2) Hij heeft intusschen nog andere inkomsten; bijvoorbeeld van de zwanen op de rivieren!

wil ten minste op zijn koets zijnen naam geschilderd hebben met naar een wapen gelijkende krullen. Het criminele en civiele regt, waaruit ongetwijfeld de aard eens volks, zijner instellingen en in 't geheel zijner beschaving zich beoordeelen laat, is, volgens getuigenis van onzen beroemden landgenoot MEIJER, vol tegenspraak en verwarring, zoodat, om er in bedreven te zijn, eer geheugen dan wetenschap noodig is. Terwijl dit eene geestelooze aanbidding van de letter veronderstellen doet, zijn er zekere regtbanken, die niet naar regt *(jus)*, maar naar billijkheid *(æquum)* uitspraak doen. Waar vindt men zoo iets? Hoe verder en hoe meer men dit volk onderzoekt, hoe zonderlinger verschijnselen zich voordoen, en ten laatste weet men niet wat in den gang, zoo der publieke als burgerlijke zaken grooter is, óf ongeregeldheid óf integendeel formaliteit. Zal men *Engeland* rijk of arm noemen? Er zijn daar koninklijke fortuinen, maar er is ook slaafsche armoede, en als het waar is wat DE BONALD zegt: dat het rijkste land datgene is, wat het weinigst vraagt van zijne inwoners, zou *Engeland* mogelijk het armste land van de wereld zijn. Wij zeggen mogelijk: niet in vergelijking met andere landen, maar die enorme staatsschuld heeft zoo wel voor- als nadeel, en hoort in zekeren zin bij den Engelschen staat; 't is een ontzettend steigerwerk, buiten welke dat overoud gebouw niet meer kan, een steunpunt in de lucht voor die wonderlijke wereld, MILTON's phantastieke brug over den chaos.

Tot slotsom hebben we hier neder te schrijven: *Engeland is volstrekt niet theoretisch*, en zoo daar de huidige theoretische geest werkzaam wierd, zou het in duizend stukken uit elkander vliegen. Men noemt zijn regering eene gemengde regering, en zegt dan zeker geene onwaarheid, mits die

gemengde regering niet bedoeld wordt, die in de theorie onder dien naam doorgaat; dit laten, om van niets anders te spreken, de weder gewijzigde betrekkingen van *Schotland* en *Ierland* niet toe.

Reeds blijkt het, hoe dwaas, hoe ongodsdienstig zelfs het zij, den staatsvorm van *Engeland* aan alle volken te willen opdringen. Dat kunnen slechts zij met bewustzijn blijven volhouden, die zich verbeelden de geschiedenis te kunnen maken, en die daarom de ware vrijheid evenzeer onderdrukken als verloochenen. Het zal nog meer blijken, wanneer wij de oorzaken nagaan, wier speling den Engelschen staat gemaakt hebben tot hetgeen hij is.

Die oorzaken zijn drieërlei, en hebben al voortwerkende elkander niet weinig versterkt.

De historische, geheel praktische aard der Engelschen dient wel het eerst genoemd te worden. Hij is echter van dien der Franschen wel te onderscheiden. De aard der laatsten is meer eigenlijk historisch, is *maatschappelijk*, is koninklijk. Op die wijze wordt *Frankrijk* tegen *Duitschland* overgesteld als de levende toepassing tegenover de gedachte; en gelijk nu het schoon *Italie*, waar de Katholieke Kerk hare hoofdstad heeft, weder gedachte en leven, naar de ideale zijde, vereenigt in de kunst, zoo vereenigt het half Fransche half Duitsche *Engeland* beide beginselen, naar de meer aardsche zijde, in praktisch *nut*. Het heeft alzoo een' historischen aard, die naar het positieve overslaat. Van daar dat vasthouden aan het feitelijk bestaande; van daar dat het niet, als de overige landen van *Europa*, het leenregt voor het Romeinsche regt heeft doen wijken; dat men er, om sommige instellingen en gewoonten te verklaren, tot aan de tijden der Saksers, ja der Britten moet opklimmen, en er ook nog heden, ofschoon in verduisterde

trekken, den middeleeuwschen staatsvorm kan herkennen: namelijk eenen koning met de geestelijkheid, den adel en den opkomenden *tierce état*. Dit neemt het belagchelijke weg van sommige niet afgeschafte bepalingen, waarvan de nieuwspapieren van tijd tot tijd ter onzer vervrolijking melding maken. Van den anderen kant vermindert het eenigzins den lof, die aan de Engelschen wordt toegezwaaid, over hunnen eerbied voor de wet gepaard met gevoel van vrijheid. Zulk een eerbied is het eigenlijk niet, of ten minste niet alleen, dewijl men dan verstandelijker op den geest der wet zoude uit zijn, en niet zoo dikwerf, met vasthouden aan den vorm, er eenen anderen geest zou hebben laten indringen, noch ook de feitelijke uitspraak des regters weder voor de volgende gevallen tot wet zoude maken en alzoo met de wet gelijk stellen. Op eigen vrijheid te staan gaat gemakkelijker dan de wet te eerbiedigen. Overigens zijn ook hier bekende voorbeelden van hetgeen wij beweren. Zoo is de bepaling, dat een aangeklaagde, indien hij borgtogt geeft, moet worden vrijgelaten, niet eene uitvinding ter bescherming der vrijheid, maar de oorsprong hiervan in de nog barbaarsche tijden te zoeken, toen meest alle misdaden met geldboeten werden gestraft. Het is schoon, het is goed aan de geschiedenis vast te houden, maar wanneer dit overdreven wordt, eert men het *toeval*, en dit heeft in *Engeland* eenigzins plaats gehad.

Deze zin voor het objectieve, dat Engelsche posivitisme zou zich echter tot zulk een graad niet hebben ontwikkeld en staande gehouden, zonder gelukkige omstandigheden, zonder materiele of gelegenheids-oorzaken als die er voor *Engeland* bestaan.

Gelijk de geest zich ontwikkelt aan de zinnen, zoo ont-

wikkelt zich het regt aan het bezit en voornamelijk aan het bezit van den grond. Die zoo eigenaardige grond heeft tot het posivitisme van *Engeland* bijzonder medegewerkt, en het in zijne ongeregeldheid beschermd; daardoor heeft het handel en industrie zoo ver kunnen uitbreiden, heeft het eenen weg kunnen openen en een prooi aanbieden aan de driften, en eindelijk aan de sociele betrekkingen zoo veel vrijheid laten zonder de politieke orde te schaden. Waar elders is eene vrije en zoo magtige associatie als de Engelsche handels-compagnie mogelijk? Zou *Engelands* oorlogsmagt, zonder dat eene omwenteling er het gevolg van was, zoo groot en verschrikkelijk kunnen zijn, indien die magt niet bestond in vloten, en daarover een NAPOLEON in plaats van een NELSON kon gebieden? In het gelukkiglijk afgezonderd *Ierland* heeft het zijne slaafsche kolonie; want de Engelsche vrijheid heeft, gelijk we zien zullen, iets heidensch, en kan zonder slaven niet bestaan. Wederom heeft het akkers genoeg om niet van de bewegelijke fortuin alleen af te hangen, en om door een historisch en aristocratisch beginsel den democratischen handelgeest te temperen; en daar het, ondanks die uitbreiding van zijnen handel, en die veroveringen in alle luchtstreken der aarde, toch zijn eigenlijk vaderlandschen grond niet vergrooten kan, zoo heeft het in die ligging te gelijk een beginsel van stabiliteit en van ontwikkeling.

Maar de voornaamste oorzaken, hier aan te wijzen, zijn de historische; die evenwel altijd in verband met de vorige moeten beschouwd worden. De geschiedenis, welker regten heden zoo miskend worden, heeft *Engeland* gemaakt tot hetgeen het is, heeft dien staatsvorm voortgebragt, dien men bewondert, maar niet tot theoretisch model kan nemen, zonder daarin ook het kwade goed te keuren. Die

staatsvorm is bij stukken en brokken ontstaan, voornamelijk door concessien of *charters*, hoedanige er in de middeleeuwen in zulk eene menigte waren, dat bijna iedere stad de hare had gekregen. De *magna charta*, van JAN I in 1215 afgedwongen, «bevat,» zegt de beroemde geschiedschrijver J. MÜLLER, «de grondslagen der Engelsche vrij«heid..... Zij schrijft voor dat het geregtshof op eene be«paalde plaats blijve en niet meer met de Koningen om«zwerve, opdat men zie dat de wet zonder vreemden «invloed heerscht. Nu werd het groote punt vastgesteld, «dat geen Engelschman zijne vrijheid, zijn vermogen, zijn «vaderland en leven verliezen kan, zonder veroordeeld te «zijn door zijne gelijken volgens de algemeene wet des «lands. Op het naauwkeurigst zijn de wetten over het «eigendom bepaald. En wat de bron aller politieke vrij«heid is: er werd vastgesteld, dat de Koning nergens «eenige geldheffingen zou bevelen, zonder toestemming «der persoonlijk verzamelde Aartsbisschoppen, Bisschop«pen, Graven en groote Baronnen des rijks en de door «de Scheriff districtsgewijs te zamen geroepen onmiddel«lijke Vasallen.» Ziedaar iets zeer ordelijks en klaar. Hoe vreemd en ingewikkeld een staatsvorm worden kan, wanneer men zich altijd en alleen aan de geschiedenis vasthoudt: uit dezen grondslag echter, uit dat *charter* zou de tegenwoordige constitutie van *Engeland* niet hebben kunnen ontstaan. Dat schoone werk der katholieke eeuwen ontaardde. Met HENDRIK VIII begon er een beginsel van dwingelandij, hetwelk zich door zijne even snoode dochter ELISABETH vestigde, maar waartegen weldra met CROMWELL een beginsel van oproer en anarchie in beweging kwam, tot dat de strijd met WILLEM III, door het aannemen van de *bill of rights*, werd bijgelegd. Het was dus niet meer

de ordelijke oppositie tusschen de groote bestanddeelen van den staat, maar despotisme en anarchie, die, met elkander in gevecht geraakt, geen zoo eenvoudige en natuurlijke orde tot resultaat konden hebben. De valschheid van *Engeland*, hetwelk naauwelijks op zich zelf gelijkt, en bij nader onderzoek bijna een republiek onder monarchale vormen schijnt te zijn, wordt daardoor voornamelijk verklaard. De mogelijkheid dat men bij zulk een innigen strijd tot rust kwam, is, behalve hetgeen wij van het Engelsch karakter, en over de gelukkige omstandigheden van dat volk gezegd hebben, te zoeken in den godsdienstigen aard dezer beginselen. Daardoor waren zij *positief* en hemelsbreed verschillend van het despotisme en de anarchie die thans *Europa* beroeren en in een geheel *rationele* orde hunnen strijd willen voortzetten. Met dat al is in *Engeland* alles meer en meer vertijdelijkt, zijn de edeler beginselen er verkwijnd, en heeft het zekere onchristelijke geaardheid verkregen. De gierigheid heerscht er, zonde der verbeelding gelijk de afgoderij. Er is iets heidensch in die versmelting van kerk en staat, iets heidensch in dien fabelachtigen rijkdom naast die slafelijke armoede, iets heidensch in die afschuwelijke onderdrukking van *Ierland*, in die listige staatkunde van het eigenbelang, veranderlijk als de fortuin, — in die onverzadelijke veroveringszucht, ten einde nog altijd meer goud te verzamelen; en ware het niet dat *Engeland* zijn grond en zijn burgerregt niet uitbreidde, men zou het vergelijken met het heidensche *Rome;* want even zoo roofgierig en aanvallend is het van aard, zoekt het bondgenooten en mengt het zich in alles, om uit de verwikkelingen zijn voordeel te trekken; en gelijk de adelaars van JUPIJN vlogen langs alle straatwegen, zoo slaan op alle zeeën *Engelands* schepen de zeilen uit, en vliegen ze af op buit.

Neen wij bewonderen *Engeland* niet. Wat daarin goed is, het is middeleeuwsch, het is onder den invloed van het Katholicisme voortgebragt; maar in het overige zien wij slechts het *voorspel* van hetgeen de godsdienstige dwalingen der zestiende eeuw, na in de politiek en in de wetenschap te hebben voortgewerkt, eenmaal in *Europa* moesten te weeg brengen. Want wat in *Engeland* geschiedenis was werd theorie; dat *Charter* werd tot eene waarheid gemaakt in nog anderen zin, dan men het zoo lang gewenscht heeft: tot absolute goddelijke waarheid! Dit beschouwen we als het beginsel hetwelk *Europa* verscheurt en nog lang niet heeft uitgewerkt.

Engeland en *Duitschland* hadden *Frankrijk* overwonnen, en zeer natuurlijk werd die overwinning voltooid, door dat *Frankrijk* zijne verwinnaars nabootste en het *Engelands* staatsvorm nam met *Duitschlands* idee.

Het kreeg eene constitutie. Dit woord zelf zegt genoeg. Is immers niet iedere staatsvorm eene constitutie? Waarom dan wordt deze bij uitstek zoo geheeten? Omdat hij geheel theoretisch is, men daarin eigenmagtig de maatschappij meent te kunnen constitueren, zijne elementen zelve voort te brengen, te scheppen!

Dat ongeluk scheen intusschen onvermijdelijk. *Nous sommes en poussiere* hebben de Franschen herhaaldelijk gezegd; en het was waar. Die Fransche grond was van zoo veel omwentelingen reeds doorploegd en omgekeerd, dat er niets heels meer gevonden werd; de natuur bood daar voor het oogenblik geene elementen van orde meer aan. Wat alzoo meende men te moeten doen? Men plaatste er dezen staatsvorm *boven op*, die, al ware hij niet abstract en theoretisch genomen, nu wel zoo genomen moest worden. Immers al die voorwaarden, die wij in *Engeland* gezien

hebben, die duizende redenen die deze staatsvorm daar heeft, bestonden in *Frankrijk* niet; gelijk dus onze eindige begrippen, buiten alle betrekking met deze zinnenwereld beschouwd wordende, naar een absoluut loopen, en zelfs in tegenspraak geraken, wanneer men den eindigen vorm daarbij blijft vasthouden: zoo streefde die staatsvorm, van allen positieven steun en inhoud ontdaan, onophoudelijk naar een valsch ideaal. De Kamers bij voorbeeld vormden zich meer en meer, niet naar wezenlijke bestanddeelen van den staat, naar positieve krachten, belangen enz., maar naar het *idée* van *vertegenwoordiging*. Zoo ging het met alles. Nog heden geeft een braaf man voor *Frankrijk* als constitutie op: *La puissance, l'intelligence et l'amour!*

Hetgeen de Engelsche constitutie toepasselijk en geschikt zon kunnen doen schijnen, werkte integendeel meê, om, in plaats van haar tot den vorm te maken van eenen staat of morele zelfstandigheid, haar tot de beweging van een zich ontwikkelende gedachte te volatiliseren. In *Engeland*, zeiden wij, had de constitutie hare laatste vorming verkregen door het bijleggen van den strijd tusschen despotisme en anarchie. Zoo dan scheen in *Frankrijk* eene bijlegging wenschelijk tusschen het oud royalisme en het ultra-republicanisme; zoo schijnt ook nu in andere landen, voornamelijk in *Duitschland*, het despotisme, dat er alles met een leger van ambtenaren bestierde, een vergelijk te treffen met de democratie. Maar, we hebben het reeds aangemerkt, het onderscheid is al te groot. In *Engeland* was het Anglicanisme tegen over Puritanisme, was het godsdienst tegen over godsdienst: in *Frankrijk* en *Duitschland* integendeel, was het een rationalistisch despotisme tegenover een even rationalistisch of philosophisch beginsel van anarchie; en evenzeer als de godsdienst uit haar aard behoudend en po-

sitief is, gaat de rede uit haren aard voort, en is zij algemeen. Het Josephisme in *Oostenrijk* had de kerk niet zoo met den staat vereenigd als in *Engeland*, en schoon de Koning van *Pruissen* het er op toeleide, hij kreeg dat niet meer gedaan. Waarlijk de «Pruissische hof- en staats-philosophie», gelijk men de philosophie van HEGEL noemde, die jaren lang door den minister VON ALTENSTEIN als een staatsgodsdienst beschermd werd, was noch met Anglicanisme noch met Puritanisme gelijk te stellen.

Deze pantheistische leeringen van *Duitschland*, die in *Frankrijk* ook nu nog in praktijk gebragt worden, verdienen hier zelfs afzonderlijk te worden genoemd als beginsel van bederf. Deze leeringen inzonderheid deden de Engelsche constitutie *theoretisch* opvatten. Het Pantheisme, dat den mensch tot God maakt, moest behagen vinden in eenen staat, die tegelijk kerk was, en in een koning die het geheele land tot grondeigendom had. Het meende er zijn idee-koning te aanschouwen; want daar de hoofdzonde van deze leer is, geene levende *oorzaken* te erkennen, welke zij in afgetrokken *vormen* verandert, ten gevolge waarvan de *tegenstrijdigheid* door haar als het eigenlijk concrete en waarlijk levende wordt uitgegeven, zoo moest zij met de Engelsche constitutie bijzonder tevreden zijn, in zoo ver daar een algemeene volkswil zich ontwikkelt door *oppositie* en schijnt te heerschen door middel van oud monarchale (causale) *vormen*. En ook het Anglicanisme wil Katholicisme zijn zoowel als deze valsche leer in *Frankrijk* en *Duitschland* gepredikt; 't is Protestantisme met katholieke *vormen*.

Alzoo om onderscheidene redenen, waarvan wij ten minste de voornaamste genoemd hebben, werd de Engelsche staatsvorm als een theoretisch ideaal opgevat, daardoor geheel veranderd, en tot de onnatuurlijkste valschheid ver-

wrongen. Hoe kon het anders? De praktijk, ook dan wanneer zij goed is, *komt* met de theorie slechts *overeen*, maar is daarmede niet *onmiddellijk één en hetzelfde*; en wanneer het concrete, menigvuldige, zeer particuliere leven tot *algemeenheid* wordt gemaakt, moet het noodwendig eene groote onwaarheid tot slotsom opleveren. Immers wie beweert, dat *alleen* de monarchie goed is, leert, indien hij consequent is, despotisme; en wie daartegen beweert dat *alleen* de republiek goed is, verkondigt wederom een beginsel van anarchie; maar wat dan is het, eenen zoo eigenaardigen vorm als die van den Engelschen staat voor het absoluut te verklaren? Daardoor werd de geschiedenis, die goed en kwaad bevat, met de theorie verward; wat in *Engeland* gebrek was, werd nu wet *a priori*; alzoo werd kwaad goed geheeten, en de bedorvene mensch tot model, tot God verklaard.

Bij deze algemeene redenering, schoon zij in ons oog genoegzaam overtuigend is, willen we niet blijven staan; zoo wordt de bedriegelijke strijd die in de staten van *Europa* heerscht niet genoeg ingezien, niet begrepen hoe de logen, hoe de «orde der hel,» gelijk een protestantsch staatkundige het Pantheisme genoemd heeft, de wereld heden in onrust brengt.

De vrijheid, die in *Engeland* als positief goed bestaat, en het daar zoo krachtig geworden onderscheid tusschen het sociële en politieke werden absoluut genomen; hetwelk evenveel was als de heerschappij van een absoluut pantheistisch idee erkennen. Trachten wij het voor ieder duidelijk te maken.

De koning heeft daar, nog bijzonder na GEORGE II, zeer weinig magt overgehouden. Is dat iets kwaads? — Waarom zou dat kwaad zijn? Kan iemand dan zijne magt niet af-

staan? Het is slechts gelukkig voor de Engelsche onderdanen, en ongelukkig voor dien koning, en het had daar een zoo *historischen* voortgang, dat die koning, bijna tot president eener republiek geworden, nogtans Fransch bleef spreken in zijn parlement, als of hij nog aan den Normandischen veroveraar gelijk was; en dat ondanks den nationalen afkeer der Engelschen tegen Frankrijk! Dit werk nu der geschiedenis, deze Engelsche positiviteit wordt thans opgevat als theorie, en daardoor bare onzin. Men wil overal *Koningen* die niets *kunnen!* Dat deze of gene zijne magt afstaat, dat de chef van een handelshuis zijnen bediende tot compagnon neemt, heeft zeker niets onregtmatigs; maar moet iedereen dat doen? Is dat de regel? Is dat een ideaal van orde? — Tegen zulke eenvoudige beginselen gaat men in! Wat wil men dat de Koning zij? Een type! En daarbij worden weder oud-roialistische spreuken als: *Le roi ne meurt pas*, en *The king can do no wrong* in eenen zin genomen, die ze nimmer gehad hebben. Dat zulks alles vrij goed past in het pantheistisch systeem, weten wij; wanneer men alle oorzaken tot ijdele, geheel abstracte vormen maakt, zal ongetwijfeld eene zoo maatschappelijke oorzaak als de koning wel een vorm zijn; dat is klaar, en men behoeft er den reusachtigen leugenaar HEGEL niet voor aan te halen; voor meer dan twee duizend jaar werd dat politiek *quietisme* reeds door LAO-TSEU verkondigd, en gezegd, dat het heerschen bestaat in het niet-handelen. Die Sinees was echt constitutioneel! Maar zijn deze beginselen van het bedorven heidendom daarom toepasselijk op het Christelijk *Europa?* Op dat *Europa*, waarvoor geen rust is dan in de Christelijke volmaaktheid? Het oproer zal dan geen oproer meer zijn, omdat het tot wet wordt gemaakt? Omdat men den koning voor onschend-

baar, voor heilig, voor onfeilbaar verklaart, en beweert juist ten voordeele van hem te handelen, zal men zich tegen hem mogen en moeten verzetten?

Deze afschuwelijke logen, die aan het hoofd van het stelsel prijkt, wordt levende strijd, gaat door het geheele stelsel voort, en scheidt de bestanddeelen van den staat tot absoluut onderscheid van een, om ze tegen elkander in onophoudelijk gevecht te brengen, en die onophoudelijke vernietiging heet vooruitgang!

«*Pourquoi une opposition est-elle regardée comme une des nécessités du gouvernement représentatif? La raison dit qu'il ne doit y avoir de l'opposition qu'au mal; et y aurait-il donc un mal nécessaire dans cette forme de Gouvernement? Oui!* In deze woorden hooren we niet slechts eenen onsterfelijken genie, eenen DE BONALD de valschheid aanwijzen van de heerschende politiek, maar wij hooren er een getuigen in, hoe men aanstonds den Engelschen staatsvorm tot theorie had gemaakt. In *Engeland* zijn en waren staats-partijen, gelijk er overal en ten allen tijde verschillende partijen geweest zijn; slechts hebben zij zich daar meer kunnen vestigen; hetgeen, na al wat wij gezegd hebben, geen uitlegging meer behoeft. Maar wat heeft men er van gemaakt, en moest men er van maken, door dien historischen staatsvorm voor ideaal te nemen? Deze twist of strijd, gevolg van de menschelijke zwakheid, werd *wet*, werd *orde;* dat hoorde zoo! en het spel der hartstogten gaf men uit voor het *non plus ultra* van levensontwikkeling, en het kwaad werd verklaard voor goed! Het is al weder de leer van LAO-TSEU, die het ieder zorgvuldig aanbeveelt, zijne gebreken te behouden; of verlangt men HEGEL te hooren: «*die am Unterschied überall* «*hervorbrechende Identität, das stete sich Entfalten der Iden-*

«*tität zum Unterschiede ist das* THÄTIGE WESEN.» Intusschen laat het publiek, met die harmonie van *ja* en *neen* volstrekt onbekend, zich misleiden door naïveteiten als deze: dat uit de wrijving de vonk des lichts ontspringt, enz.; en het denkt niet verder, dat uit wrijving eigenaardig geen licht maar brand komt. Zelfs kan men om de *opposition quand même* goed te maken, de schoonste declamatien houden; juist dit is het onheil! Nog ongelukkiger is het, dat er al te veel redenen van ontevredenheid *moeten* geboren worden, en alzoo zij, die zich tegen het, *uit het stelsel geboren*, kwaad, met de eenvoudigste en beste bedoelingen verzetten, daardoor onbewust dat stelsel voorthelpen. Dat men zich toch eens op hooger standpunt plaatse, en van daar zie, wat er in de tegenwoordige staatsvergaderingen omgaat! Wij vragen eenvoudig: of die vergaderingen de oppositie aanbieden van harmonische bestanddeelen, van verschillende groote belangen, die ieder naar behooren vertegenwoordigd, zich even waarachtig van elkander onderscheiden, als met elkander in overstemming komen? Dat gebeurt immers niet! Wat zijn het anders dan abstracte kategorien, van linkerzijde, van regterzijde, centrum, en wederom onderdeelen van die deelen, naar dezelfde kategorie? Hoe, in 's hemels naam is zulk eene nooit gehoorde verdeeling en onderdeeling mogelijk? Zij zou niet kunnen bestaan, indien in dezen staatsvorm niet de eeuwige strijd heerschte van het *ja* en *neen*, indien men geene abstracte algemeenheid uitgaf voor werkelijkheid, en geene tegenstrijdigheid voor leven. Wie dat nu nog niet begrijpt, vragen wij: of persoonlijk eigenbelang en hartstogt in die kamers of assemblée's zich niet vastklampen aan beginselen, die met elkander in onverzoenlijken strijd zijn?

Wij beroepen ons op het gezond verstand, op het natuurlijk gevoel, op dat goede, dat in ieder menschelijke borst, ondanks alle bedorvenheid overblijft: kan het zedelijk, kan het ordelijk en aan het algemeen geluk bevorderlijk zijn, dat het staatsbestuur onophoudelijk en ten aanhoore van de geheele wereld wordt berispt, wordt tegengesproken en aangevallen? Dat de gang van het bestuur eene geschiedenis aanbiedt van gevechten, waarin het heeft moeten zwichten? Wij beklagen dengene die dat goed vindt! De mensch heeft hartstogten, en die hartstogten behoeven slechts eene gelegenheid om zich uit te storten; *qua data porta ruunt;* het gevolg daarvan is dat besturen bijna bestaat in bedwingen. En nu zal juist het omgekeerde de orde zijn? Nu zullen de hartstogten worden opgeroepen, worden aangevuurd en tegen over elkander in slagorde geschaard? Met zulk eene instelling, het is niet anders mogelijk, gaat iedere staat ten gronde.

De zich in regter en linker zijde verdeelende vertegenwoordiging, waardoor het negatief element met het affirmatieve gelijk gesteld, en de strijd tot orde verheven wordt, zij is inderdaad vertegenwoordiging van de overal opgewekte en nimmer bij te leggen oneenigheid; want, nog eens, de scheuring zet zich voort, haalt de grondslagen der maatschappij uit elkander, en hetzelfde beginsel dat het vuur des verderfs ontsteekt, levert het gansche land tot brandstof. Gelijk het hoofd des staats, zoo wel niet koning is als koning, gelijk die vertegenwoordiging in strijdende oppositie van *ja* en *neen* verdeeld wordt, zoo is ieder burger van dien staat souverein en geen souverein, albestuurder en willenlooze slaaf, zoo realiseert zich de souvereiniteit in millioenen, en is toch slechts één en dezelfde souvereiniteit! Het Indiaansch Pantheisme gaf

aan den grooten BHAGARAT honderd hoofden: 't was veel te weinig! Maar geen wonder; het verstand gaat verder dan de verbeelding. — De volkeren ondergaan al vast de gevolgen van die monsterachtige politiek. De staat, die kerk tevens wil zijn, die huiselijke zoo wel als openbare betrekkingen in zich sluit, die paus-koning, die man-vrouw, die idee-ligchaam is, de staat moet alles regelen, beschikken en besturen; en de feiten zijn daar om te bewijzen dat wij de waarheid spreken. Maar wat is niet minder het gevolg? Wat zien wij niet minder gebeuren? Dat in ieder die souvereiniteit levend moet worden, dat *allen* zich met *alles* moeten bemoeijen, en *clubs* behooren te worden aangelegd, waarin een ieder, alleen omdat hij mensch of redelijk wezen is, regt heeft over de hoogste betrekkingen zijn verlangen voor te dragen en te verdedigen. Kan dat duren? Of kan dat ophouden? Wat moet het einde zijn van dien algemeenen, steeds heviger wordenden strijd, dien de absolute vrijheid voortbrengt, door van den eenen kant de teederste gevoelens te kwetsen, de grootste en gewigtigste belangen aan te randen, de onverstandigste begeerten en wenschen op te wekken, — en van den anderen kant die schromelijke beweging weder met ondragelijk albestier en despotisme te onderdrukken? Men kan nu wel in een boek schrijven, dat dit «oneindige personaliteit» is, dat *niet zijn* en *zijn* één en hetzelfde zijn; maar gehoorzaamheid en gebied kunnen niet tot hetzelfde gemaakt worden; eer zou men de gansche maatschappij in een cellulaire gevangenis veranderen.

Dien strijd, door het theoretisch beginsel voortgebragt, altijd vervolgend, herkennen wij dien eindelijk, en niet zonder schrik, in de vijandige tegenstelling van degenen die bezitten en niet bezitten, in de verschijnselen, die

zich meer of min overal, maar bijzonder in *Frankrijk* hebben voorgedaan. De groote leugen verkrijgt hier hare smartelijke uitdrukking. Hetzelfde beginsel dat van den eenen kant allen *gelijk* stelt, allen deel geeft in de souvereiniteit, het brengt van den anderen kant altijd grooter ongelijkheid en verarming te weeg, en het *feit* begint zich tegen het *idee* te verzetten. Het geschrift van THIERS *de la propriété* doet niets daartegen af; het raakt de kwestie niet eens aan, dewijl het buiten het *politieke* blijft (1).

De theoretische staat erkent geene historie, erkent geen feit. Wie zoo rijk is als CROESUS, is *en principe* gelijk met een ander, die zoo arm is als JOB. De koning zelf is niet een magtig man; zijne bezittingen doen niet af; hij heeft zelfs een salaris voor zijn ja-zeggen, en de verschillende *standen* die de natuur altijd voortbrengt, worden *in 't politieke* niet erkend, noch als *zoodanig* vertegenwoordigd.

Maar daartegen wordt ook het *feit* op zijn beurt absoluut. Handel en industrie worden op alle mogelijke wijze bevorderd; daarin mag geene orde, geene organisatie heerschen; het staat als *feit* volstrekt tegen den politieken *geest* over, en TURGOT is boven allen lof verheven, omdat hij het werk van den H. LODEWIJK heeft vernield.

Intusschen moet, ondanks dat aldus *regt* en *feit* worden van een gereten, het oneindig idee verwerkelijkt worden; deze staat moet tot het ligchaam worden van

---

(1) Wanneer hij daar een oogenblik over spreekt wordt hij onjuist. Hij wil geen *progressieve* belasting, maar eene proportionele. Is er dan geene geometrische proportie, zoo wel als eene arithmetische? En waarom wil hij dan de sterke dranken en de voorwerpen van weelde hooger belast hebben? Hij is inconsequent.

den LOGOS, moet *alles* doen en ondernemen, en dat kost oneindig veel schats, kost millioenen en milliarden die, zeer natuurlijk, door het souvereine volk moeten worden opgebragt. Toenemende verarming moet van deze drie oorzaken het gevolg zijn, en de onderste klasse dit het eerst en het meest ondervinden. De dood komt aan de voeten op.

Men voert zonder nadenken de heidensche woorden van *proletariaat* en *proletaires* in den mond; dat schijnt niets te beteekenen; maar als men iets van het bestaande, waarin toch niet alles volkomen schijnt, gispen wil, wordt het als middeleeuwsch uitgekreten, en men noemt de groote kapitalisten en industrielen — *Baronnen!* De instellingen van dien tijd waren onvolmaakt, maar niet bedorven, en we kunnen juist door eene vergelijking van die instellingen met de tegenwoordige het best de bestaande wanorde begrijpen.

In die dagen legde de *Tierce état*, waartoe ook de geringste klassen behoorden, zich op handel en gewin toe, en ging in welvaart vooruit, terwijl de adel of de grooten des lands hun fortuin niet vermeerderden. Het is heden juist omgekeerd. Door de uitbreiding van het credietstelsel en de industrie, heeft het geld eene magt die het nimmer te voren had. Zij die rijk zijn worden bijna van zelf rijker, en wel beschouwd drijft heden iedereen handel. Het gevolg is, dat zij die arbeiden, en wier stand het medebrengt winst te doen, hoe langer hoe armer worden, en dat zij die niet arbieden, en wier stand het van nature niet medebrengt te winnen, integendeel hoe langer hoe rijker worden.

Men wist van geenen absoluten staat, die het regt had van in het onbepaalde belastingen op te leggen. «De staat»,

sprak onlangs de minister FAVRE in de *Assemblée nationale*, «heeft een onbepaald vermogen om de burgers te belasten.» 't Is vreeselijk, maar 't is waar in de hedendaagsche veronderstelling, dat de staat een volkomen, een oneindig persoon, een Duitsch *ik* is; want jegens zich zelven is men eigenlijk tot niets gehouden; waar geene wezenlijke betrekkingen zijn, daar zijn geen pligten, en zulk een staat kan, des verkiezende, gelijk een particulier persoon, het geld wel in het water werpen, zonder juist onregtvaardig te handelen.

Hetzelfde organisme, dat de standen oudtijds uitmaakten, belette niet alleen, dat er een onbepaalde staat met onbepaalde regten erkend wierd, maar het had ten gevolge dat ieder *stand* ordelijk werd vertegenwoordigd. Als het op toe- of afstemming van subsidien aankwam, had de volksklasse, in evenredigheid van haar opbrengst, een krachtige en afzonderlijke vertegenwoordiging. Dat is nu zoo niet; het budget wordt uit naam van het geheele land aangenomen of verworpen, en de volksklasse is *als zoodanig* in den staat nergens vertegenwoordigd. Dat is wel niet onregtvaardig, want men kan zijn regt verliezen, maar het is onordelijk en verderfelijk; de verschillende belangen kunnen zich onmogelijk op die wijze doen gelden.

In allen gevalle waren die *baronnen* menschelijke wezens, personen, heerschten er meer maatschappelijke betrekkingen, die, wat men er van zegge, eenen beschavenden en verzedelijkenden invloed moesten oefenen. Daarvan bestaat niets meer; er is slechts eene menigte, en in plaats van maatschappelijke betrekkingen, bewegen zich reusachtige kapitalen, die als blinde werktuigen het geld bijeen schrapen en eenmaal in beweging gebragt, door niemand kunnen worden bestuurd of getemperd. Het *feit* regeert, en doet

wat het altijd doet : verdeelen ! Zonder bemiddeling, zonder betrekking, staan degenen die bezitten en die niet bezitten tegen elkander over, en terwijl de armoede het onderscheid steeds scherper maakt, houdt het geschreeuw niet, op dat allen gelijk zijn! Wat zal in deze tegenstrijdigheid, die hoe langer hoe levendiger is geworden, moeten zwichten : òf dat idee van gelijkheid òf die bestaande verdeeling; of het regt of het daarmede strijdig feit? Socialisme en communisme, die hierop azen, zullen wel zoo min eene waarheid worden, als het systeem waarvan zij de praktische gevolgtrekkingen zijn, maar dit belet niet dat het beginsel van onrust er door levendig wordt gehouden.

Dit vooral mogen wij niet onopgemerkt voorbij laten gaan, dat alles zich door die eene grondgedachte, die wij opgegeven hebben, laat verklaren ; het objectieve, het leven, de geschiedenis wordt geloochend, bij gevolg het waarachtig onderscheid der dingen niet erkend, en slechts eene logische algemeenheid (1) vastgehouden, waarin ook geen ander onderscheid is, dan een logisch *ja* en *neen*, hetwelk met de werkelijkheid verward of daarvoor uitgegeven zijnde, in eene tegenstrijdigheid verandert (2). Het volk is souverein en geen souverein, zoo wel gelijk als ongelijk, de koning evenzeer geen koning, en de vertegenwoordiging, op abstracte wijs, in linker- en regterzijde, in plaats van organisch verdeeld, vertegenwoordigt inderdaad den overal heerschenden strijd. Waarom zeggen wij het? om onze opvatting aan te bevelen? Eenigzins; maar nog meer, opdat men inzie, hoe die oorzaken

(1) Men noemt dat oneindig, maar het is niets minder dan dat.

(2) Wanneer men gelijk de heer OPZOOMER de gedachte voor de zaak zelve uitgeeft, dan beginnen de zes stoelen *elkander te negeren;* dan spookt het.

van onrust en verderf op elkander betrekking hebben, hoe zij elkander moeten voortjagen, en de verwarring en vernietiging, zoo de natuur het gedoogde, voltooijen. Het is Protestantisme in de politiek.

Wat moet het einde zijn? Dat gaat uit den aard van het systeem zelf in het onbepaalde. Want vraagt men, wie er eigenlijk verantwoordelijk is, of waarin de algemeene gang van zaken een steunpunt en weder een dam of keerpunt vindt, dan is niets dergelijks te vinden. De hoogste staats-bestuurders zwichten onophoudelijk; allen zijn ambtenaars, die gehoorzamen moeten aan den wil des volks, hetwelk aan zich zelve niet verantwoordelijk kan zijn; ten slotte regeert de opinie, waarover de woorden van PASCAL al te dikwerf worden aangehaald: «de opinie is de koningin der wereld,» terwijl zorgvuldig wordt gezwegen wat hij insgelijks zegt: «de opinie is de meesteres der dwaling.»

Frankrijk, waar dezelfde beginselen nog altijd heerschen, is ten minste een voorbeeld van de rampen die er uit geboren worden. «Franschen, Franschen,» riep in 1845 de Jonge-Hegeliaan GRÜN, lees HEGEL, «van alles «zult gij de zwakke zijde zien, als pure geesten zult gij «dringen in de diepste geheimen der natuur; uw blik zal «doodend zijn, en uw woord zal bergen verzetten, uwe «redenering zal treffender, zal scherper zijn dan het mes «van de guillotine; gij zult naar het stadhuis gaan, en «het zal gedaan zijn met die *bourgeoisie;* gij zult in het «*Palais-Bourbon* binnen treden, en dat *Palais-Bourbon* zal «in één storten; die geheele kamer van afgevaardigden «zal vergaan in het *nihilum album;* mijnheer GUIZOT zal «verdwijnen als een schaduw, en LOUIS PHILIPPE niet meer «zijn dan eene schim der vervlogen tijden, en uit al die

«verdwenen *momenten* zal in grootsche zegepraal zich het «absoluut idee verheffen van den vrijen staat!»

Het was volstrekt niet noodig dat de Franschen HEGEL lazen; die geest kan wel heerschen zonder zich te regelen naar HEGEL's rondloopend uurwerk met zijn heen- en wedergaanden slinger. Dat is voor geen Franschen. Echter drukken de aangehaalde woorden de meest geavanceerde opinie uit, en geven de rigting des tijds wel degelijk te kennen. Wat GRÜN in 1845 voorspelde is in 1848 gebeurd. (*Wordt vervolgd.*)

PIUS IX.

Terwijl wij, met alle voorstanders van vrijheid en orde, verontwaardigd zijn over de gebeurtenissen, die den edelen PIUS, toonbeeld eens volkslievenden Vorsten, genoodzaakt hebben, uit zijne staten te vlugten; terwijl wij, met alle voorstanders van het goede, zuchten over den snooden aanslag van de revolutie op den Paus, in wien, als middenpunt der Katholieke wereld, de grootste verpersoonlijking des goeden beginsels wel moet erkend worden; terwijl wij, met alle Katholieken weenen, over het ongelijk, over de smart, over den hoon, onzen algemeenen vader in CHRISTUS door booswichten aangedaan, en door ondankbare lafhartigen, die het beletten konden en moesten, werkeloos aangezien; terwijl wij mede onze stem verheffen om, voor zoo veel wij vermogen, het te *Rome* gebeurde en nog voortdurende, ten aanhoore der

wereld, te schandvlekken, en om bij God, op het voorbeeld van PIUS, eene voor de Kerk, ja voor de wereld heilrijke uitkomst, en tevens vergiffenis voor de onverlaten te vragen; zweven ons gestaag weer voor den geest de woorden, welke wij, in onze beschouwing, *de jongste Fransche Revolutie* (Deel XIII. Maart.) geschreven hebben. Helaas! onze toen geuite vrees is maar al te spoedig verwezenlijkt geworden. PIUS is slagtoffer! En wie weet het of zijne opoffering nog wel voltooid is? of tijdelijke ballingschap wel de eindpaal van zijn lijden zijn zal? althans of hem nog geene nieuwe kwellingen wachten? De reden van onzen twijfel is genoegzaam vervat in onze boven herinnerde woorden: wij vragen daarom onze lezers verlof, om ze hier nogmaals af te drukken.

«PIUS IX, wiens naam voortaan altijd genoemd zal worden, als er sprake zal zijn van vrijheid,.... PIUS heeft een beginsel gesteld, PIUS heeft een voorbeeld gegeven; en het kan niet missen, of daaruit moeten voor de zaak van vrijheid en orde, dat is voor de zaak van vooruitgang en regt, de voortreffelijkste gevolgen in *Europa* ontstaan. Of PIUS er in slagen zal, den vooruitgang zoo te blijven leiden, dat het regt niet geschonden worde; of hij, op zijn standpunt, de zaak der menschheid (die de zaak der godsdienst zijn moet, zal zij niet de zaak der hel worden) zal kunnen doen zegenvieren, zonder dat hij zelf, door de ondankbaarheid dergenen, wien hij te hulp komt, als slagtoffer van zijn edel streven valt; dit is een geheim Gods, Dien wij het ootmoedig en vurig bidden. Maar indien het anders in Gods raadsbesluiten verordend ware, dat zoude ons niet doen wanhopen; het beginsel is gesteld en het voorbeeld is gegeven; derzelver werking zou uit de opoffering des grooten

priester-vorsten, van wien zij uitgingen, te grooter kracht ontleenen; het zou een schitterende toepassing wezen der geheimnisvolle wet, naar welke de menschheid slechts door het offer verlost wordt....»

Het schijnt, dat onze toen geuite gedachte aan PIUS zelven niet vreemd is. Ons althans troffen zeer deze woorden van het gebed, dat hij, voor het altaar, te *Gaëta*, in tegenwoordigheid van den koning van *Napels*, van de koninklijke familie en van talrijke andere lieden, luide ontboezemde: «Almagtige God.... indien tot het stillen «uwer gramschap, zoo te regt ontstoken wegens de me«nigte van afschuwelijkheden, welke door woorden, ge«schriften en daden bedreven worden, indien zijn leven «(des Pausen) daartoe een U aangenaam offer kan zijn, «dezen oogenblik draagt hij het U op en wijdt hij het «U toe! Dat leven hebt Gij hem gegeven; Gij, Gij al«leen hebt het regt om het hem te ontnemen, wanneer «het U zal behagen. Maar, o mijn God! doe uwe eer «zegepralen, doe uwe Kerk overwinnen! Bevestig de goe«den, ondersteun de zwakken, dat uw almagtige arm «allen opwekke, die slapen in de duisternissen en in de «schaduwen des doods.»

Hoe smartelijk het ook zij, het zigtbaar Hoofd der Kerk in zoo zwaren druk te zien; wat gevoel van verontwaardiging over boosheid, lafhartigheid, ondankbaarheid, bij dat gezigt in ons opkome; grootsch is het evenwel en tevens troostelijk, den Stedehouder van CHRISTUS te zien worstelen, voor de gansche wereld, tegen het kwaad, en uit hem, den eersten dienaar des zich offerenden Hoogepriesters, de smeekstemme des offers, dat zich in vereeniging met dien verhevenen Hoogepriester Gode aanbiedt, ten hemel te hooren opgaan.

Zeer zou men zich bedriegen, wanneer men in den vliedenden PIUS niets anders zag dan een wereldsch vorst, die door eene oligarchische factie, welke op de heffe des volks en op misleide soldaten steunt, verdreven is; de PAUS is aangevallen, de PAUS is gevlugt. Men begrijpe het wel: de revolutie van onzen tijd is niet slechts eene geweldadige verandering van dynastie, of van regeringsvorm; zij is eene geheele omkeering der maatschappij, eene geweldige uiteenscheuring des maatschappelijken ligchaams. De leiders der verwoestende krachten zien het genoeg in, dat, welke vernielingen zij ook mogen aanrigten, de maatschappij in en door de Katholieke Kerk, zoo lang deze bestaat, behouden zal blijven. Daarom wenden zij zich tegen haar, en grijpen haar in het hart, in haar middelpunt aan. Laten we de rots verbrijzelen, hebben ze gezegd, en het gansche gebouw, dat er op gevestigd is, zal in den oceaan storten. Zij voeren, wel is waar, die taal niet openlijk; dan toch zouden ze het Roomsche volk niet kunnen misleiden; en zelfs onder de Roomsche eerzuchtigen, welke nu hunne bedrogene werktuigen zijn, zouden ze dan geene medehelpers kunnen vinden. Doch hunne daden, de woorden van sommige min voorzigtige adepten, en de erkende beginselen der revolutionaire secten, wier leer van moord en verwoesting zij zigtbaar volgen, stellen het boven allen twijfel, dat te *Rome* de Paus veel meer dan vorst aangerand is. Geene uitdrukkingen, die eerbied huichelen, kunnen ons hier bedriegen; de vrees voor het Roomsche volk, de vrees voor de algemeene verontwaardiging der katholieke wereld, dwingt hen tot die veinzerij; doch als STERBINI, bij de beraadslaging over het aanstellen eener provisionele regeringsjunta, verklaart: PIUS *kan terug komen, doch slechts als*

Bisschop van Rome, en zonder kardinalen, dan ontglipt hem, in de vervoering der vreugde over de vermeende overwinning, de onvoorzigtige bekentenis dat hij en zijne partij niet slechts den vorst, maar daarenboven den Paus hebben verworpen. Het is te wenschen, dat deze hun booze toeleg voor aller oogen steeds duidelijker worde; dat het onderling verbond, hetwelk, blijkens de gelijkheid der middelen, alom door de revolutionairen aangewend, tusschen de onderscheidene revolutieën bestaat, steeds helderder uitkome; dan zal het aan allen blijken, dat de verfoeijelijke onderneming te *Rome* eene poging is in het belang aller revolutieën, eene poging om den sluitsteen der maatschappelijke orde weg te rukken, ten einde haar gemakkelijker te kunnen sloopen.

Maar welk eene bewonderingwaardige besturing der Voorzienigheid, die dezen aanval niet veroorloofd heeft dan op een Paus, tegen wien de oude beschuldiging van eeuwigen stilstand in hetgeen den Staat betreft zelfs niet met den minsten schijn kan aangevoerd worden! Was er toch een man van vooruitgang, van waarachtige verbeteringen, het is PIUS; zag men ooit een volksgezind vorst, vond men ooit een souverein die geen meer magt wilde oefenen dan voor het heil des volks noodig was, wij mogen PIUS naast hem, zoo niet boven hem plaatsen; de geschiedenis levert geen voorbeeld van zoo algemeene goedkeuring en toejuiching, ook van den kant van vijandig gezinden, als aan PIUS, om zijne staats-hervormingen, zijn te beurt gevallen: alles wat men anders tegen de pauselijke regering als grieven wilde doen gelden, is door hem weggenomen. Heeft men hem dan in zijn paleis belegerd, heeft men zijne dienaren en raadslieden als aan zijne zijde vermoord, heeft men hem eene onwaardige ge-

vangenschap doen ondergaan, is hij genoodzaakt geweest weg te vlugten van een bevolking, welke hem vroeger in de uitgelatenste vreugde *vivat* op *vivat* toeriep, de oorzaak ligt niet in eene slechte administratie, niet in eenig soort van despotisme, niet in het dulden van misbruiken, niet in iets dat zijne regering betreft. De boozen kunnen hem met geen grond een ander verwijt doen dan dat hij Paus is.

Dit verheugt ons, te midden der smarten, niet alleen om de eer van het Pausschap en van de Kerk, maar vooral ook om de hoop voor de toekomst, die wij daarop bouwen. Niets is beter in staat om alles, wat, ofschoon onkatholiek, evenwel niet tot de verwoestingspartij, tot de bondgnooten van Satan behoort, met het pausschap te verzoenen, en aldus tot den eenen Schaapstal en eenen Herder te brengen, dan met eigene oogen te zien, dat het booze beginsel erkent niet te kunnen slagen, zoolang het Pausschap bestaat, en dat het daarom al zijne legerbenden, al zijne krachten, tegen het eenige Pausschap vereenigt. De rots, dit is zeker, de rots zal niet bezwijken; en weldra zullen allen, in welke nog een straaltje licht en een grijntje goed zijn overgebleven, op die rots eene schuilplaats zoeken. Zoo zullen ontelbaren behouden worden, die anders, welligt, waren verloren gegaan. En zoo zullen ook het ware en het valsche, het goede en het kwade, zich scherper van elkander scheiden; dien ten gevolge moet aan weerszijde eene aanmerkelijke toeneming plaats hebben, en — het overige is Gods geheim. Daarna welligt breekt een tijdperk aan, waarin orde en vrijheid heerschen zullen, orde en vrijheid verkregen ten koste van tallooze slagtoffers, aan welker hoofd de dan zalige PIUS IX prijken zal. Of indien het den Almagtige be-

haagt, de dagen onzer beproevingen te verkorten, en den Paus weldra op zijn zetel terug te voeren, dan zal *Europa* toch de valsche van de ware vrijheid hebben leeren onderscheiden, en de volken zullen de weder opbouwing der orde aanvangen en voortzetten onder de leiding van hem, die den waren vooruitgang door groote daden huldigde, en die orde en regt door zelfopoffering verdedigde en redde.

DE REVISIE

VAN HET ALGEMEEN REGLEMENT VOOR HET BESTUUR

DER

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

In de maand Januarij 1816 werd eene nieuwe inrigting der Hervormde Kerk in *Nederland* tot stand gebragt. Het geschiedde — zoo lezen wij ten minste in het ministerieel Rescript, dd. 1 Julij 1842, n°. 15 — «*naar aanleiding der toenmalige, geheel bijzondere omstandigheden*» en wel «*door overleg van de hooge regering van dien tijd met de Kerk.*» Door wie echter en op welke wijze de Ned. Herv. Kerk *tot dat einde* vertegenwoordigd werd, is verre van duidelijk te zijn; vrij wat aannemelijker schijnt het, dat de souvereine wil van Z. M. WILLEM I de grootste, zoo niet de eenige drijfveer was van de nieuwe inrigting. Wat hij te *Fulda* gedaan heeft, waar hij eenigen tijd als vorst heeft geregeerd, zou alleen reeds genoeg zijn om er ons

van te overtuigen. Immers in dat vorstendom heeft hij — zooals BROES verzekert, — «van zijne bij ons hoog ge-«wenschte regering eene aanlokkende voorproef gegeven. «Het door onzen koning zelf dáár ingesteld kerkbestuur, «is voor ons Nederlanders te belangrijker, omdat wij ge-«reedelijk in hetzelve opheldering zoeken voor het kerk-«bestuur, hetwelk wij naderhand in het Nederlandsche «Rijk zagen ingevoerd, hetzij betrekkelijk de Protestantsche, «hetzij met opzigt tot de R. Katholijke Kerk» (1).

Aan D^s^. BROES en aan de mannen van zijne kleur, moge zulk eene verandering van kerkbestuur bevallen zijn, aan velen, zoo niet aan het meerendeel der Gereformeerden beviel het volstrekt niet. Toen, even als thans, hielden zij 't er voor, «dat de geheele organisatie van 1816 eene daad geweest is niet *van*, maar *tegen* de Kerk,» en dat «het wereldlijk bestuur aan de Kerk wetten opgelegd heeft, waaraan, om de onweêrstaanbaarheid der overmagt, onderwerping betoond is, doch waaruit nooit eenig regt kan worden ontleend (2);» toen, even als thans, beschouwden zij den «aristocratischen of oligarchischen kerkvorm,» als «opgedrongen door de wereldlijke magt, strijdig evenzeer met de voorschriften van den Bijbel als met de Presbyteriaansche herinneringen der Kerk, en waardoor men, onder een schijn van vertegenwoordiging, een revolutionair alvermogen, ter verdooving van alle levenskracht, ter begunstiging van dwaalbegrippen, ter verdrukking van de kern der gemeente, in naam en onder het schild der regering aan eenige zeer weinigen in handen gegeven

(1) BROERS, *De Kerk en de Staat* D. III, bl. 68.

(2) *Het regt der Hervormde gezindheid*, door Mr. GROEN V. PRINSTERER, Amst. 1848, bl. 41.

heeft (1);» toen, even als thans, erkenden zij het kerkbestuur, omdat het *feitelijk* bestaan had, maar ware verre af van *regtens* er aan toe te kennen waarop het aanspraak maakt (2). Deze schier algemeene tegenstand openbaarde zich vooral, toen er sprake was dat aan de zamen te roepen Synode, ook het beslissen van geloofsgeschillen zou worden opgedragen; zoodat de hooge regering noodzakelijk vond de verontruste gemoederen zooveel mogelijk te doen bedaren, en de commissaris-generaal REPELAER VAN DRIEL gelast werd namens den koning te verklaren, dat «de Synode niet werd opgeroepen om *leerstellige geschillen te beslissen*, maar om de Kerk te besturen.»

Al de tegenkanting, welke het bijeenroepen eener Synode gevonden had, zweeg op dat koninklijk woord. Men achtte zich veilig achter deze plegtige verklaring over de bevoegdheid en de magt der hooge kerkvergadering; en zij ook die er prijs op stelden dat de leer van *Dordrecht* behouden bleef, meenden genoegzaam verzekerd te zijn, omdat de *handhaving der leer* aan de kerkbesturen, en dus ook aan de Synode, door art. 9 van het *algemeen reglement* werd voorgeschreven.

Niemand scheen zich nu verder te bekommeren over den gang der zaken. Jaarlijks kwam de Synode in de maand Julij te *'s Gravenhage* bijeen; maar wat er in voor-

---

(1) *Verslag aan de Hervormde gemeente van de bijeenkomst te Amsterdam, op* 18 *Augustus* 1848, bl. 41.

(2) En toch durfde de Synode in 1840, in strijd met dit alles, den koning verzekeren, dat het der Hervormde Kerk, na de komst van Z. M. tot den troon (*dus in* 1816), *niet ongemakkelijk viel*, een goed gedeelte van hare heiligste belangen en regten te laten in handen eener regering, aan welker hoofd zij eenen vorst van hare eigene belijdenis, een koning uit het huis van Oranje geplaatst zag. — *Hand. d. Syn.* 1840, bl. 110.

viel bleef destijds een geheim. Eerst later bleek het, dat de beschrevene vaders, die vooral bezorgd geweest waren om voor zich en de hunnen eene betere toekomst te bereiden (1), medegewerkt hadden met de regering, die tot in het innigste wezen van het kerkgenootschap ingreep, en alles, tot de eerdienst zelfs, door reglementen beschikte en verordende.

Vraagt ge: hoe het mogelijk was, dat zelfs doorzigtige Protestanten niets, of bijna niets, van dat alles bemerkten? Wij gelooven, dat het vooral ook hieraan is toe te schrijven: dat de aandacht werd afgeleid naar buiten.

De zuidelijke provincien werden op allerlei wijzen bewerkt. Wel scheen het aan sommigen dat het noorden aan het zuiden werd opgeofferd, daar handel en nijverheid indedaad bevorderd werden en aangemoedigd; maar WILLEM I was de man niet om doelloos te werk te gaan. En toen de uitkomst leerde, dat deze tijdelijke gunsten zelfs een middel werden, om door posten en bedieningen de Protestanten van het noorden zooveel te beter te bevoordeelen, was men al spoedig weêr te vrede gesteld.

Doch koning WILLEM beoogde geheel iets anders. Zoo als hij het hervormd kerkgenootschap georganiseerd en gereglementeerd had, wilde hij eveneens de Katholieke Kerk in *Nederland* afhankelijk maken van den Staat. Hij wist echter te goed, dat onoverkomelijke zwarigheden in den weg stonden, zoo lang de Katholieken aan het geloof en de leer der Kerk getrouw bleven. Een andere weg moest dus worden ingeslagen; — het systematiesch protestantiseren der zuidelijke provincien nam een aanvang...

Welke middelen daartoe werden aangewend, behoeven

(1) Zie *de Katholiek*, D. XII, bl. 130—139.

wij hier niet te vermelden. De onpartijdige geschiedenis zal ze eenmaal mededeelen en — regt spreken.

Na een en anderen *coup* te hebben gewaagd, die maar al te wel gelukt was, meende men dat het tijd werd van door te tasten. De besluiten van Junij 1825, werden uitgevaardigd.... Eene passieve, maar krachtige weêrstand was het eerste waarop de Regering terug stuitte; de verbittering was er niet minder om. Het vuur smeulde een tijd lang onder de asch, maar de hartstogten, die gaande waren gemaakt, werden van eene andere zijde nog heviger aangeblazen. Weinig was er meer noodig om de vlam naar buiten te doen slaan. Die gelegenheid brak spoedig aan: de fransche revolutie van 1830 vond weêrklank in *België*, — en Zijne Nederlandsche Majesteit verloor het schoonste gedeelte der kroon. «*Onregt* of *toegeeflijkheid*» zegt de heer GROEN VAN PRINSTERER «dit is, wanneer men in regt en waarheid geen kracht heeft, de eenige keus. Het onvermogen van onregt is in *België* gebleken, toen nieuw-Hollandsche wijsheid met het liberaliseren *(protestantiseren?)* eener Roomschgezinde bevolking bijkans gereed meende te zijn; het vaderland heeft in de leeningen van 1830 tot 1840 voor de harde les een vrij aanzienlijk leergeld betaald (1).

België was voor het Protestantisme verloren.

Toen eerst kwam menigeen tot nadenken en bewustzijn; en dat bewustzijn, het was voor sommigen eene bittere teleurstelling. Want nu de aandacht niet meer naar buiten werd afgeleid, gevoelden zij op nieuw binnen den engeren kring zich opgesloten, en ontwaarden tot hunne groote verwondering, dat er niet weinig in de Hervormde

(1) *Het regt der Herv. Gezindh.* bl. 175

Kerk veranderd was. Het Rationalisme had als een invretende kanker, al dieper en dieper zijne wortelen geschoten, en het positieve des christendoms ging hoe langer zoo meer verloren; de oude regtzinnigheid werd uitgekreten voor *afgoderij*, *bloed theologie* en *apostel-vergoding*, en «schadelijke dwaalbegrippen, werden onverhinderd en onbeteugeld in de Herv. Kerk verdedigd (1)».

Door een en ander was de bezorgdheid van eenige bijzondere personen gaande gemaakt, en ten gevolge daarvan begon de zucht tot afscheiding van het Hervormd Kerkgenootschap zich hier en daar allengs te openbaren. Maar vóór het jaar 1830 waren die zaden van misnoegdheid nog van zoo weinig beteekenis, dat er slechts eenmaal berigten dienaangaande bij de Synode werden ingediend (2). Na de Belgische revolutie, werden in 1832 en 33 dergelijke berigten herhaald; doch eerst het jaar daaraanvolgende kreeg de zucht tot afscheiding een meer ernstig aanzien. Het in October van dat jaar voorgevallene met de predikanten H. DE COCK en H. P. SCHOLTE is algemeen bekend. Zij waren het, die in 1835 het eerste voorbeeld gaven van werkelijke afscheiding, welke van dat oogenblik af meer en meer toenam (3).

Op dien zelfden tijd begon men uit onderscheidene plaatsen adressen bij de Synode in te dienen. Men vleide zich dat van dáár nog eenig heil zoude te wachten zijn; en drong er op aan dat de hooge Kerkvergadering eene duidelijke verklaring zoude geven over den zin van het onderteekenings-formulier voor aankomende leeraars. De Synode legde eenigen dier adressen ter zijde, gaf ant-

(1) Adres van W. DE CLERCQ; *Handel der Syn.* 1842, bl. 100.
(2) *Handel. der Syn.* 1829, bl. 14
(3) Vgl. *de Katholiek*, D. XI, bl. 119—123.

woord op anderen: maar zóó, dat geen der adressanten te vreden was.

Hoe meer de Synode een kategoriesch antwoord zocht te vermijden, zoo veel te meer werd de zucht tot petitioneren gaande gemaakt; en zoo veel te meer begon men van den anderen kant in te zien, dat de oorzaak van het kwaad niet zoo zeer in deze of gene verordening der Synode, als wel in de geheele organisatie van 1816 gelegen was. Vandaar dat men in 1841 niet enkel zich bleef bepalen bij de vraag: «dat de hooge Kerkvergadering de Gereformeerde Kerk herstelle op hare oude en vaste (?) grondslagen, door het handhaven der Formulieren van Eenigheid, en door het herstellen van het oude formulier, tot onderteekening van aankomende leeraren;» — maar dat men ook *de herziening* eischte «*der Kerkelijke Reglementen en verordeningen*, ten einde dezelve in overeenstemming te brengen met *Gods Woord* en de *Kerke-Orde van Dordrecht* (1).» Aan het verlangen der adressanten, werd in geenen deele voldaan; de Synode antwoordde eenvoudig door het volgende besluit:

«De Algemeene Christelijke Synode der Hervormde Kerk. Ontvangen en overwogen hebbende een adres van B. MOORREES.... heeft... *vooreerst* geoordeeld, dat de oude en vaste grondslagen der Gereformeerde Kerk, bij de tegenwoordige Kerk-inrigting, op *geenerlei wijze* zijn losgerukt. *Ten tweede* verklaart zij, uithoofde daarvan, met *bekrachtiging* der reglementen en verordeningen, die van haar zijn uitgegaan, de vorderingen der adressanten voor onaannemelijk».

Dit antwoord was zeker niet wat de adressanten ver-

(1) Adres van Dr. B. MOORREES, voorzien van 8790 onderteekeningen; zie *Hand. d. Syn.* 1841, bl. 127—178.

langden Zij lieten zich echter niet ontmoedigen. MOORREES c. s. leverde protest in tegen dit besluit der Synode, en zond daarvan een afschrift aan Z. M. den Koning, met bijgevoegd verzoekschrift, dat Hoogstdezelve de Synode op het bovengenoemd besluit dede terug komen, of wel zelf de noodige verordeningen bevale, ten einde de Hervormde Kerk op den ouden voet worde hersteld, en allen, die daarvan afwijken, uit dezelve uitgaan (1).» Anderen, als LE ROY, gingen voort met op den ouden voet adressen in te zenden; nieuwen sloten zich bij hen aan, en onder deze laatsten ontmoeten wij de heeren VAN HOOGENDORP, GROEN VAN PRINSTERER en vijf andere ledematen te *'s Gravenhage*.

Het belangrijke adres der zeven Haagsche mannen is te zeer bekend, dan dat het noodig zoude zijn den inhoud daarvan nogmaals op te geven (2). Wij bepalen ons enkel bij dat gedeelte, waar zij herziening vragen van eenige kerkelijke reglementen; want ook zij hadden teregt begrepen, dat zonder *dit* alle pogingen op niets zouden uitloopen. In dit adres verklaren zij het eens te zijn met den hoogleeraar ROYAARDS, dat de Democratie overgegaan is in Aristocratie; dat zij genaderd is tot Oligarchie. Naar hun inzien, schijnen de beginselen der N. H. Kerk, nopens de zelfstandigheid der gemeenten, den invloed der Kerkeraden, het ambt der Ouderlingen, de handhaving der kerkelijke tucht niet onaangerand te zijn gebleven. De vertegenwoordiging der gemeenten is tot een bedriegelijk schaduwbeeld van representatie afgedaald. Doch al die bijzonderheden zijn noodeloos. De zaak komt hierop neer, dat de Presbyteriaansch-Synodale

(1) *Hand. d. Syn.* 1842, bl. 97.
(2) Zie de *Katholiek*, D. 1, bl. 429.

kerkvorm en de ware behoeften der N. H. Kerk opgeofferd zijn aan het oppergezag van den Staat over de Kerk; dat de kerkorde, niet gewijzigd, maar ten onderste boven gekeerd is; dat in plaats der belijdenis, de onderwerping aan het nieuwe kerkbestuur, als kenteeken van lidmaatschap genomen wordt. Deze gesteldheid der zaak zal niet meer van langen duur zijn. De aandacht is op den *onwettigen oorsprong* van het Kerkgenootschap gevestigd. Het moet erkend worden: de overheid heeft zich een *jus in sacra* aangematigd.— De onderteekenaars vragen dus ten slotte:

«Aanvankelijke revisie der kerkelijke reglementen, ter «handhaving eener christelijke kerktucht, in leer en wan«del, en ter voorbereiding eener Kerkvertegenwoordi«gende Synode door *a.* meerdere werkzaamheid en invloed «der klassikale vergadering; *b.* vermeerdering der leden «van de Synode, zoo al niet van lastbrieven voorzien, «dan toch met verantwoordelijkheid, krachtens de ver«pligting tot handhaving der hervormde leer; *c.* ver«meerdering der leden van de Provinciale Kerkbesturen, «aan wie de examinatie der aankomende Predikanten toe«vertrouwd is; *d.* herstel van het gemeente-bestuur in «zijne regten; herstel inzonderheid van het gewigtig ambt «der ouderlingen, naar Gods Woord, zoodat ook een «meerder getal derzelve in de onderscheidene kerkelijke «collegien worde gesteld.»

Hangende deze kwestiën, had er een belangrijk incident plaats. Door het verzoekschrift en het protest van D. MOORREES, was de Regering van WILLEM II in de noodzakelijkheid van zich te verklaren. Zij deed het op eene loyale wijze. Zij verliet het voetspoor der vorige Regering; verklaarde zich niet te willen moeijen met het inwendig

beheer der Herv. Kerk; schonk haar de vrijheid om naar bevind van zaken ten deze te handelen, en, zoo zij het goed vond, *zelve hare reglementen te herzien*. Het antwoord bij ministeriele dispositie dd. 1 Julij 1842, n°. 15, aan den heer MOORREES gegeven en waarvan afschrift aan de Synode gezonden werd, behelsde: dat de Regering niet bevoegd is, aan de Algemeene Synode bevelen te geven, om de hangende kerkelijke geschillen, in dezen of genen geest, te beslissen, of wel die zelve door verordeningen af te doen; — «dat, wel is waar, de thans «bestaande inrigting der Herv. Kerk (waarvan de verdere «in werking zijnde kerkelijke Reglementen een gevolg «zijn) in de maand Januarij van het jaar 1816, naar aan«leiding der toenmalige, geheel bijzondere omstandigheden, «tot stand is gekomen, door overleg van de Hooge Re«gering van dien tijd met de Kerk, maar dat door deze «buitengewone tusschenkomst van den Staat, het Her«vormd Kerkbestuur eenmaal gevestigd, en sedert eene «reeks van jaren algemeen erkend zijnde, geene handeling «van dien aard meer te pas kan komen; — dat het noch «met de bepalingen der Nederlandsche Grondwet, noch «met de bedoelingen der Regering zou overeenkomen, «dat dezelve zich eenig *jus in sacra* zoude aanmatigen, «noch zelfs eenig *jus circa sacra* uitoefenen, buiten de «bestaande reglementaire verordeningen, en de algemeene «bevoegdheid en verpligting der Regering, om te waken «voor de goede orde en de veiligheid van den Staat; — «en dat mitsdien alle veranderingen in de bestaande Kerk«orde voortaan alleen van de Kerk kunnen uitgaan, buiten «eenigen invloed der Hooge Regering, die, wanneer hare «bekrachtiging daarop vervolgens gevorderd werd, alleen «zou hebben toe te zien, dat daarbij niets toegelaten werd,

«strijdig met de Grondwet of met de rust en veiligheid «van den Staat.»

De Synode had dus de handen vrij: zij kon naar bevind van zaken handelen. Desniettemin nam zij kortaf het volgend besluit:

«De Algemeene Christelijke Synode der Ned. Herv. Kerk overwogen hebbende enz.»

«Latende voorts die adressen en verzoekschriften, zonder van dezelve verdere notitie te nemen, in derzelver respective waarde of onwaarde.....»

«Verklaart als nog ten overvloede, voor ééns en voor altijd, dat zij, ten vorigen jare haar gevoelen omtrent de waarde en het verbindend gezag van de Symbolische boeken der Herv. Kerk duidelijk (?) en volledig (?) hebbende uitgedrukt, bij die verklaring blijft volharden; enz. — dat zij eindelijk zich voorbehoudt van het regt zich te bedienen, haar bij art. 15 van het *Algemeen Reglement op het Bestuur der Herv. Kerk* toegewezen, en, van de zijde der Hooge Regering, bij de dispositie van Z. Ex. den Minister van Staat, belast met de generale directie voor de Zaken der Herv. Kerk, enz., van den 1 Julij 1842, n°, 15, stellig erkend en nader toegelicht, om in dat *Algemeen Reglement,* langs den door hetzelve voorgeschreven weg, zoodanige veranderingen te provoceren en te bereiden, als de Staat der Kerk vereischen zal; en dat, wat de van haren wege geëmaneerde Reglementen betreft, zij zich bedient, en op haren tijd zal blijven bedienen van de magt, die zij bij het slotartikel van elk Reglement zich heeft gereserveerd (1).» enz.

De teleurstelling, door dit besluit veroorzaakt, deed de

(1) *Hand. d. Syn.* 1842, bl. 132—135.

verontwaardiging der Afgescheidenen ten top stijgen. «Het verslag en besluit der Haagsche Synode» dus schreef het orgaan van D^s. SCHOLTE «heeft onze verwachting overtroffen. De onbeschaamdste verharding, te midden van zoovele waarschuwende teekenen, wordt er door openbaar; de snoodste verguizing van het regt der gemeenten wordt er aan den dag gelegd, en wij kunnen geene genoegzame krachtige bewoordingen gebruiken, om onzen afkeer van zulk eene vermetele, schijnheilige, zich achter dubbelzinnige uitdrukkingen verbergende vergadering uit te drukken.....»

Ook de zeven Haagsche adressanten beschouwden het Synodaal besluit als «een weigerend of ontwijkend antwoord.» De slotsom, die zij er uit opmaakten, was: «dat dat de tegemoetkoming aan hunne wenschen zich in ijdele vertooning en wezenlijke teleurstelling oplost; dat de verwarring, veroorzaakt door het niet handhaven der Kerkleer, op nieuw, in plaats van weggenomen, bevestigd geworden is; en dat, in den grond der zaak, alles, of geheel, of nagenoeg blijft gelijk het was: èn *de willekeur der Predikanten*, èn de onchristelijke vorming op de hoogeschool èn de overgifte van het onderwijs aan een stelsel dat de Kerk ondermijnt, èn *de eigendunkelijkheid van een Kerkelijk gezag, dat, tegenover de Kerk, noch verantwoordelijkheid noch grenzen erkent.*» En toch hielden zij 't er voor, dat hunne «zwakke poging met aanvankelijken zegen «was bekroond geworden;» en stelden daarom zich de vraag voor, «of zij al dan niet, ook naar hun vermogen zouden bijdragen, ter voortzetting van het in de mogendheden des Heeren ondernomen werk.» Zij hadden gemeend hierop bevestigend te moeten antwoorden; en met dit doel gaven zij een geschrift uit, niet meer gerigt aan de

Synode, maar *aan de Hervormde Gemeente in Nederland.*

In dit geschrift handelen zij *a.* over de zelfverdediging der Groninger school; *b.* het Synodaal besluit; *c.* de verpligting, welke in de gegeven omstandigheden op getrouwe ledematen der Gemeente berust. Over de bijzonderheden daarvan verwijzen wij onze lezers naar het 3e deel, blz. 343 van dit Maandwerk; wij stippen hier alleenlijk aan, dat de zeven mannen verklaren: zich niet te willen afscheiden, ook niet te willen streven naar de vernietiging van het Synodaal beheer. De Gemeente zou er wel regt op hebben; maar niet al wat geoorloofd is kan oorbaar geacht worden: door de Synode weg te nemen wordt men bedreigd met volslagen wanorde.—Zij verlangen echter dat geprotesteerd worde tegen de strekking der Synode naar Kerkoverheersching, omdat de Staat, die in 1816 *wederregtelijk* eene disorganiserende organisatie ingevoerd heeft, maar nu tot beter inzigt komt, in de ministeriële dispositie van 1 Julij 1842 niet kan bedoeld hebben, eene Synode te bevestigen, welke noch verantwoording doet, noch lastbrieven ontvangt. — Zij geven alzoo den raad van niet tijdelijk af te wachten en stil te zitten, maar voort te gaan met adressen aan de Synode in te zenden; zij meenen dat het *iets* geholpen heeft (1). Doch er moet meer gedaan worden. — Eene *Evangelische Maatschappij* moet worden opgerigt, die aan de Synode de materiele aangelegenheden overlaat, en zelve de hoogere belangen der Kerk behartigt. Voor het oogenblik zijn daar zwarigheden tegen; maar zij vleijen zich met de hoop, dat zoo iets later wellig tot stand zal komen.

(1) D^{r}. LE ROY en eenige anderen hebben dien wenk gevolgd, en zijn blijven voortgaan met adressen bij de Synode in te zenden. Het schijnt intusschen dat de zeven mannen er weinig aan hechtten; of waarom deden zij dan zelven niet wat zij anderen aanraadden?

Voor zooveel ons bekend is, is zulk eene Maatschappij tot heden niet opgerigt. De Orthodoxen, met den heer GROEN VAN PRINSTERER aan het hoofd, hebben evenwel niet stil gezeten. Hun periodiek geschrift: *de Vereeniging* moet welligt tot dit doel medewerken; en de bijeenkomsten, die zij in Mei en Augustus ll. te *Amsterdam* en te *'s Gravenhage* gehouden hebben, mogen ten bewijze strekken, dat zij hun plan, om de hervormde Kerk *in* de Kerk te hervormen, tot nog toe niet hebben opgegeven (1).

Keeren wij tot de Synode van 1842 terug. Menigeen is misschien in den waan, dat de Synode op dat tijdstip enkel door de Orthodoxen wegens herziening van het Algemeen Reglement werd lastig gevallen; dit is echter zoo niet. De aristocratische en oligarchische kerkvorm, in 1816 ingevoerd, kon op den duur aan de meer vrijzinnige partij onder de Hervormden evenmin gevallig zijn, al ware het slechts om de eenvoudige reden, dat daardoor de kerkelijke besturen in handen van *eenige*

---

(1) Opmerkelijk is het, dat de Orthodoxe partij in *Frankrijk* denzelfden weg inslaat als die van *Nederland*. In de *kerkelijke courant* van 15 December jl. leest men het volgende berigt: «*Parijs*, 2 December. Naauwelijks zijn de zittingen onzer Algemeene Synode gesloten, of er komt eene brochure in het licht, die den gevestigden vrede op nieuw tracht te storen. In een geschrift namelijk van 37 blz., getiteld: *Adres aan de Leden der Hervormde Gemeenten in Frankrijk*, onderteekend door D^r^. F. MONOD en den heer A. DE GASPARIN, en mede ondersteund door de HH. ARMOND DELILLE en MIMONT, trekken de Methodisten tegen de genomen besluiten te velde, en doen ten slotte het voorstel, om in Mei 1849 eene *leerstellige Synode* te *Parijs* te beleggen, waarvan de leden uitsluitend bestaan zullen uit afgevaardigden van die Gemeenten, welke eene door eerstgenoemde heeren geredigeerde theologische belijdenis zullen aangenomen hebben.» Op een en ander komen wij welligt later terug.

weinigen verbleven en anderen systematiesch werden uitgesloten. Het woord *herziening* eenmaal, door wie dan ook, uitgesproken was een electrieke schok, die zich noodwendig moest mededeelen: en zoo gebeurde het ook.

In dezelfde Vergadering van 1842 werden tot dat einde twee voorstellen ingediend. Het eene door Professor KIST, strekkende «om de *ongelijkmatigheid* in de vertegenwoordiging der Ned. Herv. Kerk zoo mogelijk te vereffenen, en het getal der Synodale leden niet langer afhankelijk te maken van het getal der hoogere kerkbesturen, maar het *zielental* tot rigtsnoer te nemen;» waardoor volgens zijne berekening de Synode «met een *tiental* leden zoude vermeerderd worden;» het ander door den heer RUITENSCHILD, lid der Synode, tot bevordering van «eene *meer volledige* vertegenwoordiging der Kerk door een grooter aantal Ouderlingen in de vergaderingen der algemeene Synode, provinciale en klassikale besturen.» Beide voorstellen werden in handen eener Commissie gesteld, en volgens het advies van deze, besloot de Synode ze op te zenden naar de Provinciale Kerkbesturen, om hen «in de gelegenheid te stellen tot mededeeling van hunne consideratien en wenschen te dezen aanzien (1).»

Was de Synode dan zoo op eens overtuigd geworden, dat *herziening* in dit opzigt noodzakelijk was? Dit blijkt er volstrekt niet uit. Alleenlijk verdient het opmerking, dat *dezelfde* vergadering de voorstellen van hare leden KIST en RUITENSCHILD in overneming neemt en naar de provinciale kerkbesturen verzendt, terwijl zij het adres der heeren VAN HOOGENDORP en GROEN c.s., waarin letterlijk *hetzelfde* gevraagd wordt, kortaf van de hand wijst.

(1) *Hand d. Syn.* 1842, bl. 23, 25, 153—157.

Vreesde zij aan de liberale partij te mishagen? of voorzag zij misschien dat de adviesen der provinciale kerkbesturen, die even als zij *belang* hadden bij het bestaande, in haren geest zouden gegeven worden? Indien dit laatste geval werkelijk bestaan heeft, dan moet men erkennen, dat de Synode zeer juist hare berekening gemaakt heeft. De adviesen der provinciale kerkbesturen waren in het geheel niet gunstig. Het eerste voorstel werd «gelijk het ligt, door allen onaannemelijk verklaard;» het ander werd zonder voorbehoud afgekeurd. De meeste besturen «achtten het onaannemelijk;» één noemde «het zelfs ontijdig en gevaarlijk;» terwijl een ander de aanmerking maakte, dat het voorstel zelf «tot *meer* volledige vertegenwoordiging» veronderstelde, dat het bestaande *volledig* en dus *genoegzaam* was. Volgens het Bestuur van *Noord-Holland* «zijn de Ouderlingen doorgaans met het eigenlijk gezegde algemeen Kerkbestuur en de behandeling van Kerkelijke zaken te veel onbekend, om vooral in klassikale en provinciale Kerkbesturen van hen meerdere hulp te mogen verwachten.» Maar het allermeest werd door *Zuid-Holland* en *Gelderland* «het voegzame hunner vermeerdering in laatstgenoemde vergadering bestreden door de opmerking, dat zij niet genoeg op de hoogte der Godgeleerde wetenschap staan, om aan de werkzaamheden, die daar verrigt worden, deel te nemen of bevoegde Regters te zijn in gevallen, die daar ter beoordeeling behooren.» (1)

De Synode nam de gegeven adressen «in ernstige deliberatie,» en oordeelde «*bij het bestaande te moeten blijven*.....» (2).

---

(1) *Hand. d. Syn.* 1843, bl. 57—62.
(2) T. a. p. bl. 134.

Het was er echter verre af, dat daarmede de zaak was afgeloopen. Door de «consideratien en wenschen» der provinciale kerkbesturen uit te lokken had de Synode zich op een gevaarlijk terrein geplaatst. De beide voorstellen waren wel afgekeurd, maar de onderscheidene besturen hadden die gelegenheid te baat genomen om betrekkelijk andere punten van het Algemeen Reglement herziening te vragen; en ofschoon de Synode die stukken ongemerkt ter zijde had gelegd, was de indruk naar buiten, dien zij veroorzaakt hadden, er niet door weggenomen.

In de Synodale zittingen van 1844 en 1845 werd er geen woord van gerept; buiten de vergadering ging het geheel anders toe. De zaak der herziening werd in openbare geschriften behandeld; de klagten tegen aristocratie en oligarchie, tegen uitsluiting en bevoorregting werden meer en meer algemeen; en de Synode ten laatste gedrongen, sterker dan zij welligt verlangde, om aan de eischen der vrijzinnige partij toe te geven.

Professor VAN OORDT was de eerste die het waagde, in 1846 de aandacht der Synode andermaal op dit teedere punt te vestigen. Het voorstel dat hij ter tafel bragt, was minder beperkt dan dat van zijn collega KIST in 1842, maar de omstandigheden waren thans veel gunstiger, en 't is niet onwaarschijnlijk dat Z.Hgl. daarop gerekend had. Dit voorstel «strekte om aan de algemeene Synodale Commissie bepaaldelijk in last te geven om, met inachtneming op het daaromtrent bij de Synode ingekomene, die wijzigingen in de algemeene grondslagen van Kerkelijk Bestuur, en bepaaldelijk in de wijze van verkiezing der leden van verschillende kerkbesturen voor te slaan, welke zij met de behoefte der hervormde Kerk overeenkomstig mogt be-

vinden (1).» Of het toeval of afspraak was, kunnen wij niet beslissen; zonderling is het gewis, dat de (op nieuw georganiseerde) algemeene Synodale Commissie, in haar eerste rapport, juist op datzelfde punt de aandacht der vergadering vestigde, daar zij de vrijheid nam de Synode te herinneren, dat er nog *eene reeks van zaken aanhangig was*, door haar in advies gehouden, en daaronder «eettelijke voorstellen van provinciale kerkbesturen tot *wijziging van het Algemeen Reglement*, alsmede van sommige *Synodale Reglementen* (2). Een en ander werd in deliberatie genomen, en eindelijk «besloot de Synode, *erkennende de behoefte aan herziening van sommige Kerkelijke Verordeningen*, om in voldoening aan het opgemelde voorstel, al de stukken betrekkelijk deze zaak, bij de Synode ingekomen, te stellen in handen van de Algemeene Synodale Commissie, ten einde daar op ten volgenden jare te dienen van consideratien en advies (3).»

In de Vergadering van 1847 voldeed de Alg Syn. Commissie aan de haar opgedragen taak. Na eene inleiding over *die taak*, stelt zij zich de vraag voor: *is eene herziening aan te raden aan de Synode?* Daarop «stemt zij volmondig toe, dat de tijd nu daar is, om de sedert 1816 vastgestelde en gevolgde bepalingen Kerkelijk te herzien... Gedurende dertig jaren is ook het kerkelijk leven bij velen zeer ontwikkeld... Vooral heeft de *geest van onzen tijd* hierop krachtig gewerkt, en ook de Hervormde Kerk is niet vreemd gebleven aan de overplanting van beginselen en meeningen, die in de staatkundige en burgerlijke wereld zijn opgekomen. Dit kan evenzeer weldadig, als heilloos werken. Het is de roeping der Synode, te beoordeelen, wat *billijke* wat *over-*

(1) *Hand. d. Syn.* 1846, bl. 25. (3) T. a. p. bl. 32.
(2) T. a. p. bl. 78.

drevene eisch moet gerekend worden, en, gelijk zij de eerste bevordert, zoo de laatste te bestrijden. Doch om hiertoe te geraken, is het beproeven van eene herziening noodig. Zij wordt geëischt door het echte Protestantsche beginsel. Zoo veranderlijk het Evangelie is, zoo onveranderlijk zijn de vormen der Kerk enz.» Vervolgens behandelt de commissie de vraag: *Op welke wijze behoort de herziening te worden aangevangen en voortgezet?* De antwoorden hierop, die zij achtervolgens ontwikkelt en toelicht, zijn: *a. Zij breide zich uit over geheel de kerkelijke wetgeving; b. zij ga trapsgewijze voort; c. zij vange aan met het Algemeen Reglement; d. geen nieuw reglement te ontwerpen.* Door een *nieuw* algemeen reglement te ontwerpen zou de Synode de belangen der Hervormde Kerk *geheel en al verwaarloozen*, en, (naar het inzien der Commissie) zou zij zich over dien *misgreep te laat beklagen?* Onze tegenwoordige *Kerkvorm*, zegt de Commisie, «is in 1816 in het leven ge«roepen. Een nieuw Reglement zou dien vernietigen en «eenen nieuwen Kerkvorm doen geboren worden. En wij «behoeven niet te herinneren, welke gevolgen dit zoude «kunnen hebben. Hoe schoon zulk een zuiveringsproces «moge schijnen, ligtelijk zou men dan alles op losse schroeven «zetten, en hiervan zou in onzen tijd van gisting, tegen«stand en ontbinding gretig worden gebruik gemaakt, om «de *wettigheid* van onzen hedendaagschen Kerkvorm en van «ons Kerkbestuur aan te tasten. Door dit voorbij te zien «zou de Synode haar eigen werk vernietigen. Onze tegen«woordige Kerkvorm en ons Kerkbestuur, op dit *Algemeen* «*Reglement* gevestigd, is sedert ruim 30 jaren een feit. Daaruit «ontleent het zijne vastheid (!). Als zoodanig is het kerkelijk «aangenomen en staatregterlijk erkend en bekrachtigd, gelijk «het Arrest van den Hoogen Raad, dd. 2 Januarij 1845,

«heeft uitgesproken. Die grond, waarop ook de hoogste «regterlijke autoriteit in *Nederland* het *wettig* bestaan van «onze tegenwoordige inrigting der Hervormde Kerk heeft «bekrachtigd (!!!), zou ons ontvallen, indien wij een nieuw «reglement beoogden (*beoogden?*). Alras zou sectegeest, «scheurziekte en zoovele andere onreine beginselen zich «hiervan bedienen, om alles omver te werpen... Daarom «moet het algemeen reglement zijn *historisch karakter* [van «30 jaar?] bewaren. Het algemeen reglement van 1816 «moet blijven bestaan en slechts herzien worden, enz.» Daarna geeft de Commissie verslag van de ingekomen voorstellen en adressen en eindigt met een beredeneerd voorstel te doen omtrent de herziening van het algemeen reglement. Op de eerste plaats handelt zij over «de grondslagen, van welke men bij de revisie behoort uit te gaan.» Deze zijn: *a. Presbyteriale beginselen.* «De geest der Herv. Kerk eischt het Presbyteraal-Synodale beginsel. Zoo is die geest uitgegaan van *Genève*... De behoefte van volgende eeuwen hebben verschillende wijzigingen geëischt... Naar de behoefte van *onzen* tijd moet men ook thans den Kerkvorm regelen... De democratische presbyteriaal-vorm was vroeger hier te lande in werking. De ondervinding heeft echter geleerd, dat zij, hoe schoonklinkend in de theorie, echter in de praktijk aanleiding gaf tot langwijligheid van beraadslagingen, tot verwarring en daardoor tot gebrek van afdoening van zaken, tot willekeur en overwigt van weinigen op de grootere menigte, en dat zij dus in den grond der zaak tot *oligarchie* leidt (1). Een getemperde kerkvorm zal

(1) Dit alles wordt juist door de tegenpartij aan de tegenwoordige Synode ten laste gelegd. In haar zin, heeft de Synodale commissie de Hooge Kerkvergadering hier zeer naauwkeurig geteekend.

zeker verkieslijker zijn en minder botsingen aanbrengen.»
b. Invloed van den Staat op de Kerk. «Hier is het door velen betwiste punt... In het Algemeen Reglement van 1816 werd in vele artikelen gezag en invloed aan den Staat toegekend (1)... Allengs werd men hierop meer opmerkzaam (2). Daarenboven, de constitutionele denkbeelden der eeuw grepen ook de kerkelijke wereld in. Zij dreven bij sommigen de onbepaald democratische denkbeelden op de spits, terwijl men de nadeelen vroeger daaruit geboren, *welke men niet beleefd had* (3), geheel voorbijzag. Enkelen willen daarom allen invloed van den Staat geweerd hebben door vrije verkiezingen; eenige weinigen bevelen daartoe aan regtstreeksche verkiezingen, dat tooverwoord van den tijd! Zoo wil men den band verscheuren, die de Kerk aan den Staat verhecht.» De Commissie is van oordeel «dat in allen geval *de vrijheid en zelfstandigheid der Hervormde Kerk behoort bewaard te worden*, maar daarbij mag de band, welke haar aan den Staat verbindt, niet geheel verbroken worden, omdat eene zoogenaamde vrije Kerk in *Nederland een hoogst gevaarlijk waagstuk* zoude zijn. Dit eischt het belang der Herv. Kerk, zal zij blijven voortduren in *uitwendigen* bloei en welvaren. [*Traktementen, kinder-school- en academiegelden*, enz. enz.] Ook het INWENDIG WELZIJN der Herv. Kerk wordt hierdoor krachtig bevestigd. Wil men haar voor *sectengeest* en onverdraagzame ijver, voor *jaarlijksche wisseling van voorbijgaande meeningen* van sommigen bewaren, wil men *orde en regel handhaven* en dus de Kerk voor ONTBINDING behoeden, dan behoort in zulk een talrijk en

(1) Geen wonder, het ging van den Staat uit, en werd door hem gehandhaafd.

(2) Eigenlijk voor goed na 1830

(3) Met andere woorden: die drijvers zijn *jonge* menschen, die enkel theorien raadplegen en geen ondervinding hebben.

uitgebreid kerkgenootschap, waarin geen eenhoofdig monarchaal gezag geldt, de Kerk niet geheel van den Staat te worden losgemaakt; dan *behoeft* dat uitgebreide Kerkgenootschap, ook nog in onze dagen, *den steun van den Staat;* dan mag de ondervinding des Kerkelijken levens niet worden opgeofferd aan schoonklinkende theorien, die proef na proef zouden doen nemen, gevaarlijk voor de *rust* en het *bestaan* van een kerkelijk genootschap.» Wat er nu volgt is niet minder opmerkelijk. «Mogt echter de hooge Regering dien invloed bij andere kerkelijke genootschappen in de nieuwe strafbepalingen geheel vrijlaten (hetgeen wij ons naauwelijks kunnen voorstellen), dan zou zulks noodwendig eveneens moeten werken in sommige artikelen van dit reglement Doch voor het tegenwoordige zij het genoeg hier aan te herinneren (1).»

De Commissie gaat vervolgens over tot het voorstellen van verandering in sommige artikelen van het algemeen reglement. Wij zullen haar niet verder volgen, omdat vele, zoo niet de meeste wijzigingen bij de nieuwe revisie, welke dit jaar heeft plaats gehad, reeds wederom vervallen zijn. Overigens is uit het bovenvermelde genoegzaam op te maken, dat de Synodale Commissie zich toegelegd heeft, zoo min mogelijk aan den democratischen geest van sommige vrijzinnige Protestanten toe te geven en getracht heeft te *behouden* alles wat zij behouden kon (2).

Deze algemeene consideratien in overweging genomen

---

(1) Het is duidelijk dat de Commissie hier doelt op de strafbepaling wegens het *Placet*. Zij gevoelt en erkent het, dat de Herv. Kerk behoefte heeft aan den Staat, om *orde* en *regel* te handhaven en de Kerk voor *ontbinding* te behoeden; zij gevoelt dat zij niet vrij *kan* zijn, en daarom wil zij dat ook anderen gebonden worden! Uit spijt misgunt zij aan de Katholieken de vrijheid!!

(2) *Hand. d. Syn.* 1847, bl. 106—156.

zijnde, werd daarop besloten: «dat de Synode behoort over te gaan tot eene herziening der kerkelijke reglementen; dat zij dezelve zal moeten uitstrekken over de geheele kerkelijke wetgeving; dat zij zal dienen *aan te vangen* met de revisie van het *Algemeen reglement;* dat zij zich echter, zonder een *nieuw* reglement te ontwerpen, zal bepalen tot het vaststellen der noodige alteratien in alle zoodanige bijzondere artikelen, waar zulks gevorderd wordt, ten einde daarna de alzoo gerevideerde artikelen *ter bekrachtiging* aan Z. M. den Koning aan te bieden, en aan het bestaande reglement toe te voegen.» Evenwel «om meer dan ééne reden oordeelde de vergadering raadzaam, de herziening van het algemeen reglement voor het tegenwoordige niet ter hand te nemen, en mitsdien de deliberatien *uit te stellen* tot de bijeenkomst der Synode *van het volgende jaar* (1).»

De eer der beraadslaging mogt aan dit ontwerp niet te beurt vallen. De vormelooze vrucht was niet bestemd om tot volkomenheid te geraken, veel minder om het levenslicht te aanschouwen. De fransche revolutie van Februarij ll. bragt het grootst gedeelte van *Europa* in een geheel anderen toestand; en het kon niets anders of dit moest, als naar gewoonte, ten minste middellijk terugwerken op de Hervormde Kerk in *Nederland.*

Wat er sedert in ons Vaderland voorviel ligt een ieder nog versch in het geheugen. Willem II nam het initiatief tot eene verandering van onze Grondwet; tot dat einde benoemde Hij den 17n Maart eene Staats-commissie, die den 11 April daaraanvolgende haar rapport aan Z. M. uitbragt. Door de drukpers algemeen verkrijgbaar gesteld, werd het werk der Commissie aan de publieke

(1) T. a. p. bl. 147—157.

opinie ter beoordeeling overgegeven. De Algemeene Synodale Commissie maakte er gebruik van, en zond haar berucht adres aan den Koning; maar zij beging de onvoorzigtigheid van zich op te werpen als vertegenwoordigde zij de Herv. Kerk: dit werd haar door vele Protestanten hoogst kwalijk genomen. Hoe het adres zelf beoordeeld werd is genoegzaam bekend. De Lutherse Synode volgde het gegeven voorbeeld; doch haar adres was minder aanmatigend en had noch dien scherpen, noch dien vleijenden toon, die beurtelings in dat der Synodale Commissie voorkomt. De Professoren ROOYAARDS en HOFSTEDE DE GROOT meenden ook hunne stemmen te moeten verheffen tegen het ontwerp van Grondwet, de een in *de Evangelische Kerkbode*, de ander in eene afzonderlijke brochure. En waartoe dienden nu al die pogingen? Zij dienden vooral om, zoo mogelijk, te beletten dat vrijheid van godsdienst en onderwijs, die in het ontwerp der Commissie waren toegezegd, aan de Katholieken zoude ten deel vallen.

Onder deze omstandigheden kwam de Synode den 5 Julij 1848 bijeen. Eenigen tijd daarna las men in de dagbladen het berigt, «dat de Synode naar aanleiding van een voorstel der Alg. Syn. Commissie goedgevonden had, het werk der herziening van het Algemeen Reglement te hervatten, en aan eene commissie uit haar midden had opgedragen, dat werk voor te bereiden.» Een weinig later vernam men, dat de Synode op *recès* gescheiden was, en op den 15 Augustus weder bijeen zou komen, om het rapport der benoemde Commissie aan te hooren en daarover te beraadslagen.

Allen, Orthodoxen zoo wel als liberalen waren nu in eene pijnlijke verwachting. Ieder hoopte het beste en ieder

vreesde misschien het ergste. Zal de Synode op den gelegden grondslag voortbouwen, of dien met een anderen verwisselen? Zal zij voortgaan op den weg der ontwikkeling? Zal zij hare vrijheid en zelfstandigheid handhaven? Zal zij geheel of ten deele zich afscheiden van den Staat? Zal zij de Kerk op hare oude grondslagen volgens Gods Woord herstellen? Of zal zij haar vestigen op een zandgrond? — Deze en dergelijke vragen deed men elkander, al naar men zelf gezind was; maar niemand was er, die met zekerheid zeggen kon, wat er van die revisie geworden zou.

Eindelijk werd men uit de onzekerheid verlost. De dagbladen vermeldden, dat de Synode een gerevideerd Reglement provisioneel gearresteerd en naar de provinciale kerkbesturen verzonden had.

Den inhoud daarvan en de beoordeelingen, die van verschillende kanten daarop gevallen zijn, zullen wij in het volgend Nummer mededeelen.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE SEKTEN IN RUSLAND.

(*Vervolg van bl.* 318.)

De zedeleer der eerste (duistere mystisch-ascetische rigting onder de *Durchaborzen*) is de strengste. De hartstogten zijn volgens hen de wezenlijke oorsprong van het kwaad in den mensch en, dewijl deze wereld het oord van straf, de gevangenis voor den *eersten* zondeval der ziel, het ligchaam de kerker der ziel is, moet men de wereld en al hare genoegens verachten, zijn de genietingen des ligchaams niets waardig en te vlugten. Alle hartstogten moet men veroordeelen, zelfs die opwellingen, welke zuiver van al het strafwaardige, eene loffelijke en nuttige strekking in de zamenleving kunnen hebben. Zoo verbieden zij elk streven naar roem en eer, wijl het uit hoogmoed ontspruit, die de oorzaak van den eersten val geweest is. Zij vorderen eene algeheele verachting van alle zinnelijke genoegens; «zelfs de zuivere genoegens der natuur, de bloemen des velds, het gezang der vogelen, hoe schoon en onschuldig het behagen daarin ook moge zijn, mogen onzen geest niet aangrijpen en bezig houden: anders wordt hij daardoor verleid en blijft, door dezelve ontstoken, hier beneden gekerkerd, in zijnen val liggen, zonder zich te kunnen verheffen.» Deze strenge duistere zedeleer wordt echter door die der tweede rigting, welke zich eene hoogere ontwikkeling noemt, niet gehuldigd. Zij bestrijden wel de waarheid dier zedelijke geboden niet, maar zeggen: dat alles geldt slechts voor hen, die en zoo lang, als zij niet met ons tot de hoogte des innerlijken geloofs zijn opgestegen. «Is het geloof levendig in ons, dan ontvangen wij CHRISTUS; hij wordt in ons verwekt;

wij zelven worden CHRISTUS; wij worden God; en dan is de zonde eene onmogelijkheid; al, wat wij dan uitrigten, is goed, want God, die in ons is, werkt het; zelfs al heeft het den uitwendigen schijn van misdrijf, wordt het nog een goed werk, zoodra wij het verrigten. Alles daarentegen, wat de niet-geloovende of anders-geloovende verrigt, al heeft het ook het voorkomen van een goed werk, is zonde.» Over de maatschappelijke betrekkingen laten de *Duchaborzen* zich volgenderwijze uit: «Alle uitwendig onderscheid beteekent niets, maar in werkelijkheid zijn alle menschen gelijk: want allen zijn gevallen, allen zijn aan de bekoring onderworpen Er zijn heeren noch dienaars. Men kan zich van de hulp eens derden bedienen, maar ook dan wordt hij, die helpt, niet onze knecht, maar onze broeder, die ons gelijk is. Ook in de ruimere zamenleving, in de natie, in den Staat zoo wel als in het enkele huisgezin erkennen de *Duchaborzen* de algemeene gelijkheid. Echter spreken zij daarover, zoo als men begrijpt, met zeer veel voorzigtigheid. Het begrip van Kerk passen zij, ingevolge hunne denkwijze, slechts op de gemeente der *Duchaborzen* toe.

Zij beschouwen de H. Schrift als door God ingegeven; maar alles heeft daarin eene geheimzinnige beteekenis, die door hen alleen verstaan wordt. Alles is beeldspraak en symbool. De geschiedenis van CAIN is een beeld van de, verderf aanbrengende, kinderen van ADAM, die de onzigtbare Kerk, of ABEL, vervolgen; de spraakverwarring van *Babel* is niets anders dan de scheuring der Kerken; het verdrinken van PHARAO is de voorstelling van den ondergang des Satans in de Roode Zee der vlammen, welke de uitverkorenen, de *Duchaborzen*, onverlet zullen doortrekken. Ook in het Nieuwe Testament beteekent, bijv. de verandering van water in wijn door CHRISTUS op de bruiloft te *Cana*, dat CHRISTUS bij de geheimzinnige bruiloft met onze ziel, in ons hart het water der boetetranen in eenen heiligen, hemelschen wijn, in een nectar der Engelen, in een drank van vreugde en vergenoegen verandert; enz. «Het is

dus duidelijk, zeggen zij, dat men bij de verklaring der Schriftuur zich niet door zijn eigen verstand, veel minder door het algemeen aangenomen oordeel der uitwendigen Kerk, moet laten geleiden; de rigtsnoer en maatstaf voor de verklaring van het uitwendige woord moet de inwendige verlichting, de uitstorting van den geest in het hart des menschen wezen, en bijgevolg staat deze inwendige verlichting en dat inwendige woord in waarde veel hooger, dan de Schriftuur zelve, daar deze niet de onmiddellijke uitstorting des geestes, maar de herhaalde werking dier uitstorting is.»

Men begrijpt ligtelijk, dat zij geene uitwendige Sacramenten erkennen. Aan hunne inwendige Sacramenten kennen zij eene veel geheimzinniger en symbolischer beteekenis toe dan de *Malakanen*. Het huwelijk is in de geloofsbelijdenis van 1791 nog zeer streng opgenomen, ofschoon de plegtigheid van het trouwen als iets onverschilligs is verworpen. De *Duchaborzen* aan de *Malotschna* lieten zich daarover zeer onbeteekenend uit. «De grondslag van het sluiten des huwelijks is de toestemming der huwenden; de grondslag van het voortbestaan is de liefde, welke, volgens haar wezen van goddelijke natuur is; alzoo moet het huwelijk weder verbroken kunnen worden, wanneer de gehuwden daarin toestemmen, of de liefde ophoudt. (1) Want wanneer de liefde ophoudt, dan is de goddelijke grondslag des huwelijks verloren en het voortduren van louter vleeschelijke betrekkingen zoude eene zonde zijn.» De priesterwijding en een bijzonderen priesterlijken stand erkennen zij niet. «Ieder, die waarlijk door het woord verlicht is, kan en moet voor zich het gebed tot God verrigten.» De geloofsbelijdenis van 1791 geeft in dit opzigt ten slotte een beteekenend vers, van volgenden inhoud:

(1) Eene soortgelijke leer, ofschoon minder logisch, verkondigt de Professor te *Breslau*, die zich bij de Duitsch-Katholieken heeft gevoegd. Hij kan zich dus slechts den roem van verwaandheid, maar geenszins dien van nieuwheid en uitvinding toeeigenen.

Wat ben ik op deze aard'? — Een tempel, tot Gods eer;
Gebouw en priester, ook het offer moet ik zijn.
Het altaar zij ons hart, het offer zij de wil,
De priester onze geest, die dit gebod vervult!

Dat de *Duchaborzen* alzoo geene kerken hebben en dezelve ook niet hebben moeten, zoo min als eene gemeenschappelijke godsdienst (daar ieder in zijne betrekking tot God op zich zelven staat, waarom ook in hunne bijeenkomsten wel eene wederzijdsche onderrigting, maar, volgens hun beginsel, geen gemeenschappelijk gebed plaats heeft), laat zich begrijpen. Intusschen is de natuurlijke neiging tot vereeniging sterker, dan het beginsel! Zoo hebben zij dan toch werkelijk eene gemeenschappelijke godsdienst. Hier en daar hebben zij bidzalen, die echter geheel ledig, zonder eenig sieraad of beeld zijn en zelfs een kruis of ander symbool missen. In het midden staat een tafel, waarop brood en zout liggen. In zulke zaal kwamen de *Duchaborzen*, in het gouvernement *Tambow*, op bepaalde dagen (1) bijeen; de mannen namen aan de eene, de vrouwen aan de andere zijde plaats en vingen eerst eenen kerkzang aan, waarop een hymnus volgde, die uit losse plaatsen, meest uit de profeten, te zamen gesteld was. Al hunne hymnus, psalmen en gebeden zijn uit den bijbel genomen; maar altijd zijn ze door hen willekeurig uit enkele plaatsen bijeengebragt; nooit gebruiken zij bijv. een geheelen psalm van DAVID. Na het gezang komt de tweede onder de mannen bij den eerste en oudste; beide maken twee diepe buigingen tegen elkander, kussen malkander en buigen zich ten derde male. Daarna buigt de derde, zich voor de twee eersten en kust hen, voorts de vierde en zoo vervolgens tot den laatste. Hierop heeft dezelfde plegtigheid bij de vrouwen onderling plaats, hetgeen volgens hunne opgave

(1) Zij vieren noch sabbath, noch zon- of feestdagen; echter hebben zij eene geheimvolle tijdverdeeling en bepaalde vierdagen, waarvan men nogtans niets heeft kunnen vernemen. Het schijnt, dat deze met hunne, hierna vermelde mysteriën in verband staan.

eene belijdenis van de drieëenigheid Gods is, als ook de vereering dezer drieëenigheid in ieder hunner. Ook bij bezoeken groeten zij elkander op dezelfde wijze en zeggen dan de woorden: «Ik ben de Heer Uw God, gij zult geene vreemden Goden hebben buiten mij!» — De *Duchaborzen* aan de *Malotschna* hadden, toen ik bij hen was, geene bidzaal meer, maar hielden de godsdienstoefening in de opene lucht, waarbij de mannen en vrouwen twee afzonderlijke kringen vormden. Bij het komen in de vergadering groetten zij elkander hier op eene andere wijs; de mannen namen de vrouwen bij de regterhand, bogen zich driemaal voor elkander en kusten malkander insgelijks driemaal, terwijl zij eenige onverstaanbare woorden uitspraken. Deze buigingen en kussen noemen zij evenzeer een gedachtenishouden der Drieëenheid, terwijl zij het bij-de-hand vatten «een teeken van het verbond der liefde, der goede boodschap, der erkenning, der wijsheid en van de belijdenis des verborgen Gods» heeten.

Behalve deze openbare bijeenkomsten en algemeene plegtigheden, hebben zij ook nog geheime. Het is volkomen zeker en men heeft ontwijfelbare berigten, dat zij geheime mysteriën, zelfs, zoo als bepaalde aanwijzingen luiden, met gruwzame plegtigheden en *orgiën* hebben, maar over de zaak zelve ligt een ondoorzienbare sluijer. Zelfs zij, die in lateren tijd van de sekte aan de *Malotschna* tot de heerschende Kerk zijn overgegaan, bewaren daaromtrent een angstig stilzwijgen, ofschoon hunne geheele houding bij het ondervragen daarover en zelfs eenige halve woorden ontegensprekelijk doen kennen, dat het genoemde werkelijk bestaat. Allen, of althans de meesten, zijn wel van de zaak bewust; maar slechts weinigen zijn ingewijden en nemen er deel aan. Of de volgende opgaven, welke in de door mij bijeengebragte stukken vervat waren, tot die duistere zaken behooren, durf ik niet verzekeren.

Eenige met hen bevriende aanschouwers, die, tot hunne ver-

gaderingen zijn toegelaten, hadden bij zulk eene bijeenkomst in *Novogorod* in 1800 bemerkt, dat de toenmalige voorlezer der psalmen in de *Sophia-Kerk*, die een geheim aanhanger van de *Duchaborzen* was, IWAN IWANOW geheeten, hun het Evangelie voorlas. Na het voorlezen van een hoofdstuk, begonnen zij allen te zingen, terwijl zij zich daarbij onophoudelijk met beide handen op de regterknie sloegen. (1) Daarna volgde weder voorlezing en gebed; en dit werd zoo bij afwisseling viermalen herhaald. Vervolgens bogen zij zich voor elkander en vroegen om vergiffenis en dronken eindelijk tweemaal uit eene schaal, welke de aanschouwers echter niet onderscheiden konden. Toen zij den psalmen-voorlezer daarover ondervroegen gaf hij een ontwijkend antwoord.

Men heeft bij eenige *Duchaborzen* opgemerkt, dat op zekere dagen een schoone, in het wit gekleede jongeling op eene soort van altaar geplaatst en door allen knielend aangebeden wordt, als symbool van God, die in iedereen leeft. (2) Men zegt, dat bij hen twee geschriften bestaan, van welke het eene tot titel heeft: *Sleutel der opheldering of des geheims*, terwijl het andere eene soort van leerboek hunner stellingen is; maar tot hiertoe is het noch aan het Gouvernement, noch aan de vrienden der *Duchaborzen* mogen gelukken, dezelve magtig te worden. Zij zijn daarmede uiterst geheim en zelfs de heer KORNIES, dien zij als hunnen weldoener vereeren, heeft noch door verzoeken, noch door aanbieding van beduidende sommen, kunnen verwerven, om ze slechts eenmaal te zien. Daarentegen verkreeg, de heer KORNIES van hen eenen psalm en eenige gebeden, welke ik hier in vertaling laat volgen.

---

(1) Zie wat wij van het slaan met de hand op de knie gezegd hebben, toen wij van de *Skopzi* spraken. *Katholiek*, XIV. 62.

(2) De galante Franschen stelden, tijdens de revolutie, in plaats van een jongeling, jonge schoone meisjes als godinnen der rede op het altaar en aanbaden haar. De *Duchaborzen* aanbidden in den jongeling ook den *Logos*, de goddelijke rede. — Er is niets nieuws onder de zon en alles is ijdelheid, zegt de wijze man!

Psalm.

Wie anders is het dan JOANNES, de nieuwe MOYSES, die van de onvergankelijke Maagd uit het woord Gods geboren werd? God zeide ons veel wijsheid; het vleesch moet gekruisigd en de mensch verlost worden, zegt de nieuwe MOYSES van de verlossing des menschdoms; maar het is noodig, tot eeuwige verlossing, dat de zoon Gods, JESUS CHRISTUS, mensch werd en dat wij gelooven, dat onze Heer JESUS CHRISTUS de zoon Gods en een mensch is. De Heer spreekt met een menschelijken mond: Hoort, thans is er een rijk, ziet naar het *oosten*, waar de berg Sion is, gaat derwaarts en ziet daar op! Uit het midden van dien berg ontspruiten bronnen en wisschen de onreinheden af van de zonen en dochters van ISRAEL. De hemelen, die zich op den berg *Sion* bevinden, zijn met weldaden bedekt. Kinderen in een misgewaad met vurige sterren versierd! Die zelfde hemelen verkondigen den roem van God, en over de geheele aarde gaat hun geluid uit en hunne stem tot aan de einden der aarde. Wanneer het einde dezer wereld daar is, dan openen zich de hemelen; donder en bliksem vertoonen zich; de menschen verschrikken en het rijk wordt in beweging gebragt. Dan zullen alle talen in één land, waar het rijk van den witten Czaar is, vergaderen en daar zal zich de troon van den nieuwen DAVID vertoonen. De schrik zal groot zijn in het huis van DAVID, wanneer de Heer in de gedaante eens Aartsengels, met de bazuin Gods, van den hemel hier beneden komt en zich op den troon van den nieuwen DAVID plaatst, om de levenden en dooden te oordeelen; dan zal de Aartsengel MICHAËL op de groote bazuin blazen; hij vangt den strijd aan met de oude slang; de slang valt; HABEL verdelgt ze met de levende schrift, werpt den satan van den troon en vernielt zijnen troon en diens heerlijkheid gaat

Uitlegging volgens een Duchaborze.

Wat is de *Duchaborze* anders dan diegene, welken JOANNES, MOYSES en CHRISTUS voorstellen? Wat van de menschwording van CHRISTUS wordt gezegd, is in hem vervuld. De godheid woont in het vleesch, dat het Woord Gods is, met en door welk God spreekt en groote wijsheid verkondigt. Het vleesch wordt hier door den mensch wel gekweld; maar het inwendige wezen zal, door de verandering bij het sterven, en een beter ligchaam ingaan en daardoor verlost worden; want het is noodig, dat dit hooge wezen, ja deze zoon Gods JESUS CHRISTUS het vleesch aangenomen heeft en mensch is, want met een menschelijken mond spreekt God. Het rijk in het oosten en de berg *Sion* beteekent in profetische spreekwijze, het genootschap der *Duchaborzen*; het midden des bergs den onder hen met de hoogste wijsheid en kracht toegerusten, God-mensch; van hem gaat de bron ter gelukzaligheid zijner geloovigen uit, wier deugd met weldaden bedekt, blinkend wit en prachtig opgesierd is. Deze deugden verbreiden den roem onder de wereldmenschen, wier einde komen zal, wanneer zij geweldig te voorschijn zullen komen tot schrik van de menschen Het op perhoofd der *Duchaborzen* zal alsdan de eenige versierde koning zijn, rondom hem zal zich alles verzamelen; doch vooraf zullen de *Duchaborzen* nog kwelling en nood ondergaan: maar zij zullen zegevieren en de wereld met hunne hand bedwingen; de strijd zal hevig zijn; maar zij zullen overwinnen en den troon der hoogste vereering bestijgen, van de eene verandering tot de andere.

te niet. Dan zegt de Heer: Amen, Amen, Hemelen verheft u! De Heer zal heerschen in zijne hemelen van eeuwigheid tot eeuwigheid.

GEBEDEN, WELKE IN DE VERGADERING VOORGELEZEN WORDEN.

I.

Tot wien zal ik gaan, wanneer ik U, o Heer verlaat; tot wien zal ik, uw aanschijn ontvlugtende, mij wenden? Klim ik op ten hemel, zoo vind ik U daar; daal ik af in de hel, ook daar zijt Gij; neem ik de vleugels van het morgenrood en strijk ik neder aan de eindpalen der zee, dan zal Uwe hand mij daar leeren en Uwe regterhand mij dragen. Tot wien wend, tot wien keer ik mij, eeuwig leven, dan alleen tot U, mijnen Schepper? Werwaarts vlugte ik en waar vind ik bij eenen ander troost, vreugde, toevlugt en rust voor mijne ziel? Tot wien begeef ik mij, indien ik U, mijn God en Heer, zou verlaten, want Gij zijt het woord des eeuwigen levens, dat in mij is? Gij zijt de bron des levens, de gever van alle goed. Mijne ziel dorst naar U, mijn hart dorst naar U, God van mijn leven. Laat ons verkwikking vinden in Uwen heiligen naam, aan U, onze liefste Heer JESUS. Mijne ziel, mijn hart is gewond; niets zal mij in geheel mijn leven genoegelijker zijn, dan Uw allerheiligste Geest. Uwe woorden zullen voor mijn gehemelte en voor mijnen mond zoeter dan honig zijn; Uwe regtvaardiging, Heer, zal mij dierbaarder zijn dan goud en edel gesteente, veel zoeter dan honig en honigraat.

II.

Wien zal ik inroepen, wien zal ik beminnen, dan U, mijn God en Heer, want Gij zijt mijn leven. Gij zijt mijne redding mijn eer en roem. Gij zijt mijn rijkdom, Gij zijt mijn eeuwige schat, mijne hoop en verwachting; mijne vreugde, mijne eeuwige rust. Zoude ik dan eene ijdele, onbekende, bedorven,

verderfelijke, valsche zaak meer beminnen dan U, mijn wezenlijk leven? Gij zijt mijn leven, mijn heil; daarom stel ik op U alleen mijne hoop, al mijn vertrouwen, al mijne wenschen, al mijn smeeken; U, Heer, zoek ik van ganschen harte, uit geheel mijne ziel en met alle krachten; uit de diepte mijns harten roep ik tot U; in U alleen stort zich mijn hart uit; ik zal geheel in U en Gij zult in mij zijn. Ik roep aan en erken in mij den eenigen waren God en dien Gij gezonden hebt JESUS CHRISTUS, in Uw licht zien wij het licht der genade van Uwen heiligen Geest.

Het is onzeker, of de *Duchaborzen* een gemeenschappelijk hoofd hebben of ooit gehad hebben. De onderscheidene gemeenten zijn meestal onderling oneenig, maar overal ziet men uit haar midden leiders te voorschijn komen, die dan weldra eene onbeperkte magt voeren over allen, die hen omringen en volstrekt onkreukbare gehoorzaamheid vinden. Zoodanig was, in de tweede helft der achtiende eeuw voor de *Duchaborzen* van *Ekatharinaslaw*, SYLVAN KOLISNIKOW, in het dorp *Nikolsk*, over wien de *Duchaborzen*, die in 1791 ter verantwoording geroepen werden, nog lang met grooten eerbied spraken, en hem als als hunnen leermeester en den stichter der gemeenten in het gouvernement *Ekatharinaslaw* noemden. Volgens hunne berigten kon hij lezen en schrijven, wat voor een toenmaligen Russischen boer eene buitengewone begaafdheid was. Daar de natuur hem met verstand, eene welsprekende en doordringende voordragt had uitgerust en hij daarbij streng van leven was, voorzien van middelen en zeer weldadig, zoo werd zijn huis weldra het vereenigingspunt van de geheele nabuurschap. Daar droeg hij vooral op zon- en feestdagen zijne leeringen voor, vond bij alle zonder uitzondering ingang en werd als hun algemeen hoofd vereerd. Bij zijn sterven ging zijn leeramt en zijne magt op zijne zonen CYRILLUS en PETER voor

hun leven over. Van hen, wier namen bekend zijn geworden, is inzonderheid J. KAPUSTIN de belangrijkste, over wien ik bij de *Mennonieten* aan de *Malotschna*, die zijne naaste geburen waren, vele opgaven heb verkregen.

De afkomst, naam en vroegere levensloop van KAPUSTIN schuilt geheel in het duister. Eene sage vermeldt, dat hij een *lijfeigene* (1) en om misdrijf in de krijgsdienst ingelijfd zoude geweest zijn. Als ontslagen onderofficier der lijfwacht in *Petersburg*, ging hij naar het gouvernement *Tambow* en voegde zich bij de daar verspreide *Malakanen*. Of hij reeds vroeger tot de denkwijze der *Duchaborzen* overhelde, dan of deze zich langzamerhand bij hem ontwikkelde, is onzeker; maar hij begon zijne stellingen onder de *Malakanen* te verspreiden, waarin hem zijn zwager UKLIN behulpzaam was. Hierdoor ontstond eene scheuring onder de *Malakanen*, en daar de *Duchaborzen* omstreeks dien tijd uit het gouvernement *Tambow* naar de *Malotschnaja wody* (in de kreitz *Melitopol* van het Taurische gouvernement) trokken, voegde hij zich met zijnen aanhang bij hen en vestigde zich in hun midden. In het jaar 1801 had zich het overschot der *Duchaborzen* uit het gemelde dorp *Nikolsk* in het gouvernement *Ekatharinaslaw*, uit dertig familiën bestaande, met verlof van keizer ALEXANDER aan de *Malotschna* nedergezet en daar deze kleine kolonie door niemand gehinderd of verdrukt werd, begon zij al spoedig te bloeijen, waarom de *Duchaborzen* uit alle oorden des rijks derwaarts stroomden en zich met toestemming van het gouvernement daar vestigden.

Weldra verkreeg KAPUSTIN, door zijn uitstekend uiterlijke, zijne heerlijke gestalte, zijnen natuurlijken aanleg, zijn verstand en zijne welsprekendheid, allen invloed op hen; allen onderwierpen zich vrijwillig aan hem, zoodat hij als koning of liever

(1) Dat was eene uitzondering op den regel, daar men opgemerkt heeft, dat de sekte der *Duchaborzen* alleenlijk bij vrije lieden, kroonboeren, kosakken, enz. ingang vindt.

als profeet onder hen regeerde. Terwijl hij de algemeene leerstellingen der *Duchaborzen* voordroeg, slaagde hij er in, dat tot zijn eigen voordeel te doen strekken. Hij bragt onder hen het geloof aan de zielsverhuizing, wat reeds flaauw onder hen bestond, tot volkomenheid. Hij leerde ook dat CHRISTUS in iederen geloovige herboren wordt, want terwijl het Woord vleesch is geworden, is het, gelijk iedere goddelijke daad, voor eeuwigen tijd vleesch, dat is mensch geworden op aarde; maar iedere menschelijke ziel is toch, althans zoo lang als de geschapene wereld bestaat, een afzonderlijk wezen. Zoo heeft dan God wanneer hij eerst, in den persoon van JESUS, als CHRISTUS nedergedaald is, den volmaaksten en reinsten mensch gezocht, die ooit bestaan heeft; en zoo was dan ook de ziel van JESUS, de volmaakste en reinste van alle zielen der menschen. Nu is dan God, sedert hij zich ten eerstenmale in JESUS geopenbaard heeft, steeds bij het menschelijk geslacht gebleven en leeft en openbaart zich in iederen geloovigen; maar waar is dan de ziel van JESUS gebleven? — Krachtens de wet der zielsverhuizing, moet zij noodwendig een ander ligchaam bewonen! Dit heeft JESUS zelf ook gezegd: «Ik zal met u blijven tot aan het einde der dagen!» — Al zoo heeft dan die, door God boven alle zielen der menschen hoogst begenadigde ziel van JESUS, van geslacht tot geslacht steeds een ander ligchaam bezield; ook heeft zij, door hare hoogere eigenschappen en bijzondere en noodzakelijke schikkingen Gods dat vooruit, dat zij de herinneringen van vroegere toestanden steeds behouden heeft. Ieder mensch, dien zij bewoont, weet derhalve, dat de ziel van JESUS in hem is. In de eerste eeuwen na CHRISTUS zou dat zoo algemeen onder de geloovigen erkend geweest zijn, dat ieder den nieuwen CHRISTUS kende, die dan ook telkenmale de christenheid geleid en bestuurd, en alle geloofsverschillen beslist had. Men heeft den telkenmale herboren JESUS Paus genoemd. Maar spoedig hebben valsche pausen, voor zich den troon van JESUS overweldigd. De ware JESUS behield toen

slechts eene kleine kudde getrouwen, en ware geloovigen rondom zich, zooals Hij dat in het Nieuwe Testament reeds voorzegd heeft. «Velen zijn geroepen, weinigen uitverkoren.» Deze ware geloovigen zijn de *Duchaborzen*; dus is JESUS onafgebroken onder hen, en Zijne ziel bewoont een der hunnen. «Zoo was SYLVAN KOLISNIKOW in *Nikolsk*, dien velen uwer nog gekend hebben, werkelijk JESUS, nu echter ben ik, zoo waar als de hemel boven mij en de aarde onder mijne voeten is, waarlijk JESUS CHRISTUS uw Heer. Valt derhalve op de knieën en bidt mij aan!» En allen vielen op de knieën en aanbaden hem! (1)

De *Duchaborzen* zetteden zich aan de *Malotschnaja wody* in negen dorpen neder, aan welke zij beteekenisvolle namen gaven, bijv. *Terpenie (geduld*, waar KAPUSTIN zijnen zetel vestigde en van waar hij alle anderen bestuurden); *Bogdanowka (Gods gave); Troitschatka (Drieëenheid); Nowo-spatzkaja (het nieuwe heil)* enz. In 1833 woonde daar omstreeks 4000 *Duchaborzen*. KAPUSTIN voerde bij hen eene volmaakte gemeenschap van goederen in; volgens zijne bepalingen, werden de akkers gemeenschappelijk bearbeid, de oogst door hem onder allen verdeeld, voorraadschuren voor schrale jaren aangelegd en allerlei takken van nijverheid werden ingevoerd, onder anderen vervaardigde men goede gordels, smaakvolle muisen, enz. De bloei dier kolonie was zigtbaar. Omstreeks 1814 ge-

(1) Tot vergelijking diene, dat DAVID JORIS van *Delft*, in de zestiende eeuw, uit de *Wederdoopers* ontsproten, zich evenzeer voor CHRISTUS, voor den nieuwen DAVID, voor den Messias uitgaf, alle voorzeggingen van het Oude Testament op zich toepaste en werkelijk eenigen aanhang had. Hij stierf te *Bazel*, nadat hij voorzegd had, den derden dag te zullen verrijzen. De regering van *Bazel* liet het lijk opgraven en met zijne geschriften verbranden. — CHRISTUS zelf heeft voorspeld, dat er valsche profeten zullen opstaan, die zich voor den CHRISTUS zullen uitgeven. MATTH. XXIV, 23. Het moet alzoo niet verwonderen, dat zulks geschied is, maar wel, dat zij aanhang hebben gekregen. Lieden, die aan de Godheid van CHRISTUS en zijne woorden, aan den bijbel, gelooven, hebben aan bedriegers, die CHRISTUS zelf als zoodanigen aanwijst, geloof geschonken! Welke zonderlinge verkeerdheid in den geest der menschen.

raakte KAPUSTIN, ter oorzake van proselietenmakerij, in de gevangenis, maar werd spoedig onder borgtogt ontslagen Zijn verdere loopbaan is in het duister gehuld. Het gerucht werd verspreid, dat hij gestorven en begraven was; toen het bestuur zich daarvan echter overtuigen wilde en het graf liet openen, vond men daarin een man met een langen rooden baard, terwijl KAPUSTIN bruin was en zijnen baard altijd geschoren had. Het gelaat en de gedaante was niet meer te herkennen. De vrouw van KAPUSTIN woonde toenmaals reeds sedert eenigen tijd op een eiland, bij den mond van de *Malotschna*, eene mijl van *Terpenie*, de verblijfplaats van KAPUSTIN, nabij den oever van de zee van *Asof*. Spoedig namen de voornaamste *Duchaborzen* dikwerf paspoorten naar *Lujan*, onder voorwendsel om paarden te koopen. De regering vattede achterdocht op, liet bij de vrouw en in de omstrekeu nasporen, maar ontdekte niets. Eerst veel later en toen KAPUSTIN werkelijk dood was, ontdekte de jonge KORNIES, omstreeks 1820, in de nabijheid der oude woning van KAPUSTIN, een hol, waarin hij de laatste jaren zijns levens gewoond had en dat ik ook met eigen oogen gezien heb. Een zeer smalle spleet, welke waarschijnlijk vroeger met een deur gesloten was, geleidt van den oever door een links en regts loopenden gang naar eene soort van rotskamer, waarin eene bedstede en een oven waren. Het licht kwam daarin door een houten koker, die naar boven liep, en onder het kreupelhout verborgen was.

Na den dood van KAPUSTIN ging zijn christusschap op zijnen zoon over, althans hij moet zijnen aanhang verzekerd hebben, dat de ziel van JESUS de magt bezat, om zich met ieder menschelijk ligchaam te vereenigen, en dat die alzoo in zijnen zoon zoude nederdalen. Deze zoon heet LARION KALMYKOW. Om hem van den Soldatenstand te bevrijden, zond KAPUSTIN zijne zwangere vrouw naar haren vader KALMYKOW, liet haar daar tot na de verlossing blijven, en huwde haar later op nieuw met het als onwettig aangezien, en LARION KALMYKOW geheeten kind.

Bij den dood van KAPUSTIN was LARION omstreeks vijftien jaren oud. Om zoo spoedig mogelijk nakomelingen van hem te hebben, huwden de *Duchaborzen* hem, toen hij slechts zestien jaren bereikt had, achtervolgens aan zes meisjes uit. Maar de geest des vaders rustte niet op den zoon; hij gaf zich aan dronkenschap over; de goede orde geraakte bij de *Duchaborzen* in verval, de gemeenschap van goederen hield op, en LARION stierf in 1841, te *Achalzik*, in de *Kaukasische* provincie, in ballingschap, terwijl hij twee minderjarige zonen naliet, van wien de *Duchaborzen* hopen, dat een hunner op dertigjarigen ouderdom zich als CHRISTUS openbaren zal.

BOEKAANKONDIGING.

KERKELIJK NEDERLAND. JAARBOEK VOOR KATHOLIJKEN, door *J. J. Burgmeijer,* Pastoor te Warmond. 1849 (met eene afbeelding van het Seminarie te Warmond.) 's Hertogenbosch, *Gebr. Verhoeven.*

De inhoud van het eerste gedeelte van dit Jaarboek is dezelfde als in het vorige jaar, behoudens de veranderingen die er in gevorderd worden wegens verplaatsingen, sterfgevallen, enz. Het bevat volgens gewoonte eene opgave betreffende «Het Hoog Kerkelijk Bestuur,» de «Nederlandsche Kerkdistricten» in het algemeen en in het bijzonder, en de «Overzeesche Bezittingen.» Daarna volgt een «Naamlijst der in 1847 en 1848 tot Priester gewijde Heeren;» alsmede de «namen der overleden Geestelijken in 1848.»

De «Staat der nieuwgebouwde of merkelijk verbeterde Kerkgebouwen, torens en eigene Kerkhoven der Statiën» is dit jaar merkelijk uitgebreid. Hij betreft thans niet enkel het Aartspriesterdom van *Holland* en *Zeeland*, maar ook de overige Aartspriesterschappen der Hollandsche Zending.

De «Staat der Communicanten in de onderscheidene Kerkgemeenten der Holl. Zending,» die verleden jaar afzonderlijk gegeven is, is in dezen jaargang bij den bovengenoemden Staat ingevoegd en er mede vereenigd. Dit bespaart eene noodelooze herhaling van namen en is derhalve eene verbetering.

Eindelijk volgt het Mengelwerk: *a.* De oorsprong der Fransche Carmelieten-Kerken te *Amsterdam*, *'s Gravenhage* en *Leyden*. *b.* De nagelaten Schriften van den H. BONIFACIUS, Apostel van *Duitschland*. *c.* De kloosters in het voormalige bisdom *Utrecht*.

Het eerste stukje is niet onbelangrijk. Het is eene verbeterde lezing van hetgeen vroeger, onder dien zelfden titel, in het R. K. Jaarboek voor 1836 is medegedeeld. De feiten die de schrijver hier aanhaalt zijn stellige bewijzen en verdienen alzoo de voorkeur boven het verhaal van het R. K. Jaarboek, dat op eene *Volksoverlevering* gegrond is. Wat er van die Volksoverlevering zij, laat onze schrijver verder onaangeroerd. Naar ons oordeel zou het der moeite wel waardig zijn gewcest daar-

omtrent eenig nader onderzoek te doen. Want wij zijn het hierin met BILDERDIJK eens, dat eene Volksoverlevering die algemeen verspreid is en geloofd wordt, zoo maar niet uit de lucht is gegrepen, en er veeltijds een of andere grond van waarheid is, waaruit zij haren oorsprong ontleent.

Het tweede stuk is eene beredeneerde opgave van de nagelaten Schriften des H. BONIFACIUS. Om den inhoud zelven kritiesch te beoordeelen ontbreken ons op dit oogenblik de noodige bescheiden; wij doen echter gaarne hulde aan de bekwaamheid van den bekwamen archeoloog, en zeggen hem dank voor deze in meer dan één opzigt belangrijke bijdrage. Wij twijfelen niet of zij zal vooral den beoefenaars der kerkelijke geschiedenis van ons Vaderland welkom zijn.

Het derde stuk bevat eene opgave der *belangrijke* «verzameling van Beschrijvingen van of Aanteekeningen over Abdijen, Kloosters, Kerken en Gestichten bewerkt of bijeengebragt door C. VAN ALKEMADE en P. VAN DER SCHELLING, welke onder meer belangrijks in openbare verkooping zijn gebragt te *Amsterdam*, en die ter liefde van de geschiedenis voor verbrokkeling en verzending naar het buitenland bewaard en in de Bibliotheek van het Seminarie te *Warmond* geplaatst is, om zoo ten algemeenen nutte te kunnen aangewend worden.» Wij verheugen ons zeer dat deze verzameling voor ons land bewaard is gebleven, en hopen dat een en ander door den druk *publici juris* zal worden.

Wij kunnen niet nalaten de lezing van dit Jaarboek aan te bevelen, en wenschen den uitgever een ruim debiet.

Eene nette gesteendrukte afbeelding van het Seminarie te *Warmond* versiert dit Jaarboek; de typographische uitvoering daarentegen van het achterste gedeelte van het boekje laat nog al te verlangen over: zij is minder net dan die van het vorige jaar en steekt te zeer af bij het voorste gedeelte.

Wij eindigen met den wensch te herhalen, dien wij vroeger geuit hebben, namelijk, dat de Eerw. bewerker ons in de gelegenheid stelle iets meer te vernemen aangaande *de Broederschap der Kalenden*. Daar de noodige bronnen niet ontbreken, zal de ijverige verzamelaar, hopen wij, later daartoe besluiten.

EINDE VAN HET VEERTIENDE DEEL.